

MUNICIPIUL SIGHIȘOARA
MUZEUL DE ISTORIE

Alt - Schaessburg

Nr. 2, 2009

MUNICIPIUL SIGHIȘOARA
MUZEUL DE ISTORIE

ALT- SCHAESSBURG

Istorie. Patrimoniu

Nr. 2, 2009

Sighișoara
2009

CUVÂNT ÎNAINTE.....	5
---------------------	---

COLECTIVUL DE REDACTIE

NICOLAE TEȘCULĂ – redactor șef
 FLORINA ȘTEFAN – secretar de redacție

Membrii :

LAVINIA AVRAM
 NICULINA CIOTLOȘ
 MIRCEA-RADU IACOB
 ADONIS P. MIHAI
 SORINA PARCHIRIE

ISSN 1844-6302

ALT SCHAESSBURG, 2, 2009

Orice corespondență se trimite pe adresa

MUZEUL DE ISTORIE

P-ța Muzeului nr. 1

545400 Sighișoara

tel-fax 0265 771108

tel 0265 771514

e-mail: altschaessburg@gmail.com

Editura Qual Media

Cluj Napoca, 2009

ISTORIE

1. VIRGIL CIOCÎLTAN - Semnificații istorice ale toponimului Sighișoara și ale hidronimului Târnavă..... 9
2. GHEORGHE BALTAG – Pietre de hotar din secolul al XIX-lea cu urme de inscripție din secolul al XII-lea..... 15
3. VASILE MĂRCULEȚ - DE LA «IMPERATOR BULGARIE ET BLACHIAE» LA «REX TOTIUS BULGARIE ET BLACHIAE». Cu privire la relațiile țarului Ioniță Asan cu papa Innocentius III..... 24
4. LIVIU CÂMPEANU - Cronicarul bizantin Mihail Ducas despre șederea lui Vlad Dracul la curtea împăratului Ioan VIII Paleologul..... 51
5. NICULINA CIOTLOȘ - Ritm de muncă și instrumentar agricol în Transilvania de sud-est în secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea 58
6. NICOLAE TEȘCULĂ – Loisir și societate. Începuturile turismului la Sighișoara..... 77
7. GHEORGHE DRĂGAN – Viața bisericească în Protopopiatul Ortodox român în secolele XIX-XX..... 86
8. VIRGIL ARDELEANU – Robert William Seton Watson și românii (până la începuturile primului război mondial) 103
9. LUCIA ȚARĂLUNGĂ – Horia Teculescu și personalitățile culturii interbelice..... 112
10. ADONIS P. MIHAI – Se poate vorbi de o românizare interbelică la Sighișoara?..... 121
11. GHEORGHE GAVRILĂ – Prima editură românească din Ardeal..... 140
12. ION SÂRBU – Depopularea Jacului Românesc în perioada comunistă 148
13. CLAUDIU POP – Deportarea sașilor din județul Târnavă Mare în URSS. 1945-1949 157

PATRIMONIU

14. SORINA PARCHIRIE – Restaurarea unei farfurii din ceramică aparținând culturii Wietenberg (secolul al XV-lea îH) 167
15. IOAN F. PASCU – Turnul Cizmarilor. Arheologie și istorie..... 171
16. FLORINA ȘTEFAN – Turnul meu cu Ceas. Figurina mea – Program de

- educație muzeală. Muzeul de Istorie Sighișoara..... 183
17. ADRIANA ANTIHI, MARTON LASZLÓ – Breasla clopotarilor din Sighișoara. Studiu de caz: instrument de determinare a tonalității clopotelor, aflat în patrimoniul Muzeului de Istorie Sighișoara..... 195
18. MIRCEA RADU IACOB – Emisiuni monetare românești din perioada 1867-1881 aflate în colecțiile Muzeului de Istorie Sighișoara..... 201

MISCELLANEA

Recenzii

1. IOAN F. PASCU – Sighișoara – Un deceniu în Patrimoniul Mondial...215

CUVÂNT ÎNAINTE

O fericită inițiativă recentă a unui grup de intelectuali sighișoreni - profesori, muzeografi, bibliotecari și alții - își dovedește vitalitatea și însemnătatea nu numai pe plan local dar și general. Muzeul de Istorie Sighișoara căruia îi revine meritul acestei inițiative a inaugurat în anul precedent sesiuni periodice de comunicări științifice a căror publicare o realizează în condiții excelente în periodicul Alt-Schaessburg.

Numărul de față al publicației cuprinde o vastă gamă tematică, extinsă pe un întins arc cronologic. Materialul abordează teme din domeniul istoriei economice într-o viziune înnoitoare - instrumentar agricol și ritm de muncă în agricultura transilvană în secolul al XVIII-lea, începutul secolului al XIX -lea, teme situate în zona de contact între istorie și arheologie, cum e studiul consacrat turnului cizmarilor din oraș, vieții sociale, anume începuturilor turismului la Sighișoara. Tezaurile conservate în spațiul muzeului sunt temeinic valorificate de cei care le asigură custodia - cum ar fi colecția de monete moderne românești sau clopotele făurite de breasla clopotarilor sighișoreni. Epigrafia aduce o însemnată contribuție prin inscripțiile de secol XII descoperite pe pietre de hotar din secolul XIX. Preistoria și-a găsit de asemenea un loc în această valoroasă culegere prin materialele din mileniul II î.Chr. recent restaurate. Istoria tiparului românesc în Ardeal beneficiază de o contribuție meritorie consacrată celei dintâi edituri românești din provincie. Cunoașterea trecutului medieval românesc se îmbogățește prin două studii din zona de tangență între Bizanț și romanitatea sud- și nord-dunăreană în secolele XIII și XV. Istoria modernă și contemporană sunt și ele reprezentate prin valoroase studii dedicate vieții bisericești - protopopiatul ortodox român -, sau unor proeminente personalități române - Horia Teculescu - și străine - ilustrul istoric englez Robert William Seton Watson ale cărui raporturi cu românii sunt temeinic analizate. Problematika demografică, cu specială privire la aspectul etnic - sași, români și evoluția raportului numeric între cele două populații în perioada interbelică - alcătuiește și ea obiectul unei scrutări atente. Interes deosebit prezintă studiul consacrat deportării sașilor din județul Târnava Mare în anii imediat următori sfârșitului celui de Al Doilea Război Mondial. Revenind la originile orașului, se cuvine semnalată analiza consacrată semnificației istorice a numelor Sighișoara și Târnava.

Bogăția tematicii, reflectată de înșiruirea din rândurile de mai sus, dezvăluie varietatea specialităților și a specialiștilor antrenați în realizarea sesiunilor științifice organizate la Sighișoara. Dincolo de aspectul strict științific, constatarea inspiră încredere și optimism cu privire la afirmarea energiilor și capacităților la nivel regional și local. Factorii care răspund de cultura țării vor sesiza, neîndoindu-se, această manifestare de energie spontană care își croiește drumul spre înfăptuire chiar și în condițiile generale actuale puțin favorabile; încurajarea unor astfel de realizări va stimula spiritul creator de la bază în toată țara. Exemplul colegilor sighișoreni merită nu numai elogii dar și sprijin din partea factorilor de decizie la nivel local și central.

Inițiativa e remarcabilă și demnă de toată lauda; ne rămâne să urăm înfăptuitorilor ei să facă dovadă de spirit de continuitate și să ofere și de acum înainte publicului intelectual din orașul lor și din țară rezultatele străduințelor lor pe tărâmul cunoașterii trecutului.

Acad. Șerban Papacostea

ISTORIE

SEMNIIFICAȚII ISTORICE ALE TOPONIMULUI SIGHIȘOARA ȘI ALE HIDRONIMULUI TÂRNAVA

Virgil Ciocîltan

Cu toate că cele trei nume ale orașului nostru, anume românește *Sighișoara*, nemțește *Schässburg* și ungurește *Segesvár*, au făcut împreună cu raporturile dintre ele obiectul multor investigații, câteva dintre semnificațiile istorice pe care le conțin n-au fost date la iveală.

Problema-cheie care se cere din capul locului lămurită privește stabilirea etimonului din se trag formele derivate. Dat fiind faptul că doar în numele de loc maghiar, *Segesvár*, poate fi detectat un înțeles cu atât mai veridic cu cât este adecvat geografic, în speță „cetatea de pe deal” sau „cetatea de pe dosul dealului”, este limpede că toponimul unguresc are întâietate față de echivalentele lui semantice din germană și din română, cărora le-a servit – după cum socotesc îndreptățit cei mai mulți istorici – ca etimon.¹ Unele forme intermediare, precum cele germane în haină latinească, *Castrum Sex* (1320), *Castrum Scheks* (1374), *Castrum Sches*, respectiv cea românească în veșmânt slavon, *Șeghișore* (1436), jalonează clar parcursul fonetic spre incarnările actuale, *Schässburg* și *Sighișoara*, împrumuturi ale a cuvântului unguresc *Segesvár*.²

Sensul indubitabil al derivării *Schässburg* din *Segesvár*³ impune o primă concluzie de ordin istoric: Sighișoara, înainte de a fi o cetate săsească, a fost cu siguranță o așezare fortificată ungurescă sau, mai exact, secuiască. Această deducție de natură lingvistică este susținută nu numai de dovezi arheologice, care probează existența secuilor crescători de cai pe teritoriul viitorului oraș,⁴ ci și de relativ bine cunoscutele transferurile pe aliniamente succesive ale acestei populații de adevărați

---

1 ¹ Gh. Baltag, *Sighișoara, Schässburg, Schässburg, Segesvár. Istoria Sighișoarei de la întemeierea orașului până în 1945*, Cluj-Napoca, 2004, p. 24-27.

2 *Ibidem*, p. 25.

3 ³ Faptul că *Schespurch* (1298) este documentat cu doi ani mai devreme decât *Segusvár* (1300) nu contravine acestei afirmații (*ibidem*).

4 Gh. Baltag, *Sighișoara înainte de Sighișoara. Elemente de demografie și de habitat în bazinul mijlociu al Târnavei Mari din preistorie până în sec. Al XII-lea d. Hr., cu privire specială asupra municipiului Sighișoara*, București, 2000, p.36; Antal A., *Relațiile regalității maghiare cu scaunul Sighișoara în Evul Mediu*, „Alt-Schässburg. Istorie. Patrimoniu”, 1, 2008, p. 13.

pioneri ai colonizării Ardealului de către regii arpadieni⁵: cel puțin alte trei localități transilvănene, *Saschiz*, *Sebeș* și *Gârbova*, au fost, ca și Sighișoara, populate inițial de secui, aceștia fiind înlocuiți după mutarea lor în ținuturile din bordura interioară a Carpaților Răsăriteni, de sași.⁶ Încadrarea Sighișoarei în această categorie genetică este recomandată suplimentar de relațiile speciale ale cetății de pe Târnava Mare cu una dintre localitățile amintite: *Saschiz* (ung., germ. *Keisd*). Este sigur că din această așezare, numită pe ungurește (*Szász*-)*Kézd*, iar pe nemțește cu adaptare fonetică minimă, *Keisd*, se trag secuii care au format în habitatul lor ultim și definitiv din extremitatea estică a Ardealului scaunul pe care ei înșiși l-au numit *Kézdi-szék* în amintirea, firește, a locului lor de proveniență.⁷

Dacă Saschizul a servit ca bază și pentru așezarea secuilor pe teritoriul viitoarei Sighișoare nu poate fi decât presupus în lumina raporturilor dintre cele două cetăți la începutul celei de a doua faze a colonizării, anume cu populație germană. Cu toate că extrem de sumară, documentația lasă totuși să se întrevadă că la originile ei săsești Sighișoara a fost subordonată cel puțin ecleziastic Saschizului, din a cărui dioceză a făcut parte. Abia ulterior, când sașii sighișoreni au dobândit privilegiul regal de a se organiza într-un scaun independent, a început emanciparea de sub tutela Saschizului și concomitent rivalitatea dintre cele două centre săsești, virulentă timp de câteva veacuri.⁸

5 ⁵ K. Horedt, *Contribuții la istoria Transilvaniei*, București, 1958.

6 ⁶ H. Göckenjan, *Hilfsvölker und Grenzwächter im mittelalterlichen Ungarn*, Wiesbaden 1972, p. 126: „Als bemerkenswert verdient festgehalten zu werden, daß die Namen der *Stühle* Kézdi, Orbai, Sepsi und Telegdi im Westen des Széklerlandes wieder auftauchen. Auf eine frühe Besiedlung durch die Székler dürfen die Orte Szász-Kézd/Keisd/Saschiz im Gebiet der oberen Kokel und Szász-Sebes/Mühlbach/Sebeș wie auch Szász-Orbó/Urwegen/Gârbova südlich von Karlsberg (Weißenburg)/Gyula Fehérvár/Alba Iulia hinweisen. Noch weiter westlich, im Komitat Bihar, stießen wir bereits auf eine Siedlung Telegd. Da sich in den *Stühlen* Kézdi, Orbai, Sepsi und Telegdi keine Ortschaften gleichen Namens feststellen lassen, neigt man in der neueren ungarischen Forschung zu der Annahme, dass die vier *Stühle* nach den im Westen gelegenen Dörfern benannt wurden und dass die Székler vom Westen her in ihr heutiges Siedlungsgebiet einwanderten. Auch darf man die Möglichkeit nicht ausschließen, dass sie bereits in ihren alten Wohnsitzen Grenzwächter waren ...”.

7 *Ibidem*. Etnonimul *Szász*, care îi desemnează în limba maghiară pe sași, a fost aplicat ca marcă de identitate a toponimului *Kézd*, tocmai pentru a diferenția această localitate cu scaunul omonim din Secuime. Forma românească *Saschiz* reproduce relativ fidel prototipul unguresc.

8 *Schäßburg. Bild einer siebenbürgischen Stad*, hrsg. von H. Brandsch, H. Heltmann und W. Ligner, Leer, 1998: Plecați jurul anului 1200 dinspre Rupea spre apus, coloniștii germani au luat în primire la început partea superioară a scaunului Sighișoara, adică împrejurimile Saschizului.

Deși nu există vreun document care să consemneze momentul când secuii și-au părăsit sălașurile de pe dealul de lângă Târnava și au predat ștafeta noilor veniți din Germania, faptul că în 1298 este consemnată documentar forma inconfundabil săsească *Schespurch*⁹ dovedește că evenimentul a avut loc cu siguranță înainte de această dată, adică în secolul XII, cel mai probabil în a doua sa jumătate.

Această stratificare cronologică este hotărâtoare și pentru fixarea în timp a genezei numelui topic românesc *Sighișoara*. Dacă strămoșii noștri ar fi pătruns în Transilvania abia la începutul veacului XIII, așadar după ce localitatea și numele ei deveniseră săsești, ei ar fi împrumutat neîndoielnic forma nouă, germană, nu pe cea veche, ungurească. Prin urmare, toponimul *Sighișoara* probează prezența unei populații românești pe teritoriul sau în prejma localității cu același nume în faza începuturilor ei din secolul XII. Această aserțiune este coroborată prin comparația cu destinul istoric și lingvistic paralel al *Sebeșului*, derivat evident din toponimul secuiesc primar, *Sebes*, nu din forma săsească ulterioară, *Mühlbach*.¹⁰

Dacă exegeza numelui *Sighișoara* dovedește doar prezența concomitentă a românilor cu secuii din avangarda colonizării arpadiene a Ardealului, în schimb denumirea apei care udă poalele dealului cetății pledează pentru anterioritatea strămoșilor noștri pe cursul mijlociu al Târnavei Mari chiar față de fondatorii orașului. După cum este știut de multă vreme, hidronimul românesc *Târnava* reproduce indiscutabil un arhetip slav neatestat, derivat la rândul său din *trn* „spin”. La sosirea lor în aceste părți, secuii au găsit încă originalul slav în circulație, l-au înțeles și l-au tradus cu *Küküllő*, adică „vale cu măracini”, *kukul* însemnând în maghiara veche „spin”. Sașii au preluat pur și simplu cuvântul maghiar și numesc *Târnava* până astăzi

„Dafür zeugt die Tatsache, dass der kirchliche Sprengel, zu dem Schäßburg gehörte, die Bezeichnung Kisdor Kapitel oder Dekanat trug. Erwähnt ist das Kisdor Kapitel erstmals im Jahre 1308. Das später entstandene Schäßburg machte jedoch bald den Keisdern ihre Vormachtstellung streitig und wurde Gerichtsvorort des neugegründeten Siedlerverbandes, der seit dem 14. Jahrhunderteinen einen selbstständigen Stuhl des Königsbodens bildete und mit dem Rechtsstatus des Andreanischen Freibriefs (1224) bedacht wurde. Zwischen Schäßburg und Keisd ergab sich jedenfalls eine Jahrhundert dauernde Rivalität. So erkannte der Schäßburger Magistrat den Keisdern bloß die Bezeichnung *Oppidum* (Marktfelecken) zu, obwohl die Ortschaft in einer Urkunde von 1419 *Civitas* (Stadt) genannt wurde. Im Jahre 1673 kam es sogar zu einem Aufstand der Keisdor gegen die Schäßburger Obrigkeit”.

9 Vezi mai sus nota 3.

10 Vezi mai sus nota 6.

Kokel.¹¹ În eventualitatea că românii ar fi sosit după ce forma ungurească a înlocuit-o pe cea slavă, ei ar fi procedat aidoma sașilor, deoarece n-ar fi avut de ales. Faptul că ei au adoptat cuvântul slav în circulație până la venirea ungarilor îi situează în timp înainte de sosirea coloniștilor secui în regiune.

Tocmai cazul *Târnavei*, împreună cu multe altele de același fel, i-au permis lui Gustav Kisch, unul dintre cei mai avizați și mai obiectivi cercetători ai trecutului toponimelor și hidronimelor ardelenesti, să facă arheologie lingvistică și să constate straturi etnice succesive în spațiul intracarpatic. Concluzia sa generalizatoare este valabilă și pentru cele câteva observații înfățișate în cursul comunicării de față: „Nu pot demonstra cu mijloace lingvistice continuitatea latină (romană) a românilor în Transilvania; cred însă în anterioritatea românilor față de toate populațiile care trăiesc aici, ceea ce rezultă din numeroase toponime”¹².

11 G. Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte der Karpathenländer*, Leipzig, 1929, p. 71: „... slawisch *trn* Dorn ... rumänischer Flussname *Târnavă* Kokel... bedeutet «Dornbach», wie seine magyarische Entsprechung *Küküllő* < altmagyarisch, kumanisch *kukul* (heute magyarisch *kökény* Dorn) + *jó* Bach, urk. *Kukullo*, -eu, -u 1252 ff. (-*ljó* > -*llő* durch Assimilation und Vokalharmonie“; vezi și I. Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963, p. 102.

12 *Ibidem*, p. 162-163: „Die lateinische (römische) Kontinuität der Rumänen kann ich sprachlich hierzulande nicht belegen; wohl aber glaube ich an die Priorität der Rumänen unter allen hierzulande lebenden Völkern, was aus zahlreichen Ortsnamen hervorgeht. Wenn z. B. Die Magyaren vor den Rumänen im Südosten Siebenbürgens gesessen hätten, so wäre der rumänische Flußname *Cernavoda* < slawisch *Czerna voda*, d. h. „Schwarzbach“ unerklärlich, da nachweislich seit Einwanderung der Magyaren ca. 996 keine Slaven als Volk sich hierzulande niedergelassen haben. Also haben die Rumänen das slawische Erbe angetreten – sonst hätten sie magyarisch *Feketeügy* (Schwarzbach) entweder übernommen (etwa als *Fechetig*) oder übersetzt (*[Valea] neagră*). Beides ist nicht der Fall; also waren sie vorher da, haben die Slaven assimiliert, und nacher kamen die Magyaren (Sekler), dann die Sachsen (12. Jh.). Dasselbe gilt für den rumänischen Flußnamen *Târnavă* < slawisch *trn-ova*, magyarisch *Küküllő*; rumänischer Flußname *Bistrița* < slawisch *Bistrica* > magyarisch *Beszterce*, siebenbürgisch sächsisch *Bästerz* Bistritz; rumänisch *Sibiu* < *Sibin (slawisch) > magyarisch *Szeben*, siebenbürgisch sächsisch *Tsabäng*; Ortsname rumänisch *Bălgrad* < slawisch *Belgrad* > magyarisch (Übersetzungsname) *Fejérvár*, siebenbürgisch sächsisch *Weissebrich* Weissenburg; rumänischer Ortsname *Turda* < slawisch *t(v)urda* Feste > magyarisch *Torda* (lautgerecht) > siebenbürgisch sächsisch *Torembrieh* Thorenburg – letzteres eine Tautologie. Die rumänischen Wortformen sind die älteren, die magyarischen sekundär. Beachtenswert ist wegen seiner alten slawischen Form (*vl-*) der rumänische Ortsname *Vlaha* = magyarisch *Oláh-Fenes* (Komitat Klausenburg) und der Ortsname *Vlăhița* (Komitat Oderhellen) < slawisch *vlah* Walache; Ortsname „Bleschdorf“ = rumänisch *Spini* (Komitat Kleinkokeln); urkundlich *Possessio Solmos* (Komitat Samosch) *volahicalis* mit wertvollem *volah* > magyarisch *olah*“. Vezi argumentare în același sens G. Giuglea, *Cuvinte românești și romanice. Studii de istoria limbii, etimologie*,

Această încheiere asigură virtual românilor „dreptul primului ocupant” și contrazice în același timp teza istoricilor, mai ales unguri și germani, numeroși și astăzi, care admit imigrarea conașionalilor noștri din sudul Dunării doar în secolul XIII¹³.

Este, de asemenea, adevărată aserțiunea pastorului că lipsesc argumente lingvistice pentru a susține continuitatea de viețuire a romanilor, apoi a românilor în Transilvania după retragerea aureliană. Ceea ce se uită îndeobște să se spună este că nici adversarii continuității nu dispun de dovezi pentru a argumenta absența românilor în spațiul carpato-dunărean, tocmai pentru că bezna documentară a Mileniului Întunecat a fost deplină.

HISTORISCHES IN DEN GEOGRAPHISCHEN NAMEN SIGHIȘOARA UND TÂRNAVA (Zusammenfassung)

Die Voraussetzung, von der die Beweisführung des Verfasser ausgeht, hat als Grundstein die offensichtliche Tatsache, dass der rumänische Name der siebenbürgischen Stadt, *Sighișoara*, die ursprüngliche ungarische Benennung der Ortschaft, *Segesvár*, wiedergibt. Die Sekler waren bekanntlich die ersten Kolonisten, die im Auftrag der ungarischen Könige höchstwahrscheinlich in der zweiten Hälfte des 12. Jahrhunderts die Grenzschutz auch im Gebiet der mittleren Großkokel übernommen haben. Einer ihrer Stützpunkte ist die Festung *Segesvár* gewesen, die sie selbst auf einem Berg neben der Kokel erbaut haben. Von hier aus sind sie nach verhältnismäßig kurzer Zeit ostwärts, in ihre zukünftige Heimat gezogen. Das verlassene *Segesvár* wurde von deutschstämmigen Kolonisten am Ende des genannten Jahrhunderts oder zu Beginn des nächsten neu besiedelt und die Burg begann den lagen Abschnitt ihrer sächsischen Geschichte unter dem Namen *Schäßburg*, dem ebenfalls die primäre magyarische Benennung zu Grunde liegt. Dass die Rumänen nicht die abgeleitete deutsche Namensform, sondern das ungarische Prototyp adoptiert haben, belegt das Dasein einer romanischen Bevölkerung im Kokeltal während der „Zwischenlandung“ der Sekler im 12. Jahrhundert.

toponimie, Ediție îngrijită, introducere, bibliografie, note și indice de Florența Sădeanu, București, 1983, p. 117: „*Râjnov*, sat lângă Brașov. Acesta nu este altceva decât vechiul slav *Žrūnovy* „molae”, adică „(satul sau valea) morii” și arată că, întrucât nu se găsește în nici una din formele slave, metateza s-a petrecut în limba română, ca să se poată păstra și într-un nume topic și că numai după aceea fost împrumutat de unguri care îi zic *Rozsnyó* și de sași care îl numesc, cu etimologie populară, *Rosenau*, dar în s. XIV *Rasnov*. Astfel se dovedește că românii au locuit acolo înainte de sași și de unguri.”; C. Suci, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, II: O-P, București 1969, p. 86: „Sașii, la fel ca și ungurii, au primit toponimicele românești, pe care le-au tradus sau modificat după legile foneticii, ale limbii săsești, de exemplu: din Bârsa au făcut Burzan, din Năsăud – Nussdorf, din Rucăr – Runkendorf etc.”.

13 Vezi, între altele, *Diskussionsforum. Unter welchen historischen Umständen wurden die Rumänen zur Mehrheit auf dem Boden ihres heutigen Staates? Ergebnisse einer Konferenz*, „Korrespondenzblatt für siebenbürgische Landeskunde“, 25, 2002, 1, p. 2-70.

Der aus dem Slawischen entlehnte Flussname *Târnava* bezeugt die Anwesenheit der Rumänen im Umkreis vom heutigen Schäßburg schon vor der Ankunft der Sekler und der Sachsen. Die ungarisch sprechenden Ankömmlinge haben das slawische Wort, dessen Kern „Dorn“ bedeutet, für den eigenen Bedarf übersetzt und später ihren Nachfolgern übermittelt, so dass das Gewässer in der deutschen Endfassung Kokel lautet. Wären die Rumänen erst im 13. Jahrhundert in Siebenbürgen eingewandert, also nach der Kolonisierung des Kokelbeckens durch die Arpadenkönige – wie manche Historiker auch gegenwärtig behaupten –, so hätten sie bestimmt den ungarischen oder den deutschen Flussnamen angenommen, denn eine andere hätte ihnen nicht zur Wahl gestanden.

Die zwei besprochen Eigennamen sind keineswegs alleinstehende Ausnahmen in der frühmittelalterlichen Geographie Siebenbürgens, sondern feste Bestandteile einer Fallreihe, die Gustav Kisch, der unübertroffene Kenner der Geschichte seiner Heimatprovinz „im Lichte der Sprache“, als erster wahrnahm. Sie untermauern sein eindeutiges Fazit: „Die lateinische (römische) Kontinuität der Rumänen kann ich sprachlich hierzulande nicht belegen; wohl aber glaube ich an die Priorität der Rumänen unter allen hierzulande lebenden Völkern, was aus zahlreichen Ortsnamen hervorgeht“.

PIETRE DE HOTAR DIN SECOLUL AL XIX-LEA DE PE TERITORIUL FOSTULUI SCAUN SIGHIȘOARA

Gheorghe Baltag

Prima piatră de hotar a fost descoperită de dl. prof. Viorel Rusu din Sighișoara în pădurea dintre localitățile Șaeș, Apold și Stejăreni, la aproximativ 10 km sud de municipiul Sighișoara. Mai precis piatra se află la 3 km S-V de localitatea Șaeș, deasupra fostei ferme zootehnice, pe cumpăna apelor dintre pârâul Șaeșului și pârâul Stejăreni.

Cei doi afluenți sudici ai Târnavei Mari, pârâul Șaeșului și pârâul Stejăreni (Beșa) sunt separați de un masiv păduros, care în zona municipiului Sighișoara poartă numele de Breite și care se continuă spre sud, spre Șaeș-Apold pe o lungime de cca. 15 km la altitudinea medie de 650 m.

Este vorba de o piatră masivă din gresie locală, având o formă alungită cu un capăt rotunjit, naturală, neprelucrată, cu dimensiunile aproximative de 1,60x0,60x0,30 amplasată pe o mică movilă artificială. Astăzi ea se află într-o poziție puternic înclinată, aproape orizontală, cu partea superioară inscripționată, căzută spre sol. Inițial s-a crezut că ar putea fi vorba de o piatră tombală, apoi de o piatră tombală reutilizată ca piatră de hotar.

Partea superioară prezintă o suprafață aplatizată pe care se poate observa o inscripție în două registre, restul pietrei fiind în pământ (planșa 1). În registrul superior se află un fragment dintr-o inscripție cu caractere runice compusă din trei semne relativ bine păstrate. Este vorba de trei semne care se regăsesc în așa numitul „alfabet secuiesc” utilizat în zona noastră în cursul sec. XII-XIII (planșa 2, 1). De la stânga spre dreapta avem următoarele semne : un prim semn compus din două bastonașe înclinate, dintre care cel din stânga este mai scurt, unite la partea superioară, având dimensiunile 7 cm și 6 cm. Acest semn ar putea corespunde literei „i” din alfabetul contemporan. Cel de al doilea semn este un singur bastonaș înclinat spre stânga având lungimea de 8 cm și ar putea corespunde literei „s”. Cel de-al treilea semn este compus din trei bastonașe, două bastonașe paralele înclinate spre dreapta și un bastonaș simplu înclinat spre stânga, parțial unite la partea superioară, având dimensiunile de 9 cm și 10 cm. Acest semn ar putea corespunde literei „g” sau grupului „ghe”. Citit invers, de la dreapta spre stânga, acest registru al inscripției ar putea însemna „gheși”.

Acest fragment de inscripție este o dovadă a faptului că putem avea de a face cu o piatră tombală din sec. XII-XIII de pe care s-a răzuit restul textului, fiind reutilizată în sec al XIX-lea ca piatră de hotar. Prezența secuilor ca avangardă a regatului maghiar în sec XII-XIII în această zonă, înainte de venirea coloniștilor germani, este o realitate istorică. La începutul sec al XII-lea, secuii de Kéz, (Saschizul de astăzi), au ocupat

bazinul superior al Târnavei Mari stabilindu-și aici capitala.

După marea invazie mongolă (1241) cea mai mare parte a secuilor de Kézd va fi deplasată în bazinul superior al Târnavei Mari din ordinul regelui, pentru paza trecătorilor din Carpații Răsăriteni. La Kézd (Saschiz) au rămas numai 6 ginți și 4 ramuri. Acești secui vor fi mutați de rege ceva mai târziu, între anii 1264-1289 în scaunul Arieș de lângă Turda, creat special pentru ei drept răsplată pentru comportamentul remarcabil în luptele contra cumanilor și tătarilor.

Stratul toponimelor cu bază maghiară destul de consistent din bazinul mijlociu al Târnavei Mari, inclusiv toponimul *Segesvár*, provine din perioada în care secuii de Kézd au dominat această zonă.

Cel de al doilea registru al inscripției cuprinde două elemente distincte : mai întâi anul în care a fost ridicată piatra de hotar (1801) și apoi un semn (simbol) care părea a fi o cruce sofisticată, dar care, ulterior, s-a dovedit a fi un simbol din categoria *"Viehbrandzeichen"* (adică semne pentru înfierat vitele). Aceste semne ale tuturor comunelor Provinciei Sibiului au fost publicate într-un album editat la Sibiu în anul 1826 (*Abbildung der in den sächsischen Ortschaften bestehenden Viehbrandzeichen nach den einzelnen Stühlen und Districten geordnet- Hermannstadt, 1826*).

În planșa nr. 3 am redat câteva dintre aceste semne (unele influențate de vechile rune germanice) între care se distinge semnul comunei Apold (Trappold), săpat pe această piatră de hotar în anul 1801. Pe piatră semnul se află într-o poziție centrală, dominantă, fiind săpat mai adânc având dimensiuni mai mari (13 cm înălțime și 8 cm lățime). Acest semn separă în două grupuri cifrele anului 1801 după cum urmează: 18+semnul comunei Apold+01. Noutatea pe care o aduce această inscripție constă în faptul că semnele pentru înfierat vitele erau utilizate și ca semne de hotar ale localităților săsești din Transilvania.

De fapt această piatră a precizat punctul până la care avea dreptul să se extindă spre răsărit domeniul nobiliar al familiei Bethlen aflat dincolo de cumpăna apelor, spre vest. Domeniul nobiliar Bethlen cu centrul la Criș (MS) a fost fondat în sec al XII-lea, înainte de colonizarea germană în sudul Transilvaniei, avea o formă relativ patulateră și cuprindea 6 sate cu iobagi români și sași. În partea de est – nord – est domeniul a avut graniță comună cu orașul Sighișoara și cu alte două localități libere săsești: Apold și Șaeș.

Cronicile menționează în sec al XVII-lea conflicte și procese între orașul Sighișoara și nobilii din familia Bethlen, legate de revendicări teritoriale ale acestora din urmă, conflicte tranșate de justiția timpului în favoarea orașului.

Este posibil ca ridicarea acestei pietre de hotar în anul 1801 să marcheze finalizarea unui conflict similar între conții din familia Bethlen și localitatea liberă săsească Apold, întrucât latura de răsărit a domeniului Bethlen a încercat să atingă în câteva puncte cumpăna apelor dintre pârâul Stejăreni și pârâul Șaeșului.

Cea de a doua piatră de hotar prezentată aici se află la granița dintre fosta

Provincie a Sibiului și fosta "Terra Siculorum", mai precis la granița dintre comuna săsească Archita (Arkenden, Erkéd) și comuna secuiască Mușna (Muzsna) din Harghita. Punctul în care s-a ridicat piatra de hotar se află la 3 km est de Archita și la 2,5 km sud-vest de Mușna, în apropierea terasamentului căii ferate Sighișoara-Brașov, piatra fiind vizibilă din tren.

Piatra are caracteristici asemănătoare cu cea de lângă Sighișoara, fiind un monolit de gresie nativă, de formă alungită, având partea superioară ușor rotunjită, fără urme evidente de prelucrare. Ea se află în poziție perfect verticală, partea vizibilă la suprafață depășește 2,25 m și împreună cu partea subterană ajunge, probabil, la peste 3 m lungime. Lățimea medie a pietrei este de 0,60 m, iar grosimea medie este de 0,40 m (planșa 4 și planșa 5).

Inscripția a fost săpată pe fața estică, fiind orientată către localitatea Mujna și cuprinde două registre. Registrul superior conține o singură literă, majuscula "M" (de la Mujna), săpata adânc în partea superioară a câmpului, iar registrul inferior conține anul ridicării acestei pietre de hotar "1807". Atât majuscula M cât și anul 1807 prezintă ductul specific documentelor din perioada respectivă. Dimensiunile majusculei sunt : înălțime 18 cm, lățime 26 cm; dimensiunile cifrelor anului sunt : înălțime 16 cm, lungime totală 38 cm.

Piatra de hotar dintre comunele Archita (MS) și Mujna (HR) marchează, probabil, finalizarea unor procese de hotărnicie. Sașii din Archita au avut tendința extinderii teritoriului comunei lor spre nord de apa Architei în dauna comunei Mujna, unde tradiția orală menționează și existența unui sat dispărut al cărui teritoriu a intrat la un moment dat în sec. XVII-XVIII în componența comunei Archita. Pe vechile hărți S.K.V s-au păstrat și se pot observa o serie de toponime interesante cum ar fi : "Oleskirich", "Olesgraben", "Olesrück", care demonstrează prezența în zona de la nord de apa Architei, între localitățile Mujna și Feleag, a unui sat dispărut, înglobat în hotarul comunei Archita.

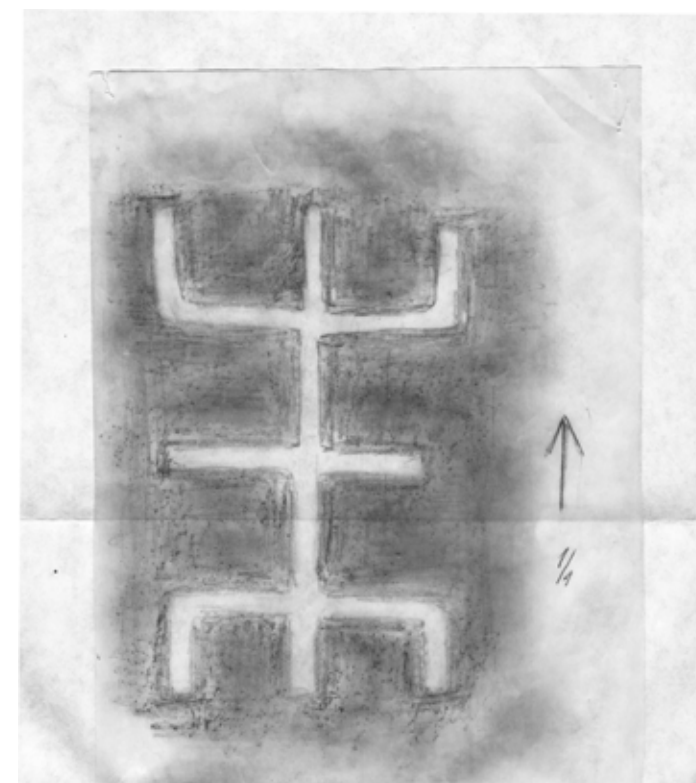
Cele două pietre de hotar prezentate aici dezvăluie câteva pagini din istoria complicată a locurilor și locuitorilor Transilvaniei de sud-est din perioada medievală și modernă.

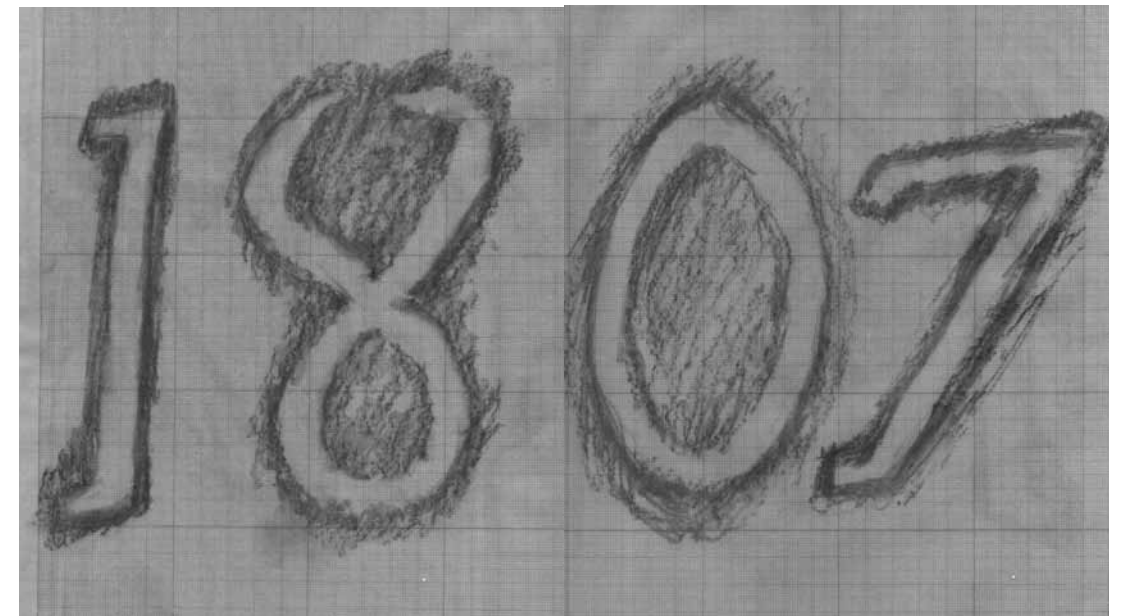
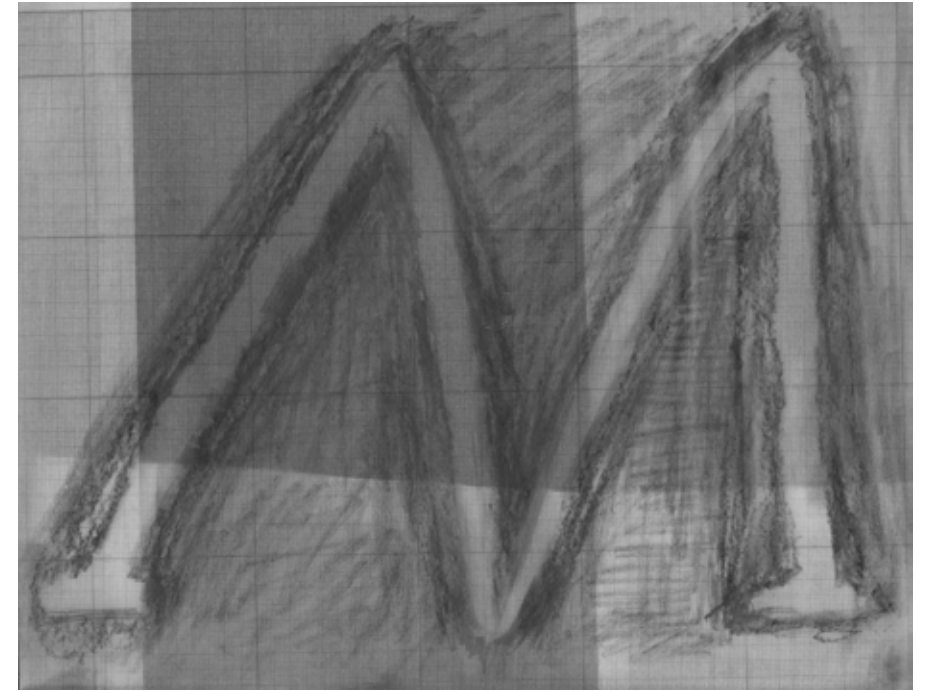
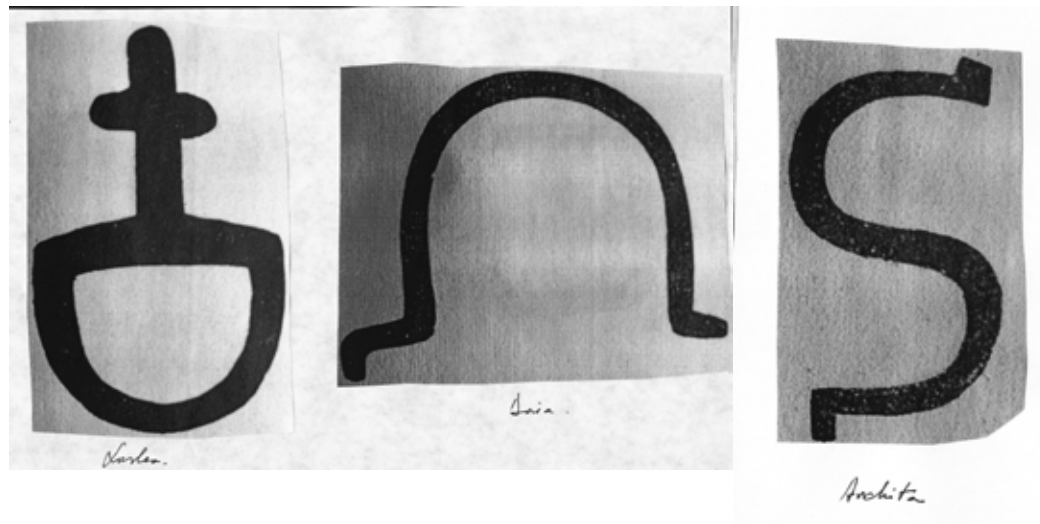
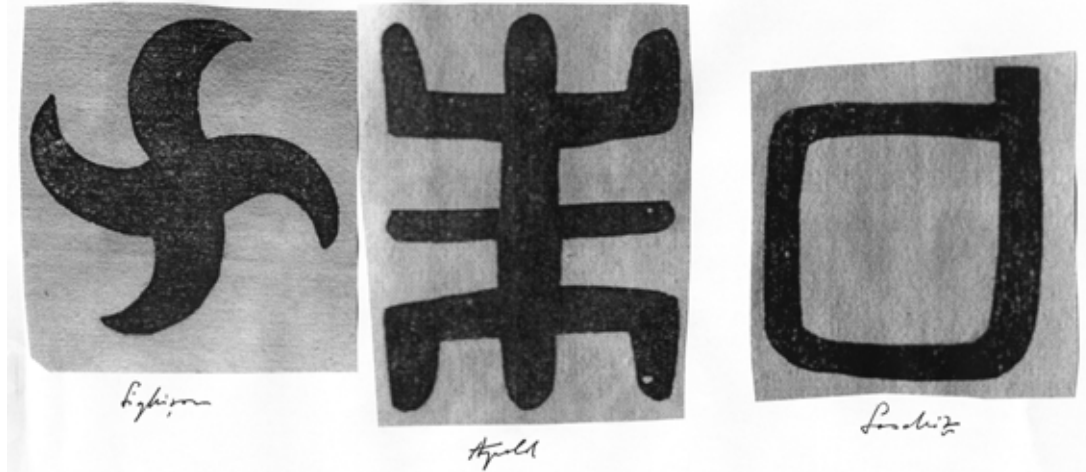
Grenzsteine aus dem XIX. Jahrhundert auf dem Territorium des Schäßburger Stuhles (Zusammenfassung)

Vorliegender Artikel beschreibt zwei Grenzsteine aus dem XIX. Jahrhundert. Der erstere befindet sich in der Nähe der Ortschaft Șaeș (Schaab), und markierte die Grenze zwischen der Provinz Sibiu (Hermannstadt) und dem Feudalgut Bethlen.

Auf diesem einen Stein sind drei alte Schriftzeichen welche zu dem so genannten Szekler –Alphabet gehören, das von der Gemeinde Apold (Trappold) benutzte Viehbrandzeichen sichtbar.

Der zweite Stein begrenzt heute noch die Gemeinde Mujna (Muzsna) aus dem jetzigen Landkreis Harghita von der Gemeinde Archita (Arkeden) aus dem Landkreis Mureș. Auf diesem ist der in den

**DE LA «IMPERATOR BULGARIAE ET BLACHIAE»
LA «REX TOTIUS BULGARIAE ET BLACHIAE».**
Cu privire la relațiile țarului Ioniță Asan cu papa Innocentius III

Vasile MĂRCULEȚ

În momentul ocupării tronului de la Târnovo de către Ioniță Asan (1197-1207), Țaratul Vlaho-Bulgar trecea printr-o perioadă dificilă a existenței sale. Pe plan intern, într-un interval de timp de numai un an (1196-1197), puterea vlaho-bulgară s-a văzut confruntată cu asasinarea întemeitorilor statului, țarii Asan (1196) și Petru (1197), și cu cel puțin o tentativă periculoasă de uzurpare – cea a boierului Ivanco, asasinul lui Asan – care aruncase statul într-un scurt dar grav război civil între adepții lui Ivanco și susținătorii lui Petru (1196), care va tranșa, în final, disputa în favoarea sa ocupând tronul (1196)¹. Pe plan extern, Țaratul Vlaho-Bulgar se afla angajat de peste un deceniu în conflict cu Imperiul Bizantin, care îi contesta existența, și numai refuzul soldaților imperiali, trimiși în sprijinul lui Ivanco în 1196, de a lupta împotriva forțelor vlaho-bulgare² a salvat, probabil, tânărul stat al Asăneștilor de la dispariție.

Țaratul Vlaho-Bulgar, Bizanțul și Roma. Ocuparea tronului în asemenea condiții complexe și dificile, l-a silit pe Ioniță Asan să acționeze, în primul rând, în direcția consolidării pozițiilor sale interne³, trecând în plan secundar conflictul statului său cu Bizanțul. Ca urmare, timp de circa doi ani, până în 1199, nu înregistrăm nicio acțiune ostilă întreprinsă direct de el împotriva Imperiului Bizantin. Indirect însă țarul a favorizat însă acțiunile antibizantine ale vechii săi aliați, cumanii și vlahii nord-dunăreni, care au atacat de două ori, în cursul aceluiași an, provinciile bizantine din Balcani: în aprilie 1199 cumanii și vlahii nord-dunăreni au lovit Thracia, iar în toamnă, cumanii au atacat Macedonia⁴. Bizanțul, confruntat cu grave probleme interne, a fost incapabil de o ripostă eficientă. În aceste condiții, între Țaratul Vlaho-Bulgar și Imperiul Bizantin va surveni *ipso facto* un armistițiu, ce se va prelungi până la sfârșitul anului 1200. Unele informații indirecte conduc chiar spre constatarea că armistițiul a fost întărit prin încheierea unui acord în acest sens între cele două părți, prin 1197 sau 1198⁵.

În această etapă a guvernării sale, asistăm și la o nouă orientare imprimată de Ioniță Asan politicii externe a statului vlaho-bulgar. Refuzul autorităților bizantine de a acorda recunoașterea statului său și de a-i conferi lui însuși titlul imperial, asemenea

- 1 CHONIATAE 1835: 618-621.
- 2 *Ibidem*: 621.
- 3 PAVLOV 2002: 47.
- 4 CHONIATAE 1835: 663, 673.
- 5 DÖLGER 1932: nr. 1655.

țarilor primului stat bulgar, în al căror succes se erija, l-a determinat pe Ioniță să se adreseze în acest scop papalității. În schimbul recunoașterii de către papă a titlului său imperial, țarul se angaja să pună Biserica Vlaho-Bulgară sub obediența religioasă a Romei.

Se pare că încercările lui Ioniță Asan de a stabili legături cu papalitatea au debutat la scurt timp după ocuparea tronului, dar fără rezultate notabile în această etapă datorită opoziției adversarilor statului vlaho-bulgar, situație expusă într-o scrisoare adresată suveranului pontif pe la mijlocul anului 1202, prin intermediul căreia răspundea unei epistole primite din partea acestuia în decembrie 1199⁶. În scrisoarea sa, Ioniță Asan subliniază faptul că, anterior anului 1199, a mai încercat în două sau în trei rânduri, la fel ca și frații săi Asan și Petru între 1187-1197, să-și trimită solii la Roma, dar nu a reușit din cauza opoziției numeroșilor săi dușmani externi⁷. Identificarea acestor adversari nu prezintă mare dificultate. Primul dintre ei era, indiscutabil, Imperiul Bizantin, pentru care obținerea recunoașterii din partea papalității de către suveranul de la Târnovo și includerea statului Asăneștilor în concertul puterilor catolice ar fi însemnat compromiterea definitivă a obiectivului său politic în raporturile cu acesta: desființarea statului vlaho-bulgar. Un al doilea adversar, cel puțin, la fel de puternic, era Regatul Ungariei, cu concursul căruia „*Bizanțul în destrămare*” întreprindea „*ultimele sale încercări de a-și restaura pozițiile din nordul Peninsulei Balcanice, amputate grav de sârbi și vlaho-bulgari*”⁸.

În final, perseverența țarului Ioniță Asan a dat roade, el reușind să stabilească mult doritele contacte cu papalitatea. Căile și modalitățile prin care a reușit acest lucru rămân obscure. După opiniile unor specialiști, intermediarul său a fost reprezentantul Veneției la Constantinopol, un anume Pretextatus (Pretestatus) „*de ale cărui informații secrete se servea împăratul romeilor, dar și papalitatea, împăratul Caloian* (Ioniță Asan, n.n.) *de la Târnovo și, poate, chiar și regele ungar. Un fel de agent dublu sau chiar multiplu*”⁹. Cert este faptul că la sfârșitul anului 1199, papa Innocentius III îi adresa „*nobilului bărbat Ioniță*” o scrisoare prin care îl înștiința de numirea primului legat pontifical la Târnovo, în persoana arhidiaconului grec unit, Dominicus de Brindisi. Misiunea acestuia era aceea de a cerceta seriozitatea intențiilor țarului vlaho-bulgar cu privire la subordonarea Bisericii statului său față de Biserica Romană¹⁰.

Timp de aproape doi ani nu mai dispunem de nicio informație cu privire la relațiile Târnovei cu Roma. Abia în vara anului 1202, la revenirea lui Dominicus de

- 6 WOLFF 1949: 190.
- 7 HURMUZAKI 1887: 2, doc. II: „*et nos similiter probantes semel, secundo et tertio ad vos dirigere, deducere non potuimus, quod optamabus, in fructum*”.
- 8 PAPACOSTEA 1993: 28.
- 9 MĂLINAȘ 2000: 106; Cf. TURCUȘ 2001: 182, unde consideră că „*o delegație bulgară trebuie să fi sosit la Roma deja în 1199*”.
- 10 HURMUZAKI 1887: 1, doc. I; MĂLINAȘ 2000: 105; Cf. WOLFF 1949: 190-191.

Brindisi la Roma, Ioniță îi răspundea papei confirmându-i sosirea acestuia la curtea sa. El își justifica întârzierea răspunsului său la scrisoarea pontifului din 1199 prin faptul că legatul papal nu i-a inspirat inițial încredere, din care motiv l-a pus sub observație la Târnovo. Când însă a primit informații pozitive despre acesta de la agentul său Pretextatus, el și-a schimbat părerea despre Dominicus. Cu ocazia revenirii la Roma, legatul pontifical urma să fie însoțit și de Blasius, noul episcop de Brancevo. Așa cum rezultă din scrisoare, țarul vlaho-bulgar lăsa să se înțeleagă că, în schimbul unirii cu Biserica Romei, el pretindea coroana imperială angajându-se ca „*tot ce veți porunci împărăției mele, voi împlini spre cinstea lui Dumnezeu și a Bisericii Romane*”¹¹.

Cum se explică această întârziere a răspunsului dat de Ioniță Asan primei scrisori a papei? A fost chiar atât de mare neîncrederea lui în Dominicus de Brindisi încât i-au fost necesari doi ani pentru a și-o risipi? Va fi avut țarul vlaho-bulgar alte motive care să-l fi determinat să lase în suspensie timp de doi ani relațiile cu papalitatea? După părerea noastră, neîncrederea în Dominicus de Brindisi, invocată de Ioniță Asan, spre a-și justifica întârzierea răspunsului dat primei scrisori a pontifului roman din 1199 este doar pretextul atitudinii sale. Lăsarea în suspensie a raporturilor cu papalitatea între 1199 și 1202 își are temeiul în alți factori. Cel mai important credem că ar fi politica duplicitară a țarului vlaho-bulgar, care a făcut în toată această perioadă un dublu joc diplomatic: paralel cu acțiunile vizând obținerea consacrării din partea papalității, el nu a renunțat nici la posibilitatea obținerii recunoașterii sale de către Bizanț. Ca urmare, în toată această perioadă, Ioniță și-a concentrat atenția asupra relațiilor cu Imperiul Bizantin, trecându-le în plan secundar pe cele cu Roma. Stau mărturie acestei politici intensificarea contactelor cu Bizanțul, în raporturile cu care, țarul vlaho-bulgar a alternat tratativele cu folosirea forței militare.

Cu domnia consolidată, țarul vlaho-bulgar a rupt armistițiul din 1197 sau 1198 și a reluat ostilitățile împotriva Bizanțului (1200). Actul său de forță a vizat foarte probabil forțarea obținerii recunoașterii din partea autorităților constantinopolitane. Ca urmare, în februarie-martie, forțele sale au pătruns în Thracia, devastând regiunea Philippopolisului (Plovdiv).

Acțiunile țarului vlaho-bulgar au stârnit îngrijorarea curții bizantine care s-a văzut silită la tratative. O solie trimisă de împăratul Alexios III Angelos (1195-1203), condusă de un eunuc de la curte, îl întâlnea pe Ioniță la Philippopolis. Basileul îi cerea țarului vlaho-bulgar să respecte vechile înțelegeri încheiate între ei, foarte probabil, cele de la începutul domniei, din 1197 sau 1198. Solia bizantină nu numai că nu a obținut însă niciun rezultat în urma întâlnirii cu suveranul de la Târnovo, dar din motive rămase obscure, eunucul care o conducea l-a încurajat pe Ioniță să continue acțiunile împotriva Bizanțului¹². O nouă solie bizantină, condusă de un fidel *biblioforoi* al basileului Alexios III, era trimisă în primăvara anului 1200 la curtea lui

11 *Ibidem*: 2, doc. II; *Ibidem*: 107; Apud TURCUȘ 2001: 183.

12 DÖLGER 1932: nr. 1655; MĂLINAȘ 2000: 57-58.

Ioniță, pentru a negocia un nou acord cu acesta¹³. Se pare că această solie a avut mai mult succes, întrucât, în vara anului 1200 a fost încheiat un nou tratat între Imperiul Bizantin și Țaratul Vlaho-Bulgar, în baza căruia, basileul se angaja să-și retragă administrația și armata din cetățile și satele atacate și cucerite în timpul campaniei de suveranul vlaho-bulgar. Totodată, el îi promitea țarului mâna prințesei Theodora, care urma să primească ca zestre teritoriile bizantine cucerite de Ioniță Asan, legitimându-i astfel stăpânirea asupra lor. Cu prilejul încheierii tratatului, solia bizantină condusă de Alexios Paleologos, ginerele basileului, a încercat să-i întindă o cursă țarului invitându-l să viziteze Constantinopolul¹⁴. Ioniță a intuit cursa întinsă de autoritățile bizantine, astfel că nu i-a dat curs.

Din analiza prevederilor tratatului de pace deducem că nici acum, Bizanțul nu a acordat recunoașterea sa Țaratului Vlaho-Bulgar și suveranului său, fapt care, asociat cu duplicitatea diplomației bizantine, i-a conferit acestuia o viață extrem de scurtă. Încălcându-l în mod unilateral, în toamna anului 1200 Ioniță Asan declanșează, împreună cu aliații săi, cumanii nord-dunăreni, o nouă campanie împotriva Bizanțului în cursul căreia cumanii „*au prădat cele mai importante regiuni ale țării*”, după care „*s-au înapoiat [în ținuturile lor] nevătămați*”¹⁵. Întreruprea campaniei a fost impusă de intervenția militară a cneazului de Halici, Roman Mstislavici care, în calitate de aliat al Constantinopolului, a atacat teritoriile stăpânite de cumani în nordul Dunării, obligându-i pe turanici să revină spre a-și apăra propriile sălașuri¹⁶.

Foarte probabil, spre a forța din partea Bizanțului, în perioada martie 1201-martie 1202, Ioniță Asan, împreună cu aliații săi cumanii, întreprinde ultima sa mare campanie militară împotriva acestuia. În fruntea forțelor sale, țarul vlaho-bulgar pătrunde din nou în imperiu și, „*înconjurând Constantia (Kosteneț, n.n.), cucerește cu multă ușurință acestă cetate vestită în părțile Rhodopei. Și dărâmând zidul său împrejmuitor, pleacă de acolo și își așază tabăra în preajma Varnei și o asediază pe aceasta cu tenacitate în a șasea zi a Patimilor lui Hristos [...] și pune stăpânire pe Varna în trei zile*”¹⁷.

Înfrângerile suferite în fața forțelor vlaho-bulgaro-cumane l-au determinat pe basileul Alexios III Angelos să încheie pacea cu suveranul de la Târnovo (martie-aprilie 1202)¹⁸. Prevederile păcii vlaho-bulgaro-bizantine din primăvara anului 1202 nu le cunoaștem însă. Acest impediment i-a determinat, altădată, pe specialiști să susțină că prin tratatul din primăvara anului 1202, autoritățile bizantine au recunoscut,

13 *Ibidem*: nr. 1656; *Ibidem*: 58.

14 *Ibidem*: nr. 1657; *Ibidem*.

15 CHONIATAE 1835: 691.

16 *Ibidem*: 691-692.

17 *Ibidem*: 706.

18 *Ibidem*: 709; CHONIATAE 1972: 110; Cf. DÖLGER 1932: nr. 1661; MĂLINAȘ 2000: 59.

foarte probabil, existența Țaratului Vlaho-Bulgar¹⁹. În prezent, asistăm însă la o reconsiderare aproape radicală a acestei concluzii. Spre exemplu, într-o lucrare recentă, consacrată istoriei Bizanțului, istoricul Stelian Brezeanu, revenind, la rândul său, asupra unei opinii similare exprimate cu ani în urmă, după ce se întreba dacă pacea bizantino-vlaho-bulgară, pe care o datează acum în 1201-1202, „însemna aceasta o recunoaștere de drept a țaratului din Târnovo?”, răspunsul pe care îl oferea propriei întrebări era acela că „negocierile îndelungate purtate de suveranul din Haemus, în corespondența sa cu papa Innocentius III (1199-1204), sugerează un răspuns mai degrabă negativ la întrebare”²⁰.

În ceea ce ne privește, suntem absolut de acord cu concluzia că prin acordul cu Târnovo din primăvara anului 1202, Constantinopolul nu a acordat recunoașterea sa Țaratului Vlaho-Bulgar, el fiind mai degrabă un armistițiu decât un tratat de pace propriu-zis. Conduce spre această concluzie, nu atât negocierile îndelungate ale lui Ioniță Asan cu Innocentius III între 1199 și 1204, cât continuarea și intensificarea lor după primăvara anului 1202, în condițiile în care până la acea dată, nici papa nu-i acordase consacrarea și nu-i recunoscuse suveranului vlaho-bulgar titlul imperial. Asistăm acum la o intensificare deosebită a tratatelor dintre curtea de la Târnovo și curia papală, lăsate până atunci în suspensie. Vor fi contribuit la acesta, pe lângă eșuarea tratatelor cu Bizanțul, și alți factori, precum ostilitatea Ungariei, cu care Țaratul Vlaho-Bulgar se afla în conflict în urma ocupării de către Ioniță Asan a zonei Sirmium-Belgrad-Branicevo, prin 1201-1202²¹. În sfârșit, presiunile cadrului internațional vor fi contribuit în aceeași măsură la reluarea tratatelor cu papalitatea. În iunie 1202 se declanșase cea de-a patra cruciadă, participanții la ea fiind, foarte probabil, percepuți de autoritățile ortodoxe vlaho-bulgare, „schismastice”, ca un pericol grav la adresa statului lor.

Orientarea spre papalitate apare ca un act cu o largă adeziune în rândul clasei conducătoare vlaho-bulgare. Ca urmare, în tratativele cu curia papală se vor implica, atât înalți ierarhi ai Bisericii Vlaho-Bulgare, cât și colaboratori politici ai țaratului Ioniță Asan. Astfel, pe la mijlocul anului 1202, cu prilejul revenirii legatului Dominicus de Brindisi la Roma, mitropolitul Vasile îi scria papei solicitându-i și el coroana imperială pentru suveranul său. În sprijinul solicitării sale, întâistătătorul Bisericii

19 BREZEANU 1981: 161, unde susține că Ioniță „încheie pace cu Alexios III, prin care basileul recunoaște, foarte probabil, existența Țaratului Vlaho-Bulgar”; Cf. MĂLINAȘ 2000: 59, unde afirmă că: „se presupune că acest tratat se referea la recunoașterea Imperiului Româno-Bulgar din partea bizantinilor”.

20 BREZEANU 2004: 241.

21 PECICAN 2006: 80-88, cu bibliografia problemei. În ceea ce mă privește, am optat pentru această datare – 1201-1202 – bazat pe informațiile care îl arată, la mijlocul anului 1202, pe episcopul Blasius de Branicevo între principalii colaboratori ai lui Ioniță Asan, ceea ce mi-a permis concluzia că la data respectivă zona Sirmium-Belgrad-Branicevo intrase deja sub autoritatea țaratului vlaho-bulgar.

Vlaho-Bulgare aducea o serie de argumente precum faptul că țarul de la Târnovo „este vrednic” și că acesta „și toată împărăția au bunăvoință față de Biserica Romană”, ca niște „moștenitori ce se trag din sânge roman”²². Scrisoarea ne relevă o unitate deplină de vederi între autoritățile supreme politice și ecleziastice ale statului vlaho-bulgar. Cu același prilej, principele vlaho-bulgar Bellota sau Balotă, îi scria și el papei solicitându-i binecuvântarea pentru el și familia sa, precum și primirea în sânul Bisericii Romane²³. Cine a fost acest principe Bellota-Balotă și ce poziție va fi avut el în ierarhia curții vlaho-bulgare este dificil de precizat. Spre exemplu, istoricul bulgar I. Dujcev a văzut în el, foarte probabil, pe Boril, nepotul și succesorul lui Ioniță Asan, iar A.L. Tăutu l-a identificat cu un „rege”, un „prinț”, sau „mare voievod”, care rezida, fie în regiunea Sirmium, fie în Banatul Timișan sau în cel de Severin²⁴. În ceea ce ne privește, înclinăm să vedem în acest prinț Bellota-Balotă un colaborator apropiat al lui Ioniță Asan, foarte probabil, un membru al familiei domnitoare, poate chiar asociatul său la domnie. Cert este că acest principe Bellota-Balotă trebuie considerat, fără îndoială, un înalt personaj al curții vlaho-bulgare.

La 27 noiembrie 1202, papa le răspundea tuturor potenților vlaho-bulgari, care i se adresaseră prin scrisori. Din scrisoarea sa către Ioniță Asan, „domino Bulgarorum et Blachorum”, rezultă că Innocentius III nu prea avea încredere în sinceritatea promisiunilor de unire cu Roma ale țaratului vlaho-bulgar²⁵. Asistăm totuși, la o schimbare semnificativă de ton a pontifului roman, rezultată din formula de adresare: el se adresează acum „domnului bulgarilor și blachilor”, recunoscându-i astfel, calitatea de suveran al celor două popoare. Din aceeași scrisoare, conchidea recent I.M. Mălinaș, reieșea și intenția suveranului pontif de a aplica în Biserica Vlaho-Bulgară „întreg conceptul său ecleziologic, liturgic și canonic, privitor la atitudinea sa față de Biserica Răsăritului”, respectiv, „«celebrul» principiu papal «ritus romanus antecedit», adică privitor la «superioritatea» ritului, ierarhiei latine și dreptului canonic roman, față de ritul, ierarhia și dreptul canonic ortodox, cu tendința de absorbire, asimilare și înglobare a Bisericii Răsăritului în cea Romană”²⁶. Indirect, suveranului vlaho-bulgar i se propunea să accepte ritul latin, pentru sine, Biserica și poporul său. Episcopii Bisericii Vlaho-Bulgare urmau să fie hirotonisiți de episcopii latini din statele învecinate. De asemenea, papa îl informa pe Ioniță Asan că trimisul său, episcopul Blasius de Branicevo, nu a putut ajunge la Roma, dar că îl va trimite ca legat la Târnovo pe colaboratorul său apropiat, cardinalul Ioan de Casamaris²⁷.

22 HURMUZAKI 1887: 5, doc. IV.

23 *Ibidem*: 7, doc. VI. Cf. MĂLINAȘ 2000: 120.

24 Pentru discuțiile privind identificarea lui Bellota, vezi: MĂLINAȘ 2000: 120-121.

25 HURMUZAKI 1887: 3-4, doc. III.

26 MĂLINAȘ 2000: 112.

27 HURMUZAKI 1887: 3-4, doc. III: „capellanum et familiarem nostrum apostolice sedis legatum”.

În scrisoarea către mitropolitul Vasile, papa îi răspundea acestuia că trimisul său, arhidiaconul Dominico de Brindisi i-a confirmat sinceritatea intențiilor lui Ioniță și ale poporului său de a intra în Biserica Romană și îi cerea arhierelui să urmeze rânduielile liturgice și ritul Bisericii Romane, anunțându-l că va trimite un nou legat la Târnovo, în persoana călugărului cistercian Ioan de Casamaris²⁸. Principelui Bellota-Balotă, papa îi răspundea că el se bucură de sentimentele sale favorabile Bisericii Romane și-l asigura de afecțiunea și binecuvântarea, îl informa, de trimiterea legatului Ioan de Casamaris la Târnovo și-l ruga să-l primească cu considerația cuvenită²⁹.

Încă din prima parte a anului 1203, Ioan de Casamaris și-a preluat noua funcție. La 10 iunie 1203 el îi scria papei probabil de la curtea maghiară că trimișii lui Ioniță Asan au sosit deja în Ungaria și urmează ca împreună cu ei să se deplaseze la Târnovo, întrucât suveranul vlaho-bulgar este sincer în angajamentele sale de a intra în sânul Bisericii Romane³⁰.

Anii 1203-1204 au reprezentat o perioadă de intense contacte diplomatice între Târnovo și Roma. Astfel, în timp ce Ioan de Casamaris și trimișii vlaho-bulgari care-l întâmpinaseră în Ungaria se îndreptau spre Târnovo, o misiune diplomatică condusă de mitropolitul Vasile încerca să ajungă la Roma prin Dalmația și portul Dyrrachium (Durazzo). Problemele aflate în discuție între cele două părți ne sunt relevate de corespondența dintre Roma și Târnovo. În scrisoarea adresată papei cu acest prilej, redactată la sfârșitul lunii iunie sau începutul lui iulie 1203, Ioniță făcea din nou proba calităților sale de negociator. Cu multă abilitate, țarul vlaho-bulgar recurgea la noi presiuni diplomatice pentru a determina curia papală să-i acorde recunoașterea. El flutura în fața acesteia spectrul unei posibile apropieri de Bizanț, informându-l pe pontiful roman că, atât patriarhul Ioan X Kamateros, cât și basileul Alexios III i-au trimis solii cu mesajul: „*Vino la noi, te vom încorona ca împărat și îți vom da patriarh, căci nu poate sta o împărăție fără patriarh*”³¹. Suveranul vlaho-bulgar îl asigura însă pe papă că „*eu nu am voit, ba mai mult alerg la sanctitatea ta, căci vreau să fiu servitorul Sfântului Petru și al sanctității tale*”, scop în care, susține el în continuare, l-a trimis la Roma pe mitropolitul Vasile, încărcat cu daruri, „*pentru a se închina sanctității tale pentru mine, servitorul tău*”³². Abil, Ioniță îl lăsa pe suveranul pontif să înțeleagă că și el trebuie să răspundă actului său de consecvență și fidelitate cu unul asemănător, respectiv acordarea coroanei imperiale și investirea

28 *Ibidem*: 6, doc. V.

29 *Ibidem*: 7-8, doc. VII.

30 *Ibidem*: 9, doc. IX.

31 *Ibidem*: 9, doc. X: „*Veni ad nos, coronabimus te in Imperatorem, et faciemus tibi Patriarcham quia imperium sine Patriarcha non staret*”.

32 *Ibidem*: 11, doc. X: „*sed ego non volui, immo recurri ad sanctitatem tuam, quia volo esse servus sancti Petri et tua sanctitatis. Et sciat sanctitas tua, quod ego misi as te Archiepiscopum meum cum omni ordinatione et pecunia et pannis sericis, cera et argento, equis et mulis, ut adoret sanctitatem tuam per me servo tuo*”.

unui patriarh în fruntea Bisericii statului său. Ca urmare, în finalul scrisorii, el îi cerea papei să-i trimită cardinali care „*să mă încoroneze ca împărat și în țara mea să facă patriarh*”³³. Politica duplicitară a țarului de la Târnovo este, fără dubii, reliefată de această scrisoare. Cultivarea simultană a relațiilor cu Roma catolică și cu Bizanțul ortodox a fost o acțiune diplomatică promovată în mod deliberat de Ioniță Asan cu scopul clar de a o folosi ca element de presiune, în raporturile cu fiecare dintre cei doi interlocutori ai săi.

Autoritățile bizantine, nu puteau însă accepta o apropiere între Târnovo și Roma. Ca urmare, încălcând tratatul încheiat în primăvara anului 1202, ele au făcut totul spre a împiedica deplasarea delegației vlaho-bulgare în Italia, inclusiv folosirea violenței împotriva trimișilor Târnoveni. Despre atitudinea lor aflăm dintr-un post-scriptum la scrisoarea imperială, în cuprinsul căruia, mitropolitul Vasile îi relatează papei problemele pe care i le-au făcut autoritățile bizantine din Dyrrachium, care l-au împiedicat să se îmbarce spre Italia, inclusiv faptul că a trecut prin pericol de moarte întrucât acestea au fost pe punctul de a-l lăsa. Totuși, el a reușit să-i trimită la Roma pe doi „*bărbați buni și fideli împăratului, pe Sergios comestabulul și pe preotul Constantin*”³⁴.

În vara anului 1203, autoritățile de la Târnovo își vedeau atinse o parte din obiectivele propuse prin tratativele cu Roma. La 8 septembrie 1203, sau puțin anterior acestei date, Ioan de Casamaris i-a înmănat mitropolitului Vasile *pallium*-ul trimis de la Roma. În scrisoarea adresată cu acest prilej papei, arhierul vlaho-bulgar îi prezenta pontifului roman pericolul prin care trecuse la Dyrrachium cu prilejul încercării sale de a se îmbarca pentru Italia din partea autorităților bizantine. Cu același prilej, mitropolitul vlaho-bulgar îi cerea papei instrucțiuni privitoare la Sf. Mir și să-i trimită două *pallii* pentru mitropoliții Anastasios de Velbuzd (Kjustendil) și Sava de Preslav. Într-un adaos la scrisoare, arhierii Bisericii Vlaho-Bulgare, subordonați mitropolitului Vasile – mitropoliții Anastasios de Velbuzd și Sava de Preslav, precum și episcopii Marinus de Skopje, Avram de Priština, Kiricos de Niș și Clemens de Vidin – i se adresau papei ca „*unui păstor deosebit și părinte și stăpân ecumenic*”, rugându-l să le trimită *pallii* „*ca să nu încetăm a ne ruga pentru mărirea ta în toate zilele noastre*”³⁵.

La aceeași dată se adresa papei și Ioniță Asan, „*împăratul tuturor bulgarilor și blachilor cu toți principii imperiului său*”, relatându-i din nou că, atât predecesorii săi, cât și el însuși, au încercat de mai multe ori să-și trimită solii la Roma dar au fost împiedicați de adversarii statului său. După ce îi relatează și el *aventura* mitropolitului Vasile de la Dyrrachium, îl anunța că îl trimite la Roma pe episcopul Blasius de Branicevo prin intermediul căruia îi cerea să-l ridice pe mitropolitul Vasile la rangul de patriarh, iar pentru sine coroană și sceptru, precum și o bulla papală „*care să se păstreze pe veci în biserica de la Târnovo și toate acestea să mi le dea împărăției*”

33 *Ibidem*.

34 *Ibidem*.

35 *Ibidem*: 27-29, doc. XIX-XX.

mele și să mă sfințească și să mă încoroneze împărat”³⁶. Totodată, țarul vlaho-bulgar îi prezenta pontifului roman disputa sa cu regele Ungariei, lăsându-l să decidă asupra vinovăției sale sau a regelui Emeric (1196-1204)³⁷. Ca o dovadă a fidelității sale față de papă și Biserica Romană, în primele zile ale lunii septembrie 1203, Ioniță Asan, „domn și împărat al întregii Bulgariei și Blachiei”, emite hrisovul de unire a Bisericii Vlaho-Bulgare cu Biserica Romană. În documentul emis, un veritabil manifest al unirii sau *actul unirii formale cu Roma*, Ioniță sublinia că, întrucât „înaintașii noștri au primit coroană pentru stăpânirea lor și binecuvântare patriarhală de la preasfânta Biserică a Romei și de la Sfântul Scaun Apostolic [...] și împărăția mea a voit să primească binecuvântare și întărire împărătească prin coroană pusă pe capul meu și binecuvântare pentru patriarh de la Biserica Romei, de la Sfântul Scaun apostolic”³⁸. În actul său, suveranul vlaho-bulgar își asuma o serie de obligații, între care patru pot fi considerate ca esențiale: 1. patriarhul numit de papă în fruntea Bisericii Vlaho-Bulgare urma „să aibă deplină putere în tot locul și în toate părțile aparținătoare stăpânirii mele”³⁹; 2. toate bisericile și clerul vlaho-bulgar urmau „să fie supuși Bisericii Romei și să țină de legile, obiceiurile și rânduielile pe care le-au avut acei vechi înaintași ai noștri”⁴⁰; 3. țarul se angaja că „împărăția mea nu se va îndepărta niciodată de Biserica Romei și de Sfântul Scaun Apostolic, de verhovnicul apaostolilor, și nici alți principii ai stăpânirii mele nu se vor îndepărta”⁴¹; 4. toate „țările creștine sau păgâne ce le va cuceri împărăția mea, vor fi sub puterea și ascultarea aceluiași preasfânt și apostolic Scaun al Romei”⁴². Redactat probabil prin 1-8 septembrie 1203, hrisovul de unire cu Roma a fost înmănat legatului Ioan de Casamaris, care urma să-l ducă papei, la Roma⁴³.

La 10 septembrie 1203, Innocentius III îi scria din Ferentino mitropolitului Vasile, informându-l că trimișii săi, comestabul Sergius și preotul Constantin, au sosit la Roma și i-au înmănat scrisoarea țarului Ioniță cu post scriptum-ul său. Papa îl informa pe arhiepiscopul vlaho-bulgar cu privire la misiunea lui Ioan de Casamaris, așa cum fusese ea precizată în scrisorile sale, din noiembrie 1202. Papa insistă în mod special pentru generalizarea ritului latin pe teritoriul Țaratului Vlaho-Bulgar,

36 *Ibidem*: 30-31, doc. XXI: „et des eis diadema et sceptrum secundum apostolice sedis et apostolorum principis benedictionem, et mittas privilegium bullatum auro ad exemplar ipsius servandum perpetuo in ecclesia Trinove: et hec omnia dent imperio meo et consecrent et coronent imperium meum”.

37 *Ibidem*: 31.

38 *Ibidem*, p. 26, doc. XVIII; Pentru importanța hrisovului, vezi: MĂLINAȘ 2000: 133, 136 și n. 91.

39 *Ibidem*; *Ibidem*.

40 *Ibidem*; *Ibidem*.

41 *Ibidem*: 26-27; *Ibidem*.

42 *Ibidem*, p. 27; *Ibidem*: 34, 36.

43 MĂLINAȘ 2000: 133, n. 91, pentru datarea hrisovului.

scop în care el cerea ca toate hirotonisirile să fie făcute de episcopii romano-catolici vecini, respectiv de cei din Regatul Ungariei. În ceea ce privește trimiterea coroanei imperiale și întemeierea Patriarhiei de Târnovo, cerute de Ioniță, pontiful roman lăsa discret să se înțeleagă că acest lucru depindea de conjunctura politică internațională⁴⁴.

Anii 1202-1204 au reprezentat, pe de altă parte, o perioadă în care Țaratul Vlaho-Bulgar s-a confruntat cu noi provocări externe. Despre unele dintre ele aflăm dintr-un post scriptum către suveranul vlaho-bulgar, adăugat de Innocentius III scrisorii către mitropolitul Vasile, prin care papa îi cerea lui Ioniță Asan să se împace cu principele sârb Vlkan al Dalmației și Diocleei și Mare Jupan al Serbiei⁴⁵. Conflictul dintre Ioniță Asan și Vlkan fusese generat de faptul că în 1202, cu sprijinul regelui Ungariei, Vlkan îl detronase pe Ștefan II Nemanja, protejatul țarului vlaho-bulgar. Foarte probabil, tot acum regele maghiar și-a instaurat stăpânirea și asupra zonei Sirmium-Belgrad-Branicevo, smulsă de sub controlul țarului de la Târnovo. Într-o scrisoare către Innocentius III, redactată după 8 septembrie 1203, Ioniță îl informa pe pontiful roman că regele Ungariei i-a răpit un teritoriu cu cinci episcopii, identificate cu cele de la Sirmium, Belgrad, Branicevo, Vidin și Niș⁴⁶. În această fază, conflictul cu Ungaria a fost tranșat de Ioniță în favoarea sa, întrucât chiar în cursul anului 1203 el a intervenit în Serbia de unde a alungat forțele maghiare care-l susțineau pe Vlkan restabilindu-l pe tron pe Ștefan II. Totodată, suveranul vlaho-bulgar și-a recuperat cu acest prilej și teritoriul ocupat de regele Ungariei⁴⁷. Intervenția Regatului Ungariei și Țaratului Vlaho-Bulgar în Serbia avea să adauge noi elemente agravante conflictului din ele.

În acest context internațional ostil, autoritățile vlaho-bulgare înregistrau primele lor succese diplomatice de anvergură. La 25 februarie, papa Innocentius III îl recunoștea pe Ioniță Asan „rege al bulgarilor și blachilor”⁴⁸. Totodată, papa îl anunța pe țarul de la Târnovo că intenționează să-l trimită pe cardinalul Leon de Sancte Crucis spre a-i înmâna sceptrul și coroana regală, urmând a fi încoronat de mitropolitul Vasile, recunoscut și el primat al Bulgariei și Blachiei. Cu același prilej, suveranul vlaho-bulgar era informat de papă că la cererea episcopului Blasius de Branicevo i-a fost concesionat dreptul de a bate monedă cu efigia și insemnele sale; nu avem însă dovezi că Ioniță Asan ar fi uzat de acest drept. De asemenea, mitropolii Bulgariei și Blachiei erau confirmați în scaunele lor⁴⁹.

Într-o a doua scrisoare, adresată „ilustrului rege al bulgarilor și blachilor”, papa îi scria lui Ioniță Asan că l-a trimis pe legatul său Leon de Sancte Crucis să-i ducă

44 HURMUZAKI 1887: 12, doc. XI.

45 *Ibidem*.

46 *Ibidem*: 31, doc. XXI. Pentru identificarea episcopiiilor, vezi: MĂLINAȘ 2000: p. 141.

47 *Ibidem*.

48 *Ibidem*: 17, doc. XV.

49 *Ibidem*: 17-19; Pentru discuțiile asupra dreptului monetar în statul Asăneștilor, vezi: ILIESCU 1989: 103-113.

sceptru și coroană regală, iar apoi să-l ungă și să-l încoroneze. Același legat urma de asemenea să confere *pallium* celor doi mitropoliți aflați sub jurisdicția arhiepiscopului Vasile, „*primat al întregii Bulgariei și Blachii*”⁵⁰. În sfârșit, într-o altă scrisoare, papa îl informa pe suveranul de la Târnovo că la cererea expresă a episcopului Blasius de Branicevo i-a trimis un steag cu cruce și cheie, îi explica simbolistica sa și îi cerea ca sub protecția acestui însemn să-și desfășoare toate acțiunile⁵¹.

Factorii care au stat la baza deciziei papale sunt greu de precizat cu exactitate. Corespondența dintre Ioniță Asan și Innocentius III face repetate referiri la originea romană a suveranului vlaho-bulgar și a supușilor săi, precum și la o pretinsă încoronare a marilor țari bulgari, Symeon, Petru sau Samuel de către papalitate. Este clar însă că invocarea acestor factori este eminentă o formulă pur diplomatică. O serie de specialiști au căutat de asemenea găsirea unui răspuns pertinent la această problemă. Spre exemplu, istoricul Francis Dvornik considera că succesele militare de excepție ale țarului vlaho-bulgar „*i-au impresionat probabil pe cei de la Roma, conferind oarecare greutate jurămintelor sale de fidelitate*”⁵². După constituirea Imperiului Latin de Constantinopol (aprilie 1204), consideră același istoric, necesitatea protejării acestuia a constituit un nou factor ce a determinat papalitatea să-i acorde recunoașterea lui Ioniță Asan și statului său, întrucât „*ar fi fost o imprudență ca un vecin atât de puternic să fie lăsat să se înstrăineze de noul imperiu latin*”⁵³.

Fără îndoială, factorii identificați de istoricul ceh sunt cât se poate de veridici. Credem însă că le-ar trebui adăugați, atât prozelitismul catolic, cât politica de înglobare și asimilare a Bisericii Orientale de către cea Romană, promovată cu consecvență de Innocentius III. În concluzie, considerăm ca absolut plauzibile opiniile acelor specialiști care susțin că prin actul său politic, pontiful roman urmărea „*o lărgire a orizontului cruciadei*”, dar și o amplificare a strategiilor puse în joc pentru „*reunificarea celor două biserici creștine*” și că în cadrul acestei politici papale, Țaratul Vlaho-Bulgar trebuia să devină „*un stat dependent doar de Scaunul Pontifical*”⁵⁴.

La aceeași dată, pontiful roman îi scria și mitropolitului Vasile, confirmându-i ridicarea la rangul de „*arhiepiscop de Târnovo, primat al bulgarilor și blachilor*”⁵⁵. Cu același prilej, papa îl informa pe arhiepiscopul vlaho-bulgar că i-a concesiionat lui și succesorilor săi privilegiul de a-i încorona pe regii bulgarilor și blachilor, precum și dreptul de a confirma, hirotonisi și instala arhiepiscopi, mitropoliți și episcopi. Totodată, pentru a risipi eventualele nemulțumiri ale arhiepiscopului Vasile pentru neacordarea

50 *Ibidem*: 32-33, doc. XXIII.51 *Ibidem*: 38-39, doc. XXIX.

52 DVORNIK 2001: 86.

53 *Ibidem*.

54 PECICAN 2006: 91.

55 HURMUZAKI 1887: 20, doc. XVI: „*Archiepiscopo Trinovitano, Bulgarorum et Blachorum primati*”.

rangului de patriarh, el îi scrie „*fraternitatem tuam scire volentes, quod apud nos hec duo nomina, prima et patriarcha, pene penitus idem sonant, cum primates et patriarche teneant unam formam, licet eorum nomina sint diversa*”⁵⁶. Prin intermediul episcopului Blasius de Branicevo, pontiful roman îl instruia pe arhiepiscopul Vasile cu privire la importanța ungerii cu Sf. Mir în Biserica Catolică. Cardinalul Leon de Sancte Crucis urma să îi administreze lui Vasile ungera retroactiv, iar el, la rândul său, urma să facă același lucru cu arhiepiscopii, mitropoliții și episcopii din subordinea sa. Totodată, papa îi trimitea arhiepiscopului vlaho-bulgar însemnele primațiale și veșmintele episcopale specifice ritului latin⁵⁷. Într-o altă scrisoare, adresată primatului Vasile și mitropoliților de sub jurisdicția sa, papa le explica modul de conferire a *pallium*-ului și le enumera, sărbătorile, locul și ocazia cu care acesta putea fi purtat⁵⁸.

În jurul aceleiași date, Innocentius III redactează câteva scrisori, cu un conținut apropiat, adresate, atât arhierilor și credincioșilor vlaho-bulgari, cât și unor înalți clerici catolici și credincioșilor din țările vecine. Într-o primă scrisoare, adresată „*arhiepiscopului Târnovei, primat al întregii Bulgariei și Blachii, altor mitropoliți, episcopi, cler și popor din Bulgaria și Blachia*”, papa le cerea tuturor să-l primească cum se cuvine și să-i dea ascultare deplină legatului său, cardinalul Leon⁵⁹. O a doua scrisoare era adresată „*venerabililor frați arhiepiscopi, episcopi, abați și alți prelați ai Bisericii și tuturor clericilor și laicilor din Regatul Ungariei*” pe care îi informa că Biserica Vlaho-Bulgară a intrat sub obediența religioasă a Romei și că l-a trimis la Târnovo pe cardinalul Leon căruia i-a acordat și drept de judecată prin țările prin care va trece⁶⁰. O scrisoare cu un conținut similar era trimisă și „*venerabililor frați arhiepiscopi, episcopi și iubiților fii abați și alți prelați bisericești și întregului cler din Serbia*”⁶¹.

Fără îndoială, faptul că papa nu i-a recunoscut lui Ioniță Asan titlul imperial, ci doar pe acela de rege, iar principalului arhieru al Bisericii Vlaho-Bulgare pe acela de arhiepiscop primat, și nu de patriarh, îi va fi nemulțumit pe potenții de la Târnovo. În pofida acestui fapt, cei doi au acceptat, cel puțin, formal titlurile papale. Decizia lor a fost una dictată, în primul rând, de evoluția nefavorabilă cadrului internațional ce devine deosebit de ostil statului vlaho-bulgar. Astfel, în ciuda strânselor legături cu papalitatea și a intrării sub obediența religioasă a Romei, la începutul anului 1204 asistăm la complicarea situației externe a Țaratului Vlaho-Bulgar. Acest lucru s-a datorat faptului că din această perioadă, alături de contestarea maghiară, care se accentuează, statul vlaho-bulgar se vedea contestat și de participanții la cea de-a patra cruciadă, care se pregăteau să ia, pentru a doua oară, cu asalt Constantinopolul.

56 *Ibidem*.57 *Ibidem*: 22-25, doc. XVII.58 *Ibidem*: 34-35, doc. XXV.59 *Ibidem*: 34, doc. XXIV.60 *Ibidem*: 36-37, doc. XXVII.61 *Ibidem*: 37-38, doc. XXVIII.

Debutul conflictului cu latinii constituia o altă problemă gravă pe care țarul vlaho-bulgar trebuia să o gestioneze. În unul din studiile sale, istoricul Stelian Brezeanu sesiza un aspect al reacției lui Ioniță Asan în fața contestării maghiaro-latine. „În fața acestei duble amenințări – conchidea S. Brezeanu – reacția de apărare a suveranului din Târnovo transpore din primul moment în modificările de titulatură, dar și dintr-un detaliu ce însoțește denumirea ansamblului teritoriilor sale. Termenii Bulgaria și Vlahia sunt însoțiți obsedant în scrisorile din perioada sept. 1203-nov. 1204 de epitetele tota și universa, fie că este vorba de titulatura țarului și a arhiepiscopului, fie numai de teritoriul regatului ori al eparhiei”⁶².

În toiuul acestei contestări, la 15 octombrie 1204 legatul papal, Leon de Sancte Crucis, sosea la Târnovo. La 8 noiembrie 1204, acesta îl încorona în mod solemn pe Ioniță Asan ca „*rex totius Bulgarie et Blachie*”, după ce cu o zi înainte același prelat îl consacrase pe mitropolitul Vasile ca „*arhiepiscop primat bulgarilor și blachilor*”⁶³. Totodată, legatul papal i-a transmis lui Vasile, jurământul de credință față de Sfântul Scaun și Biserica Romană, redactat probabil chiar de Innocentius III. În act erau fixate drepturile și obligațiile primațiale ale acestuia, atât cele canonice, cât și cele legate de jurisdicția sa și a episcopilor subordonați lui⁶⁴. Semnarea lui de către arhiepiscopul Vasile însemna intrarea oficială a Bisericii Târnovei sub obediența religioasă a Romei. Nici restul arhieriei Bisericii Vlaho-Bulgare nu au fost uitați. Într-o scrisoare adresată mitropoliților Anastasios de Velbuzd și Sava de Preslav, cei doi arhieriei erau anunțați că papa le conferise *pallium*-ul pe care li-l aducea cardinalul Leon, care urma să-i instruiască și cu privire la zilele, locul și ocaziile când aveau dreptul să-l poarte⁶⁵.

Paralel cu aceste succese politico-diplomatice, asistăm și la acutizarea conflictului cu Ungaria, care se agravează înregistrând noi forme de manifestare în cursul verii anului 1204. Principalul responsabil de această evoluție a fost regele Ungariei, Emeric, care a inițiat o serie de acțiuni ostile la adresa țarului Ioniță Asan. Considerăm însă că este absolut necesar să subliniem că aceste acțiuni au fost întreprinse exclusiv în plan diplomatic, neînregistrându-se confruntări militare în această etapă.

Informații privitoare la evoluția evenimentelor din vara anului 1204 ne oferă corespondența papei Innocentius III cu suveranul arpadian și cu legatul său, cardinalul Leon de Sancte Crucis. Dintr-o scrisoare redactată de pontiful roman la 15 septembrie 1204, adresată regelui Ungariei, aflăm că la trecerea prin teritoriile aflate sub jurisdicția acestuia, cardinalul Leon și însoțitorul său, episcopul Blasius de Branicevo, au fost reținuți în apropiere de cetatea Keve și puși sub pază severă. Măsura regelui maghiar ascundea de fapt intenția acestuia de a-i întinde o cursă lui Ioniță Asan, scop în care Emeric avea nevoie de colaborarea celor doi prelați. Conform planului său, cardinalul

62 BREZEANU 1980: 661.

63 HURMUZAKI 1887: 48-50, doc. XXXIV-XXXV.

64 *Ibidem*: 35-36, doc. XXVI.65 *Ibidem*: 31-32, doc. XXII.

Leon urma să intermedieze o întâlnire între el și țarul de la Târnovo, care să se desfășoare pe o insulă a Dunării, în cadrul căreia, legatul papal urma să judece diferendul vlaho-bulgaro-maghiar. Nu era exclusă nici posibilitatea ca țarul vlaho-bulgar să fie atacat de forțele maghiare și ucis sau capturat sau, în cel mai bun caz, silit să accepte toate condițiile puse de regele Ungariei, pe care cardinalul Leon ar fi trebuit apoi să le sancționeze în numele papei, conferindu-le astfel recunoaștere internațională. În urma refuzului categoric al cardinalului Leon de a participa la realizarea planului infam al suveranului maghiar, acesta a dispus încarcerarea lui și a episcopului Blasius de Branicevo. Abuzul regelui Ungariei a determinat intervenția decisivă a lui Innocentius III, care l-a amenințat cu măsuri represive, fapt ce l-a determinat pe Emeric să revină asupra deciziei sale permițându-le celor doi înalți clerici să-și continue călătoria spre Târnovo⁶⁶. La aceeași dată, papa îi scria și cardinalului Leon, comunicându-i conținutul unei scrisori adresate suveranului maghiar. Totodată, pontiful roman își justifica pozițiile adoptate în raport cu Serbia, Țaratul Vlaho-Bulgar și cruciații instalați la Constantinopol. El îi cerea de asemenea legatului său să îl încoroneze pe Ioniță Asan ca rege și să încheie, printr-o judecată dreaptă și echitabilă, conflictul dintre acesta și regele Ungariei⁶⁷.

În urma intervenției papale, situația tensionată creată de reținerea cardinalului Leon de către regele Emeric era dezamorsată, prelatul roman putându-și continua călătoria și misiunea la Târnovo, unde ajungea, așa cum am văzut, la 15 octombrie 1204. Deducem acest lucru dintr-o a doua scrisoare papală, adresată regelui maghiar, redactată de suveranul pontif în prima parte a lunii octombrie 1204, foarte probabil, după ce aflase de eliberarea legatului său în care, papa îi mulțumea regelui Ungariei pentru renunțarea la atitudinea sa ostilă și pentru faptul că i-a permis cardinalului Leon să-și continue călătoria spre Târnovo. El îi cerea, totodată, suveranului arpadian ca la întoarcere, legatul său să fie primit în Ungaria cu toate onorurile cuvenite unui înalt prelat al Bisericii Romane⁶⁸.

Ecouri ale conflictului dintre Ungaria și Țaratul Vlaho-Bulgar transpar și din corespondența lui Ioniță Asan cu Innocentius III, din toamna anului 1204. Astfel, într-o scrisoare către pontiful roman, redactată între 8 și 15 noiembrie, prin care îl anunța că a fost încoronat „*rex totius Bulgarie et Blachie*” și că primit însemnele puterii trimise de la Roma, iar mitropolitul Vasile a fost investit „*patriarh al regatului meu și al întregii Bulgarii*”, Ioniță îi prezenta papei și unele aspecte ale conflictului său cu regele Ungariei. „*Vă scriu despre unguer – îi relatea el papei – că împărăția mea nu are nici o provincie sau vreo altă treabă comună cu el, nici nu-i fac nicio stricăciune, dar el mă disprețuiește pe mine și face stricăciune provinciilor împărăției mele. Domnul*

66 MĂLINAȘ 2000: 148-149; HURMUZAKI 1887: 40-41, doc. XXXI.

67 HURMUZAKI 1887: 42-46, doc. XXXII.

68 Pentru discuțiile asupra acestor aspecte, vezi, MĂLINAȘ 2000: 152-153; HURMUZAKI 1887: 47, doc. XXXIII.

cardinal Leon a văzut și va referi sanctității voastre dreptatea sau nedreptatea din partea împărăției mele sau dacă eu disprețuiesc pe ungur sau el disprețuiește împărăția mea”⁶⁹. În continuare, țarul vlaho-bulgar îi cerea papei ca „sanctitatea voastră să îi scrie acestuia (regelui Ungariei, n.n.) să stea departe de regatul meu, căci eu nu îi voi face nicio stricăciune, și nici nu voi merge contra ținuturilor sale. Este însă adevărat că dacă el va veni contra țărilor împărăției mele, și cu ajutorul lui Dumnezeu îl voi învinge, sanctitatea voastră să nu privească împărăția mea cu neîncredere”⁷⁰.

Revenind la conflictul cu cruciații, acesta izbucnea la începutul anului 1204. Cum s-a amorsat această situație conflictuală ne transmit de unii cronicari contemporani, atât apuseni, cât și bizantini, ale căror știri sunt elocvente din acest punct de vedere. Referindu-se la aceste evenimente, cronicarul francez Robert de Clari, unul din participanții la cruciadă, ne informează că în timpul pregătirii de către cruciați a asediului capitalei bizantine, – interval cuprins între 29 ianuarie, data proclamării ca împărat a lui Alexios V Murtzuphles, și 12 aprilie 1204, când cruciații au pătruns în capitală –, „s-a întâmplat că Ioan Blachul (Ioniță Asan, n.n.) le-a trimis veste baronilor de seamă de la oaste că, dacă vroiau să-l încoroneze ca rege ca să fie domn al ținutului său Blachia, [va socoti că] ținutul lui și regatul lui de la ei le primea și va veni în ajutorul lor să-i ajute să ia Constantinopolul, împreună cu o oaste de o sută de mii de oșteni”⁷¹. Conform aceluiași cronicar, propunerea de colaborare a țarului de la Târnovo s-a lovit însă de ostilitatea și refuzul cruciaților apuseni. Prezentând această situație, Robert de Clari relatează că atunci „când baronii din oaste au aflat ce le vestea Ioan Blachul, au spus că vor chibzui; și, după ce au chibzuit, proastă hotărâre au luat, că au răspuns că puțin le pasă lor de el ori de ajutorul lui și să afle că îl vor asupra și-i vor face rău de vor putea”⁷². Ca urmare, conchide el, „iar după ce a dat greș cu ei, atunci și-a cerut coroana de la Roma și papa i-a trimis un cardinal să-l încoroneze. Și așa a fost încoronat rege”⁷³. Informații asemănătoare ne oferă și cronicarul bizantin contemporan Niketas Choniates care, prezentând aceleași evenimente relatează că Ioniță „se temea de gândurile trufașe ale latinilor și privea cu suspiciune lancea acestora ca pe o sabie de foc; deoarece trimițându-le solii de prietenie i s-a poruncit ca în scrisorile lui către ei să vorbească nu ca un împărat către niște prieteni, ci ca un slujitor către stăpâni, iar de nu să priceapă că ei vor ridica armele împotriva lui și vor distruge cu ușurință Misia (regiunile nord-balcanice, n.n.) pe care el o stăpânește fără a avea dreptul, în urma răzvrătirii împotriva stăpânilor săi, romeii (bizantinii, n.n.), și îl vor readuce la situația de mai înainte”⁷⁴.

69 HURMUZAKI 1887: 48, doc. XXXIV; MĂLINAȘ 2000: 156.

70 *Ibidem*.

71 CLARI 2005: 119, § 64.

72 *Ibidem*: 121, § 65.

73 *Ibidem*.

74 CHONIATAE 1835: 809.

Informațiile lui Robert de Clari și Niketas Choniates necesită câteva precizări. În primul rând, faptul că Ioniță s-a adresat cruciaților, propunându-le colaborarea, așa cum susțin ambii cronicari, nu trebuie să surprindă. Să nu uităm că el făcea aceste demersuri de pe poziția de adversar ireconciliabil al Imperiului Bizantin, ca și cruciații, ceea ce-i permitea să vadă ca posibilă o cooperare cu aceștia. Pe de altă parte, în epoca în care făcea aceste demersuri, încadrarea lui și a statului său în tabăra papalității în calitate de *rege apostolic* era o realitate indiscutabilă și, în consecință, o eventuală colaborare antibizantină cu latinii apărea ca absolut normală. În al doilea rând, constatăm că informațiile celor doi cronicari converg până la un punct. Ambii susțin, atât că inițiativa privind încheierea unei alianțe antibizantine a aparținut țarului vlaho-bulgar, cât și faptul că oferta lui de colaborare militară a fost respinsă brutal de cruciații apuseni. Din acest punct însă, conținutul informațiilor celor doi cronicari se desparte. În timp ce Robert de Clari este categoric în a sublinia că Ioniță Asan le-a solicitat cruciaților recunoașterea, arătându-se dispus ca, în schimbul, acesteia să accepte că „[va socoti că] ținutul lui și regatul lui de la ei le primea”, act echivalent cu recunoașterea suzeranității lor, Niketas Choniates, dimpotrivă, susține că el li s-a adresat „ca un împărat către niște prieteni”, cei care i-au cerut să le recunoască supremația fiind latinii.

Informațiile contradictorii legate de acest episod nu au scăpat atenției specialiștilor, care au încercat să le explice. Nu insistăm asupra acestei probleme decât succint întrucât am făcut pe larg acest lucru într-un studiu publicat recent⁷⁵. Considerăm totuși util să înregistrăm opiniile exprimate de unii istoricii cu privire la acest aspect al politicii externe a suveranului vlaho-bulgar. Spre exemplu, într-un studiu recent, istoricul clujan Ov. Pecican considera ca fiind absolut plauzibil un asemenea demers al țarului vlaho-bulgar. „*Aidoma românilor și bulgarilor* – conchide el – *nici occidentalii veniți să sprijine accesul la tron al tânărului Alexis (Alexios IV Angelos, n.n.) nu păreau să fie altceva decât niște contestatari ai ordinii politice existente. Prin urmare, în viziunea curții de la Târnovo, existau toate premisele pentru ca noii sosiți să înțeleagă corect dorința vlahilor și bulgarilor de recunoaștere a propriei stăpâniri*”⁷⁶.

În cea ce ne privește nu împărtășim un asemenea gen de opinii, ci considerăm că problema în discuții trebuie abordată mai nuanțat. Din punctul nostru de vedere, raportate la restul știrilor cunoscute, informațiile transmise de Robert de Clari cu privity la solicitarea adresată de Ioniță Asan cruciaților de a-i fi acordată recunoașterea internațională sunt în cea mai mare parte o invenție a cronicarului francez. Temeiul părerii noastre îl reprezintă faptul că, la data respectivă, tratativele lui Ioniță cu Innocentius III intraseră în faza lor finală, suveranul pontif recunoscându-l deja, la

75 MĂRCULEȚ 2008: p. 39-46.

76 PECICAN 2006: 44.

25 februarie 1204, pe țarul de la Târnovo ca „*rex Bulgarorum et Blachorum*”⁷⁷, mai rămânând de îndeplinit doar ceremonialul investirii. În consecință, din perspectiva acestei realități politice, admitând chiar că la data demersurilor sale pe lângă latini, suveranul vlaho-bulgar nu aflase încă despre decizia papală de recunoaștere a sa ca *rege apostolic*, obținerea recunoașterii sale din partea conducătorilor cruciadei, ei înșiși instrumente ale politicii papalității, apare ca un demers complet lipsit de sens. Pe de altă parte, conducătorii cruciadei, prin statutul pe care îl aveau, nu erau înzestrați cu competențe de asemenea politico-juridice, iar țarul de la Târnovo nu credem că era atât de necunoscător al uzanțelor politice și diplomatice ale vremii încât să facă apel la autoritatea lor. Dacă luăm în calcul și împrejurarea că suveranul vlaho-bulgar a solicitat permanent confirmarea internațională a titlului imperial asumat și că el l-a acceptat formal pe cel de rege, conferit de Innocentius III, doar în momentul în care contestarea maghiară și cea cruciată cu care se confruntau erau pe punctul de a se materializa militar, afirmația noastră capătă o consistență sporită. Conchidem deci că, intervențiile diplomatice făcute de Ioniță Asan pe lângă conducătorii cruciadei nu au avut niciun moment în vedere obținerea confirmării sale internaționale din parte acestora, ci, intuind faptul că aceștia își vor instaura propria stăpânire la Constantinopol, el a vizat *exclusiv* recunoașterea stăpânirilor sale asupra teritoriilor smulse Imperiului Bizantin și incluse în hotarele statului său între cele două cuceriri latine ale Constantinopolului, din 1203 și 1204. Precizăm de asemenea că știrile lui Robert de Clari privind disponibilitatea lui Ioniță Asan de a accepta suzeranitatea cruciaților sunt, din punctul nostru de vedere, la fel de puțin veridice ca și cele referitoare la solicitarea sa adresată fruntașilor cruciadei de a-i acorda recunoașterea. Putem adăuga acestora faptul că prin calitatea sa de rege, cu aspirații imperiale, suveranul vlaho-bulgar era superior în rang oricărui conducător cruciat⁷⁸. Ca urmare, informațiile transmise de Niketas Choniates că suveranul de la Târnovo le-a oferit cruciaților sprijinul „*ca un împărat către niște prieteni*” sunt, indiscutabil, mult mai veridice decât cele ale lui Robert de Clari.

Țaratul Vlaho-Bulgar, cruciații și Imperiul Grec de Niceea. După cucerirea Constantinopolului de către cruciați și constituirea pe ruinele Bizanțului a unui Imperiu Latin (aprilie 1204), și a altor state cruciate vasale, asistăm la o exacerbare a conflictului Țaratului Vlaho-Bulgar cu latinii, consecință a politicii promovate de ambele părți. Ioniță Asan, conchide istoricul Fr. Dvornik, „*a profitat din plin de confuzia generală din Balcani generată de expediția occidentală împotriva Constantinopolului (1204), și a ocupat întreaga regiune de la Sofia până la granița cu Thessalia*”⁷⁹. Pe de altă parte, susține același istoric, de o importanță covârșitoare a fost faptul că „*perspectiva conducătorului bulgar era în prea mare măsură bizantină*

77 HURMUZAKI 1887: 17, doc. XV.

78 MĂRCULEȚ 2008: 43-44.

79 DVORNIK 2001: 85-86.

și acesta nu se putea adapta la mentalitatea noii ordini occidentale, pe care latinii ar fi dorit să le-o impună”, ca urmare, suveranul vlaho-bulgar „*a respins apelurile împăratului latin din Constantinopol care dorea ca suveranitatea sa să fie garantată de latini*”⁸⁰. Fără îndoială, această atitudine a autorităților latine, a fost consecința directă a faptului că odată instalate în metropola de pe Bosphor, acestea, erijându-se în moștenitoarele Bizanțului, s-au angajat în politica de *restauratio* a Imperiului Bizantin emițând pretenții asupra tuturor fostelor teritorii ale acestuia, inclusiv a aceluia care intraseră în componența Țaratului Vlaho-Bulgar. Referindu-se la aceste pretenții ale cruciaților, Geoffroy de Villehardouin relatează că Bonifaciu de Montferrat l-ar fi sfătuit pe împăratul latin de Constantinopol, Baudouin I (1204-1205), „*să mergem, dacă așa vă este voia, împotriva lui Ioniță, de este rege al Blachiei și Bulgariei, care pe nedrept stăpânește o mare parte din ținut*”⁸¹.

Politica latinilor venea însă în totală contradicție cu obiectivele suveranului vlaho-bulgar, căci, așa cum constata istoricul Tudor Teoteoi, „*cruciada a patra a marcat o schimbare fundamentală [...] în poziția și opțiunile politice primordiale ale statului Asăneștilor: Bizanțul încetează de a mai fi redutabilul, principalul său adversar, zestrea acestuia devenind un mijloc de realizare a propriilor deziderate ale noului țarat, pus acum în situația de confruntare cu statele nou apărute*”⁸². Acest obiectiv va constitui din acest moment fundamentul politicii externe a Țaratului Vlaho-Bulgar, iar, paradoxal, ostilitatea latinilor va crea cadrul pe fondul căruia se vor derula acțiunile întreprinse pentru atingerea lui.

Pretențiile latinilor asupra teritoriilor stăpânite de Ioniță Asan, s-au materializat, se pare, chiar în ocuparea unor teritorii din Thracia aflate sub stăpânirea suveranului vlaho-bulgar. Același Geoffroy de Villehardouin ne informează că fruntașul cruciat Renier de Trit, care primise ca feud Philippopolisul, a fost primit de „*oamenii locului*”, care „*i s-au supus ca unui domn al lor și i-au făcut o primire tare bună. Și ei aveau mare nevoie de ajutor, căci Ioniță, regele Blachiei, tare îi oropsise cu război. Și mare ajutor le-a dat și a luat o mare parte din ținut în stăpânire. Iară cei mai mulți din [oamenii din] ținut care stătuseră de partea lui Ioniță s-au dat de partea lui. În acel loc a fost iarăși mare luptă între ei*”⁸³. Fără îndoială, asupra acestei politici agresive a latinilor la adresa lui și a statului său, îl sesiza Ioniță Asan pe Innocentius III în scrisoarea sa din noiembrie 1204. „*Eu scriu sanctității voastre – susține suveranul vlaho-bulgar – și despre latinii care au intrat în Constantinopol, și voi să le scrieți acestora să se țină departe de împărăția mea și împărăția mea nu le va face acestora nici un rău și nicio stricăciune. Dacă însă ei vor încerca ceva contra împărăției mele, și eu le voi face stricăciuni și voi omorî mulți dintre ei, sanctitatea voastră să nu*

80 *Ibidem*: 86.

81 VILLEHARDOUIN 2002: 2002, p. 130, § 276.

82 TEOTEOI 1989: 83.

83 VILLEHARDOUIN 2002: 140, § 311.

privească împărăția mea cu neîncredere”⁸⁴.

O asemenea politică ostilă promovată de autoritățile latine nu a făcut însă decât să sporească riscurile la care se expunea Imperiul Latin, încă neconsolidat și aflat în dispută chiar cu unele formațiuni politice cruciate create în aceeași perioadă⁸⁵, căci pericolului reprezentat de aversiunea grecilor supuși, dar puțin dispuși să accepte ocupația latină, i se adăuga acum, unul incomparabil mai grav, cel reprezentat de Țaratul Vlaho-Bulgar. Ca urmare a acestei politici promovate de latini, remarcă istoricul francez Ch. Diehl, „în locul ajutorului pe care l-ar fi putut găsi la bulgari pentru lupta împotriva bizantinilor, ei au făcut din aceia inamici ireconciliabili, care s-au înțeles cu suveranii bizantini de la Niceea împotriva imperiului latin, pentru a-i provoca ruina”⁸⁶.

Confruntat cu ostilitatea declarată a cruciaților și, probabil, cu atac iminent din partea acestora, așa cum rezultă din relatarea lui Villehardouin, țarul vlaho-bulgar a reacționat imediat. Într-o primă fază, el „s-a întors spre grecii, care se revoltau împotriva dominației latine”, le-a acceptat colaborarea și în anul 1205 a încheiat o alianță antilatină cu ei⁸⁷. Într-adevăr, răspunzând ostilității latinilor, Ioniță Asan a susținut răscoala antilatină a aristocrației bizantine din Thracia și Macedonia, care nu se putea împăca cu stăpânirea latină (februarie-martie 1205). Implicarea țarului vlaho-bulgar în răscoala antilatină a grecilor este confirmată și de Niketas Choniates care relatează că aceștia „s-au îndreptat spre Ioan, cel crescut în Haemus” care „îi primește cu plăcere” și „îi trimite deci pe romeii (bizantini, n.n.) care veniseră la el să se întoarcă în locurile lor de baștină și să facă latinilor rău, atât cât pot, lucrând cu dibăcie, până ce el va orându-i cum este mai bine situația din ținuturile lor. Întorcându-se deci în ținuturile lor, ei răzvrătesc, ajutați de vlahi, orașele din Thracia și Macedonia. Foarte mulți dintre latini, care-și împărțiseră între ei orașele, își pierd atunci viața, iar cei care [izbutesc] să fugă se refugiază în Bizanț”⁸⁸.

Informațiile cronicarului bizantin permit concluzia că țarul de la Târnovo a fost nu numai susținătorul răscoalei bizantinilor, ci chiar inițiatorul acesteia. Obiectivul politic urmărit de suveranul vlaho-bulgar, în noul context internațional, devenea acela de a se substitui cruciaților instalați la Constantinopol, fapt confirmat și de Geoffroy de Villehardouin care, prezentând conținutul alianței propuse de bizantini țarului vlaho-bulgar, susține că aceștia și-au trimis solii „la Ioniță, care era regele Blahiei și Bulgariei [...]. Și i-au dat de veste că o să-l facă împărat și că i se vor supune cu toții și că-i vor omorî pe toți francii. Și i-au jurat că i se vor supune ca unui domn al

84 HURMUZAKI 1887: 48, doc. XXXIV.

85 VILLEHARDOUIN 2002: 130-137, § 276-299; CLARI 2005: 157-162, § 98-105.

86 DIEHL 1999: 161; Cf. OSTROGORSKY 1963: 352.

87 DVORNIK 2001: 86.

88 CHONIATAE 1835: 809.

lor, numai să jure că îi va cârmui ca pe supușii lui”⁸⁹. În noua conjunctură politică internațională, țarul vlaho-bulgar devenea dintr-un potențial colaborator al latinilor de la Constantinopol, cum urmărea papalitatea, principalul și cel mai redutabil adversar al acestora.

În februarie-martie 1205, răscoala antilatină a bizantinilor a înregistrat unele succese, dar riposta cruciaților a fost una deosebit de violentă. Nu insistăm aici asupra derulării răscoalei bizantinilor și a riposteii latine, prezentată în operele lor de cronicarii Niketas Choniates și Geoffroy de Villehardouin⁹⁰. Reținem doar că într-o a doua etapă, consumată în continuarea primeia, suveranul de la Târnovo a trecut la ofensivă împotriva cruciaților. În fruntea forțelor sale vlaho-bulgare și a unui corp de cavalerie cumană de circa 14.000 de luptători, comandat de căpetenia Kotzas, Ioniță a pătruns în Thracia venind în sprijinul bizantinilor asediați de latini la Adrianopolis (Edirne)⁹¹. Confruntarea decisivă a avut loc la 14 sau la 15 aprilie 1205. Atrase într-o ambuscadă de cavaleria cumană, forțele cruciate, comandate de împăratul Baudouin I, de contele Ludovic de Blois și de dogele Enrico Dandolo, au fost nimicite. Împăratul Baudouin a fost capturat, Ludovic de Blois a fost ucis iar dogele Veneției s-a salvat prin fugă. Numai intervenția decisivă a lui Geoffroy de Villehardouin a salvat armata cruciată de la o distrugere totală⁹².

Confruntările cu latinii a atras după ele și o răcire a relațiilor cu papa Innocentius III. La o dată neprecizată după 14 sau 15 aprilie 1205, pontiful roman îi adresa țarului vlaho-bulgar o scrisoare al cărei conținut este edificator pentru relațiile pe cale de-a se instaura între Târnovo și Roma. După ce îi amintea lui Ioniță favorurile făcute de Roma, care i-a acordat titlul și coroana regală, dar și faptul că și-a închinat țaratul Sfântului Sacun, pontiful roman îl atenționa că o mare armată occidentală se pregătea să pătrundă pe teritoriile fostului Imperiu Bizantin, ca urmare, pentru a-și feri țara de război și distrugere papa îl sfătuia să încheie pace cu Imperiul Latin de Constantinopol și să-l elibereze pe împăratul Baudouin, în caz contrar riscând să fie atacat, atât de cruciați, cât și de unguri. Pentru a-l determina pe Ioniță să accepte condițiile de pace

89 VILLEHARDOUIN 2002: 146-147, § 333.

90 CHONIATAE 1835: 809-811; VILLEHARDOUIN 2002: 146, § 333-350.

91 VILLEHARDOUIN 2002: 151, § 352; CHONIATAE 1835: 812-813.

92 CHONIATAE 1835: 814: „A căzut așadar floarea latine și cei mai vestiți luptători ai lor cu lancea. A căzut și contele Ludovic de Blois. Iar Baudouin e prins și dus în robie în Misia, iar de acolo e trimis la Târnovo și aruncat în închisoare și pus în lanțuri până la grumaz. Iar cel mai vechi și mai iscusit în rele, pricina tuturor nenorocirilor romeilor și cel dintâi izvoditor al lor, dogele Veneției, Dandolo, care venise cel din urmă și aflase de la fugari de înfrângerea armatei, îndată s-a întors din drum și s-a dus în tabără”; Cf. VILLEHARDOUIN 2002: 156, § 355-368; Cf. CLARI 2005: 170-171, § 112-113; Cf. HURMUZAKI 1887: 51-53, doc. XXXVII: Într-o scrisoare către Innocentius III, din 9 iunie 1205, regentul Henric de Hainaut îi prezintă pontifului roman derularea evenimentelor din martie-aprilie 1205, solicitându-i, totodată, ajutor; Cf. WOLFF 1952: 289.

propuse, papa îl informa că, „noi am poruncit lui Henric, fratele aceluiași împărat, care e în fruntea armatei latinilor din Constantinopol, să-i îndemne pe latini ca, în schimbul eliberării aceluia, să accepte pacea cu tine și să înceteze a te mai molesta”⁹³. Amenințările mascate ale papei și o încercare disimulată de presiune politică sunt evidente în textul scrisorii.

În jurul aceleiași date, papa îi scria și regentului Henric cerându-i, atât să uzeze de toate mijlocele pentru a-l elibera pe împăratul Baudouin I, cât și pentru a încheia pace cu Ioniță Asan⁹⁴. Totodată, un legat papal, a fost trimis la Târnovo, spre a-i impune suveranului vlaho-bulgar o pace cu latinii, în condițiile dictate de Roma⁹⁵. Amenințările papei nu l-au impresionat însă prea mult pe Ioniță Asan, dimpotrivă, se pare că el a răspuns acestor amenințări subtile cu o atitudine deosebit de rece și de ostilă față de legatul papal trimis la Târnovo spre a negocia pacea cu latinii caruia i-a fost imposibil să-și îndeplinească misiunea, fapt evidențiat clar de o a doua scrisoare a suveranului pontif către țarul vlaho-bulgar, din 24 mai 1205⁹⁶. Pentru a-l determina pe suveranul vlaho-bulgar să-și schimbe atitudinea, papa îi scria că a intervenit pe lângă noul rege al Ungariei, Andrei II (1205-1235), ca și pe lângă dogele Veneției ca să acorde liberă trecere prin teritoriile lor solilor Târnovei, când aceștia se vor îndrepta spre Roma⁹⁷. Nici de această dată, Ioniță Asan nu a răspuns favorabil cererii pontifului roman. De altfel, atitudinea lui față de latini, ni-l arată complet angajat în tabăra ostilă puterilor catolice.

Zdrobitoarea înfrângere aplicată de Ioniță Asan împăratului latin și susținătorilor săi nu numai că a anulat orice veleități de mare putere a Imperiului Latin, dar a fost chiar „pe punctul de a cauza dispariția” acestuia⁹⁸. Victoria categorică asupra cruciaților i-a permis țarului vlaho-bulgar ca din acest moment să preia inițiativa militară și politică în raporturile cu latinii pe care, cu puține excepții, o va păstra până la sfârșitul domniei. În aprilie 1205 forțele sale atacă și devastează Thracia, acțiune ce se prelungește până la sfârșitul lunii mai când, după retragerea cumanilor la nord de Dunăre, țarul vlaho-bulgar se îndreaptă spre Thessalonik, obligându-l pe marchizul Bonifaciu de Montferrat să abandoneze asediul cetății Nauplia spre a veni în sprijinul cetății sale de reședință⁹⁹.

Atacurile dezlănțuite ale vlaho-bulgaro-cumanilor, l-a constrâns pe regentul Henric ca la 9 iunie 1205 să se adreseze printr-o scrisoare papei solicitându-i ajutor. În același scop, el îi trimite în Apus – în Franța și în Flandra – și pe trei dintre colaboratorii

93 HURMUZAKI 1887: 54, doc. XXXVIII; MĂLINAȘ 2000: 167.

94 *Ibidem*: 55, doc. XXXIX.

95 Cf. *Ibidem*: 55, doc. XL.

96 *Ibidem*.

97 *Ibidem*: 56, doc. XL; MĂLINAȘ 2000: 168.

98 DVORNIK 2001: 86.

99 CHONIATAE 1835: 815-816, 818; VILLEHARDOUIN 2002: 161-162, § 386-387, 389.

săi: Nivelon de Soissons, Nicolas de Mailly și Jean Bliaut¹⁰⁰. În acest timp, Ioniță devastează Macedonia și cucerește orașul Serrai (Seres)¹⁰¹. Eșuând în tentativa de a cuceri Thessalonik, el se îndreaptă spre Philippopolis, care se răzvrătise împotriva sa acceptându-l conducător pe Alexios Aspietes. Orașul este luat cu asalt și cucerit, iar populația masacrată în mare parte (iulie 1205)¹⁰². O răscoală survenită la Târnovo împotriva lui Ioniță Asan îl silește pe acesta să întrerupă campania și să revină la nord de Balcani. Nu dispunem de date suficiente privind această răscoală pe care țarul vlaho-bulgar a reprimat-o cu violență „și a pus rânduială acolo, supunând la grele pedepse și la noi ucideri pe răzvrățiți”¹⁰³. Care au fost cauzele ce au determinat această mișcare internă de contestare a lui Ioniță nu știm. Este însă foarte posibil ca autoritățile latine de la Constantinopol să nu fi fost complet străine de ea, putând presupune, cel puțin ipotetic, că provocarea acestei răscoale să se fi numărat printre acele „toate mijloacele” cerute de Innocentius III regentului Henric de Hainaut spre a obține eliberarea împăratului Baudouin I. Dacă avem în vedere faptul că după aceste evenimente Ioniță a ordonat, se pare, executarea lui Baudouin¹⁰⁴, această ipoteză tinde să prindă cât mai mult contur.

Scrisoarea lui Henric de Hainaut din iunie, l-a determinat pe papa Innocentius III să facă noi demersuri pe lângă Ioniță Asan pentru încheierea păcii cu Imperiul Latin și eliberarea lui Baudouin I. Corespondența dintre cei doi nu ni s-a păstrat, dar în actele papale există analiza făcută scrisorii de răspuns a lui Ioniță, care nu arată să fi survenit vreo schimbare în atitudinea lui rece față de Sfântul Scaun și de cruciați. Țarul vlaho-bulgar îl informa pe papă că în schimbul încheierii păcii, latinii îi cereau să le cedeze toate ținuturile pe care le cucerise, lucru pe care el îl refuza categoric considerând că are mai multe drepturi asupra lor decât ei, precum și despre moartea în închisoare a împăratului Baudouin I¹⁰⁵.

Profitând de revenirea lui Ioniță Asan la Târnovo, regentul Henric reface parțial pozițiile pierdute de latini în Thracia. El recucerește o parte a teritoriilor acesteia, dar forțele sale asediază fără succes cetățile Adrianopolis și Didymotheicon (august 1205)¹⁰⁶. Succesul latin a fost unul de scurtă durată, întrucât la mijlocul lui ianuarie 1206, „la trei săptămâni după Crăciun”, relatează Geoffroy de Villehardouin, „Ioniță, regele Blachiei și al Bulgariei, care era tare puternic [...], și-a făcut rost de

100 HURMUZAKI 1887: 51-53, doc. XXXVII; Cf. VILLEHARDOUIN 2002: 161-162, § 388.

101 CHONIATAE 1835: 816-817, 819, 829-830; VILLEHARDOUIN 2002: 161, § 392-394.

102 *Ibidem*, p. 829-830; *Ibidem*: 161, § 399-401.

103 *Ibidem*, p. 830.

104 Pentru diferitele variante privind moartea lui Baudouin I, vezi: CHONIATAE 1835: 847; ACROPOLITAE 1836: 24; Apud, HAȘDEU 2002: 73-74, unde consemnează informațiile transmise de cronicarul francez Alberic de Trois-Fontaines; Cf. WOLFF 1952: 290-291.

105 FLUIERARU 2002: 201, n. 97.

106 CHONIATAE 1835: 420.

o mare trupă de cumani și de vlahi”, pe care i-a trimis în ajutorul bizantinilor asediați de latini la Adrianopolis și Didymotheicon¹⁰⁷. La 31 ianuarie 1206, un corp de circa 7.000 de soldați ai țarului vlaho-bulgar surprinde în apropiere de Russion o trupă latină comandată de Thierry de Termonde (Dietrich von Tenremonde), conetabilul României, și o nimicește¹⁰⁸. Succesul i-a permis lui Ioniță ca în aprilie-mai 1206 să dezvolte ofensiva în Thracia în cursul căreia numeroase cetăți, cu excepția Bizyei și Selymbriei, întărite natural, sunt distruse. Cavaleria cumană înaintează până la porțile Constantinopolului, după care „*au pornit cu toată oastea din nou spre casă, ducând cu ei pe cei prinși, ca pe niște cirezi de vite și mânănd o mulțime mare ca stelelor de dobitoace de povară și de tăiere*”, relatează Niketas Choniates¹⁰⁹.

Atacurile lui Ioniță Asan în Thracia au determinat însă o apropiere între bizantini și latini. În aceste condiții, nobilul bizantin Theodoros Branas devine stăpânul Adrianopolului și Didymotheiconului. În replică, în iunie 1206, țarul vlaho-bulgar asediază Didymotheicon, dar la sosirea forțelor latine comandate de regentul Henric ridică asediul și se retrage. Între 28 iunie și 5 iulie, forțele cruciate le urmăresc pe cele vlaho-bulgaro-cumane fără a se ajunge însă la confruntări militare de amploare între ele. Latini cuceresc localitățile Rodeștiuc (neidentificată), Fraim (probabil Evremkoi) și Moniac (neidentificată), iar cetatea Steimanos, asediată de vlaho-bulgari de peste un an, a fost despresurată¹¹⁰.

A doua jumătate a anului 1206 a fost una relativ favorabilă latinilor care au înregistrat unele succese limitate în confruntările cu vlaho-bulgaro-cumanii. La 20 august 1206, încununat de aceste rezultate, regentul Henric de Hainaut era încoronat împărat, ca Henric I (1206-1216). În aceeași lună însă, Ioniță își face din nou apariția în Thracia. În septembrie, cetatea Didymotheicon este cucerită și distrusă iar populația luată în robie, dar împăratul Henric îl urmărește pe țarul vlaho-bulgar până la Berroe (Stara Zagora) în trecătorile Balcanilor și îi smulge prada „*ca la douzeci de mii de oameni, bărbați, ca și femei și copii, și ca la vreo trei mii de care încărcate cu strai și cu calabăcurile lor, fără să mai socotim dobitoacele, din care aveau multe*”, conchide Geoffroy de Villehardouin, participant la campanie¹¹¹. În octombrie, o nouă campanie în teritoriile stăpânite de Ioniță Asan se soldează cu noi succese. Cu acest prilej, sunt cucerite și distruse cetățile Thermae și Anchialos¹¹².

În contextul luptelor cu latinii din anii 1205-1206 se realiza apropierea dintre Țaratul Vlaho-Bulgar și Imperiul Grec de Niceea, inițiindu-se astfel una dintre principalele componente ale politicii externe ale Târnovei de la începutul secolului al

107 VILLEHARDOUIN 2002: 167, § 404.

108 *Ibidem*: 167-169, § 405-410; Cf. CHONIATAE 1835: 830-831.

109 CHONIATAE 1835: 832-835; VILLEHARDOUIN 2002: 169-171, § 412-417.

110 VILLEHARDOUIN 2002: 172-176, § 422-435; Cf. CHONIATAE 1835: 835-836.

111 *Ibidem*: 178-180, § 442-448.112 *Ibidem*: 181, § 451.

XIII-lea. Ea s-a circumscris, alături de confruntarea cu latinii, „*tendinței de preluare a moștenirii Bizanțului*” care, în noile condiții, „*a trecut atunci înaintea celei de opoziție față de acesta*”¹¹³.

Alianța vlaho-bulgaro-niceeană avea să-și arate curând eficiența. La sfârșitul anului 1206, după succesele din Balcani ce i-au permis să redreseze temporar situația imperiului, împăratul Henric I, își direcționează acțiunile militare spre Asia Mică, atacându-l pe Theodoros I Laskaris. Dar la începutul anului 1207 cruciații se vedeau confrunțați cu acțiunea conjugată a bizantinilor în Asia Mică, și a vlaho-bulgaro-cumanilor, în Peninsula Balcanică, căci, relatează Geoffroy de Villehardouin, Ioniță Asan și Theodoros I Laskaris „*erau prieteni, și-și dădeau ajutor unul altuia la război*”¹¹⁴. Informația cronicarului cruciat reprezintă o altă confirmare a faptului la începutul anului 1207 alianța politico-militară, antilatină, vlaho-bulgaro-niceeană era deja o realitate indiscutabilă.

În martie 1207, Thracia este invadată de forțele țarului de la Târnovo și Adrianopolul este supus asediului. În Asia Mică, Theodoros I Laskaris declanșează și el operațiunile militare împotriva latinilor. Aflat într-o situație delicată, obligat să lupte pe două fronturi, Henric I se grăbește să părăsească Asia Mică, încheind cu basileul de la Niceea un armistițiu pe doi ani (primăvara, 1207), și să revină în Europa, unde amenințarea la adresa statului său se arăta infinit mai gravă. Adrianopolul rezistă însă, iar când cumanii îl vestesc pe Ioniță că apropierea verii îi obligă să revină la nord de Dunăre, țarul ridică asediul orașului neîndrăznind să-l continue fără sprijinul lor militar¹¹⁵.

Căutând să exploateze situația favorabilă apărută în vara anului 1207, împăratul Henric I organizează o amplă campanie împotriva lui Ioniță Asan. În iulie, forțele sale au pătruns în teritoriile acestuia înainteând până „*la poalele munților Vlahiei* (Munții Balcani, n.n.), *într-o cetate de-i zicea a Eului* (probabil Goloe, n.n.), *în care Ioniță adusesse de curând oameni să o locuiască*”¹¹⁶. Încercarea latinilor de a forța defileurile munților eșuează deoarece, trupele destinate acestui scop „*au aflat trecătorile apărate strajnic*”, iar forțele vlaho-bulgare „*au năvălit peste ei și le-au pricinuit mari pierderi printre oameni și printre cai. Și a fost cât pe ce să fie biruiți*”¹¹⁷. Cu acest semieșec, campania cruciaților împotriva Țaratului Vlaho-Bulgar se încheia. O a doua campanie împotriva Țaratului Vlaho-Bulgar, proiectată de Henric I împreună cu Bonifaciu de Montferrat pentru toamna aceluiași an, nu a mai avut loc datorită reluării ostilităților de suveranul vlaho-bulgar, care prelua din nou inițiativa militară. Țarul de la Târnovo

113 TEOTEOI 1989: 83. Pentru discuțiile asupra alianței vlaho-bulgaro-niceene, vezi: MĂRCULEȚ 2003: 8-12; MĂRCULEȚ 2004a: 45-57; MĂRCULEȚ 2004b: 100-103.

114 VILLEHARDOUIN 2002: 192, § 488.

115 *Ibidem*: 184-188, § 461-474; Cf. PAPACOSTEA 1993: 20.116 *Ibidem*: 192, § 491.117 *Ibidem*: 193, § 493.

atacă Thracia și Macedonia, ofensiva sa vizând îndeosebi teritoriile Regatului Thessalonikului al lui Bonifaciu de Montferrat, care este surprins și ucis de vlahi în apropiere de Mosynopolis (4 septembrie 1207). Moartea lui Ioniță Asan, doar o lună mai târziu, la asediul Thessalonikului (8 octombrie 1207), în condiții obscure, pune capăt acțiunii vlaho-bulgaro-cumane și scotea de pe scena istoriei pe cel mai periculos adversar, din această perioadă, al cruciaților stabiliți la Constantinopol.

DE «IMPERATOR BULGARIAE ET BLACHIAE» AU «REX TOTIUS BULGARIAE ET BLACHIAE».
(RÉSUMÉ)

Dans la période 1197/1199-1204, suivant l'obtention de la reconnaissance internationale du Tzarat Vlaque-Bulgare, de son statut impérial. Et le soulèvement de l'Eglise Vlaque-Bulgare au rang de Patriarcat, le tzar vlaque-bulgare Joannice Asen a promu une politique duplicitaire oscillant entre la Rome catholique, dans les rapports avec laquelle il a employé exclusivement la diplomatie (1199-1204), et le Byzance orthodoxe, dans les relations avec lequel il a combiné la diplomatie avec la force militaire (1199-1202). La culture simultanée des relations avec la Rome catholique et avec le Byzance orthodoxe a été une action diplomatique promouvée exprès par Joannice Asen avec le but précis de l'employer comme élément de pression dans les rapports avec chaque des ses deux interlocuteurs. Échouant dans la tentative d'obtenir la reconnaissance de la part de Constantinople, après 1202 le souverain vlaque-bulgare a concentré ses efforts diplomatiques vers la Rome papale, les négociations avec celui-ci enregistrant entre 1202-1204 leur intensité maximale. En 1204, dans l'échange de l'acceptation de l'union de l'Eglise Vlaque-Bulgare avec l'Eglise de la Rome, le pape Innocentius III a accordé au souverain de Tarnovo le titre de „rex totius Bulgariae et Blachiae”, et au métropolitain Basil, la qualité de „Archiepiscopo Trinovitano, Bulgarorum et Blachorum primati”. Cofronté avec une double contestation, celle de la Hongrie, avec laquelle il disputait la domination de la zone Sirmium-Beograd-Branicevo et l'influence de la Serbie, et celle des croisés établis à Constantinople, qui s'élevaient comme héritiers de l'Empire Byzantin, Joannice Asen a accepté formellement l'investissement papale. L'hostilité manifestée par les autorités latines de Constantinople, envers Joannice Asen et son royaume dégénérée dans un conflit irréconciliable a obligé le souverain vlaque-bulgare, en dépit de son statut de roi apostolique, de s'orienter vers le camp orthodoxe, hostile au Constantinople latin et aux pouvoirs soutenant la croisade. Par suite, à une date comprise entre le printemps de l'an 1205 et le printemps de l'an 1206, le souverain vlaque-bulgare a achevé une alliance politique-militaire antilatine avec Théodoros Ier Laskaris, l'empereur grec de Nicée, qui va fonctionner avec succès, jusqu'à la mort de Joannice.

BIBLIOGRAFIE

Surse

ACROPOLITAE 1836 – Georgii Acropolitae, *Annales*, recognovit Immanuel Bekerus, Bonnae.

CHONIATAE 1835 – Nicetae Choniatae, *Historia*, ex recensione Immanuelis Bekkeri, Bonnae.

CHONIATAE 1972 – Nicetae Choniatae, *Orationes et epistulae*, recensuit Ioannes Aloysius van Dieten, Walter de Gruyter, Berlin-New York.

CLARI 2005 – Robert de Clari, *Cei care au cucerit Constantinopolul*, ed. Tatiana-Ana Fluieraru și O. Pecican, Cluj-Napoca.

DÖLGER 1932 – Fr. Dölger, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 565-1453*, t. II: *Regesten von 1025-1204*, München.

HURMUZAKI 1887 – *Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki*, vol. I, partea 1: *1199-1345*, București.

MĂLINAȘ 2000 – I.M. Mălinaș, *Regeste și registre de la Constantinopol și Roma, din prima jumătate a secolului al XIII-lea, privitoare la primatul Vasile I și la împăratul Ioniță Caloian din Târnovo*, Oradea.

VILLEHARDOUIN 2002 – Geoffroy de Villehardouin, *Cucerirea Constantinopolului*, ed. O. Pecican, Cluj.

Lucrări generale și speciale

BREZEANU 1980 – S. Brezeanu, „*Imperator Bulgariae et Vlachie*”. În *jurul genezei și semnificației termenului „Vlachia” din titulatura lui Ioniță Asan*, în „*Revista de Istorie*”, 33, 4: 651-674.

BREZEANU 1981 – S. Brezeanu, *O istorie a Imperiului Bizantin*, București.

BREZEANU 2004 – S. Brezeanu, *O istorie a Bizanțului*, București.

DIEHL 1999 – Ch. Diehl, *Istoria Imperiului Bizantin*, Craiova.

DVORNIK 2001 – Fr. Dvornik, *Slavii în istoria și civilizația europeană*, București.

FLUIERARU 2002 – Tatiana Ana Fluieraru, *Note la G. de Villehardouin, Cucerirea Constantinopolului*, Cluj-Napoca.

HAȘDEU 2002 – B.P. Hașdeu, *Olteneștile*, Cluj-Napoca.

ILIESCU 1989 – O. Iliescu, *Dreptul monetar în statul vlaho-bulgar al primilor Asănești*, în „*Răscala și statul Asăneștilor*”, București, p. 103-113.

MĂRCULEȚ 2003 – V. Mărculeț, *Statele medievale românești și formațiunile de origine bizantină (sec. XIII-începutul sec. XVI)*, Sibiu.

MĂRCULEȚ 2004a – V. Mărculeț, *Considerații asupra începuturilor alianței politico-militare antilatine a Imperiului Vlaho-Bulgar cu Imperiul Grec de Niceea. Etapa 1205-1214/1218*, în „*Comunicări Științifice*”, II: 45-57.

MĂRCULEȚ 2004b – V. Mărculeț, *Unele considerații asupra relațiilor Imperiului Vlaho-Bulgar cu Imperiul de Niceea și cu Imperiul de Thessalonik (1204-1261)*, în „Studia Universitatis Cibiniensis. Series Historica”, I: 99-110.

MĂRCULEȚ 2008 – V. Mărculeț, *A solicitat țarul vlaho-bulgar Ioniță Asan recunoașterea din partea latinilor în 1204?. Considerații asupra începutului relațiilor Țaratului Vlaho-Bulgar cu cruciații apuseni în anul 1204*, în vol. „In memoriam – Eic μνήμην Alexandru Elian. Omagiere postumă a reputatului istoric și teolog, la zece ani de la trecerea sa în veșnicie (8 ianuarie 1998)”, Timișoara: 39-46.

OSTROGORSKY 1963 – G. Ostrogorsky, *Geschichte des byzantinischen Staates*, München.

PAPACOSTEA 1993 – Ș. Papacostea, *Români în secolul al XIII-lea. Între cruciată și Imperiul Mongol*, București.

PAVLOV 2002 – P. Pavlov, în P. Pavlov, I. Ianev, D. Cain, *Istoria Bulgariei*, București.

PECICAN 2006 – O. Pecican, *Între cruciați și tătari. Creștinătate occidentală și nomazi în Europa central-sud-estică (1204-1241)*, Cluj-Napoca.

TEOTEOI 1989 – T. Teoteoi, *Civilizația statului Asăneștilor între Roma și Bizanț*, în vol. „Răscoala și statul Asăneștilor”, București: 70-102.

TURCUȘ 2001 – Ș. Turcuș, *Sfântul Scaun și românii în secolul al XIII-lea*, București.

WOLFF 1949 – R.L. Wolff, *The 'Second Bulgarian Empire.' Its Origin and History to 1204*, în “Speculum”, XXIV, 2: 167-206.

WOLFF 1952 – R.L. Wolff, *Baldwin of Flandres and Hainaut, first Latin Emperor of Constantinople: his life, death and resurrection, 1172-1225*, în “Speculum”, XXVII, 3: 281-322.

CRONICARUL BIZANTIN MIHAIL DUCAS DESPRE ȘEDEREA LUI VLAD DRACUL LA CURTEA ÎMPĂRATULUI IOAN VIII PALEOLOGUL.

Liviu Cîmpeanu

În vara anului 1442 se încheie prima domnie a voievodului Vlad Dracul¹: profitând de luptele Imperiului Otoman din Asia Mică cu emiratul Karaman², Iancu de Hunedoara intervine în Țara Românească și îl alungă pe voievodul Vlad Dracul, supus de nevoie turcilor (1438)³, înlocuindu-l cu voievodul Basarab II⁴. Domnia lui Basarab II ține un an și jumătate, timp în care se află pe o poziție ostilă Imperiului Otoman, urmând aceeași linie politică și militară ca și protectorul său, Iancu de Hunedoara⁵.

După alungarea sa din scaun, Vlad Dracul împreună cu fii săi Vlad (viitorul Țepeș) și Radu (cel Frumos), este chemat de Murad II la Adrianopole, unde este acuzat de trădare față de sultan și închis la Galipoli, în timp ce fii săi au fost trimiși în surghiun la fortăreața Egrigöz, din vilayetul (regiunea) Germyan, în Asia Mică⁶.

Dacă aceste aspecte au fost clarificate de către istoriografia românească până în prezent, împrejurările în care și-a pierdut Basarab II domnia (și eventual și viața) și în care Vlad Dracul și-a recăpătat domnia nu au fost încă pe deplin explicate. S-a

1 C-tin Rezachevici *Cronologia critică a domnilor Din Țara Românească și Moldova*, vol. I, București 2001, p. 93-94.

2 Halil Inalcik *Imperiul Otoman. Epoca clasică*, București, 1996, p. 65.

3 *Cronici turcești privind Țările Române*, vol. I, ed. M. A. Mehmet și M. Guboglu, București, 1968,

p.85-86, 118, 166, 182, 292, 309-310,403-405, 448. Din cronicile turcești aflăm că inițial Vlad Dracul s-a aflat pe o poziție antiotomană, atacând sudul Dunării, la Silistra. Expedițiile de represalii ale begilor dunăreni, ca și moartea protectorului său, Sigismund de Luxemburg (1438), l-au obligat pe Vlad Dracul să se închine sultanului Murad II, la Adrianopole. C-tin Rezachevici Rolul românilor în apărarea Europei împotriva expansiunii otomane, București, 2001, p. 192-193.

4 *Cronici turcești...*, vol. I, ed. cit., p. 57 (Orudj bin Adil), 169 (Idris Bitlisi), 311 (Hodja Efendi), 344-345 (Mustafa Ali), 449 (Kodja Husein). Acești cronicari otomani cunosc intervenția lui Iancu de Hunedoara dar nu cunosc întotdeauna numele domnului ridicat în scaun de acesta. Majoritatea știu că este vorba de unul dintre moștenitorii domnilor de odinioară, doar Mustafa Ali știe că este vorba de voievodul *Basaraba* sau *Basmara*! Vezi la C-tin Rezachevici, *Cronologia critică...*, vol. I, p. 93-95, contextul istoric al acestui eveniment.

5 C.A.Stoide *Basarab II*, în Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A.D.Xenopol, Iasi, Tom XVII/1980, p. 279-302.

6 C-tin Rezachevici *op.cit.*, p. 94.

stabilit doar perioada în care aceste evenimente au avut loc și anume sfârșitul anului 1443 sau începutul celui următor, oricum ante 24 aprilie 1444⁷.

Totuși aceste împrejurări pot fi reconstituite printr-un pasaj cunoscut dar, după părerea noastră, greșit datat din *Istoria Turco-Bizantină* a cronicarului Mihail Ducas. Această lucrare conține multe informații valoroase privitoare la istoria Țărilor Române și la voievozii acestora. Printre altele ne-a atras atenția următorul pasaj, utilizat de către istoriografia românească, dar parcă niciodată deplin integrat în lucrările științifice despre Vlad Dracul : ...*s-a sculat un fecior dintre ai lui Mircea voievodul Țării Românești [...] din Constantinople, căci petrecea acolo la palatul împăratului Ioan (VIII Paleologul n.n.) în ținută militară și stătea zi de zi la sfat cu oamenii mai tineri și îndemânatici la lupte și rebeliuni [...]. Și ei (românii ce atuncea se găseau la Constantinopol n.n.) l-au luat și au mers la o margine a Țării Românești și acolo adunându-se destui, se adunau zi de zi și și-au făcut o armată puternică [...]. Dragulios, căci așa se chema (feciorul lui Mircea n.n.), pentru că era rău și viclean în felul lui; căci numele Dragulios se și tălmăcește cu rău și viclean. Purtând deci război cu Dan, i-a tăiat capul și a stat domn pe scaunul tatălui său.* În continuare Ducas vorbește de răzburarea lui Murad II pentru uciderea voievodului Dan⁸.

Acest pasaj al cronicii bizantinului Ducas a fost cunoscut de către istoricii români încă înaintea ediției critice românești a lui Vasile Grecu (1958). Astfel, la alcătuirea primei lucrări științifice despre Vlad Dracul, istoricul Ilie Minea a folosit o ediție germană a cronicii⁹ pentru a putea contura cât de fidel posibil viața și epoca voievodului.

După apariția ediției critice a cronicii, istoricii români care s-au ocupat direct sau tangențial cu viața și epoca lui Vlad Dracul (și nu numai), au început să aibă la îndemână un aparat științific mult mai accesibil, dat fiind faptul că este o ediție bilingvă iar traducerea românească este anunțată de editor ca fiind cât se poate de fidelă textului grecesc. În anii '70 ai sec. XX, spre exemplu, când a apărut a doua monografie despre Vlad Dracul, ce poartă ca titlu numele domnului, scrisă de istoricii S. Columbeanu și R. Valentin, autorii au putut consulta textul ediției lui V. Grecu. Această monografie „aduce puține elemente noi, datorând mult primei lucrări”¹⁰ și este considerată a fi „cu erori”¹¹, având caracterul unei lucrări de popularizare.

Pasajul citat mai sus a fost așadar cunoscut în istoriografia românească și a

7 *ibidem*, p.95-96.

8 Ducas *Istoria Turco-Bizantină*, ed.Vasile Grecu, București, 1957, p. 250-254.

9 Ilie Minea *Vlad Dracul și vremea sa*, Iași, 1928, p.27, nota 4.

10 R. Șt. Ciobanu *Pe urmele lui Vlad Țepeș*, București, 1979, p. 21.

11 C-tin Rezachevici *op.cit.*, p. 93.

fost interpretat ca fiind o etapă a perioadei de pretendențiat a lui Vlad Dracul (ante 1436). Începând cu Ilie Minea în 1928 și terminând cu C-tin Rezachevici în 2001, toți istoricii au plasat șederea lui Vlad Dracul la Constantinopol în perioada 1426 (anul în care Ioan VIII Paleologul s-a întors din vizita sa din Apus¹², teoretic însoțit de pretendentul Vlad) - 1431 (când știm sigur că Vlad s-a stabilit ca pretendent în sudul Transilvaniei). Această teorie a fost lansată de Ilie Minea în lucrarea monografică *Vlad Dracul și vremea sa*, lucrare în care se admite posibilitatea ca anumiți voievozi ai Țării Românești sa-și fi ocupat tronul cu ajutor bizantin: este vorba probabil de Radu II, sigur de Dan II și așa-zisa perioadă de timp petrecută de Vlad la Constantinopol¹³.

Editorul român al cronicii lui Ducas, V. Grecu, ia ca lucrare de referință pentru încadrarea în contextul istoric al informației cuprinse în pasajul citat mai sus, pe lângă altele, mai ales lucrarea lui Minea, adoptând astfel interpretarea acestuia¹⁴. Istoriografia mai recentă a preluat și menținut aceeași interpretare istorică. Un exemplu clasic în acest sens este monografia lui R. Șt. Ciobanu, dedicată vieții și epocii lui Vlad Țepeș, în care îi sunt dedicate câteva pagini și lui Vlad Dracul. În cadrul acestora, este introdusă și informația din cronică lui Ducas, plasând șederea lui Vlad Dracul la Constantinopol înainte de 1431¹⁵. Aceeași interpretare a fost menținută și în cea de-a doua și, din păcate ultima, monografie dedicată lui Vlad Dracul, scrisă de S. Columbeanu și R. Valentin, lucrare tributară monografiei lui I. Minea din 1928. Cu toate neajunsurile, această lucrare ridică totuși problema datării șederii pretendentului Vlad la Constantinopol. Autorii confruntând informația documentară care îl atestă pe Vlad la curtea împăratului Sigismund de Luxemburg, la Nürnberg (cca. 1423-1431), și apoi în Transilvania (1430/1431-1436), cu informația cuprinsă în cronică lui Ducas potrivit căreia Vlad a stat *înaintea luării domniei* (subl. n.) la Constantinopol, se îndoiesc însă asupra autenticității acesteia din urmă. Totuși problema rămâne deschisă.

În *Cronologia critică a domnilor români*, la capitolul despre prima domnie a lui Vlad Dracul, dl. Rezachevici citează esențialul pasajului în cauză, abținându-se de la orice comentarii asupra lui. Vorbind apoi de o pretendență lungă, lasă să se înțeleagă (nu o afirmă explicit) că șederea voievodului la Constantinopol a fost în timpul acestei pretendențe¹⁶. Ultimul istoric ce s-a ocupat de viața și epoca lui Vlad Țepeș, Matei Cazacu, acordă un capitol destul de întins lui Vlad Dracul în lucrarea sa intitulată

12 Călătoria în Apus a împăratului Ioan VIII Paleologul și contextul istoric al acesteia la Steven Runciman *Căderea Constantinopolului*, București, 1971, p. 13-35.

13 I.Minea *op.cit.* p. 27-32

14 Ducas *Istoria Turco-Bizantină*, ed.cit., p. 250-251, nota 6.

15 R. Șt.Ciobanu *op.cit.*, p. 21-23

16 C-tin Rezachevici *op.cit.*, p. 92

Dracula (Paris 2004) și are o interpretare foarte originală a informației cuprinse în pasajul din cronica lui Ducas, citat mai sus: șederea lui Vlad la Constantinopol a avut loc înainte de 1423, când începe să fie atestată cu siguranță prezența sa în Germania, la curtea lui Sigismund de Luxemburg¹⁷. De observat că la prima atestare (1423) Vlad este denumit “Laykon” adică Vlaicu – diminutiv de la Vladislav-Vlad¹⁸. Acest alint demonstrează faptul că la data respectivă Vlad se afla la o vârstă foarte tânără și, deci, nu a avut încă timpul să ajungă și la Bizanț, cu atât mai puțin să stea de vorbă cu cei pricepuți la războaie, afară doar că aceștia ar fi stat de vorbă cu un copil sau cel mult cu un adolescent.

Suntem deplin de acord cu faptul că între 1423 și 1431 Vlad s-a aflat în anturajul împăratului roman (și totodată rege al Germaniei și al Ungariei) și apoi de la aceasta dată până la 1436 în sudul Transilvaniei, însărcinat fiind cu paza acestei regiuni¹⁹. Dacă acceptăm aceste concluzii istoriografice cu privire la ocuparea primei domnii de către Vlad Dracul dinspre Transilvania, am tinde să considerăm drept eronată informația din cronica bizantinului Ducas, potrivit căreia Vlad Dracul ocupa domnia *după* o ședere la Constantinopol. Totuși Ducas cunoaște amănunte ce ne fac să credem că se afla în deplină cunoștință de cauză: el știe că *Dragulios* era unul dintre fii lui Mircea cel Bătrân²⁰ și știe că numele acesta înseamnă „rău și viclean”, deci cineva îi explicase exact despre cine era vorba. Date fiind aceste amănunte nu putem să ne îndoim de autenticitatea informației, cu atât mai mult cu cât Ducas a fost unul dintre principalii sfetnici ai ultimilor Paleologi, aflându-se astfel în permanență la Curtea Imperială²¹.

În ceea ce privește datarea șederii lui Vlad la Constantinopol aceasta nu poate fi înainte de 1436, când am văzut că se afla în mediul germano-maghiar, ci *după vara lui 1442, când a fost alungat de Iancu de Hunedoara și înainte de 24 aprilie 1444 când este din nou atestat ca domn* (subl. n.). Aceasta este singura perioadă în care știm cu siguranță că Vlad s-a aflat în mediul turco-bizantin: am văzut că Vlad s-a retras în Imperiul Otoman și a fost la Adrianopol și Galipole.

În această perioadă Imperiul Bizantin, redus la orașul Constantinopol și

17 Matei Cazacu *Dracula*, Paris, 2004, p.42-43; Cazacu amestecă povestea lui Vlad Dracul cu cea a lui Dan II, prezentată de Ducas în același loc, de aceea și datarea 1422-1423.

18 *Ibidem*.

19 Despre perioada petrecută de Vlad în Transilvania vezi: S. Columbeanu și R. Valentin *Vlad Dracul*, București, 1978, p. 27-32; C-tin Rezachevici *op.cit.*, p. 92-93; I. Minea *op.cit.*, p. 58-64, 75-79.

20 Ducas, *loc.cit.*

21 *Ibidem*, p. 5-6.

hinterlad-ul său, plus câteva insule în Egeea și Mediterana, era vasal al sultanului otoman Murad II²². Astfel, este deplin posibilă întoarcerea lui Vlad Dracul în Țara Românească prin Bizanț, pe Mare până la o margine a Țării Românești²³. Sultanul, aflat în plin război cu Ungaria lui Iancu de Hunedoara și în același timp cu emiratele rivale din Anatolia (Asia Mică)²⁴, ar fi putut prefera varianta cea mai simplă și mai puțin costisitoare pentru instalarea unui domn favorabil în Țara Românească (este cunoscută atitudinea antiotomană a lui Basarab II, ca aliat a lui Iancu de Hunedoara): trimiterea lui Vlad prin Constantinopol spre Țara Românească pe cheltuiala împăratului Ioan VIII Paleologul (o corabie înarmată) ce respecta astfel principiul de vasalitate față de sultanul otoman, ajutând un alt vasal al acestuia²⁵.

Scenariul acestor evenimente ar fi următorul: după eliberarea de la Galipoli, sultanul îl trimite pe Vlad Dracul la Constantinopol, unde petrece o perioadă nu foarte lungă la curtea împăratului, în cercurile înalte. Împreună cu ceilalți români (se înțelege, boieri) aflați acolo, armează o corabie (ca și Dan II cu două decenii înaintea lui) cu care pornește spre Țara Românească. Ajuns la marginea acesteia, Vlad Dracul strânge voluntari și partizani *zi de zi până și-au făcut o armată puternică*²⁶. Aceștia erau vechii boieri ai lui Vlad Dracul, scoși de către noul voievod antiotoman Basarab II din sfatul domnesc și supuși represiunii acestuia²⁷. După formarea armatei, *Dragulios* a dus un război cu *Dan*, război pe care l-a câștigat și în urma căruia l-a ucis pe rivalul său²⁸. Singurul *Dan* cu care s-ar fi putut lupta Vlad și pe care l-ar fi putut ucide, este Basarab II.

Este cunoscut faptul că în epocă membrii celor două familii domnitoare rivale ale Țării Românești erau denumiți după numele întemeietorilor fiecărei ramuri: toți urmașii lui Dan II au fost denumiți în izvoare *Dan*, fie că a fost vorba de Basarab, Vladislav sau Danciu (Dan III cel Tânăr); urmașii lui Vlad Dracul au fost numiți *Dracul* sau *Dracula*, fie că este vorba de Vlad Țepeș, de Radu cel Frumos sau Vlad Călugărul și chiar urmașii acestora²⁹. Astfel *Dan*, menționat în cronica lui Ducas, pare a fi nimeni

22 Halil Inalcik *op.cit.*, p. 64.

23 Ducas, *op. cit., ed. cit.*, p. 250-254.

24 H.Inalcik *op.cit.*, p. 65.

25 Acest principiu a fost sintetizat prin formula juridică turco-osmană: *dosta dost ve düşmana düşman* adică *prieten prietenului și dușman dușmanului*. Explicat de V. Panaite în *Pace, război și comerț în islam. Țările Române și dreptul otoman al popoarelor (sec. XV-XVII)*, București, 1997, p. 336-339; Mihai Maxim *Țările Române și Înalta Poartă*, București, 1993, *passim*.

26 Ducas, *loc.cit.*

27 C.A.Stoide, *Basarab II*, p.291-292

28 Ducas, *loc.cit.*

29 Vezi spre exemplu *Cosmografia* papei Pius II care consemnează că în Țara Românească

altul decât Basarab II, dat fiind faptul că Dan II a murit în 1431 în lupta cu turcii³⁰ iar alt voievod sau pretendent cu acest nume nu a fost până în deceniul al șaselea al sec. XV. Cu atât mai mult cu cât Ducas este completat de un alt mare cronicar bizantin, Laonic Chalcocondilas. Acesta arată că *Dan*, adică Basarab II, fiul lui Dan II, l-a răsturnat din scaun pe Vlad Dracul și s-a așezat el însuși în scaunul Țării Românești. Acesta din urmă se întoarce și duce o *luptă crâncenă* în urma căreia *Dan* este învins și ucis³¹. Faptul că informația lui Ducas cu privire la aceste evenimente este confirmată de Chalcocondilas demonstrează că șederea lui Vlad Dracul la Constantinopol și apoi întoarcerea sa de acolo în Țara Românească, a avut loc înainte de sfârșitul domniei lui Basarab II deci înainte de sfârșitul anului 1443 și începutul anului 1444.

Un ultim argument că prezența lui Vlad pe malurile Bosforului a fost între cele două domnii ale sale și nu în perioada de pretendențiat, este acela că Vlad este denumit de către Ducas *Dragulios*. Ori, acest nume l-a dobândit după 8 februarie 1431 când a fost făcut membru al Ordinului Dragonului Doborât și al Ordinului Sf. Ladislau³². Așadar înainte de această dată Vlad nu putea să poarte porecla *Dragulios*, iar după 1431 îi aflăm prezența în Sudul Transilvaniei, după cum s-a arătat mai sus. În concluzie, singura dată la care avem atestată sigur prezența lui Vlad în mediul turco-bizantin este perioada dintre cele două domnii ale sale, cum s-a încercat să se demonstreze în rândurile de mai sus.

**Der byzantinische Chronist Michail Dukas über das Aufenthalt des Fürsten Vlad Dracul am Hofe des Kaisers Johannes VIII Palaiologos.
(Zusammenfassung)**

Das vorliegende Studium ist eine Neuinterpretierung eines Auszuges aus die byzantinische Chronik des Michail Dukas, über das Aufenthalt des wallachischen Fürsten Vlad Dracul am Hofe des Kaisers Johannes VIII Palaiologos. Die Chronik von Dukas ist in die rumänische Geschichtsschreibung bekannt durch die kritische Ausgabe von Vasile Grecu. Es wurde aber auch vorher benützt u. zw. die deutschen Ausgaben aus dem 19. u. 20. Jh. Der behandelte Auszug ist also von den rumänischen Historiker bekannt und benützt worden aber, in unserer Sicht falsch datiert. Alle Historiker die sich direkt oder indirekt mit das Leben und die Zeiten des Fürsten Vlad Dracul beschäftigt haben, meinen dass das Aufenthalt des Fürsten in Konstantinopel vor 1436, also vor seine erste Herrschaft in die Wallachei, zu datieren ist. Diese Meinung wurde erstmals von Ilie Minea 1928 ausgedruckt und von alle Historiker als solche übernommen.

sunt două ramuri rivale: cea a *Danilor* și cea a *Dragulilor* în *Călători străini despre Țările Române*, vol. I, București, 1968, p. 472-473.

30 C-tin Rezachevici, *op.cit.*, p. 89-90.

31 Laonic Chalcocondil *Expuneri Istorice*, ed.V. Grecu, București, 1958, p.158

32 C-tin Rezachevici *op.cit.*, p. 92-93

Wir behaupten das Vlad Dracul erst 1443-1444 am byzantinischen Kaiserhof war, zwischen seine beide Herrschaften in die Wallachei. Dafür sprechen mehrere Hinweise und zwar: es wurde genau festgestellt dass er vor seine erste Herrschaft in Ungarn (und Siebenbürgen) und am Hofe des römischen Kaisers Sigismundus von Luxemburg war, wo er Ritter des Drachenordens wurde. Eine Aufenthalt in Konstantinopel ist daher nicht anzunehmen. Zweitens die einzige Zeitspanne wo er sicher im türkisch-byzantinischen Raum war ist die die wir angedeutet haben. Unsere Theorie ist also daß der Sultan Murad II, den Fürsten Vlad zurück in die Wallachei geschickt hatt, durch Konstantinopel und dass der dort regierende Kaiser, als Vasall des Sultans, den Fürsten, als Mitvasall, helfen musste (so erfüllte sich der islamische Rechtsprinzip *des Freundes Freund, des Feindes Feind*). Für unsere Datierung spricht auch die Erwehung von Dukas, als Feind des Fürsten Vlad, von Fürst *Dan*. Dieser kann kein anderer sein als der damals regierende Fürst aus der Wallachei, Basarab II (alle Mitglieder der Fürstenfamilien *Dracula* oder *Dan* wurden von ihre Zeitgenossen mit diesen Namen bezeichnet, ohne auf die richtigen Namen zu achten: Vlad, Radu, Vladislav, Dan usw.). Ein schreckliches Kampf zwischen die beiden Fürsten ist auch von den byzantinischen Chronist Kalkokondilas erwähnt.

Diese und andere Argumente, die wir hier aus Platzmangel nicht erwähnen können, sind für die Datierung des Aufenthaltes Vlads in Konstantinopel in die Zeitspanne 1443-1444.

RITM DE MUNCĂ ȘI INSTRUMENTAR AGRICOL ÎN TRANSILVANIA DE SUD-EST ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XIX-LEA

Niculina Ciotloș

1. CADRUL NATURAL AL TRANSILVANIEI DE SUD-EST ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XIX-LEA

Ca și celelalte ființe vii, specia umană are nevoie de spațiu pentru a-și procura resursele necesare supraviețuirii, pentru a-și menține sporul numeric și pentru a se organiza din punct de vedere social. Aceasta se întâmplă mai ales în regimurile demografice vechi, dată fiind dependența aproape totală a populației de resursele terestre (alimente, materie primă și energie). După cum scria Malthus *roadele îmbelșugate ale pământului fertil, care se obțin fără nici o stăruință, reprezintă un factor ce influențează atât de puternic popularea, încât îl întrece pe oricare altul*. Să acordăm așadar cuvenită importanță legăturilor între populație și spațiu.¹

Populația Transilvaniei de sud-est. Locuirea teritoriului Transilvaniei de sud-est se dovedește a fi neîntreruptă încă din paleolitic. Mărturiile istorice și arheologice atestă faptul că populația acestei zone a cunoscut de-a lungul timpului o continuă dezvoltare economică, socială, politică și spirituală.

În secolul al X-lea, expedițiile militare ale ungarilor, pătrunderea și așezarea lor aici, se face îndeosebi spre bazinul Transilvaniei, și astfel grăbesc procesul de feudalizare.²

În vederea asigurării stăpânirii asupra Transilvaniei, în cuprinsul ei s-au așezat secuii și au fost colonizați sașii. Secuii, etnie formată prin amestecul unei populații turcești cu populații orientale cu care au conviețuit temporar, maghiarizată în timp, au fost avangarda pătrunderii în etape a maghiarilor în Transilvania, motiv pentru care sunt atestați, alături de autohtoni în Podișul Transilvaniei de la începutul secolului al

1 Massimo Livi Bacci - *Populația în istoria Europei*, Editura Polirom, Iași, 2003, p. 27.

2 Valer Butură, *Străvechi Mărturii de civilizație românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, pp. 14-17.

XIII-lea, ei instalându-se în Transilvania de sud-est, în zonele marginale unde trăiesc și acum.

Sașii au fost colonizați în secolele al XII-XIV, în zonele strategice marginale, în Depresiunea Bistriței, Țara Bârsei, Depresiunea Sibiului, în zonele străbătute de căile de acces spre acestea, în Podișul Târnavelor, pe culoarul Mureșului, între Orăștie și Sebeș, în apropierea principalelor bogății din subsol - sare, fier, aur, argint etc.³

Deplasările par să fi fost stimulate mai degrabă de diferența între înaltul nivel organizatoric și tehnologic atins de populația săsească pe de o parte, și, pe de altă parte statutul mai puțin evoluat al poporului român înspre care s-a produs colonizarea, precum și de condițiile extrem de favorabile așezării țăranilor. Coloniștii sași dispuneau de pluguri, securi și alte ustensile ce permiteau defrișarea și cultivarea terenurilor dificile. Condițiile de posedare a pământurilor în zonele colonizate au încurajat crearea de noi așezări de către familiile colonizatoare. Colonizarea sașilor în sud-estul Transilvaniei a avut efecte durabile - s-a creat o clasă stabilă și prosperă de țărani proprietari, s-a consolidat organizarea politică și socială cu efecte pozitive asupra populației autohtone.⁴

Transilvania de sud-est a fost veacuri de-a lungul săracă pentru că populația ei majoritară și, în același timp, singura autohtonă - românii - a fost împiedicată, prin legi și rânduieli barbare, să dea întreaga ei contribuție la dezvoltarea economiei și civilizației acestei provincii, care nu a putut progresa numai prin eforturile ocrotite de privilegii ale ungarilor și sașilor, insule etnice izolate în masa mare a populației românești.⁵

În cursul evului mediu, Transilvania cunoaște puternice frământări sociale provocate de intensificarea exploatării feudale. Odată cu dezvoltarea economiei de schimb a orașelor, a burgheziei, contradicțiile sociale s-au accentuat. În urma păcii de la Karlowitz (1699), principatul Transilvaniei și-a pierdut autonomia fiind înglobat imperiului habsburgic. Datorită unei situații specifice Transilvaniei, în care cea mai mare parte a populației românești majoritară era iobagă, în timp ce nobilimea exploatoare era aproape exclusiv maghiară, românii sunt excluși de la viața politico-

3 Thomas Nagler, *Românii și sașii până la 1848*, Editura Thausib, Sibiu, 1997, pp. 159-215.

4 M. Livi Bacci, *op.cit.* pp 30-36.

5 Victor Jinga, *Probleme fundamentale ale Transilvaniei*, Muzeul Județean de Istorie Brașov, 1995, p. 153.

statală nefiind recunoscuți ca națiune *regnicolară*. În aceste condiții, lupta pentru eliberare socială se împletește tot mai strâns cu cea de egalitate socială și națională luând forme mai acute începând cu sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea.

Începând cu secolul al XVIII-lea s-au înregistrat progrese importante în consemnarea stărilor social-economice, demografice și etnografice. De la listele de dijme și urbariile întocmite ocazional s-a trecut la conscripțiile întocmite oficial, periodic, cu caracter general, în vederea stabilirii obligațiilor fiscale, a stărilor profesionale, a reglementărilor problemelor urbariale etc. Conform unui raport din 1773, înaintat spre documentare împăratului Iosif al II-lea, de către generalul comandant al Ardealului Preiss, populația Transilvaniei totaliza 1066017 locuitori, dintre care 677308 erau români și 388709 unguri, sași, secui și alții.⁶

Din datele prezentate reiese că românii au format majoritatea incontestabilă a populației, naționalitățile conlocuitoare al căror așezări sunt insulare, o parte localizându-se în zonele marginale, cum sunt cele din sud-estul Transilvaniei în care s-au așezat secuii, și cele care le flanchează, locuite de sași în Țara Bârsei, Podișul Târnavelor, Zona Sibiului.

În partea sudică a Podișului Transilvaniei, în Bazinul Târnavei Mari și a văilor care se scurg spre Cibin și Olt conviețuiau alături de români și sași alături de un număr mai restrâns de unguri. În partea nordică a podișului, în bazinul Târnavei Mici, conviețuiau români și maghiari alături de un număr mai restrâns de sași. Pe lângă multe forme de cultură comune, expresie a neîncetatului schimb de bunuri s-au păstrat și forme cu marcat specific etnic. Pe lângă culturile intensive de pe terenurile fertile și creșterea intensivă a unor rase superioare de bovine, cabaline și porcine, un loc important l-au deținut pomicultura și viticultura.⁷

Așezare geografică. Un prim și important element al cadrului natural îl joacă relieful, cu aspectele sale geologice și geomorfologice. Geografii ca și istoricii s-au ocupat de importanța reliefului asupra evoluției umane în Transilvania de sud-est și au remarcat dispunerea formelor de relief în amfiteatru.

Zona Transilvaniei de sud-est este zona corespunzătoare așa-numitului

6 D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, București, 1967, p.107.

7 V. Butură, *op cit.*, p. 26.

Pământ Crăiesc sau Pământul sașilor, teritoriu delimitat la nord de râul Mureș, la sud de râul Olt, la est de localitatea Drăușeni (județul Brașov) și la vest de localitatea Orăștie (județul Hunedoara). Acest teritoriu are o suprafață de aproximativ 30.000 km pătrați și cuprinde Podișul Târnavelor compus din Dealurile Târnavei Mici, Podișul Hârtibaciului, Podișul Secașelor, și regiunea de contact între Podișul Transilvaniei cu munții vulcanici din Carpații Orientali, Subcarpații dintre Mureș și Olt, o arie geografică de mare atracție demografică.

Zona Podișului Transilvaniei cuprinde satele din sectorul sudic al Bazinului Transilvaniei, dintre Mureș și Olt, cu dealuri mai înalte decât în câmpie și mai împădurite. Așezările, satele, comunele și orașele sunt înșirate pe culoarele mai largi, adâncite în podiș de principalele râuri care îl străbat, Târnavă Mare și Târnavă Mică, ca și văile mai mici afluențe lor.⁸

Zona Odorheiului cuprinde satele din sectorul dealurilor mai înalte din estul podișului Târnavelor, etajate uneori de ciclurile de eroziune, alteori de scurgerile lavelor terțiare, până la poalele Munților Harghita și Baraolt. Zona este străbătută de Târnavă Mare și afluenții săi din cursul superior, ca și văi mai mici afluențe Oltului-Baraoltul cu Comloșul și Vârghișul, Homorodul Mare și Homorodul Mic.⁹

Zona Sibiului cuprinde satele din bazinul Văii Cibinului, afluentă a Oltului și din bazinul văii opuse, a Secașului, afluentă a Mureșului, cu excepția celor de la poalele Munților Mărginimii. În sudul zonei, între munți și podișul Târnavelor este Depresiunea Sibiului, în centrul căreia se află Sibiul important centru urban, meșteșugăresc și comercial. O parte din satele zonei sunt pe văile afluențe Cibinului, care străbate depresiunea, mai mare fiind cea a Hârtibaciului, care își strânge apele din sud-vestul Podișului Târnavelor. Valea Secașului, lărgită înspre confluența cu Sebeșul și Mureșul, desparte sectorul vestic al Podișului Târnavelor, numit Podișul Secașelor, de Munții Mărginimii. Sebeșul, situat în nordul zonei, a fost și a rămas o importantă răscruce de drumuri, spre centrul și sudul Transilvaniei. În lungul drumului care duce spre Sibiu, alături de români s-au așezat sași, atât în lungul bazinului Secașelor, cât și în cel al Cibinului.¹⁰

Continuând caracterizarea cadrului natural al zonei, încercăm să urmărim

8 *Ibidem.*

9 *Ibidem*, p. 30.

10 *Ibidem*, p. 31.

succint, măsura în care ceilalți componenți ai peisajului au fost sau nu favorabili dezvoltării economice și social politice a ținutului amintit.

Relieful are înfățișarea unui amfiteatru vast cu deschidere spre nord-vest. Paralel cu axele marilor văi scad altitudinile de la est 650 m la vest 500m, și de la sud 650m la nord 480m.¹¹

Văile largi ale Mureșului, la nord, și Târnavei Mari, la sud și la vest, încadrează regiunea centrală a Depresiunii Transilvaniei, denumită Dealurile Târnavei Mici, se impun ca arii de relativă discontinuitate geografică, cu spații favorabile dezvoltării așezărilor omenești, agriculturii și căilor de comunicație. Ele au oferit, din cele mai vechi timpuri, condiții naturale localizării unora din cele mai importante centre urbane ale Transilvaniei.

Luncile și terasele râurilor, acoperite cu soluri fertile, au favorizat dezvoltarea culturilor agricole.

Privite în condițiile spațiale ale întregii Depresiuni a Transilvaniei, Dealurile Târnavei Mici au asemănări regionale cu unitățile învecinate aproape de nivelul confundării elementelor care le caracterizează.

În peisajul acestei zone geografice, terasele fluviatile, cu dezvoltarea spre stânga prin abaterea râurilor către nord, se implică nu numai facilitarea dezvoltării culturilor agricole, a așezărilor omenești, a căilor de comunicație, ci și necesarului de apă potabilă și a materialelor de construcție.

Podișul Transilvaniei a oferit comunităților sociale posibilități mari de a-și organiza și extinde ogrorul de cultură, păstoritul, albinăritul, îndeletniciri caracteristice zonei.

Solurile, pășunile și fânețele au influențat din plin dezvoltarea și organizarea populației în zona Transilvaniei de sud-est. Fertilitatea pământurilor a constituit fundamentul natural al organizării rurale locale pe care s-au sprijinit civilizația și sedentarizarea populației. Rodnicia solurilor au permis practicarea agriculturii atât în munți cât și pe dealuri și în ochiurile de pădure.

Solurile, prin diversitatea lor oglindesc condițiile pedogenetice la fel de variate.

În zona deluroasă a Pământului Crăiesc, au o largă răspândire solurile silvestre

11 *Țara Bârsei*, Editura Academiei RSR, București, 1972, p. 24.

brun-gălbui și brun-acide, solurile podzolice, uneori pseudogleice, dezvoltate sub păduri de foioase (mai rar de conifere) și pajiști secundare, rezultate în urma defrișărilor. Fertilitatea mijlocie, chiar bună pe suprafețele plane sau slab înclinate, permite și unele culturi agricole (chiar pomicultura), cu aceeași grijă pentru prevenirea eroziunii.

Zona piemonturilor este domeniul aproape generalizat al solurilor silvestre brune și brun-gălbui, uneori podzolice, chiar dacă pădurile lipsesc din cauza defrișărilor făcute pentru obținerea de noi suprafețe de pășune sau cultură. Aceeași fertilitate mijlocie, necesitând adaosuri de îngrășământ animal, și în această zonă.

Vatra joasă a Depresiunii Transilvane, cu nivel freatic superficial și cu pericolul permanent al înmlăștinirilor temporare, se caracterizează prezența lăcoviștilor, semilăcoviștilor, solurilor gleice, local podzolice, utilizate aproape exclusiv culturilor agricole, dar cu necesitatea permanentă de îmbunătățire a condițiilor de fertilizare și de drenare a excesului de apă.

În sfârșit, pe luncile Oltului, Târnavelor și Mureșului se dezvoltă fâșii de soluri aluvionare, în general fertile, dar periclitare din cele mai vechi timpuri de revărsările frecvente, atât la topirea bruscă a zăpezilor cât și în timpul ploilor torențiale de vară.

În ansamblu deci, solurile din zona Pământului Crăiesc au o fertilitate mijlocie ceea ce nu a împiedicat, însă dezvoltarea agriculturii, în care au fost și sunt implicați mulți locuitori din această parte de țară.¹²

Clima. Dintre elementele climatice, energia solară sub formă de lumină și căldură și precipitațiile atmosferice (inclusiv stratul de zăpadă) sub formă de umezeală productivă au un rol hotărâtor pentru producția agricolă.

Avându-se în vedere modul de repartiție a radiației solare și cerințele culturilor agricole față de lumină, se apreciază că pe teritoriul Transilvaniei se întrunesc condițiile necesare pentru majoritatea culturilor caracteristice zonei temperate.

Necesitățile plantelor față de căldură sunt legate fiziologic de anumite faze fenologice ca germinarea, încolțirea, răsărirea, formarea paiului, înflorirea, coacerea în lapte și maturarea deplină, pentru parcurgerea fiecăreia trebuie să se realizeze o anumită temperatură optimă. În cazul grâului de toamnă optimul termic pentru însămânțare este de 19 grade Celsius, pentru germinare și răsărire 12-20 de grade, pentru înfrățire 8 grade, pentru înflorire 14-18 grade, pentru polenizare și fecundare

12 *Ibidem*, p. 28.

16-18 grade, pentru coacere în lapte 18-20 grade, iar pentru maturitate deplină 20 de grade.¹³

Cantitatea de căldură insuficientă întârzie parcurgerea fiecărei fenofaze, iar temperaturi limită, plantele nu mai vegetează-cerealele sub 6 grade Celsius, iar porumbul, meiul, orezul sub 14 grade. Pe lângă optimul termic, un rol important îl joacă cantitatea totală de căldură acumulată în vegetație, numită și constanta termică provenită din însumarea zilnică a temperaturii medii pe parcursul vieții unui soi de plantă.

De asemenea, optimul de apă este diferențiat, în contextul particularităților de peisaj din Transilvania, în raport de cultură, sol, fază de vegetație etc. În condițiile anilor normali din punct de vedere climatic acest optim de apă, pe teritoriul Transilvaniei s-au întrunit condiții favorabile pentru dezvoltarea tuturor culturilor agricole.

Podișul Transilvaniei dispune de resurse climatice constante în timp, dar repartizate neuniform, datorită fragmentării reliefului și altitudinii. Resursele termice sunt mai bogate în sud-vest, unde se cumulează și efectele de foehn, iar cele de umezeală, în estul acestuia.

Condițiile agroclimatice cele mai prielnice pentru majoritatea culturilor-grâu de toamnă, orz de toamnă, mazăre, fasole, soia, cânepă, tutun, sfeclă de zahăr, se găsesc pe terenurile mai plane a zonei, iar inul și cartoful găsesc condiții mai prielnice în regiunile depresionare periferice, gradul lor de favorabilitate crescând pe măsură ce scade potențialul termic.¹⁴

Podișul Transilvaniei beneficiază de caracteristicile unui topoclimat specific cu un climat intermediar între munte și câmpie. Principalele caracteristici pun în evidență zonalitatea verticală a elementelor climatice – temperatură anuală cuprinsă între 8-10 grade Celsius, precipitații medii anuale de 600-850 mm, umezeală relativă mai mare de 75%, vânturi influențate de barajul orografic.

Clima se caracterizează prin particularități impuse în primul rând de aspectul de bazin relativ închis, și în al doilea rând de etajarea pe verticală, în funcție de relief. Principala trăsătură o constituie frecvența inversiunilor de temperatură, cu deosebire iarna și la începutul primăverii, când masele de aer rece și dens se îngrămădesc în

13 *Geografia României*, Editura Academiei RSR, București, 1987, vol. 2, p.274.

14 *Ibidem*, p.276.

vetrele depresionare, fiind greu de dislocat datorită înălțimilor înconjurătoare (dealuri, munți). Așa se explică valorile extreme negative pe văile râurilor și pâraurilor din această parte a Podișului Transilvaniei.

Media anuală a precipitațiilor depășește 700 mm în zona Podișului Transilvaniei, reducându-se la 600 mm doar în depresiuni, iar zona montană mijlocie primește 800-1000 mm. Nu se pune problema secetelor decât în mod excepțional și numai pentru zona depresionară, în schimb în anii ploioși, regiunile joase se resimt din cauza excesului de umiditate, ceea ce prejudiciază recoltele.¹⁵

Revenind la rolul factorului climatic asupra desfășurării vieții rurale din secolul al XVIII-lea și al XIX-lea, trebuie subliniat caracterul dinamic al acestuia, prin marea fluctuație de la un an la altul, el influențând în cea mai mare măsură ritmul vieții și de muncă al unei societăți mult mai sensibile la aceste fluctuații decât în prezent.¹⁶

Dezvoltarea climatologiei ca știință, în țara noastră, s-a făcut în raport cu necesitățile practice ale economiei și mai ales cu cele ale agriculturii. Oamenii au constatat de-a lungul timpului că e momentul să facă legătura între momentele prielnice pentru asigurarea existenței, învățând să folosească timpul favorabil pentru a se desfășura activitățile în agricultură, păstorit, pădurărit, vânătoare, învățând totodată să se ferească de dezlățuirile naturii provocate de fenomenele meteorologice.

Încă din cele mai vechi timpuri populația a fost preocupată de numeroasele fenomene climatice care s-au produs fie în timpul iernii, fie în timpul verii și care au provocat numeroase pagube materiale, în special culturilor agricole. Dintre acestea, cele care au atras mai mult atenția au fost – înghețurile din timpul iernilor geroase, secetele din verile toride, furtunile cu grindină din timpul perioadei calde a anului, inundațiile din anii ploioși sau căderile abundente de zăpadă însoțite de viscole din timpul perioadei reci a anului.

Multe din acestea au fost inserate în paginile cronicilor ori în filele diferitelor publicații ale timpului, devenind însemnate documente de arhivă, care dau unele informații despre evoluția climei de-a lungul ultimelor secole.¹⁷

15 *Țara Bârsei*, p. 26.

16 B. Ștefănescu, *Tehnică agricolă și ritm de muncă în gospodăria țărănească din Crișana*, Fundația Culturală Cele Trei Crișuri, Oradea, 1995, vol.I., p. 79.

17 Octavia Bogdan, *Fenomene climatice de iarnă și de vară*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, p.7.

Dacă acest moment favorabil și necesar se pierde în negura timpurilor, momentul în care omul începe să cuantifice fenomenele meteorologice este mai aproape de prezent. Primele cercetări și observații meteorologice instrumentale sunt începute la Iași în 1770, iar la scurt timp, în 1789, la Sibiu, farmacistul Peter Sigerus începe să facă observații meteorologice la Farmacia *La leul*, observații efectuate neîntrerupt până când a decedat în anul 1831, iar aceste observații cuprindeau valoarea temperaturii aerului, presiunea atmosferică, nebulozitatea bolții cerești, direcția vântului și a precipitațiilor.¹⁸

Numeroasele însemnări, făcute de cunoscătorii de carte din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, au un caracter deosebit, ele referindu-se aproape în exclusivitate la fenomenele meteorologice ieșite din limitele normale, care influențau într-un fel sau altul viața oamenilor, ele fiind exagerate și oglindind teama unei societăți aflate la limita de subzistență, în care necesarul de hrană și igiena erau scăzute.¹⁹

Iernile grele, prelungite, constituie fără îndoială cele mai dificile încercări cu cele mai dramatice consecințe. Mai mult decât problemele fizice create prin degerături, suferință provocată de frig, fracturi datorate unor accidente, moarte prin înghețare, o iarnă grea și prelungită poate crea probleme și recoltelor viitoare, rezervele alimentare de cele mai multe ori fiind insuficiente până la resursele anului în derulare. Spre sfârșitul unor astfel de perioade apare de cele mai multe ori și scumpirea alimentelor, și uneori foametea. Cele mai afectate viețuitoare de acest fenomen de regulă sunt vitele, ele ajungând să fie sacrificate, pe de o parte hrana lor poate fi folosită și oamenilor, dar ele însele pot deveni sursă de hrană, în așa fel încât se poate depăși o perioadă dificilă.²⁰

Mult mai mare este, în perioada amintită, numărul anilor cu veri răcoroase și ploi excesive însoțit de inundații distrugătoare, și ele cu consecințe catastrofale asupra recoltelor, asupra psihicului uman, mărinde stare de nesiguranță a lumii rurale. În perioadele lungi cu ploi nu se pot executa muncile agricole, culturile rămân fie neșemănate, fie neprășite, fie putrezesc sau încolțesc pe câmp neputând fi recoltate. Apoi, ploile de primăvară sau de la începutul verii însoțite de topirea zăpezii adăugate

18 Mihai Buiuc, Bruno Sift, *Meteorologia sibiiană în contextul Societății Ardelene de Științe Naturale*, Muzeul Brukenthal-Studii și comunicări-Științe naturale, 27, Sibiu, 1998, pp.265-278.

19 B. Ștefănescu, *Tehnică...*, p.80.

20 *Ibidem.*, p.83.

la condițiile de relief duc la inundarea terenurilor agricole distrugându-le nu numai pe acestea, ci și pășunile și fânațele, dar putând distruge chiar case, înecând animale și oameni.

Vegetația și fauna, modificate adânc de intervenția omului, prezintă ca trăsătură esențială etajarea pe verticală, cu limitele mai labile ale diferitelor etaje, în funcție de varietatea reliefului și în consecință de topoclimat. Inversiunile de temperatură se resimt și ele, în sensul unor inversiuni de vegetație, care se pot urmări însă mai greu din cauza defrișărilor din vatra depresiunii Transilvaniei.²¹

Principalele trăsături ale învelișului vegetal din Transilvania sunt condiționate de variațiile căldurii și umidității în funcție de altitudine, longitudine și latitudine.

Unitatea zonală, ce apare în condiții de platformă-zona nemorală-reprezintă un fenomen aparte. Prezența acestei zone pe teritoriul Transilvaniei, în centrul Podișului Transilvan, nu este expresia firească a zonalității latitudinale, în ciuda faptului că unitatea se află pe câmpii înalte sau podișuri joase, ci este legată de prezența Carpaților, cu influențe asupra climatului din teritoriile de platformă vecine. Influența se manifestă prin sporirea precipitațiilor, care sunt suficiente pentru formare de păduri nepoienite de stejari, tipice zonei nemorale și de soluri specifice.

Pădurea transilvăneană a fost integrată organic în viața socială atât prin funcția sa ocrotitoare, cât și ca resursă de hrană și de materii prime. Mai mult decât piatra, lemnul și produsele din lemn au constituit baza civilizației rurale.²²

Bogăție de seamă, pădurea, prin materia primă și anume lemnul, a fost folosită pentru confecționarea multor obiecte necesare gospodăriei omului, dar și pentru încălzit, secole la rând, folosirea lui de cele mai multe ori fiind excesivă.

Majoritatea imensă a pădurilor a fost, secole de-a rândul, în stăpânirea clasei privilegiate sau a statului, care le exploatau exclusiv în beneficiu propriu, cu nesocotirea totală a intereselor populației rurale majoritare. Economia forestieră era supusă unui regim de proceduri și mijloace primitive, împrejurare care împiedica realizarea de venituri mari din acest sector important al economiei ardelenene, care nu putea, veni cu contribuția sa la progresul economic general al zonei.²³

În Podișul Transilvaniei, altitudinea variază între 400-650 m, altitudine de

21 *Țara Bârsei*, p. 28.

22 *Geografia României*, vol.I, p.18.

23 V. Jinga, *op cit.*, p. 154.

unde își face simțită influența asupra climatului, pădurile fiind constituite în cea mai mare parte din specii foioase, în principal din gorun și fag.

Pajiștile sunt folosite ca pășuni sau fânețe. Structura lor depinde în mare măsură de modul de folosire-fânețele sunt compuse din mai multe specii și au o alcătuire mai variată decât pășunile cu o productivitate corespunzătoare mai mare. Pajiștile din Podișul Transilvaniei s-au format în cea mai mare parte pe locul pădurilor de gorun în amestec cu alte foioase cu extindere mare în Depresiunea Transilvaniei.²⁴

Vegetația segetală și ruderală se întâlnește în Transilvania de sud-est, ca și în restul Transilvaniei pe suprafețe întinse. Instalarea ei este legată aproape exclusiv de activitatea umană. Vegetația segetală însoțește culturile agricole, iar vegetația ruderală așezările omenești și căile de acces, respectiv drumurile.²⁵

Deși nu ocupa o suprafață mare, zona Pământului Crăiesc avea o faună bogată și variată, ca urmare a diversității condițiilor de mediu, determinate de poziția geografică continentală și de prezența Carpaților în apropierea acestei zone. În regiunile de deal și podișuri pericarpatice se distingea în cadrul faunei terestre, zona faunei pădurilor de stejar, gorun, fag și alte foioase. Ursul, cerbul, căprioara, mistrețul, vulpea, râsul, lupul, etc., alături de o serie de păsări, au populat și încă mai populează în mare număr aceste păduri.

Abundența ori penuria de alimente este condiția de mare importanță de creștere sau descreștere a oricărei specii. După cum bine știu biologii și specialiștii în științele naturii, disponibilitatea hranei depinde, în natură, de mai multe elemente care interferează- competiția între specii, vânătoarea, condițiile climatice și epidemiile. În cazul speciei umane trebuie luată în considerare capacitatea specifică acesteia de a produce și conserva alimente, însă chiar pentru oameni, disponibilitatea hranei a reprezentat dintotdeauna un factor major al creșterii, mai ales în societățile rurale unde se muncea pentru procurarea îmbrăcăminte și a locuinței, dar în special pentru potolirea foamei, pentru nutriție.²⁶

În încheiere, rezultă că, în ansamblul lor, factorii naturali ai zonei au contribuit favorabil dezvoltării vieții economice și sociale.

24 *Geografia României*, p. 421.

25 *Ibidem*, p. 440.

26 M.L.Bacci, *op cit.* p.51.

2. TEHNICĂ AGRICOLĂ ÎN TRANSILVANIA DE SUD-EST

În urmă cu un număr bun de ani, Fernand Braudel atrăgea atenția: “ tehnica reprezintă o accelerație și o frânare în același timp- ea împinge înainte viața oamenilor, ajunge cu pași mărunți la un echilibru situat pe palire superioare, apoi se menține acolo îndelung, căci ea stagnează sau progresează imperceptibil de la o ”revoluție” la alta, de la o inovație la alta. Într-un sens ca și în celălalt ca înaintare sau ca imobilitate, tehnica reprezintă o întreagă dimensiune, profundă a istoriei oamenilor. Iată motivul pentru care istoricii ce se vor specializa ai ei nu ajung niciodată s-o stăpânească bine.”²⁷

Se pare că această provocare de a studia universul științelor, tehnicilor și tehnologiilor a incitat pe unii cercetători. Despre modul de abordare a istoriei tehnicilor trebuie spus că este cercetată cu ajutorul disciplinelor conexe economie, sociologie, etnologie, epistemologie. O bună parte dintre cei care studiau trecutul propriei discipline tehnice erau ingineri. Din punct de vedere al metodei, era vorba mai mult decât istorie, de o tehnică retrospectivă legată unui scenariu de progres, în care fiecare tehnică era parcursă fără întrerupere spre perfecțiune. Sigur, această direcție a fost utilă și necesară pentru o istorie liniară a evoluției invențiilor, inovațiilor, tehnicilor și tehnologiilor. Prin aceste studii se adună de obicei piesele de bază, informația brută, însă dacă luăm în calcul faptul că sistemele de lucru conțin componente dificile și modelatoare ale societății, atunci această abordare a fenomenului tehnic nu mai este suficientă, el făcând parte și din lumea socială.

Necesitatea depășirii acestui curent tehnologist printr-o propunere care să implice includerea tehnologiilor în dinamica societăților umane a fost tot mai larg acceptată. Posibilitatea schimbării tematicii de cercetare a asigurat dezvoltarea unor curente și rețele de lucru care să dezvolte aspecte cât mai variate și mai profunde ale relației dintre societate și tehnică. Tocmai din această cauză acest domeniu de cercetare necesită recurgerea la interdisciplinaritate.

Universul tehnicilor și tehnologiilor este la fel de divers ca și sfera activităților umane. De fapt, orice acțiune umană presupune însușirea unei anume tehnici, sau

27 Fernand Braudel- *Structurile cotidianului – Posibilul și imposibilul*, vol II, București 1984, p. 199.

chiar tehnologii speciale. Avem astfel, tehnici agricole, tehnici de preparare a hranei, tehnici ale amenajării habitatului, tehnici de igienă, de îngrijire a sănătății, tehnici de comunicare, tehnici de negociere, tehnici ale muncii fizice și ale muncii intelectuale, într-un anume fel, tot ce este uman are și o dimensiune tehnică.

Tehnicile și tehnologiile au avut întotdeauna și o dimensiune socială. Ele au fost transmise de la individ la individ, și de la o generație la alta, dar nu au fost niciodată egal accesibile tuturor membrilor diverselor colectivități. Au existat întotdeauna secrete profesionale, de fabricație, de preparație. Cunoașterea este putere, și fiecare grup social a căutat să-și consolideze sau măcar să-și conserve puterea. Desigur, în lumea modernă a devenit clar faptul că interesul general este mai bine servit dacă un set de cunoștințe mai mare este înșușit de un număr cât mai mare de membri ai societății. Pe de altă parte, adoptarea unor tehnici și tehnologii noi schimbă raporturile de putere din diferitele comunități. Progresul tehnic este deci un agent al schimbării atât în raporturile omului cu natura, cât și dintre diferitele grupuri de oameni. La fel, împotrivirea față de progresul tehnic poate exprima atât frica de nou, sau atașamentul față de vechiul mod de viață, cât și preocuparea de a nu pierde în competiția socială cu cei îndemânatici în folosirea noilor metode și instrumente.

A. Tehnici de obținere a terenurilor de cultură

Secolul al XVIII-lea înseamnă înainte de toate oameni mai mulți, datorită creșterii demografice și, într-un fel sau altul, necesara creștere economică- mai cu seamă a celei agricole- consecință a creșterii numărului oamenilor.

Transformarea acestui început de creștere într-o creștere continuă și accelerată, depindea în mare măsură, de răspunsurile care veneau din partea agriculturii, în primul rând, menită să facă față nevoi de hrănire a mai multor indivizi.

Creșterea populației – arată Mattiew Anderson- venea să se traducă printr-un consum sporit de produse alimentare și materii prime, antrenând la rândul său, fie un progres considerabil al tehnicilor agricole, ca cel ce se produce, în Marea Britanie, fie o mai mare extindere a terenurilor de cultură, ca în Rusia, fie amândouă.²⁸-L Europe au XVIII-siecle, Paris, 1968, p50

28 Mattiew Anderson, *Europa secolului al XVIII-lea*, Paris, 1968, p.50.

Se poate observa deci că, dacă creșterea demografică este mare, cea a pământului, deși e importantă este mult mai lentă. Posibilitățile de extindere a pământului de cultură în zona Transilvaniei de sud-est sunt destul de reduse, din cauza exigențelor fizico-geografice, deși se tinde spre atingerea maximului posibilităților de extindere a terenurilor de cultură.

În secolul al XVIII-lea, problema unei agriculturii mai intensive de tip englezesc, nu se pune deocamdată la nivelul agriculturii țărănești transilvănene, soluția rămânând cea tradițională, cea de creștere a suprafețelor cultivate, de modificare a granițelor. prin defrișări, prin smulgerea unor terenuri agricole pădurii, după epuizarea modalităților mai facile, desecări și deșteleniri.²⁹

Secolul XVIII nu inventează nimic nou sub raport strict tehnic. În ceea ce privește tehnicile de defrișare, sunt aceleași ca și în perioadele anterioare, fiind în uz același apel la foc și fier. Desigur tehnica adoptată depindea în primul rând de scopul pentru care se efectua curățura, dar și de configurația terenului ce trebuia defrișat, de starea de vegetație ce trebuia înlăturată –mărăcinii, tufărișurile, presupuneau alte tehnici decât pădurea bătrână, aceasta din urmă necesitând lucrări grele, îndelungate, fiind vorba despre operațiuni de înlăturare a vegetației, în această muncă dificilă trebuiau respectate de asemenea ritmurile biologice.³⁰

Atacarea marilor păduri devine posibilă și în condițiile dezvoltării unui instrumentar calitativ superior prin folosirea fierului în mediul rural, ca urmare a dezvoltării unei industrii țărănești a fierului, prin sporirea profesionalizării, a specializării, cu urmări asupra calității instrumentarului agricol. Dezvoltarea prelucrării fierului este legată în mare măsură de procesul de despădurire, cu scopuri agricole și neagricole, de cererea tot mai mare de securi, topoare, țapine, târnăcoape, casmale, fiare de plug, sape, seceri, coase.

De cele mai multe ori nu este vorba de o singură tehnică, ci de acțiunea conjugată a mai multor procedee. Subarboretul, tufărișurile, mărăcinii, au o apreciabilă forță biologică, se extind cu repeziciune, de la un an la altul, de aceea îndepărtarea lor trebuie executată ritmic, pentru obținerea și menținerea în cultură a terenurilor arabile, fânațelor și pășunilor, în permanentă amenințare de integrarea acestora în ecosistemul

29 B. Ștefănescu, *Ritm...*, pp. 138-145.

30 *Ibidem* p.58.

forestier natural. Această operațiune se efectua cu săpoiul la rădăcina tufelor, prin săpatul pământului și tăierea rădăcinilor, apoi scoaterea tufelor cu cea mai mare parte a sistemului radicular. Tufele scoase cu rădăcini erau lăsate să se usuce și apoi li se dădeau foc, contribuind la îngrășarea pământului. Când în locul arbuștilor, terenurile ce urmau a fi defrișate erau păduri, arborii trebuiau doborâți, apoi curățat locul de rădăcini – operațiune mult mai complicată și executată pe etape. Curățirea pădurii sau arderea ei sunt precedate de operațiuni preliminare de ciungire și uscare a copacilor.

Ciungirea –amputarea crengilor sau a trunchiurilor copacilor la o anumită înălțime față de sol.

Pădurea secată și apoi tăiată dacă lemnul are valoare economică sau arsă. Tehnica *arderii* sau *arșiței* este probabil cea mai veche tehnică de defrișare și cea mai utilizată nefiind nevoie de un instrumentar deosebit, și nici de un efort ridicat, iar cenușa rezultată oferă un îngrășământ valoros.

După tehnicile prezentate, de curățire a terenului de arbori și arbuști, urmează acțiunea de îndepărtare a rădăcinilor sau a cioatelor.

Abia după ce rând pe rând pădurea a fost secătuită, ciungită, arsă sau tăiată, începe calvarul oamenilor și anume scoaterea rădăcinilor și tulpinilor din pământ. Toate aceste acțiuni de muncă complexă reprezintă *curătura* și este termenul referitor la defrișare.

Defrișarea nu este singura modalitate de mărire a suprafețelor agricole. Ea este însoțită de *deștelenire*, operațiunea de arare și utilizare ca arabil a unor pământuri înțelenite acoperite cu vegetație ierboasă ca și pajiștile, dar și a suprafețelor lăsate să se odihnească de pe un an pe altul. Deștelenirea se făcea cu plugul de deștelenit și cu una sau mai multe perechi de boi.

Defrișarea și deștelenirea, la modul general nu poate depăși o anumită limită, un plafon maxim.

B. Sisteme de agricultură

Problema cea mai importantă a agriculturii, din cele mai vechi timpuri a fost pierderea fertilității pământului, de la un an la altul, mai ales, că principala plantă cultivată la noi era grâul, ce nu putea fi cultivat doi ani la rând pe același teren, trebuind

mutat.

Găsirea modalităților optime pentru depășirea acestui handicap a preocupat pe agricultori din cele mai vechi timpuri. Trei posibilități s-au oferit de a lungul timpului, în acest sens- gunoirea, odihna pământului, prin lăsarea lui necultivat un anumit număr de ani și alternarea culturilor pe aceeași suprafață. Modul de exploatare și de organizare a spațiului agricol a influențat derularea vieții rurale, la nivelul gospodăriei ca și al întregii comunități. În timp toate componentele se structurează în adevărate sisteme de cultură. Care sunt mai mult decât simple tehnici de cultivare- este un ansamblu de măsuri tehnice și anume tehnici de cultură agricolă, tehnici de creștere a animalelor, tehnici de utilizare a pădurilor, a pășunilor, etc., dar și măsuri de ordin organizatoric, juridic, a raporturilor dintre ramurile economice, dintre membrii uni colectivități, stabilite prin valorificarea spațiului de viață conform cu condițiile fizico-geografice și cultural-istorice.

Modul de exploatare a pământului la nivelul secolului al XVIII-lea se face, în

-sistemul –în pârlomagă

-sistemul într-un câmp

-sistemul cu două câmpuri

-sistemul cu trei câmpuri

Sistemul în pârlomagă este specific unei agriculturi practicate insular, terenurile arabile fiind scăzute în comparație fânațele, pășunile sau cu pământurile lasate să se odihnească. În acest sistem sunt incluse pământurile defrișate individual, poienile, teren ce este cultivat un anumit număr de ani, în zonele de munte, după care este lăsat să se înierbeze fiind utilizat ca pășune un alt număr de ani. Acest sistem un este utilizat

mai ales în zonele muntoase.

Sistemul cu un câmp este un sistem comunitar, cu asolament forțat. În cadrul său arabilele sunt grupate într-un câmp compact, cultivat continuu un anumit număr de ani, după care se poate schimba acolo unde este posibil, în cadrul hotarului, păstrându-și caracterul compact. Acest sistem presupune recursul la gunoie constantă.

Sistemul cu două câmpuri –bazat pe asolamentul bienal, sistemul agricol de bază al Transilvaniei secolului al XVIII-lea. Se consideră că acest sistem comunitar, în care pot coexista cerealele de toamnă și de primăvară, în sectoare diferite, cu o relație

elastică între ele, în sensul că , după necesități se poate mări ori micșora suprafața dedicată uneia sau alteia dintre culturi cât și să nu defavorizeze creșterea vitelor.

Sistemul cu trei câmpuri din punct de vedere tehnic se află la limita dintre extensiv și intensiv, în care se îmbină utilizarea odihnei forțate a pământului cu rotația culturilor. Din punct de vedere tehnic , existența a doi timpi de cultură (de primăvară și de toamnă) permite o mai judicioasă repartizare a muncilor agricole în cadrul calendarului anual detensionând perioada de vârf ce exista până la acest sistem și epuiza vitele de tracțiune. Este cel mai avansat sistem comunitar și presupune o sincronizare a activității la nivel obștesc, ce presupune oprirea și sloboziurea la date fixe a calcaturilor aflate în cultură, fânațelor, reglementarea în comun a tuturor problemelor bazat pe conlucrare benevolă sau pe constrângere.. Este un sistem cerealier, dar favorizează în egală măsură și creșterea vitelor. Vitele au la dispoziție pentru pășunatul anual pășunile comunale, la care se adaugă a treia parte a arabilelor tot timpul anului.

Evoluția spre sistemul de trei câmpuri este grăbită de introducerea și generalizarea culturii porumbului.

C. Tehnici și instrumentar agricol

O sistematizare a actelor tehnice cu caracter agricol, nu poate porni decât de la criteriul funcțional – o unealtă cu o funcționalitate dată trebuie să aibă o sumă de parametri tehnici, în consecință putem distinge tehnici de pregătire a terenului pentru semănat, tehnici de semănat, tehnici de întreținere a culturilor, de recoltat, de treierat, de depozitat.

Tehnicile de pregătire a terenului pentru însămânțare însumează toate operațiunile care fac un teren apt pentru încorporarea , germinare seminței și reprezintă un segment important al ciclului agricol anual.

Tehnici de fertilizare- gunoiera, prin târlire, cu ajutorul animalelor, cu gunoi de grajd, fertilizarea prin cenușa rezultată prin arderea resturilor vegetale, a miriștii, fertilizarea prin încorporarea în sol a vegetației prin arătură etc.

Mijloace de transport folosite pentru realizarea gunoierii- cu tracțiune animală-carul, sania, acționate manual- roaba , pe spinarea animalelor sau oamenilor cu desaga

sau coșuri.

Modalitățile de împrăștiere a gunoiului cu furca, cu lopata, cu mâna.

Tehnici de arat –suma modalităților tehnice de fărâmițare, de afânare, prin despicarea părții utile a solului, mișcarea și răsturnarea sa, se pot executa cu unelte de mânăcu hârlețul , cu sapa sau cu instrumente atelate-aratru plugul –cu brăzdar asimetric și corman fix.

Tehnici de mărunțire și nivelare a pământului arat cu unelte de mână- maiul de lemn, sapa, grebla, unelte atelate- grapa cu spini , cu colți și spini, cu colți de lemn, cu colți de fier.

Tehnici de însămânțat și plantat –prin azvârlire, pe brazdă, în cuib.

Tehnici de întreținere a culturilor

Tehnici de înlăturare a excesului de umiditate prin executarea de șanțuri sau rigole cu hârlețul sau cu sapa și cu plugul sau cu grapa.

Tehnici de înlăturare a buruienilor- plivire, prășire cu mâna și cu sapa sau cu prășitoarea

Tehnici de reglare a ritmurilor biologice- ruperea manuală a vârfurilor frunzelor de porumb, copilitul pășunatul cu animale.

Tehnici de recoltat și treierat

Tăierea cu secera zimțată și lisă, cu coasa.

Extracția sfeclei, cartofului, rădăcinoaselor.

Treieratul cu mâna, prin batere cu bățul simplu, pe sac, pe leasă, cu maiul de rufe, cu îmblăciul, prin călcarea cu animale, prin frecare.

Tehnici de curățire a semințelor prin vânturare, prin ciuruire.

Tehnici și mijloace de depozitare

Stabile –subterane-gropile, de suprafață- grânarul, pătulul de porumb, hambarele de lut.

Mobile – recipiente ceramice, din materiale împletite, din nuiete coșuri de

cereale tronconice, bitronconice, paralelipipedice, din papură, din trunchiuri scobite, din recipiente din doage- butoaie, căzi, recipiente din scânduri-dulgherite hambarele, tâmplărite- lăzi de cereale.

D. Calendarul agricol-ritm de lucru rural

Viața rurală este puternic ritmată de derularea anotimpurilor. Empirismul multimilenar l-a adus pe om la concluzia legăturii dintre ciclul temporal, mișcarea astrelor și ciclul vegetal.

Arbeitsrhythmus und Landwirtschaftstechnische Ausstattung in dem Südosten Siebenbürgens im achtzehnten Jahrhundert und zu Beginn des neunzehnten Jahrhunderts (Zusammenfassung)

Die Menschen brauchen Raum, um sich die ihnen für das Überleben notwendigen Ressourcen zu beschaffen, um so die Erhaltung und ihr zahlenmäßiges Wachstum zu sichern und sich somit auch auf sozialer Ebene organisieren zu können.

In einem von Menschen bewohnten Gebiet, sind – abhängig von der natürlichen Umgebung, Oberflächenform, Klima, Fauna, Vegetation, der geographischen Lage – ein bestimmter Arbeitsrhythmus und eine landwirtschaftliche Ausstattung notwendig, welche diesen gegebenen Bedingungen angepasst ist.

Hier wird das Gebiet im Südosten Siebenbürgens im achtzehnten Jahrhundert und zu Beginn des neunzehnten Jahrhunderts in dieser Hinsicht untersucht.

LOISIR ȘI SOCIETATE. ÎNCEPUTURILE TURISMULUI LA SIGHIȘOARA

Nicolae Teșculă

În 1947, istoricul britanic John Pimlott constata că, știința istoriei a ignorat una dintre cele mai importante caracteristici ale culturii moderne: “*migrația celor în concediu spre mare, cât și munte*”¹. Căutarea în masă de variație într-un mediu străin, sub patronajul sigur al organizațiilor de turism, este reprezentativă pentru modernitate. Concediul anual reprezintă o ameliorare revoluționară a calității vieții, el a format obiceiuri, a transformat și a creat noi ramuri economice. Și într-adevăr, astăzi, turismul se numără printre cele mai mari branșe mondiale. Puterea de influență a lui *homo turisticus* în epocă este evidentă, dar până de curând știința istoriei abia dacă l-a luat în seamă.

În faza de apariție, se formează perspectiva turistică; turismul nu este în legătură cu un concediu anual, ci rămâne o întreprindere excepțională din punct de vedere temporal și social. În faza lungă de extindere și formare, care se poate diviza la rândul ei, de la începutul secolului al XIX-lea până la jumătatea secolului XX, turismul devine un comportament în timpul liber, canalizat în intervale ce se repetă din an în an. Se construiesc institutii corespunzătoare și infrastructuri, se stabilește un set de practici turistice și o cunoaștere comună. Excluzivitatea socială a participării la turism se relaxează progresiv. În a doua jumătate a secolului XX urmează apoi faza de impunere și consolidare: călătoria din concediu devine o componentă firească în structura vieții majorității oamenilor.²

Natura lui jucauș fantastică i-a devenit însă oarecum penibilă burgezului. Așa că el a flancat acest proces de formare cu două mituri puternice: pe de o parte – recurgând la călătoria la băi – sanatarea și recreerea, pe de altă parte – recurgând la călătoria formativă – împărtășirea cunoștințelor și înțelegerea popoarelor. Totodată, turismul și-a apropiat aproape toate celelalte motive și forme de călătorie: munca, iubirea, serbarea, aventura, vindecarea sufletului, până la război ca aventură extremă;

1 Ute Frevert, H.-G. Haupt : *Omul secolului XX*, Iași, Ed. Polirom, 2002, p. 97

2 *Ibidem*.

mai ales călătoria curativă, congregațională și călătoria la oraș au devenit turistice. Chiar cine ajungea la Paris *cu afaceri* se năpustea în viața de noapte și făcea pelerinajul până la Arcul de Triumf, pentru a intra în posesia lui ca imagine sau întruchipare plastică și să-l ia cu el acasă...³

A petrece timpul liber într-un anume fel ține de stilul de viață adoptat de individ în societate. A.J. Veal examinează conceptul de *lifesyle*. El amintește mai întâi că este un concept însușit destul de marginal și mai ales un concept contestat. Ar putea el substitui vârsta, sexul sau clasa socială ca determinant al practicilor loisirului și să se impună ca o veritabilă alternativă susceptibilă de a explica practicile diversificate ale loisirului ?

Conceptul de *lifestyle* se confundă uneori cu cel de *subcultură*, dar ultimul, are și el propria istorie care dezvăluie ambiguitățile utilizării sale în activitățile neomarxiste și feministe și sensul restrâns care i-a fost dat de reflexiile asupra claselor sociale. După Veal utilizarea conceptului *lifestyle* trebuie să se înscrie în dezvoltarea unui cadru teoretic în care studiile despre loisir, care se limitează deseori la studii descriptive, să aibă cu adevărat necesitate.⁴

Aceste elemente se impun și în cazul Sighișoarei., astfel, pentru urbea noastră, cetatea a reprezentat încă din secolul al XIX-lea un mare potențial turistic. Fascinația pentru Evul Mediu era una dintre preocupările majore ale ideologiei romantice. Cu ocazia adunării generale a *Societății istorice maghiare*, organizată la inițiativa istoricului și deputatului Karl Fabritius în orașul de pe Târnava Mare în 1879, participanții au fost fascinați de multitudinea de clădiri medievale și atunci apare ideea organizării unei instituții muzeale. Acum se organizează o expoziție, care va însufleți pe tânărul student Josef Bacon și pe doi frați Friedrich și Heinrich Kraus să pună bazele unui muzeu de istorie și artă. Această idee, de altfel, a apărut în paginile lui *Gross-Kokler Bote*, unde se milita pentru utilizarea unor turnuri din cetate. Din păcate ideea a fost reluată cu 20 de ani mai târziu, când în 1896 cu ocazia jubileului maghiar, o adresă din partea guvernului cerea comunităților să întemeieze instituții umanitare sau culturale. În acest context referatul lui Josef Bacon a fost aprobat de

3 *Ibidem*.

4 Johanne Charbonneau și Madeleine Gauthier, „Introduction: culture et mode de vie” în *Loisir et société / Society and Leisure*, vol. 24, no 22002 – Presses de l’Université du Québec, p. 23.

consiliul orașenesc socotindu-se că alegerea înființării unui muzeu în Turnul cu Ceas este una foarte bună și în același timp ieftină pentru bugetul orașului.⁵

La 24 iunie 1899 se deschideau porțile Turnului cu Ceas, unde era organizat cu sprijinul asociației Sebastian Hann muzeul *Alt Schaessburg*. În viziunea lui Josef Bacon, scopul inaugurării acestui muzeu a fost de a se promova valorile culturale și spirituale ale comunității germane din Sighișoara; de a se susține artiști plastici locali prin expoziții, întruniri și aplicarea în construcții, atât urbane, cât și rurale, stilurile artistice vechi.⁶

Alături de acest muzeu, din inițiativa aceluiași custode inimos, dr. Josef Bacon va lua ființă într-o anexa a Turnului cu Ceas, în anul 1912, *Muzeul de Igienă*, care cuprindea peste 700 de planșe și grafice cu privire la epidemiile care au lovit orașul și altele cu privire la evoluția demografică a urbei. La acesta se va mai adăuga *Muzeul de etnografie săsească*, organizat în *Casa cu Șindrila* din anul 1908 și *Muzeul Școlar* în sacristia *Bisericii Mănăstirii* în 1932.⁷

Nici românii nu se vor lăsa mai prejos și în anul 1937, într-o casă închiriată în orașul de jos, etnograful și folcloristul Gheorghe Cernea, învățător din Paloș-Ardeal va pune bazele unui muzeu etnografic românesc – *Muzeul Etnografic Târnăvean*.⁸

Alături de cetate pentru sighișoreni, de-a lungul timpului au existat mai multe locuri cu o anume încărcătură, care deși nu au făcut parte din intravilanul orașului au reprezentat sau reprezintă repere și locuri de petrecere a timpului liber. Această activitate este legată îndeosebi de epoca modernă și de evoluția industrială, care au făcut ca omul să dispună de timp și pentru recreere. Lumea modernă a creat în acțiunea ei de secularizare sărbătoarea laică sau națională care avea rolul de a crea cetățeni fideli și responsabili față de stat. Sărbătoare națională cuprindea două părți. Dimineața cu manifestări oficiale, defilări și discursuri și a doua parte a zilei rezervată de obicei sărbătorii câmpenești în anumite locuri, care cu timpul vor dobândi o semnificație deosebită .

Majoritatea sighișorenilor își aduc aminte cu mai multă sau mai puțină nostalgie

5 Richard Ackner *Das Bacon-Buch. Von Mosel an die Koklel. Familiengeschichte*, Familiendruck und für Siebenbürgische Bibliothek Gundelsheim, 2002, p. 77.

6 *Die Schäßburger Museen*, Friedrich Horedth Verlag, Sighisoara, 1933, p. 2.

7 *Ibidem*, pp. 4-10.

8 Adriana Antihi, „Despre activitatea muzeelor din Sighișoara” în *Vatra*, 6, 2006, p. 20.

de sărbătorile oficiale din perioada comunistă, când mai ales primăvara și vara de 1 și 2 mai, respectiv de 23 și 24 august se ieșea după amiaza la „iarbă verde”. existau o serie de locuri favorite. Cel mai ocupat loc era fără discuție *Villa Franka*, unde prezenta unui restaurant și a vastei poieni plină de răcoare și verdeață făcea ca aici să fie locul preferat de petrecere a timpului liber.

Apariția acestei locații se datorează spiritului romantic al secolului al XIX-lea, care a adus cu sine noțiunea de timp liber, adică o perioadă din săptămână care nu era dedicată lucrului, ci recreerii, delectării. În fiecare localitate din Europa au apărut în această perioadă anumite spații dedicate.

Cel mai ocupat loc pentru Sighișoara, era fără discuție *Villa Franka*, unde prezenta unui restaurant și a vastei poieni plină de răcoare și verdeață făcea ca aici să fie locul preferat de petrecere a timpului liber. Dacă, ar fi să dăm crezare unei mici legende pe care pe care domnul preot Nagy Ferenc ne-a transmis-o, bazele vechii cabane, de unde se va dezvolta mai apoi actualul restaurant, a fost pusă de doi frați, care ulterior s-au certat asupra numelui cu care trebuia botezată cabana. În cele din urmă au fost împăcați de prieteni prin atribuirea numelui de *Villa Franka*. Acest nume a fost acordat deoarece la aceea vreme în nordul Italiei se dădeau lupte între francezi și austrieci, iar un armistițiu între cele două armate a fost semnat într-o mică localitate piemonteză numită *Villa Franka*. Astfel, se spune că prietenii au reușit să împace pe cei doi frați și numele platoului de pe dealul *Siechhof* a rămas până azi sub acest nume.

Dincolo de legendă apariția cabanei sub acest nume este atestată mult mai târziu. La finele secolului al XIX-lea în Ardeal a fost înființată o asociație dedicată drumețiilor și petrecerii timpului liber și anume *Siebenbürgische Karpaten Verein* (*Asociația Carpatină Ardeleană*), care avea o filială și la Sighișoara. Asociația a demarat o serie de acțiuni în zona munților Harghita și Făgăraș, unde au marcat trasee și au pus bazele a două cabane, una existentă și azi în Munții Făgăraș. Ea a funcționat până în 1944, când a fost desființată. Acum asociația a fost reînființată având o filială activă și la Sighișoara.⁹

În întreaga ei activitate, asociația s-a preocupat și de zona Sighișoarei, care

9 *Schäßburg Bild ein Siebenbürgischen Stadt*, Rautenburg Verlag, 1998, pp. 273-275 (in continuare *Schäßburg...*).

datorită prezenței acestor dealuri împădurite merita pusă în valoare. De asemenea a marcat trasee și zonă și de numele ei se leagă și apariția acestui spațiu numit *Villa Franka*.

Presa vremii vorbește de inaugurarea cabanei în vara lui 1897, când se recomanda cu căldură ca sighișorenii iubitori de drumeții și de natură să urce pe dealul *Siechhof*, de unde de la cabana *Villa Franka* li se oferă o perspectivă unică asupra orașului.

În numărul din 4 iulie 1897 săptămânalul sighișorean *Schaessbuger Anzeiger* menționa: “*Inaugurarea Villei Franka va avea loc duminică 4 iulie la orele 4. 30. Cele mai importante puncte din program în afară de discursuri sunt concertul corului bărbătesc al Asociației Muzicale, dans și seara un are foc de tabără*”¹⁰

Cu această ocazie se deschidea unul dintre cele mai frumoase locuri din Sighișoara, un loc excepțional de promenadă și de petrecere a timpului liber, oferind o priveliște excepțională asupra orașului Sighișoara.

Asociația Carpatină Ardeleană a administrat această cabană până în anul 1919, când o va vinde unei bănci de credit meșteșugăresc. Se pare că va rămâne în această proprietate până în jurul celui de-al doilea război mondial.¹¹

După război, noua conducere comunistă va găsi să transforme cabana în locuință socială, ceea ce a dus la devastarea acesteia, iar după unele voci la incendierea ei. Totuși, undeva în anii 60, prin munca voluntară a muncitorilor din fabricile sighișorene, cabana a fost reconstruită, primind numele de Dealul Gării. În memoria colectivă a rămas vechiul nume, *Villa Franka*, care a fost reșezat după 1990.

Aceasta este istoria primului loc dedicat timpului liber din Sighișoara, și nu credem că este completă. De acest loc se leagă și se vor lega amintirile sighișorenilor, dar și ale turiștilor care au vizitat, vizitează și vor vizita orașul nostru.

În aceeași zonă, la loc de cinste era *Serkesch-ul*, unde se putea ajunge coborând prin pădure de pe *Villa Franka*. Locul era prielnic mai ales prin existența lacului și a unei pășuni tăiate în pădure care avea forma unui triunghi de unde și numele de „*Triunghiul din Serkesch*”. Zona era apreciată datorită lacului fost braț al Târnavei înainte de construirea căii ferate. Asupra etimologiei numelui *Serkesch* nu avem

10 *Schaessbuger Anzeiger*, XXV Jahrgang, Sonntag, den 4. Juli 1897, nr. 27, p. 3.

11 *Schäßburg...* p. 275.

informații.

Pentru locuitorii Corneștiului, locul de petrecere a timpului liber a fost cabana Hula Daneș, aflată pe drumul ce duce spre Mediaș și de aici în extensie pe atât de mult discutatul în ultimii ani Breite. Aici pe Breite se organiza o sărbătoare numită de către sași *Scopationfest*.

Aceasta era o sărbătoare a primăverii organizată anual de școală. Numele de *Scopation* vine de la latinescul *Scopa* ceea ce însemna mătură sau nuiă. La început se pare că era un obicei medieval conform căruia în fiecare primăvară elevii trebuiau să aducă la școală nuiiele din care făceau mături pentru curățenie. Se sărbătorea în luna mai dar nu avea legătură cu 1 Mai.

În după amiaza din ajunul sărbătorii conducerea organizației de elevi de la Gimnaziul evanghelic –*Coteus*-formată din *Rex*, *Narator*, *Adjunct*, *Fuchsmaior*, *Primus Musicus* și ceilalți căpitani de la școlile sighișorene evanghelice organizau o deplasare în locul din afara orașului, unde se amenaja spațiul de dans, terenul de sport și umbrarele pentru diversele instituții din oraș numite *kaa*. A doua zi dimineața formațiunile muzicale ale elevilor se adunau în fața Turnului cu Ceas de unde plecau apoi prin tot orașul trezind populația și invitând-o la marea sărbătoare. Prima parte a acestei sărbători era defilarea școlilor. Se adunau elevii în fața casei parohiale din Cetate îmbrăcații băieții gimnaziști în uniforme negre, iar băieții mici în cămăși albe și fetele în rochii albe, toți aceștia purtând pe umăr coroane late din frunze de stejar. Se cobora apoi din Cetate pe sub Turnul cu Ceas și se ajungea în piața de jos –*Marktplatz* unde îi aștepta primarul cu consilierii.

Apoi devenea o serbare câmpenească mutându-se în locul din afara orașului amenajat cu o seară înainte, unde familiile plecau cu carele de boi pregătite cu mâncare și băutură și împodobite cu coroane de flori și stegulețe. Se așezau la locul stabilit, în jurul carelor apăreau mese, aici elevii cu fanfara defilau în fața corpului didactic, iar șeful elevilor de la Școala din Deal (*Rex*) ținea un discurs, urma apoi răspunsul rectorului (directorul școlii). Între timp se încălzea mâncarea pregătită, iar după masă se organizau întreceri sportive și se petrecea până târziu. De obicei această sărbătoare se desfășura pe platoul Breite și erau programate două zile, tocmai ca în caz de vreme nefavorabilă să se poată reprograma.¹²

12 Legat de Scopationfest vezi: *Schässburg...*, pp.186-194 și Gheorghe Baltag, *Sighișoara*.

Ziarele sighișorene ne oferă la sfârșitul secolului al XIX-lea o multitudine de informații în fiecare an privind organizarea. Pentru 1899 se relatează: „*Scopationfest. Cum am aflat, marți 16 eventual 17 a a(cestei) l(uni) sărbătoarea școlară din luna mai a corpului școlar evanghelic va avea loc pe Breite,*”¹³

Sărbătoarea câmpenească de lina mai nu era doar un specific al școlilor evanghelice și a populației germane din oraș. Atât românii cât și maghiarii din urbe organizau separat pe școlile confesionale existente manifestări similare, care însă purtau denumiri de genul *Majalis* sau simplu *Sărbătoarea de Mai* (Maifest). Numărul din 17 mai 1991 al lui Groß-Kokler Bote anunța că pe lângă Scopationfest al școlii evanghelice: „*În 1 a a(cestei) l(uni) a avut loc în dealul Siechhof sărbătoarea de mai a elevilor romano-catolici. Plecarea din cetate a urmat după ora 8 dimineața cu muzică. După-amiaza părinții și copii, dar și public se găseau pe dealul Siechhof la sărbătoarea de mai. La orele 10 seara excursioniștii veneau în cortegii largi acasă.*”¹⁴

Românii vor fi pătrunși și mai mult de acest microb al sărbătorii câmpenești, preluând chiar și modelul săsesc: „*Sărbătoarea de mai a tinerimii școlare române a avut loc în 2 a a(cestei) l(uni) în <întreg nou înscenată>. Nu cum înainte era obișnuit din cartierul românesc în drum direct spre locul sărbători. Tinerimea școlară română s-a mișcat pentru prima dată din locul de adunare a școlii greco-orientale din Cetate, strada Schanzgasse (...) în aceeași ordine ca și tinerii școlari sași evanghelici.*”¹⁵ Din păcate nu ne oferă informații privind locul desfășurării. Însă anul 1900 aduce și clarificarea necesară și anume se organizează pe Breite și este legată sărbătoarea câmpenească de Rusaliile pe stil vechi: „*Majalis românesc. În 11 a a(cestei) l(uni) a doua zi de Rusalii st(il) v(echi) a fost ținută de școala românească și de locuitorii români pe Breite, festivitatea lor anuală a pădurii. Frumosul cortegiu ordonat a mers de la Școala greco-ortodoxă jos deasupra Marktplatz-ului sub clinchetul muzicii și a strigătelor de VIVAT în pădurea verde.*”¹⁶

Din păcate această frumoasă sărbătoare a fost brusc întreruptă de evenimentele de la finele celui de-al doilea război mondial, când regimul comunist a interzis organizarea acesteia. Ceea ce a rămas din această frumoasă tradiție este doar prezența la finele anului școlar a defilării absolvenților liceelor sighișorene.

Perioada verii aduce în secolul XIX și un alt obicei acela de a evada pe o perioadă lungă din mediul urban. Noua modă a „schimbării de aer”, care după medicina vremii era absolut necesară de a scăpa în special de ravagiile provocate în populație de tuberculoză. Vacanța apare acum ca o schimbare necesară de activitate

Schäßburg, Segesvár, ed. Nereamia Napocae, Cluj-Napoca, 2004, pp.283-285.

13 *Groß-Kokler Bote*, nr 1063, Schässburg, den 14. Mai 1899, XXI. Jahrgang, p. 4409.

14 *Idem*, nr. 646, Schässburg, den 17. Mai 1891, XI. Jahrgang, p. 2693.

15 *Idem*, nr. 806, Schässburg, den 10. Juni 1894, XIV. Jahrgang, p. 3349

16 *Idem*, nr.1122, Schässburg, den 22. Juni 1900, XXII. Jahrgang, p. 4650

și gen de viață . Odihna și binefacerile naturii par o alternativă tot mai firească la modul de viață urban și industrial, o alternanță a timpului de lucru cu vacanța , timpul călătoriilor , al naturii și al divertismentului.¹⁷

Sighișorenii își vor alege un loc privilegiat de vilegiatură , localitatea Vlăhița (Szt. Kerestbanya) din munții Harghita.. În fiecare an mai ales în anii 90 se organizau mai multe sejururi pe perioada iunie- septembrie , iar animatorul acestor tratamente era medicul orașului Josef Bacon. Pentru anul 1894 aflăm: „Înștiințare pentru colonia de băi de la Szt. Kerestbanya va funcționa pentru primul sezon din 2 iulie până la 5 august(...) se fac rezervări până pe data de 15 a acestei luni. Rezervările pentru mai târziu se fac pentru cel de-al doilea sezon 6 august-10 septembrie”.¹⁸ Anul următor organizarea este mult mai bună și se : „... organizează două colonii la această baie de cură. Prima pleacă la 2 iulie orele 3, 56 și durează cinci săptămâni până în 5 august și a doua din 6 august până în 2 septembrie cu plecarea de la orele 11,08. O alta este în luna iunie din 1până în 18 iunie dacă se găsesc participanți”. Acum aflăm și prețul unor astfel de călători care includea pe lângă cura propriu-zisă și transportul. Pentru sezonul din iulie 45 florini, iar pentru cel din august 33 de florini.¹⁹

În concluzie, putem arăta faptul că urbea de pe Târnava Mare are o istorie încărcată nu doar prin intermediul sitului istoric propriu-zis, ci și prin intermediul acțiunilor întreprinse în domeniul turistic. Acest lucru face ca epoca modernă să găsească orașul într-o efervescență, în care loisirul, adică petrecerea timpului liber nu era neglijată.

În acest sens, au organizat un sistem muzeal încheșat, a cărui tradiție continuă până în zilele noastre sub umbrela instituției noastre, oferind publicului vizitator repere cu privire la trecutul istoric, și nu numai, al urbei. De asemenea, au creat în apropierea orașului un loc de recreere, Villa Franka, extrem de apreciat în zilele noastre și locuri de vilegiatură, la final de săptămână, în Carpații Orientali și Meridionali, totul culminând cu organizarea *Scopationfest-ului*, un eveniment prin excelență dedicat loisir-ului.

Vedem, deci, că societatea sighișoreană în secolul al XIX-lea era profund integrată în spiritul epocii care cuprindea și noțiuni care țineau de timpul liber și de modalitățile de petrecere ale acestuia, iar paradigmele epocii prefigurau tot mai clar acea atmosferă care a caracterizat societatea europeană până la primul război mondial și care este cunoscută în istorie sub numele de „ La belle époque”.

17 Philippe Aries , Georges Duby, *Istoria vieții private* , ed. Meridiane, București, 1997, vol. VII,p. 203

18 *Groß-Kokler Bote*, nr802, Schässburg, den 13. Mai 1894,XVI. Jahrgang, p. 3333

19 Idem, , nr.850, Schässburg, den 14 .April 1895,XVII. Jahrgang, p. 3534

Freizeit und Gesellschaft.

Die Anfänge des Tourismus in Schäßburg.

(Zusammenfassung)

Die vorliegende Studie zeigt die Entwicklung des Konzepts der Freizeit in Schäßburg in der zweiten Hälfte des neunzehnten Jahrhunderts und wie dieses Konzept zu der Entstehung des Tourismus in der Stadt am Großen Kokel geführt hat.

In diesem Sinne wird die Einweihung des städtischen Geschichtsmuseums und dessen Entwicklung erwähnt, sowie auch die Art und Weise in welcher die Schäßburger während der Jahre an bestimmten Orten ihre Freizeit verbrachten.

VIAȚA BISERICESCĂ ÎN PROTOPOPIATUL ORTODOX ROMÂN SIGHIȘOARA ÎN SECOLELE XIX-XX

Gheorghe Drăgan

Studiul de față și-a propus o cercetare asupra aspectelor mai importante ale vieții bisericești ortodoxe din zonele Sighișoarei și Odorheiului Secuiesc de la începutul secolului al XIX-lea până la jumătatea secolului al XX-lea.

De la Ștefan Bălaș a rămas un *Protocol al botezaților, cununăților și morților* pentru anii 1778-1817 care se află în prezent la Arhivele Naționale. Direcția Județeană Mureș. Protocolul ne oferă o imagine sumară asupra parohiei. În protocol s-au semnat, pe lângă Ștefan Bălaș, preoții Mihail Drăghici, Mihail Popovici, Mihail Moldovan, Gheorghe Vătășan. Ultima semnătură a lui Ștefan Bălaș este trecută în 18 martie 1815. Știm că el a decedat în 1817 și a fost „îngropat cu multă cinste lângă biserica din Cornești”.

În continuare vom prezenta câteva aspecte din activitatea ecleziastică a protopopului Z. Boiu, pe baza circularilor și ordinațiunilor păstrate în Fondul Protopopiatului Greco – Ortodox Sighișoara (1871-1890)¹. La 25 aprilie 1871, în urma vizitei canonice pentru numirea de preot la Bodogaia de Jos, Z. Boiu a încheiat un protocol². Din protocol reiese că a fost numit preot în localitatea respectivă Moise Tolan, în prezența curatorului Ioan Gabor, notarului Demetriu Moldovan și a Comitetului parohial format din membrii: Ioan Gabor, Savu Mihail, Toader Hodnogi, George Stanciu și Mihail Taiu. Membrii Comitetului parohial au semnat prin punerea degetului. Parohia Bodogaia de Jos avea, conform protocolului, filiile, Filiași și Secuieții Noi.

O altă problemă, din același an, a fost cererea adresată Consistoriului Arhidiecezan de la Sibiu, de către Z. Boiu, în care solicita un „preot capelan” care să-l ajute în parohie dar și în activitatea de conducere a protopopiatului. Alegerea preotului a întâmpinat însă opoziția Comitetului parohial care l-a acuzat de influențarea alegerii preotului Demetriu Moldovan, Comitetul era format din: George Mosora, Ștefan Iosif Boian, Nicolae Moldovan, Nicolae Mărginean, Ștefan Tomuleț și Ioan Șandru, președinte. Principalele acuzații erau ilegalitățile comise la alegere și faptul că îi era ginere Demetriu Moldovan³.

În „relațiunea” sa, către Consistoriu, din 24 mai 1871, protopopul Z. Boiu explica motivele pentru care cerea „capelan” și anume, vârsta (avea 71 de ani), „zilele mele ca umbra s-au plecat și faptul că era de 54 de ani în serviciul „bisericii

1 Arhivele Protopopiatului Ortodox Sighișoara, Fondul *Protopopiatul Greco-Ortodox Sighișoara*, dos. nr. 1-4.

2 *Ibidem*, f.1, f. 245.

3 *Ibidem*, f. 23, f. 24, f. 27, f. 34, f. 226, f. 229, f. 231, f. 232.

și clerului”, continuând cu realizările sale, precizând că s-a înțeles cu Comitetul parohial, de asemenea menționa că îl „va ține din venitul său parohial până trăiește” și cerea numirea unei date pentru organizarea unui concurs pentru cel de-al doilea preot. Consistoriul a aprobat cererea protopopului, concursul trebuia să se țină în 24 septembrie dar este amânat pe 3 octombrie 1871. Problema alegerii preotului Demetriu Moldovan va fi definitivată în anul următor la 15 iulie 1872, însărcinat cu organizarea concursului fiind protopopul Mediașului, Dumitru Chendi.

La 17 iunie 1874, preotul Demetriu Moldovan îi raporta lui Z. Boiu despre „starea mizeră” în care se afla parohia Porumbenii Mari⁴. Informația o considerăm importantă deoarece este precizat anul construirii bisericii (1787) și cine au fost ctitorii; negustorii greci din Brașov, Dima, Zamfir și Panaiotu. Parohia nu avea porție canonică.

Problemele din anii 1875-1876 au fost următoarele după cum rezultă dintr-un registru de intrare a datelor pe acești ani⁵. Vom prezenta mai jos ordinațiunile civile și bisericești:

a) anul 1875:

- preot în Apold era Sofronie Brândușă;
- preotul Atanasie Onițiu din Porumbenii Mari divorța de soția sa Raveca Duca;
- preotul Nicolae Dobre avea probleme la Brădeni;
- comuna Porumbenii Mari se ruga pentru ajutor în bani pentru cumpărarea unei case parohiale; Consistoriul nu avea bani și le cerea „să-și aștearnă rugarea lor mai târziu”
- contractul dintre parohia din Laslea și Comisiunea drumului ferat pentru un teren;
- Consistoriul aprobă protocolul sinodului parohial pentru construirea unei biserici în „cetatea Sighișoarei”
- protopopul George Maier din Nocrich nu dădea bani pentru „cursul supletoriu” din Sighișoara;
- protopopii Partenie Trâmbițașu din Târgu Mureș și Dumitru Chendi din Mediaș nu dădeau pământ pentru calea ferată;
- contractul dintre Oficiul Drumului Ferat Mediaș și parohia Daneș pentru vânzarea terenului;
- cartea profesorului din Brașov, Nicolae Popu, „Istoria Ungariei”, se introducea în școlile ortodoxe parohiale;
- în Saschiz era învățător Nicolae Muntean;
- la Daneș era învățător secundar Ioan Bendorfean;
- preoții Gheorghe Șoneriu din Saschiz și Gheorghe Vătășanu din Zoltan au fost arestați;

4 *Ibidem*, f. 605.

5 *Idem*, dos. nr. 3, f. 97-105.

- învățător provizoriu în Hetiur era Ioan Horia din Daneș.
- b) anul 1876:
  - învățător provizoriu în Netuș era George Glăja;
  - nu s-au dat „listele de lenevire” (absențe) de la Hoghilag;
  - comuna Porumbenii Mari primea 200 de florini pentru cumpărarea unei case parohiale (pr. Atanasie Onițiu);
  - se aproba construirea șurii mari la curtea parohială din Daneș dar nu se puteau da bani;
  - preoți în Sighișoara erau D. Demeter și D. Moldovan;
  - este numit Ioan Ganea preot în Albești;
  - învățător la Daneș era Ioan Bendorfean;
  - preot în Seleușul Mare este numit Ioan Lungociu;
  - învățător definitiv în Hetiur este numit Ioan Florea.

Preotul Demetriu Moldovan a fost numit, la 1 octombrie 1876, actuarul protopopiatului Sighișoara. Consistoriul aproba lui Z. Boiu revizuirea planului zidirii bisericii din Seleușul Mare și cerea să prezinte „capitalul creștinilor” la 12 august 1876.

La 6 aprilie 1876 Consistoriul îl informa pe Z. Boiu că preotul Moise Tolan din Bodogaia de Jos „*umbla cu cugetul de a-și părăsi religiunea strămoșească, făcându-se necredincios bisericii sale, a trece la confesiunea greco-catolică, ba ar seduce și pe poporiul nostru credințiosu din Bodogaia la apostasia*”⁶. Cereea lui Z. Boiu „*cu toată grabirea, dar în linisce și fără sgomotu să te informezi cu toată siguritatea despre starea lucrului cu zisul parochu și despre cele aflate fără întârziere să relaționezi încoace*”. Cauza intenției preotului Moise Tolan de-a trece la greco-catolici era sărăcia în care se afla. În anul 1877 prin suplica din 18 aprilie se ruga să i să permită participarea la concursul pentru parohia din Coroi Sânmartin din protopopiatul Târnavei Superioare deoarece parohia sa era „*de totu săracă*”⁷. Consistoriul promitea să-l ajute cu condiția ca el „*să se silească a-și îndeplini datorințele sale de preotu și de directoru școlariu*” și îi refuza candidatura.

Din cauza sărăciei în care se aflau parohiile nu se putea plăti învățătorii, ceea ce ducea la conflicte între învățător și preot, ajungând chiar în instanță, cum a fost cazul conflictului dintre pr. Atanasie Onițiu și învățătorul Mihai Moldovan din Porumbenii Mari în anul 1877⁸. Consistoriul recomanda împăcarea părților și plătirea salariului pretins de M. Moldovan, suma de 50 de florini; pentru realizarea acestei împăcări se cerea implicarea lui Z. Boiu.

Alte probleme administrative din același an au fost: cererea preotului din Saschiz de a candida la altă parohie este aprobată cu condiția să fie găsit un alt preot

6 *Idem*, dos. nr. 4, f. 5.

7 *Idem*, dos. nr. 3, f. 4.

8 *Ibidem*, f. 5-8.

în loc; D. Moldovan a fost numit „*capelan și învățător*” în Sighișoara (7 iulie); organizarea concursului pentru parohia Bunești cu filia Rodeș care nu avea casă parohială și porție canonică⁹.

O altă problemă erau abuzurile și ilegalitățile unor preoți, cum a fost cazul pr. Ioan Vătășanu din Archita¹⁰. Acestea erau reclamate de credincioși la Consistoriu. Ioan Fătu îl reclama pe preot pentru faptul că acesta ținea la el „*lada bisericii, dispunea arbitrar pentru nevoile sale de bani și de averea bisericii, în procesul cu sașii pentru porția canonică ținea partea cu sașii*”, era „*un bețiv de cei mai mari, se îmbăta toată ziua în crâșmă și face lucruri scandaloase spre rușinea nu numai a altor preoți și a noastră a tuturor*”. Consistoriul cerea lui Z. Boiu să-l tragă la răspundere și să ia măsuri datorită „*tregerii la uniți a unei mari părți din popor*”.

În iunie 1878 au apărut probleme în parohia Bunești¹¹. Ioan și Nicolae Viscreanu împreună cu alți credincioși protestau împotriva alegerii preotului, din 26 februarie 1878, Dimitrie Mordan. Din relatarea acestuia reiese faptul că „*36 de familii cu 3 martori voiau să treacă la altă biserică*” (greco-catolici), unii voiau să ia cărțile bisericești sub pretextul că erau proprietatea lor. Z. Boiu trebuia să meargă la fața locului să se informeze și să rezolve conflictul. Tulburările vor continua, Consistoriul hotărâ trimiterea în instanță a lui N. Viscreanu pentru „*conturbare pazei publice, opozițiune în contra oficioase și pentru răpire de lucruri bisericești prin violența publică*” și poporului să-i dea „*învățăturile cuviincioase și cu toate mijloacele să se aducă liniștea*”. Alte probleme din acest an au mai fost: cererea pentru organizarea unei colecte pentru construirea „*cele de-a doua biserici în cetate*”, concursuri pentru parohiile, Albești, Saschiz, Criș și cererea lui Z. Boiu în care solicita retragerea sa de la conducerea protopopiatului.

Conflictul de la Bunești a continuat și în 1879, Consistoriul cerând în februarie să se rezolve neînțelegerile de aici. Se pare că preoții greco-catolici din Rupea (Cohalm) susțineau acest conflict. În martie 1879, Z. Boiu solicita credincioșilor ajutoare pentru victimele inundațiilor râului Tisa în zona Seghedinului. Preotul Zaharia Ganea a fost numit în Albești.

În mai 1879, Z. Boiu, a sfințit biserica din Seleușul Mare și înaintează un memoriu Magistratului Sighișoarei, protestând împotriva mutării cimitirului ortodox în afara orașului, în locul numit „*La Chip*”¹². Motivul principal al protestului a fost distanța relativ mare dintre cătunele și suburbiile românești față de noul cimitir care erau răsfirate în jurul orașului Sighișoara. Alte evenimente din acest an au fost: participarea la parastasul lui Andrei Șaguna la Sibiu, alegerile pentru Sinodul protopopiatului (protopresbiteral) pentru perioada 1879-1882, înființarea unui fond al

9 *Ibidem*, f. 35-46.

10 *Idem*, dos. nr. 4, f. 60.

11 *Ibidem*, f. 8, f. 32, f. 50, f. 58, f. 69.

12 *Ibidem*, f. 165.

protopopiatului de către Z. Boiu.

Vecinătățile românilor din Sighișoara, la 1881-1882, au fost: Ulița Boiului, Maieri, Berigazul din Vale, Berigazul din Deal, Venchi, Angofa, Golberich și Soromiclea.

O deosebită importanță aveau alegerile pentru Sinodul protopiatului (Adunarea protopiatului). În urma alegerilor, pentru perioada 1882-1884, au fost aleși membrii (laici) din tabelul de mai jos, totodată având și componența Protopopiatului Sighișoara.

Nr. crt.	Parohia	Membrii mireni Sinodului protopresbiteral 1882-1884	Observații
1	Sighișoara	Zaharia Pușcariu, Teodor Mosora, Mihail Moldovan	-
2.	Albești	Alexandru Pinteș, Ioan Cioanta	-
3.	Daneș	Zaharia Tătar, Zaharia Medrea	-
4.	Bodogaia de Jos	-	nu s-a prezentat
5.	Bunești	Lazăr Curta	-
6.	Roadeș	-	nu s-a prezentat
7.	Archita	-	nu s-a prezentat
8.	Beia	-	nu s-a prezentat
9.	Brădeni	Ioan Șandru	Sighișoara
10.	Netuș	-	nu s-a prezentat
11.	Țeline	-	nu s-a prezentat
12.	Daia	Ioan Undrea	-
13.	Apold	Dumitru Ticușan	-
14.	Șaeș	Nicolae Băcișor	-
15.	Filiași	-	nu s-a prezentat
16.	Săcel	-	nu s-a prezentat
17.	Secuienii Noi	-	nu s-a prezentat
18.	Porumbenii Mici	-	nu s-a prezentat
19.	Betești	-	nu s-a prezentat
20.	Odorheiul Secuiesc	-	nu s-a prezentat
21.	Praid	-	nu s-a prezentat
22.	Porumbenii Mari	-	nu s-a prezentat
23.	Hetiur	Nicolae Deac	-
24.	Laslea	Ioan Oprea	-
25.	Seleuș	-	nu s-a prezentat
26.	Prod	-	nu s-a prezentat
27.	Saschiz	Zaharia Costea	-
28.	Paloș	nu s-a prezentat	nu s-a prezentat
29.	Șapartoc	nu s-a prezentat	nu s-a prezentat
30.	Vulcan	nu s-a prezentat	nu s-a prezentat
31.	Feleag	Ioan Drăghici	nu s-a prezentat
32.	Mureni	-	nu s-a prezentat
33.	Vânători	Vasile Șonea	-

34.	Beșa	Vasile Luca	Criș
35.	Criș	Vasile Luca	-
36.	Florești	Ioan Cornuș	Mălâncrav
37.	Mălâncrav	Ioan Cornuș	-
38.	Noul Săsesc	Ioan Cornuș	-
39.	Rondola	-	nu s-a prezentat
40.	Retiș	Zosim Dobre	-
41.	Grânari	-	nu s-a prezentat
42.	Zoltan	Ioan Bordan	-
43.	TOTAL	21 membri	23

De observat că în parohiile mici, filii și în parohiile din zona Odorheiului nu au organizat alegeri pentru Sinodul protopopiatului.

În continuare vom prezenta activitatea protopopului D. Moldovan pe plan bisericesc și spiritual, pe baza cercetării documentelor din Fondul Protopopiatul Ortodox Român Sighișoara de la Arhivele Naționale. Direcția Județeană Mureș.

Activitatea administrativ-bisericească am analizat-o pe baza Registrului de protocoale al Protopopiatului Sighișoara (1888-1926).¹³ În 26 februarie 1888 a avut loc „ședința ordinară a Sinodului protopresbiteral greco-ortodox român al tractului Sighișoara”. Sinoadele protopopiatului s-au întrunit în clădirea școlii confesionale din Cetate. Sub această formulare încep toate protocoalele din registru. Urma cuvântul de deschidere al administratorului protopresbiteral D. Moldovan, după care se citea ordinea de zi: alegerea unui „notariu provisoriu” pentru constituirea Sinodului protopresbiteral, pe „periodul” 1888-1890, a fost votat Ioan Muntean, prezentarea actelor „privitoare la alegerea membrilor clericali și mireni” ai sinodului, s-a menționat că din cercul Archita-Bunești nu s-a prezentat nimeni. Au avut loc alegerile fiind aleși membrii sinodului după cum urmează în tabelul de mai jos.

Nr. crt.	Parohia	Membrii Sinodului protopresbiteral 1888-1890	Observații
1	Sighișoara	Prot. Demetriu Moldovan	-președinte
2.	Albești	Zaharia Ganea	preot
3.	Apold	Erofeiu Gheaja	preot
4.	Bunești	Ioan Curta	preot
5.	Laslea	Nicolae Gheaja	preot
6.	Retiș	Ioan Manovici	preot
7.	Vânători	Nicolae Doctor	preot
8.	Albești	Elie Buzaș	jude comunal
9.	Albești	Dumitru Dragoș	econom
10.	Apold	Ioan Ticușan	econom
11.	Daia	Alexandru Bârsan	econom
12.	Daneș	Ioan Rondolean	învățător

13 Arhivele Naționale. Direcția Județeană Mureș, Fondul Protopopiatul Ortodox Român Sighișoara, dos. nr. 23, p. 1-209.

13.	Dumbrăveni	Zaharia Tătar	notar
14.	Noul Săsesc	Ioan Candid	cantor
15.	Retiș	Nicolae Breazu	econom
16.	Sighișoara	Mihail Moldovan	învățător pensionar
17.	Sighișoara	Teodor Mosora	cancelist
18.	Sighișoara	Ioan Muntean	director școlar
19.	Sighișoara	Ioan Șandru	-
20.	Țeline	George Iacob	învățător
21.	Vânători	Vasile Șonea	econom
22.	Zoltan	Dumitru Bărdaș	econom
23.	TOTAL	22 membri	-

De observat că Sinodul protopresbiteral era compus din 22 de membri, 7 preoți și 15 mireni, respectându-se Statutul lui Șaguna. Preoții sunt din sate apropiate Sighișoarei și la fel o bună parte din mireni. Interesant este la mireni faptul că sunt de profesii: învățători, juzi, economi, cantori, canceliști, notari, deci persoane cu pregătire intelectuală și apropiate mediului bisericesc.

Apoi s-a dat citire ordinului consistorial cu privire la constituirea corporațiilor bisericești pe 1888-1890. A fost ales notar provizoriu Ioan Muntean. S-a ales Epitropia protopresbiterială, formată din: Nicolae Doctor (Vânători), Ioan Șandru (senator în Sighișoara) și Teodor Mosora (Sighișoara). Comitetul protopopesc ales era compus din: preotul Nicolae Brândușă (Șaeș), preotul Ioan Curta (Bunești) și mireni: Zaharia Tătar, Ioan Muntean, Ioan Rondolean și Dumitru Dragoș.

Au mai urmat pe ordinea de zi: citirea ordinului consistorial privind „*censurarea rațiocinului*” din anul 1886, censurarea rațiocinului din 1887 și citirea raportului despre tractul protopresbiteral pe anul 1887.

Intervenții au avut: preotul Ioan Manovici care a pus în discuție problema învățământului și anume ca din comisia de examen de la sfârșitul semestrelor I și al II-lea să fie formată dintr-un preot și un învățător și să raporteze protopopului situația școlară, iar preotul Gheorghe Șoneriu propunea „*să se țină după Paști numai școala de dimineață.... precum se usitează și la poporul săsesc*” deoarece „*după Paști începând lucrul câmpului și copiii, partea cea mai mare ne mai cercetând școala (în comunele satești), ceia ce are ca urmare că până toamna uită ceia ce au învățat preste iarnă*”. El a intervenit la Consistoriu pentru aprobare școlii de dimineață „*și încă cu succes*”. Protopopul decide ca la subreuniunea învățătorilor să se aleagă o comisie „*dintre învățătorii mai dibaci*”. Sinodul aprobă această hotărâre. Au semnat, administratorul protopresbiteral Demetriu Moldovan și notarii Nicolae Moldovan și Teodor Mosora.

În protocolul din 23 februarie 1889 Sinodul protopresbiteral exprima condoleanțe pentru „*decedații, Alteța Sa Principele de Coroană Rudolf, P.S. Episcopul Ioan de Caransebeș și protopresbiterul emerit Zaharia Boiu*” prin ridicarea în picioare („*sculare*”). Ordinea de zi a fost: raportul despre starea protopresbiteratului

pe anul 1888, cenzurarea rațiocinului pe 1887, achiziționarea unui local pentru arhivă și cancelarie, fiecare comună trebuia să contribuie pe an din „*averea sa mișcătoare disponibilă*”, luarea discului de trei ori pe an și numirea delegaților pentru examenele publice de la școlile confesionale din protopopiat.

Sinodul protopresbiteral din 8 martie 1890 nu a avut loc deoarece nu s-a întrunit majoritatea „*cerută*” fiind amânat. Sinodul protobresbiteral din 10 februarie 1891 a avut pe ordinea de zi, alegerea membrilor Epitropiei și Comitetului protopresbiteral pentru perioada 1891-1893, raportul despre activitatea școlară din protopopiat pe anii școlari: 1889-1890, 1890-1891, consemnarea rațiocinului pe anii: 1889, 1890. Zaharia Boiu jun. a trimis mulțumiri pentru alegerea sa ca membru clerical în Sinodul protopresbiteral și se scuza că nu putea participa la ședință din cauza morții lui Elie Măcelariu, consilier gubernial.

Ordinea de zi a sinodului din 23 februarie 1892 a cuprins: citirea ordinelor consistoriale, raportul pentru stabilirea definitivă a cercurilor electorale, raportul Comitetului protopresbiteral pe 1891 (rațiocinul din 1889, 1891, salariile învățătorilor, raportul asupra școlilor pe 1890-1891). S-a constituit o comisie mixtă pentru mărirea salariilor învățătorilor. Din 37 de învățători, numai 17 erau definitivii, 20 erau provizorii (suplinitori) ceea ce ducea la schimbarea lor în fiecare an în jumătate din școlile protopopiatului. S-a pus în discuție propunerea lui Z. Boiu jun. de-a se înființa în timp o școală centrală în Sighișoara. Z. Boiu jun., în „*memoria părinților săi Zaharia Boiu și Ioana născută Pălușan*” a donat și predat acțiunea nr. 776, în valoare de 100 de florini, de la Institutul „Transilvania”, împreună cu copiii pentru înființarea unui fond pentru această școală.

În ședința Sinodului din 30 martie 1893 D. Moldovan s-a citit de către preotul Ilie Ioanovicu din Boiul Mare „*întărirea preotului Demetriu Moldovan ca protopresbiteriu definitiv*”, prilej cu care a donat 20 de florini în fondul școlii centrale.

Interesantă a fost atitudinea lui D. Moldovan față de politica de maghiarizare. Astfel, le cerea participanților la Sinodul din 21 martie 1894: „*acum în acest timp al persecuției noastre confesionale, a școalelor și limbei noastre strămoșești, unul fiecare să fie la înălțimea menirii sale înfruntând în conlucrarea armonică orice atacuri de distrugere îndreptate asupra noastră*”.

Aceeași atitudine o are și la Sinodul din 16 martie 1895. D. Moldovan a deschis ședința „*prin o cuvântare pe cât de acomodată împrejurărilor timpului în acest tract, în cari comunele tractuale sunt locuite de diferite confesiuni și naționalități, pe atât de semnificativă cu privire la armonia și frățeasca conlucrare a membrilor acestui sinod întru apărarea integrității intereselor noastre naționale și confesionale față de atacurile ce zilnic ne amenință tot mai mult îndeosebi în existența școlilor noastre confesionale, notificând în special la adresa preoțimei și inteligenței noastre laice din tract*”. Protopopul cerea „*unirea tuturor puterilor intelectuale spre binele comun al bisericeii și al poporului nostru credincios tractual*” și prin „*voința și autoritatea*

reciproc susținută față de popor vom putea înainta cu succes îmbucurător". Prin acest discurs D. Moldovan urmărea să-i unească pe preoții și pe intelectualii din protopopiatul său în fața politicii de maghiarizare dar și de desființare a unor școli confesionale de către autoritățile vremii. Autoritățile regești școlare și administrativ-comitatense care au efectuat inspecții la școlile confesionale din Albești, Vânători și Grânari au amenințat cu închisoarea pe protopop și preoții din localitățile respective.

În ședința Sinodului din 17/29 octombrie 1896 D. Moldovan a condamnat „*persecuțiile trecutului îndepărtat și mai apropiat ce a îndurat biserica noastră națională*”, numind biserica și națiunea „*sfinte tezaur*”. „*Cu cât mai vârtos, în veacul luminii și al progresului, corporațiunile bisericii naționale în cari națiunea își depune încrederea, a fi la înălțimea chemării, să susținem și să apărăm cu pavăza credinței și arma dreptății moștenirea străbunilor*”. Îi îndemna pe preoți să reziste presiunilor legilor maghiarizării. În acest protocol mai sunt consemnate faptul că parohia materă Criț cu filiile Cloașterf și Meșendorf a trecut de la protopopiatul Cohalm (Rupea) la protopopiatul Sighișoara și că fondul școlii centrale din Sighișoara a crescut la 600 de florini.

Situația Protopopiatului Sighișoara pe anul 1900 o prezentăm mai jos, dintr-un raport al lui D. Moldovan, dat la 1 februarie 1901, pe două secțiuni bisericească și școlară¹⁴ (vezi Anexa nr. 6). Prezentăm aici partea bisericească.

Protopopiatul avea atunci: 33 de parohii matere și 20 de filii, 33 de preoți dintre care un protopop și un paroh, 28 de parohi, 2 administratori parohiali și 2 capelani, un paroh în retragere, unul în altă funcțiune, clerici cu examen de calificare 6, fără examen 1. Numărul familiilor era de 4527 și numărul sufletelor, bărbați 11113, femei 10805, în total 21918, față de 1899 în creștere cu 456.

Știu să citească și scrie, bărbați 4369, femei 2487, în total 6857, în creștere față de 1899 cu 723.

Căsătorii: bisericești 162, în creștere față de 1899 cu 23, civile 4, în total 166, mixte 9, conviețuiri ilegale 122, în scădere cu 2 față de 1899.

S-au născut legitimi: băieți 376, fete 384, în total 760, în scădere față de 1899 cu 55. S-au născut ilegitiimi: băieți 58, fete 54, în total 112, în scădere cu 5 față de 1899, în total au fost 872 de nou născuți. Au murit: bărbați 269, femei 324, în total 593, de moarte silnică 1 suflet, în creștere cu 87 față de 1899.

Biserici: 38 din care: 33 matere și filiile: Rondola, Florești, Beia, Netuș și Boiul Mic (Țopa). Starea bisericilor era în general bună în afară de parohiile: Șoard, Grânari, Șapartoc și Feleag. Biserica din Vânători avea acoperiș, era terminată construirea ei.

Case parohiale aveau toate parohiile. Parohiile Archita și Bunești cu 1 ianuarie 1901 au trecut la protopopiatul Cohalm. Parohii vacante erau: Șapartoc, Vidacutul Românesc, Jacul Românesc. Parohia Porumbenii Mari s-a întregit prin instituirea preotului Moise Popoviciu. Parohia Vidacutul Românesc se întregeste

cu candidatul Ioan Popa. Parohia Șapartoc se întregeste cu candidatul Moise Flitter din Hundrubechiu. Parohia Jacul Românesc se întregeste cu candidatul Terentiu Popoviciu.

Treceri religioase: la ortodocși 2, de la ortodocși la greco-catolici 24 de persoane în Albești (pentru a fi eliberați de aruncul de cult). Dintre aceștia din urmă trei persoane au anunțat cu trecerea la ortodocși, se spera să revină și ceilalți înapoi.

Comune restante cu taxe la fondul de pensuni erau: Archita, Săcel, Beșa, Bodogaia de Jos, Bunești, Albești, Porumbenii Mari, Mălâncrav și Vidacutul Românesc.

Starea fundațiilor parohiale pe 1899:

- fondul protopresbiteratului constă în suma de 5154 coroane și 261 fileri;
- fondul pentru înființarea unei școli centrale constă în suma de 2285 coroane și 60 de fileri;
- o creștere la fondul de mai sus a reprezentat-o în anul 1900, suma de 373 de coroane și 12 fileri, a fondului reuniunii învățătorilor din districtul Sighișoara.

Reuniunile învățătorilor au fost înlocuite cu conferințele învățătorilor. La conferința din 1898 ținută la Mediaș în prezența comisarului consistorial care a fost protopopul Sighișoarei ca fundațiunea de mai sus să se adauge la la fondul școlii centrale din Sighișoara cu aprobarea Consistoriului.

În anul 1900 protopopul a rezolvat 598 de cauze bisericești, epitropești și școlare. A fost pertractată o cauză de divorț. Comitetul și Sinodul protopresbiteral au ținut în 1900 a II-a conferință preotească și conferința învățătorilor la Mediaș.

În ședințele Sinodului din perioada primului război mondial (1914-1918) nu s-a discutat despre război ci numai strict problemele bisericești și școlare. Astfel în protocolul din 13 februarie 1914, D. Moldovan aprecia „*cu mare bucurie înaintările însemnate ce s-au făcut în periodul de trei ani în protopresbiterat cu deosebire în cele școlare*”. S-a mai discutat despre starea bisericilor, a școlilor și despre intrarea în vigoare a căsătoriei civile. La Sinodul din 18 februarie 1916 numărul membrilor nu a întrunit majoritatea cerută, trebuiau să fie cel puțin 19 dar au fost 17. Preotul Eroftieiu Viscrean a propus să se țină ședința în mod excepțional, propunerea a fost unanim acceptată. În încheierea ședinței D. Moldovan dorea „*pacea a toată lumea de mult și de toți dorită*”. În anii 1915 și 1917 nu s-a ținut nici o ședință. La ședința din 22 februarie 1918 s-a discutat problema organizării alegerilor pentru perioada 1918-1920.

După Unirea Transilvaniei cu România de la 1918, Biserica Ortodoxă Română de aici trebuia să facă față în noul cadru politic și să se adapteze la acesta. Dacă până la 1918 problemele politice nu apăreau în protocoalele Protopopiatului Sighișoara, cu excepția problemei școlilor confesionale, acum lucrurile se schimbă după cum vom vedea în cele ce urmează.

În ședința Sinodului din 28 februarie 1919 s-au discutat problemele bisericești

și școlare. Sinodul propune în ședința din 27 februarie 1920 să se trimită telegrame de felicitare lui Miron Cristea pentru numirea sa în funcția de „Mitropolit Primat al României Mari” și lui Nicolae Bălan pentru numirea sa în funcția de Mitropolit al Ardealului. În cadrul ședinței se remarcă propunerea preotului Aurel Stoicoviciu ca „*Ministerul Cultelor să îmbunătățească soarta preoțimii*”.

La ședința Sinodului din 25 februarie 1921 D. Moldovan, fiind în vârstă și bolnav s-a scuzat că nu a putut pregăti „*materialul necesar despre starea bisericii și școlii*”, dar a ținut o cuvântare în care a spus că dorea: „*binele întregii biserici vii din România întregită*” pe care „*chestiunile politice par a atinge și chestiunile bisericești cu tendința de-a aservi (biserica n.n.) și prin aservirea ei de-a sdruncina însuși statul prin discordia aruncată între fiii săi de un sânge*”. Se referea la agitata viață politică de după Unire și la dezbaterile furtunoase ce aveau loc cu privire la organizarea Bisericii Ortodoxe. Tot în această ședință D. Moldovan se arăta „*îngrijorat de scoaterea bisericii ortodoxe din chestiunea concordatului papal*”. Redăm mai jos reacția protopopului D. Moldovan față de problema Concordatului: „*Chestiunea concordatului papal a pus în uimire și îngrijorare pe toți românii ortodocși din România întregită și anume din acel punct de vedere că noul stat „România Mare” este acum pe calea înfăptuirii cu toate chestiile care să servească ca bază de întărire și cimentarea lui, dar ce este mai dureros, că concordatul acesta condamnat și foarte periculos pentru biserica noastră ortodoxă ca prima și dominantă în statul român este sprijinit chiar de oamenii frunțași de la putere.*”

Știut este că biserica romano-catolică de-a rândul veacurilor a fost dușmana cea mai înverșunată a bisericii noastre ortodoxe uneltind cu vreme și fără de vreme la surparea ei, cu insulte și batjocuri într-un mod perfid, trăgând-o prin nămolul infamiilor necurate.

Scopul cel are deci concordatul este lămurit pe deplin și el nu este altul fără decât întărirea bisericii romano-catolice și slăbirea bisericii noastre ortodoxe, prin urmare propun c sinodul protopresbiteral din ședința ordinară de astăzi să ridice protest contra aceluși concordat, rugat fiind Dl. Ministru al Cultelor al lua la ordinea zilei.” La această propunere iau cuvântul mai mulți preoți care și-au exprimat „*mirarea cum de pot ajunge în statul român chestiile politice să amestece și biserica în murdăria lor*” și se înaintează protestul Mitropolitului Nicolae Bălan.

Preotul Ioan Popa din Vidacutul Românesc relatează că în urma creșterii numărului românilor din Odorheiul Secuiesc prin venirea funcționarilor, jandarmilor și armatei, a cerut de la comisia agrară loc pentru biserică, școală și casă parohială, dar prefectul județului dr. Toma Cornea care de șase luni întârzie rezolvarea cererii și „*care catolic fiind se vede că dorește a le rezolva ad calendas graeces*”, de aceea propunea Sinodului transformarea filiei Odorhei în parohie materă.

Ședința Sinodului din 10/23 martie 1922 a avut loc în „*sala cea mică din casa județului Târnava Mare*” (prefectura). A fost ultima ședință la care a mai participat

D. Moldovan. S-a discutat problema „*sectarilor*” a căror număr a crescut după război și prin venirea din S.U.A. a celor plecați la muncă. Se cereau măsuri de combatere a sectelor și anume preoții să fie instruiți printr-un curs la Sibiu privind combaterea sectelor. Pe ordinea de zi au mai fost: problema bibliotecii parohiale și protopresbiterale luată cu „*volnicie*” de fostul cenzor școlar Aurel Popa, s-a citit raportul pe anul școlar 1920-1921. Din acesta rezultă că protopopiatul avea 31 de parohii materă și 18 filii, cu 25 de preoți și 2 capelani, 1 preot pensionat, 6 preoți văduvi, 7 parohii vacante. Numărul familiilor de credincioși era de 4499 din care 12947 bărbați și 10903 femei, în total 23850 de credincioși. Era în creștere cu 261 față de 1920. Din aceștia știau să scrie și să citească în creștere față de 1920 cu 351 credincioși. Căsătoriile erau 226, mai puține cu 61 față de 1920, nașterile erau 887 cu 141, mai multe față de 1920, decesele erau cu 27 mai puține față de 1920. La Bodogaia de Jos se cerea intervenția statului să refacă biserica și se cerea reîntoarcerea credincioșilor. S-a supus atenției starea bisericilor, examenele școlare unde statul trimitea în control revizori școlari, se cerea ajutor de la stat pentru școlile confesionale și salarii „*corespunzătoare pentru preoții din Secuime*”.

Protopopul D. Moldovan în cadrul Sinodului parohial Sighișoara din 19 mai 1902 a propus „*zidirea unei case parohiale în locul celei vechi în ruine*”¹⁵. Preotul al doilea din Sighișoara Ioan Muntean a propus ca această casă parohială să se facă prin contribuții de la popor. Credincioșii au fost împărțiți în trei clase:

- clasa I: „*toți parohienii greco-orientali din Sighișoara care au casa lor proprie, vite și ceva pământ*” contribuiau cu o taxă de 10 coroane;

- clasa a II-a: „*acei parohieni care au car și vite sau ceva avere nemișcătoare*” contribuiau cu o taxă de 6 coroane;

- clasa a III-a o constituiau zilierii care contribuiau cu o taxă de 3 coroane.

Propunerea a fost aprobată de Sinod, urmând ca vecinătățile să se ocupe de întocmirea listelor cu repartitia contribuabililor.

Reuniunile de femei și tineri au fost înființate în Protopopiatul Sighișoarei începând cu anul 1904¹⁶. Reuniunile de femei s-au înființat la: Daia, Albești, Mălâncrav, Meșendorf, Nadeș, Noul Săsesc, Șoard, Vidacut, Zoltan, Țeline, Laslea, Beșa și Retiș. Reuniunile de tineri s-au înființat la Retiș, Saschiz și Hetiur. Au existat dificultăți la înființarea lor în unele localități ca Beșa (la tineri), Daneș, Săcel, Laslea, Albești. În cazul înființării reuniunilor de tineri dificultățile veneau din cauze economice, erau „*duși prin România și America la câștig*” (Vidacut, Laslea, Săcel, Beșa, Daneș, Șapartoc) sau erau „*păstori la oi în satele din ținutul Secuimei și alții servitori la sași și la pășuni*” (Saschiz). Un caz interesant era la Albești deoarece pentru înființarea reuniunii tinerilor preotul Zaharia Ganea a cerut sprijinul primarului care „*deși e român, fu al bisericii, din motive egoistice, a dat liberă voie tineretului la desfrâuri*”

15 *Idem*, dos. nr. 46, f. 4-6.

16 *Idem*, dos. nr. 50, f. 110, 120-135, 157-166.

juvenile în zilele de sărbători petrecute de datină pe la cârciume, hrănind astfeliv rezistența înrădăcinată cu neînsemnată excepțiune”.

Din raportul dat în cadrul Conferinței preoțești din octombrie 1906 situația reuniunilor de femei și tineri este prezentată mai jos¹⁷. Reuniuni de femei și tineri au fost înființate în, Criș, Daia, Retiș, Țeline și Apold. Reuniuni de tineri au fost înființate în Boiul Mare și Albești. Reuniuni de femei au fost înființate în, Brădeni, Vânători, Jacul Românesc, Laslea, Șoard, Șapartoc, Seleuș și Sighișoara. Nu s-au înființat deloc reuniuni în, Beșa, Mălâncrav, Nadeș, Vidacut și Criț. De asemenea lipseau rapoartele de la Săcel, Bodogaia de Jos, Daneș, Feleag, Porumbenii Mari, Hetiur, Șaeș, Saschiz și Zoltan. Unii preoți au cerut ca statutele reuniunilor să fie recunoscute de autorități și să obțină sprijinul lor pentru înființarea și menținerea lor.

Despre situația protopopiatului aflăm din ședința Adunării protopopești, din 16 mai 1929, în care Emilian Stoica prezintă un raport pe anul 1928 din care vom prezenta mai jos aspectele mai importante¹⁸. Ședința s-a desfășurat în clădirea Școlii primare, fiind prezenți membrii Consiliului protopopesesc din care făceau parte 6 preoți și 3 mireni: Horia Teculescu, directorul Liceului „Principele Nicolae” din Sighișoara, Octavian Doctor, notar și Mihai Fintoc, economist.

După constituirea biroului, președintele, prot. E. Stoica, a citit raportul general foarte detaliat în ceea ce privește activitatea protopopiatului din toate sectoarele. După ce s-a propus un număr de probleme spre rezolvare, se arată starea parohiilor ocupate și vacante. S-a analizat fiecare parohie în parte, reieșind că singura parohie neocupată a fost Porumbenii Mari, rămânând în continuare administrată de preoții din alte parohii.

În continuare a fost prezentată situația preteselor și chiar a preoților pensionari sau care nu au deloc pensie sau e foarte mică. E. Stoica s-a arătat îngrijorat de această problemă a preoțimii, ridicând-o și în Adunarea Eparhială și în Congresul preoțimii.

Numărul parohiilor matere era 24 și 7 filii. Numărul familiilor ortodoxe era 4456, cu 146 mai mult față de 1927, dintre care bărbați 8712 și femei 8127, total de 16 839 suflete. Dintre aceștia știu să scrie și să citească 6062 bărbați, 5032 femei, total de 11364, mai mult ca în anul anterior cu 863. Cu privire la starea religioasă și morală a poporului, raportul o prezintă ca fiind în general „mulțumitoare”.

Unul din actele care a nemulțumit conducerea protopopiatului era faptul „că se fac unele nedreptăți din partea Guvernului României”. Această nemulțumire venea din cauza înființării parohiei greco-catolice în Sighișoara, deși „aici nu au fost niciodată greco-catolici”, preciza raportul respectiv. Reacția a avut loc, de la faptul că Guvernul, condus de Iuliu Maniu, greco-catolic, a înființat această parohie dându-i loc de biserică într-una din sălile Primăriei, fără să se țină cont de numărul credincioșilor greco-catolici din Sighișoara. În raport se arată că erau foarte puțini și erau funcționari

17 Idem, dos. nr. 53, f. 22.

18 Ioan Boian, *Istoricul Protopopiatului Ortodox Român Sighișoara*, (manuscris), Sighișoara, 2002, p. 55.

„veniți din toate părțile”. În schimb parohiile ortodoxe nu sunt recunoscute de guvern dacă au un număr mare de credincioși, dând exemplu filiei Țopa pe care guvernul Maniu nu o recunoștea, motivând că nu avea un număr suficient de credincioși.

Tot la capitolul nemulțumirilor s-a precizat aspectul că educația religioasă a elevilor din școlile de stat este „seacă”, fiindcă programa este „foarte încărcată” și religia este predată „superficial”. Preoții erau rugați să completeze aceste ore la slujbele de la biserică, la vecernie și în zilele de sărbătoare. În continuare, protopopul s-a arătat foarte mulțumit de „roadele ce le aduc” Societatea de Tineret „Sfântu Gheorghe” și Reuniunea Femeilor Ortodoxe.

La Conferința preoțească din 25 octombrie 1903 ținută la Sighișoara au fost susținute următoarele teme cu caracter religios¹⁹:

1. Cuvântarea preotului Ioan Popa din Vidacutul Românesc privind defectele („scăderile”) poporului român plecând de la individ;
2. „Principii istorice morale”, de preotul Petre Popovici din Jacul Românesc;
3. „Despre administrarea parohiei”, de preotul Chirion Muntean din Apold.

Supunem analizei noastre cuvântarea preotului Ioan Popa din Vidacutul Românesc unde arăta defectele poporului român plecând de la individ. Cuvântarea a fost deschisă cu citate din poeziile lui D. Bolintineanu, apoi preotul descrie parohia Vidacutul Românesc ca fiind o „comună bisericească grea”. Defectele poporului român supuse analizei din punct de vedere teologic sunt: lașitatea, beția, calomnia, răzburarea, minciuna, egoismul (vanitatea), mândria, spiritul de dominațiune, lăcomia, poftele, desfătarea, desfrânarea, invidia (pizma), întriga, pâra, și îndărătnicia. Interesantă este analiza lașității pentru că face apel la istorie „la poporul nostru lașitatea s-a aflat înaintea anului 1848, că de-atunci încoace și aceasta pe motivul, că domnul de pământ nu-i dă timp de lenevire iobagului său pe de o parte și pe de altă parte erau punerea în ecou a cuvintelor lui Zaharia Boiu: „Cu știința mergi spre bine și cu lenea spre rușine”.

Defectele prezentate mai sus alimentau „scăderile ce se aruncă asupra bisericii vii a Domnului ca: indiferentismul religios, cercetarea neregulată a bisericii și a școlii, neținerea sărbătorilor, superstițiile de multe feluri, risipa agoniseli... care toate rețin poporul în înaintarea sa”.

Autorul prezintă totuși și calitățile poporului român: „Poporul nostru, poporul român, e un popor bun, un popor blând, un popor loial, un popor muncitoriu și relativ păstrătoriu, un popor proverbial de jertfitoriu, un popor ascultător și supus în același timp”. Vinovat de „scăderi” era „timpul vitreg” (regimul politic), care n-a permis și nu permite școlii să-și îndeplinească menirea, preoții și învățătorii deoarece „n-au observat că prin educațiunea mai mult intelectuală decât cea psihică ce se dă poporului îi și pregătea parcă anume sufletul pentru a afla viciile amintite”. În concluzie autorul încheie prin afirmația: „Timp rău, școală rea, conducători răi, de

19 Fondul Protopopiatul Ortodox Român Sighișoara, dos. nr. 46, f. 293-303.

unde poți aștepta popor bun!”.

Programul Conferinței preoțești anuale din 29 octombrie 1904 ținută la școala românească din Cetatea Sighișoarei s-a desfășurat astfel²⁰.

1. Sfânta Liturghie slujită de preoții: Ambrosiu Tătar din Hetiur, Nicolae Gheaja din Laslea și Ioan Herțioagă din Daia;
2. Deschiderea conferinței de către protopresbiterul Demetriu Moldovan;
3. Constatarea celor prezenți.
4. Comunicarea veneratului ordin consistorial nr. 12840 din 3/16 februarie 1904 și cel din 22 iunie 1904 nr. 4417 Bis. și executarea lor.
5. Discuții asupra modului cum au oficiat preoții serviciul divin și asupra predicii.
6. Tema „Care sunt scăderile cele mai înrădăcinate în popor și cu care mijloace s-ar putea lucra mai cu efect la înlăturarea lor” susținută de pr. Ioan Popa din Vidacut și pr. Nicolae Doctor din Vânători.
7. Prezentarea rapoartelor oficiale ale preoților.
8. Încasarea competenței de tipar (1 coroană și 20 de fileri de fiecare preot).
9. Propuneri de sine stătătoare.
10. Defigerea (alegerea) locului pentru conferința proxima.
11. Designarea (numirea) verificatorilor procesului verbal.
12. Colecta pentru frații nefericiți prin foc din opidul Câmpeni.
13. Încheierea Conferinței.

Conferințele preoțești din Protopopiatul Sighișoara s-au desfășurat la Apold (15/28 iunie-16/29 iunie 1924), Feleag (14 octombrie 1924) și Brădeni (8 septembrie 1925)²¹. În cadrul conferinței din Apold au fost susținute temele:

1. „Biserica Ortodoxă Română în serviciul neamului”, de pr. Romul Doctor din Vânători;
  2. Critica prezentată de pr. Romul Doctor la tema „Chemarea preotului în timpurile actuale” prezentată de pr. Onoriu Sasu din Daneș la conferința din 1923;
  3. „Combaterea sectarismului”, de pr. Nicolae Moldovan din Țeline;
  4. „Despre religiune și voință”, de pr. Constantin Medrea, catehet în Sighișoara.
- La conferința preoțească desfășurată la Feleag au fost prezentate temele:

1. „Relele cari bântuiesc într-un popor și combaterea lor”, de pr. Gheorghe Dănilă;
2. Critica pr. Romul Doctor față de tema „Chemarea preotului în timpurile actuale”.

„Conferința pentru popor” a fost susținută la Brădeni de preotul Ioan Popa. inerea lor.

20 *Idem*, dos. nr. 50, f. 94.

21 *Telegraful Român*, LXXIII, nr. 44-45, 8-21 iunie 1924, p. 4.

Între 12-13 mai 1936 în Apold a avut loc conferința preoțească unde a avut loc adunarea Asociației clerului din tractul Sighișoara, sub conducerea lui E. Stoica²². După Te-Deum, slujit de protopop împreună cu pr. S. Rusan, s-au ținut „două lecții practice la școala primară, bine reușite”, predate de pr. S. Dobre și pr. I. Boca. În localul casei culturale a avut loc „ședința intimă”. Protopopul, în cuvântarea de deschidere, a elogiat pe decedații, pr. Ioan Popa din Vidacut și pe fostul ministru Vasile Goldiș. A îndemnat la strângerea datelor și informațiilor vechi din parohii și filii, necesare la alcătuirea lucrării „Monografii parohiale”. Apoi pr. Simion Radu, preot și profesor în Cristurul Secuiesc, a citit lucrarea: „Anul bisericesc izvor de activitate pastorală și omiletică”.

Seara a fost organizată o serbare religioasă cu poporul, participând elevii școlii primare din localitate, conduși de învățători în frunte cu directorul I. Lupu. Programul serbării a cuprins cântece religioase, recital de poezii religioase și piesa „Fiul pierdut”.

Au vorbit: pr. din Țeline Ioan Munteanu cu tema „Adevăr și minciună” și pr. S. Radu din Cristur cu tema „Sectele religioase și primejdia lor”.

Dintre conferințele pe teme de religie și biserică amintim: „Octavian Goga și biserica românească”, „Biblia veșnic izvor de mângâiere”, „Găsiți calea Domnului”, etc. Cei care au susținut cele 16 conferințe populare au fost următorii: prot. Emilian Stoica (9 conferințe), pr. Aurel Stoicoviciu (4 conferințe), pr. Constantin Medrea (2 conferințe) și pr. Sabin Dobre (2 conferințe)²³.

În anul 1934 preoții din protopopiat au susținut 5 conferințe²⁴. Cei care au susținut au fost: prot. Emilian Stoica (4 conferințe) și pr. Aurel Stoicoviciu (1 conferință). Același număr de conferințe a fost susținut și în anul 1935²⁵. Autorii lor care le-au susținut au fost: prot. Al. Brotea (1 conferință), S. Radu (1 conferință), prot. E. Stoica (1 conferință) și pr. A. Stoicoviciu (2 conferințe).

În 24-25 septembrie 1940 preoții români ortodocși din Protopopiatul Sighișoara s-au întrunit în conferința de toamnă din Sighișoara. Aici au conferențiat preoții: Ioan Popa-Boz cu tema „Rolul bisericii în viața actuală a neamului românesc” și N. Popa – Blaj cu tema „Idea națională ca virtute ortodoxă”.

Biblioteci parohiale au funcționat în aproape toate parohiile protopopiatului. Casele culturale au fost înființate în: Apold (1920), Criș (1922), Brădeni (1934), Iacobeni (1930), Mihai Viteazul (1921), Nadeș (1927), Proștea (1930), Retiș (1933), Sighișoara (1928), Șaeș (1935) și Șoard (1920)²⁶. Aici se organizau serbări, teatru, adunări, lecturi din jurnale și cărți, prelegeri, șezători, etc.

22 *Telegraful Român*, LXXXII, nr. 14, 1 aprilie 1936, p. 2.

23 *Transilvania*, nr. 7-10, iulie-octombrie 1930, p. 107.

24 *Idem*, nr. 4, 1934, p. 252-252.

25 *Idem*, nr. 4, iulie-august 1935, p. 222.

26 Arhivele Arhiepiscopiei Sibiu, Fondul *Arhiepiscopia Sibiului*, act nr. 151/1939, clasa III

În parohiile din Protopopiatul Sighișoara au fost înființate, „Societatea Sfântu Gheorghe a tinerimii” și „Societatea Ortodoxă de Femei”²⁷. În toate parohiile unde au funcționat ambele societăți au fost organizate: lecturi religioase, serbări, teatru, ședințe festive, șezători, lecturi, petreceri, etc.

În concluzie viața bisericească ortodoxă din Protopopiatul Sighișoara a cunoscut o evoluție ascendentă într-o perioadă de un secol și jumătate, datorită protopopilor, Ștefan Bălaș, Zaharia Boiu sen., Demetriu Moldovan și Emilian Stoica. Aceștia au fost buni administratori, fiind liderii românilor ortodocși din zonă, sub regimurile politice din perioada secolelor XIX-XX.

The Ecclesiastical Life in the Romanian Orthodox District of the Archpriest in Sighișoara (Summary)

The present study is supposed to make inquires about the most important aspects of the orthodox church life around Sighișoara and Odorheiul Secuiesc from the beginning of the 19th century until the first half of the 20th century.

During this period of 150 years the orthodox church life in the district of archpriest from Sighișoara had a rising evolution thanks to the archpriests Ștefan Bălaș, Zaharia Boiu senior, Demetriu Moldovan and Emilian Stoica. They all have been good managers being the leaders of the orthodox Romanians around Sighișoara, during the political government between the 19th and 20th century.

ROBERT WILLIAM SETON-WATSON ȘI ROMÂNII (PÂNĂ LA ÎNCEPUTURILE PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL)

Constantin Ardeleanu

„Cel mai prețuit și mai popular crainic și slujitor străin al cauzei independenței și al desăvârșirii unității noastre politice”¹, cum îl numea Cornelia Bodea, Robert William Seton-Watson s-a născut pe 20 august 1879, la Londra. De la tată, William Livingstone Watson, a moștenit inteligența pragmatică și energia specifică micilor întreprinzători britanici, iar de la mamă, Elisabeth Lindsay Seton, talentul literar și pasiunea pentru cercetarea trecutului. Robert William și-a petrecut copilăria în Highlands-ul scoțian, unde o înrăurire puternică asupra personalității sale a avut bunicul matern, cu „un interes intens și mândrie în orice era legat de istoria familiei”². Cu studii juridice la Oxford și Edinburgh, George Seton se aplecase asupra cercetării istoriei spațiului scoțian și a trecutului familiei sale, din această activitate rezultând două monumentale lucrări, extrem de utile și astăzi³. Poate tocmai acest interes pentru strămoșii dintr-o ilustră familie nobiliară atestată încă din vremurile medievale a contribuit la nașterea unei puternice simpatii față de micile națiuni, pe care istoria părea să le fi uitat sau pedepsit⁴.

Copilul avea o fire singuratică, crescând cu un tată mai mereu ocupat cu afacerile și o mamă cu o sănătate șubredă. În 1888, familia lui Robert William s-a mutat la ferma din Ayton, în Scoția, unde casa mare, grădina imensă, pădurile și dealurile s-au dovedit un adevărat paradis pentru un tânăr timid și introvertit. A frecventat școlile de la Horris Hill și Winchester, directorul dr. Fearon fiind cel care l-a încurajat să studieze istoria; astfel, în 1898, Robert William a început studiul istoriei moderne la New College, în cadrul prestigioasei Oxford University⁵. A intrat aici în

1 Cornelia Bodea, *Prefață*, în vol. Cornelia Bodea, Hugh Seton-Watson, *R. W. Seton-Watson și românii, 1906-1920*, vol. I, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988 (în continuare vom cita *RWSW și românii*), p. XV.

2 Hugh & Christopher Seton-Watson, *The Making of a New Europe. R. W. Seton-Watson and the last years of Austria-Hungary*, Methuen, Londra, 1981, p. 3.

3 *The Law and Practice of Heraldry in Scotland* (1863) și *History of the Family of Seton during Eight Centuries* (1896).

4 Reginald Robert Betts, *Professor R. W. Seton-Watson*, în „The Slavonic and East European Review”, t. XXX, nr. 74, decembrie 1951, p. 252.

5 Pentru o prezentare a acestei perioade din viața scoțianului, a se vedea fragmentele din memoriile neterminate ale lui Robert William, publicate de fiii săi: H. & C. Seton-Watson, *op. cit.*, pp. 1-19; alte referiri la diferite aspecte din viața și cariera sa în R.R. Betts, *op. cit.*, pp. 252-5; Wickham Steed, Lillian M. Penson, W. J. Rose, Milan Ćurčin, Lev Sychrava, V.V. Tilea, *Tributes to R. W. Seton-Watson. A Symposium*, în *Ibidem*, t. XXX, nr. 75, iunie 1952, pp. 331-63; Harry Hanak, *The Early Life of Scotus Viator*, în „Contemporary Review”, nr. 200,

„custodia” lui Herbert Albert Laurens Fisher, atunci foarte interesat, într-o perioadă când marea rivalitate anglo-germană deja își făcea simțită prezența pe scena relațiilor internaționale, de studiul istoriei germane. Sub influența lui Fischer, tânărul cercetător a început să studieze succesorii habsburgi ai împăraților medievali germani, motiv pentru care călătorea des pe continent pentru a-și îmbunătăți cunoștințele de limbi străine. În acest domeniu a și publicat în 1902 prima sa lucrare științifică, *Maximilian I, Holy Roman Emperor*, scriere care obținuse premiul Stanhope, acordat tinerilor promițători în studiul umanioarelor.

După absolvire, Robert William a intenționat să urmeze și studii juridice la Edinburgh, soluție de rezervă în caz că meseria de istoric nu se dovedea suficient de stabilă⁶. Dar decesul tatălui său, în mai 1903, i-a schimbat complet planurile și, rămas moștenitorul unei averi care „l-a scutit de obligația imediată de a-și alege o carieră regulat retribuită”⁷, Seton-Watson a decis să-și continue studiile pe continent. Astfel, în octombrie 1903 a început un program de cercetare pe trei ani, câte unul pentru universitățile din marile capitale europene Berlin, Paris și Viena. Au fost ani de acumulări masive, cu studiu în biblioteci și arhive, cu audierea de prelegeri și îmbunătățirea cunoștințelor lingvistice, cu vizite la muzee și frecventarea marilor teatre. Era însă la fel de interesat de chestiunile politice ale unei lumi fluide, căci, cu comprehensiunea unui istoric în devenire, vedea cum rivalitatea marilor puteri europene ducea umanitatea spre o finalitate tragică. Această credință avea să fie transformată într-unul dintre principiile pe care își va fundamenta teoria istoriei, căci, cum susținea într-o prelegere de peste aproape un sfert de secol, investigația istorică asupra vremurilor prezente este în egală măsură necesară politic și posibilă științific: evenimentele recente au creat „un nou tip hibrid de istoric – unul care a trăit multe dintre evenimentele pe care le descrie și poate a fost în legături strânse cu unii dintre actorii principali, dar care suplimentează acest element de *Erlebtes*, altfel zis viață și atmosferă, cu studiul judicios al presei, al documentelor diplomatice publicate și inedite, al biografiilor și scrisorilor, al literaturii propagandiste și efemere”⁸.

Primele referiri la chestiunile naționale le-a făcut încă de la începutul anului 1904, când, la Berlin, a cunoscut din mărturii directe aspecte privind represiunea antifinlandeză coordonată de generalul rus Nicolai Ivanovici Bobrikov. Reacția scoțianului a fost publicarea unui articol în prestigioasa revistă „Spectator”, al cărei colaborator fidel avea să fie în următorii ani, și trimiterea de scrisori către la fel

octombrie 1961, pp. 539-42; Hugh Seton-Watson, *R. W. Seton-Watson and the Romanians*, în „Revue Roumaine d’Histoire”, t. X, 1971, pp. 25-41; Idem, *R. W. Seton-Watson și românii. 1906-1920*, în *RWSW și românii*, pp. 37-47; *Encyclopedia of Historians and Historical Writing*, ediție de Kelly Boyd, vol. II, Taylor & Francis, 1999, pp. 1085-6.

6 H. & C. Seton-Watson, *op. cit.*, p. 14.

7 H. Seton-Watson, *R. W. Seton-Watson și românii*, p. 37.

8 Lillian M. Penson, *op. cit.*, pp. 339-40.

de influentele cotidiene „The Scotsman”, „The Daily News” și „The Times”⁹. Cu problema românească a venit în contact după octombrie 1904, când, ajuns la Paris, a locuit la aceeași gazdă cu Alexandru C. Orescu. Tânărul român trebuie să-i fi vorbit adesea despre situația confrăților aflați sub dominație străină, context în care i-a și dăruit ediția italiană a lucrării lui Eugen Brote, *Chestiunea română în Transilvania și Ungaria*¹⁰.

În noiembrie 1905, Seton-Watson a ajuns pentru prima dată în inima Imperiului Habsburgic, la Viena. Era o perioadă agitată în statul bicefal, cu mișcările muncitorilor vienezi pentru introducerea sufragiului universal, cu agitații studentești, cu dispute continue între Viena și Budapesta relative la limba de comandă în armată. Simpatiile scoțianului erau împărțite, căci împărțăsea punctul de vedere britanic că Monarhia dublă reprezenta un valoros element de echilibru și pace în centrul și sud-estul Europei; totodată, era uimit și moral deranjat de tirania exercitată de minoritatea germano-austriacă și de iresponsabilitatea oarbă a camarilei de la curte, astfel că arăta o mare simpatie pentru patrioții maghiari, considerați veritabili urmași ai lui Kossuth, gata să facă mari sacrificii de dragul libertății¹¹.

Dorind să înțeleagă mai bine situația din Austro-Ungaria, a călătorit în mai 1906 la Budapesta, unde a discutat cu personalități marcante ale scenei politice maghiare. După alte vizite în nord-estul Ungariei, a ajuns, în a doua jumătate a lunii mai, la Sibiu, unde a avut primele întâlniri cu reprezentanții naționalităților nemaghiare. După ce a cunoscut și punctul de vedere al liderilor sași asupra situației Transilvaniei, Seton-Watson s-a întâlnit cu reprezentanții națiunii române. Cum era extrem de interesat de propunerile de reorganizare a Austro-Ungariei (atunci formulate de autori precum Aurel C. Popovici sau Karl Renner), tânărul istoric a dorit să afle opinia românilor ardeleni în legătură cu viitorul Monarhiei. Astfel, la Sibiu l-a întâlnit pe istoricul Teodor V. Pacașian, iar la Blaj a avut convorbiri cu preotul Augustin Bunea și cu Iuliu Maniu. Prelatul, „genial, zâmbitor, dar energic și foarte profund”, și tânărul Maniu, „înalt, plăcut, cu o față proaspătă și o mustață fină”, i-au făcut o impresie excelentă, la fel ca și confrății întâlniți la Arad, Ioan Russu-Șirianu, editorul „Tribunei”, și Vasile Goldiș. Discuția cu acesta din urmă, „o persoană extrem de rezonabilă și de moderată”, a fost foarte utilă, căci omul politic arădean i-a explicat în detaliu modalitatea în care Legea Naționalităților din 1868 nu era respectată, aceste argumente fiind folosite în viitoarele discuții cu maghiarii¹².

9 H. & C. Seton-Watson, *op. cit.*, p. 16.

10 *RWSW și românii*, I, doc. I/4, pp. 173-4; H. & C. Seton-Watson, *op. cit.*, p. 18; cf. și H. Hanak, *R. W. Seton-Watson, The New Europe, and the Romanians*, în *Anglo-Romanian Relations after 1821*, Editura Academiei, Iași, 1983, p. 167.

11 R. R. Betts, *op. cit.*, pp. 252-3; H. & C. Seton-Watson, *op. cit.*, p. 18.

12 Însemnările scoțianului în *RWSW și românii*, I, doc. I/1, pp. 167-71; cf. și H. & C. Seton-Watson, *op. cit.*, p. 35-8; H. Hanak, *R. W. Seton-Watson*, 167-8.

La revenirea în arhipelagul britanic, după alte călătorii în regiunile locuite de sârbi și de croați, „toate ideile mele [erau] complet *bouleversées* de experiențele variate ale acestor nouă luni”¹³. O scrisoare trimisă revistei „Spectator”, publicată pe 29 septembrie 1906, concluziona noile sale opinii despre situația din Ungaria: „Armonia internă este imposibilă cât timp jumătate din națiune face din absorbirea celeilalte jumătăți principalul ei țel în viață, cât timp o etnie deține monopolul puterii politice și administrative; până când această armonie nu este asigurată, Ungaria nu va fi niciodată suficient de puternică să reziste singură”¹⁴.

O lună mai târziu, pe 20 octombrie, sub pseudonimul *Scotus Viator*, Seton-Watson publica un alt articol ca editorial în „Spectator”, *Hungary at the Parting of the Ways (Ungaria la răsărit)*, o solidă radiografie a situației politice și naționale din Austro-Ungaria, cu referiri directe la statutul de inferioritate al etniilor nemaghiare¹⁵. Articolul a fost preluat de presa românească din Ungaria, fiind rezumat în „Tribuna”, iar câteva zile mai târziu un comentariu publicat în aceeași gazetă cuprindea și câteva informații referitoare la autor: „Cine-i omul acesta care de-acolo din Anglia străbate dintr-o căutătură rece și scrutătoare tot păenjinșul suptire de minciuni pe care l-au urzit stăpânitorii noștri d-asupra mizeriilor noastre? [...] Dl *Seton Watson* [...] este un tânăr docent al celei dintâiu universități engleze, Oxfordul. Dânsul a studiat în Viena și Budapesta timp de un an și jumătate chestiunea compromisului austro-ungar. [...] Însemnătatea acestui articol crește prin faptul că autorul ei este un *străin*. [...] Și dl Watson nu-i cel din urmă dintre compatrioții săi, el nu-i vre-un globe-trotter care venind acasă își pune impresiile superficiale, pe hârtia nerăbdătoare. Un docent al celei mai vechi universități englezești care petrece timp de un an și jumătate pentru a studia monarhia și compromisul, care învață unguerește pentru a cunoaște pe unguri, trebuie luat în serios”¹⁶. Indiscreția „Tribunei” avea și o parte bună, căci, odată dezvăluită identitatea sa, „scoțianul călător” a legat trainice relații de colaborare și de prietenie cu cei interesați de prezentul și viitorul Austro-Ungariei.

În primăvara anului 1907, reunind materialele din „Spectator”, Seton-Watson a publicat volumul *The Future of Austria-Hungary*, reacție la o lucrare oficioasă ce prezenta extrem de favorabil realitățile interne din Ungaria. După câteva referiri la istoria românilor de ambele părți ale Carpaților, în secolele XVIII-XIX, autorul insistă asupra aspectelor chestiunii românești din Transilvania, singura „piedică serioasă” care stătea în calea bunelor relații dintre Austro-Ungaria și România: „politica de

13 H. & C. Seton-Watson, *op. cit.*, p. 40.

14 *RWSW și românii*, II, doc. II/1 *The Situation in Hungary*, p. 604.

15 Articolul în *Ibidem*, doc. II/2, pp. 604-7, rezumatul în doc. III/1 *Ungaria la răsărit*, pp. 837-9; articolul deschide o nouă perioadă în viziunea politică a lui Seton-Watson; despre evoluția acesteia, cf. László Péter, *R. W. Seton-Watson's Changing Views on the National Questions of the Hapsburg Monarchy and the European Balance of Power*, în „The Slavonic and East European Review”, vol. LXXXII, nr. 3, iulie 2004, p. 655-79.

16 *RWSW și românii*, II, doc. III/2 Gh. [Stoica] *La Răsărit*, pp. 839-40.

maghiarizare urmată în Transilvania de la 1867 încoace; sistemul electoral practicat de guvernele maghiare în scopul de-a împiedeca intrarea românilor în parlament; prigonirea sistematică a presei române din Ungaria; procesul politic monstru ce s-a pornit în 1892 împotriva românilor pentru memoriul prezentat domnitorului Francisc Josif; dizolvarea, în 1894, a comitetului partidului politic al românilor – iar de altă parte, întărirea idealului Daco-României în București și sprijinul activ ce-l oferă <<Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor>> victimelor șovinismul maghiar”¹⁷.

După publicarea volumului, care i-a consolidat prestigiul de bun cunoscător al chestiunii naționalităților, Seton-Watson a început, în mai 1907, a doua călătorie de studiu în Ungaria, interesul său principal îndreptându-se acum către slovaci. În a doua jumătate a lunii iunie era la Budapesta, unde a discutat în egală măsură cu reprezentanții autorităților maghiare și cu fruntașii politici ai etniilor nemaghiare. Dintre români i-a întâlnit pe Vasile Goldiș, Aurel Vlad și Alexandru Vaida-Voevod, „un adversar periculos, însă bun ca prieten”. Aflat în legătură cu cercul de la Belvedere al arhiducelui Franz Ferdinand, Vaida nu i-a ascuns faptul că speranțele românilor ardeleni țineau mai mult de Viena decât de București, căci „aderarea României la Austro-Ungaria este mult mai probabilă decât aderarea Transilvaniei la România”¹⁸. Concluziile acestor noi întâlniri din Transleithania erau rezumate într-o scrisoare din 24 iunie 1907: „Impresiile mele despre Ungaria sunt acum mai puțin favorabile. Dacă am judecat corect, întreaga lor viață politică este coruptă și putredă, iar construirea hegemoniei maghiare se prăbușește încet, dar sigur”¹⁹.

În anul următor a continuat să studieze, în bibliotecile din Marea Britanie sau de pe continent, problema etnică din Austro-Ungaria, fiind un adevărat „pionier care a început spargerea crustei indiferenței britanice”²⁰ față de situația mizeră și aspirațiile națiunilor asuprite. Între români, un prieten devotat s-a dovedit transilvăneanul George Moroianu, atașat comercial la Legația României din Londra, care l-a ajutat atât facilitându-i obținerea bibliografiei românești de care *Scotus Viator* avea nevoie, cât și traducându-i scurte fragmente din volumele în limba romană sau lecturând manuscrisele la care scoțianul lucra. Unul dintre acestea a fost publicat în primăvara anului 1908 sub titlul *Political Persecution in Hungary: an Appeal to the British Public*; broșura a fost bine primită la reprezentanța diplomatică din capitala britanică, consilierul Anton Bibescu fiind și inițiatorul proiectului de traducere a opusculului în franceză, pentru a-l face mai accesibil publicului de pe continent²¹. Ediția franceză a apărut în același an la Paris, cu un cuvânt înainte al traducătorului, și s-a bucurat de o

17 *Ibidem*, doc. II/3 *Austro-Ungaria și vecinii ei din sud*, p. 614.

18 *Ibidem*, I, doc. I/11, pp. 179-81; H. & C. Seton-Watson, *op. cit.*, p. 51.

19 *Ibidem*, p. 52.

20 W. Steed, *op. cit.*, p. 331.

21 *RWSW și românii*, I, doc. I/29-30, pp. 197-9.

bună primire în presa europeană²².

Prima lucrare de proporții a istoricului scoțian, *Racial Problems in Hungary*, a apărut la sfârșitul anului 1908, ea aducându-i autorului și prestigiosul titlu de *Doctor Litterarum* de la Universitatea din Oxford, pentru o „contribuție originală la cunoașterea istorică”²³. Deși dedicată în primul rând națiunii slovace, spații largi erau rezervate, în cele 21 de capitole și 29 de anexe ale lucrării, și problemei românilor din Transilvania. Volumul a fost bine primit de publicul românesc, Moroianu propunând ca pe baza lui să fie redactată o ediție franceză, care să analizeze situația tuturor etniilor nemaghiare din Ungaria²⁴; și Scotus Viator dorea mai buna cunoaștere a acestor realități, declarându-i lui Vaida, în februarie 1909, că era interesant să publice o scurtă versiune românească a lucrării, alcătuită din cele șapte capitole referitoare la români²⁵.

În următorii trei ani, principala preocupare a lui Seton-Watson a constituit-o problema slavilor sudici, mai importantă pentru Viena decât pentru Budapesta; deși această chestiune (devenită presantă după anexarea Bosniei, dar mai ales în contextul procesului mării trădări de la Zagreb și al consecințelor sale) îi ocupa cea mai mare parte a timpului, Scotus Viator a continuat să se intereseze la fel de îndeaproape de evenimentele din Ungaria și de situația politică din România. Cu ajutorul prietenului Moroianu a făcut toate preparativele necesare pentru a vizita Regatul și aproape întreaga lună iunie 1909 a petrecut-o cu prietenii români. Conform propriilor însemnări, pe 5 iunie a avut o întrevedere cu premierul Ionel Brătianu, „liniștit, rafinat, calm”, urmată de discuții cu Aurel C. Popovici, Nicolae Iorga, Grigore Antipa sau Alexandru Vlahuță. În zilele următoare a cunoscut și opiniile lui Ion Kalinderu, Ion Gh. Duca, Alexandru Marghiloman și Take Ionescu; experimentatul politician conservator-democrat nu i-a ascuns că cea mai mare problemă a românilor era, cu certitudine, chestiunea transilvană. „Dacă ar crede în succesul maghiarizării (considerată o imposibilitate), s-ar retrage cu totul din politică, chiar aici în Regat, căci n-ar mai merita să continue. Nu există vreun român care să nu viseze la România Mare și la unitatea de neam [...] În același timp, nu există în țară nimeni, cu un sâmbure de bun simț, care să nu înțeleagă că acest vis se poate realiza numai prin prăbușirea Austro-Ungariei, iar aceasta ar crea o situație infinit mai periculoasă pentru români”²⁶.

După alte întâlniri cu exilații ardeleni, între ei Aurel C. Popovici, Sextil Pușcariu și Ioan Slavici, Scotus Viator și Moroianu au vizitat Moldova, trecând prin Iași, Botoșani, Fălticeni (unde l-au întâlnit pe Mihail Sadoveanu), Vatra Dornei și au făcut o memorabilă excursie cu pluta pe râul Bistrița. Pe 21 iunie 1909, tinerii au fost

22 *Ibidem*, doc. I/51, p. 213; II, doc. III/5 *La persécution politique en Hongrie. Avant propos du traducteur*, pp. 844-6.

23 *Ibidem*, I, I/132-3, pp. 296-8.

24 *Ibidem*, I/55, pp. 216-7.

25 *Ibidem*, I/57, pp. 218-9.

26 *Ibidem*, I/72, pp. 232-3; H. & C. Seton-Watson, *op. cit.*, p. 72-3.

primiți „în audiență și oprțiți la dejun la castelul Peleş”, regele lăsându-i impresia unui om obosit, limpede la intelect, chiar proaspăt, dar incapabil de inițiativă: „în vremuri dificile, un asemenea om ar alege aproape sigur calea cea mai puțin aventuroasă”²⁷. „Foarte mișcat de atențiile de cari a avut parte în țară”, scoțianul a trecut Carpații, oprindu-se la Sibiu și Blaj, unde i-a cunoscut pe mitropolitul Meșianu, „un bătrân minunat, proaspăt și viguros, cu o voce puternică”, și pe Octavian Goga, „un om cu talente, șarm și energie enorme, deși lipsit adesea de judecată politică”²⁸. Cu acesta din urmă avea, de altfel, să lege o frumoasă prietenie, mai ales după ce, în anul 1910, a denunțat prin articole publicate în presa occidentală arestarea poetului și jurnalistului român²⁹.

Alegerile parlamentare din Ungaria, la începutul lui iunie 1910, au fost urmărite dintr-o circumscripție majoritar slovacă, unde a putut vedea *de visu* excesele, teroarea și fraudele autorităților maghiare. Un articol pe această temă a fost publicat pe 19 august în „Morning Post”, scoțianul precizând că, oricât de scandaloase au fost metodele aplicate în circumscripția din Moravia, acestea au fost „complet eclipsate de metodele brutale de represiune adoptate în circumscripțiile românești din Transilvania și Banat”³⁰. Grotescul spectacol electoral l-a determinat să inițieze redactarea unui nou volum, pe care dorea să-l publice în 8 limbi, în care să descrie ilegalitățile și atrocitățile de la ceea ce Vaida numea „cabaretul dramatic reprezentat de alegerile din Ungaria”³¹. Cu materialul primit și cu cele povestite de Goga, care l-a vizitat la Ayton, în octombrie 1910, Seton-Watson a publicat, la începutul anului 1911, lucrarea *Corruption and Reform in Hungary*. Opusculul descria, cu informații de primă mână, desfășurarea alegerilor în trei circumscripții locuite de slovaci, șase românești (Chișinău-Criș, Dicio-Sân-Martin, Vinț, Ighiu, Orăștie și Caransebeș) și una germană³². Și noua lucrare a fost bine primită de români, studiul aducând „un serviciu real nu numai cauzei votului universal, ci și cauzei noastre a popoarelor asuprite, – căci lămurirea opiniei publice din țările apusene asupra stărilor nesănătoase din actualul stat ungar nu poate decât să contribuie la încurajarea celor care luptă pentru asanarea lor”³³.

27 *RWSW și românii*, doc. I/72, p. 235; cf. și II, doc. III/15, R. W. Seton Watson (*Scotus Viator*) în România. *Informațiuni*, pp. 864-8.

28 H. & C. Seton-Watson, *op. cit.*, p. 74.

29 *RWSW și românii*, vol. II, doc. II/11-12, *Magyar Persecution of a Roumanian Poet și Political Persecution in Hungary*, pp. 652-4.

30 *Ibidem*, doc. II/13 *The New Situation in Hungary. Strange Electoral Tactics*, p. 657.

31 *Ibidem*, I/97, p. 258.

32 R. W. Seton-Watson, *Corruption and Reform in Hungary. A Study in Electoral Practices*, Constable & Co., Londra, 1911.

33 *RWSW și românii*, II, doc. III/21 *Corruption and Reform in Hungary. Studiul d-lui R. W. Seton-Watson*, p. 875.

În vara anului 1911, Seton-Watson s-a căsătorit cu irlandeza May Stack, o tânără cu studii muzicale la Conservatorul din Dresda și cu excelente abilități lingvistice, la evenimentul de la Londra fiind prezent și părintele Vasile Lucaciu³⁴. Comunitatea românească din Viena a sărbătorit evenimentul în martie 1912, când în Sala albă a Hotelului Riedhof cei doi tineri însurăței au petrecut în sunet de „neîntrecute doine românești”. Era un dublu prilej de aniversare, căci se ajunsese și la împăcare în rândul Partidului Național Român din Ungaria, solidaritate pe care scoțianul o propovăduise întotdeauna³⁵.

Represiunea politică din Croația, la sfârșitul anului 1911, și situația din sud-estului Europei în ajunul și în perioada Războaielor Balcanice au fost urmărite cu o atenție specială de istoricul scoțian, care, în mai multe articole publicate în „Spectator” și „The Contemporary Review”, a prezentat soluțiile de reșezare a regiunii pe principii care să asigure o stabilitate durabilă. Oricare ar fi fost rezultatele conflictului, Seton-Watson susținea că nici un plan de revizuire teritorială nu poate ignora interesele Austro-Ungariei, „principala putere sud-slavă”, și ale României, „cel mai puternic dintre cele cinci state creștine ale Peninsulei”. Compensațiile pe care România era îndreptățită să le primească vizau retrocedarea Silistrei, revizuirea granițelor Dobrogei și acordarea de libertăți pentru vlahii din Macedonia și populația românească din Serbia orientală³⁶.

În primăvara anului 1913, Seton-Watson și soția sa au vizitat Balcanii, rămânând scurte perioade la Split, Dubrovnik, Zagreb, Belgrad, Skopje, Salonic, Sofia etc., peste tot având întrevederi cu politicieni influenți și cu istorici prestigioși. În finalul periplului sud-est european, Scotus Viator s-a aflat la București în săptămâna 14-21 iunie 1913, unde punctul de vedere românesc în chestiunea balcanică i-a fost prezentat de Ionel Brătianu, Nicolae Xenopol, Take Ionescu, Nicolae Iorga sau Virgil Arion³⁷. Izbucnirea celui de-al doilea Război Balcanic și implicarea României în conflict, prost văzută de unele gazete londoneze, a atras reacția „scoțianului călător”, proaspăt revenit în Marea Britanie. Astfel, în articolul *Mobilul politicii României*, publicat în numărul din 19 iulie 1913 al cotidianului „The Nation”, Seton-Watson apăra atitudinea cercurilor politice românești, acuzate că s-ar fi comportat ca o „hienă” sau ca un „asasin care înjunghie mișelește pe la spate”; concluzia istoricului era că acțiunea României fusese rezultatul direct și inevitabil al încercării Bulgariei de a-și institui hegemonia în Balcanii³⁸.

Un proiect mai vechi, pentru materializarea căruia Seton-Watson a acționat

34 H. & C. Seton-Watson, *op. cit.*, p. 84.

35 *RWSW și românii*, II, III/23 *O grandioasă serbare românească la Viena*, p. 881.

36 *Ibidem*, doc. II/16-18 *The Situation in the Near East, Austria-Hungary as a Balkan Power și The Balance of Power in the Balkans*, pp. 669-78.

37 *Ibidem*, I/220, pp. 381-3.

38 *Ibidem*, II, doc. II/19 *The Motives of Romanian Policy*, pp. 678-9.

la sfârșitul lui 1913 și în prima jumătate a anului următor, a fost editarea unei reviste care se „va strădui să asigure o voce tuturor aspirațiilor naționale legitime, pentru fiecare școală originală de gândire și pentru fiecare nouă tendință în cultură – în primul rând să rupă bariera de limbă care încă ascunde atât de multe etnii de pe continent de privirea Occidentului”³⁹. Dintre români, scoțianul îi avea în vedere pe Goga, Iorga și Constantin Stere, dar pentru a-și asigura colaboratori, în lunile mai-iunie 1914 a făcut o nouă călătorie în Europa Centrală, la finalul căreia revenea acasă cu multe speranțe⁴⁰.

Însă asasinarea lui Franz Ferdinand punea capăt tuturor planurilor de reformare a Austro-Ungariei, căci, asemenea lui Vaida-Voevod sau slovacului Milan Hodža, Seton-Watson considera că arhiducele era singurul care putea schimba situația din statul bicefal și păstra pacea în Europa. Astfel, ideile lui Scotus Viator s-au transformat radical în iulie 1914, când, la debutul Primului Război Mondial, Austro-Ungaria devenea adversara Marii Britanii și a Franței. Era limpede că din Monarhia habsburgică nu mai putea fi salvată. Cum îi scria soției, pe 6 august 1914, „soluția pentru care am pledat ani de zile – sud-slavă, ungară – a murit de moarte naturală, sau mai degrabă cât se poate de nenaturală, alaltăieri la miezul nopții. De acum înainte marele stat sârb este inevitabil, iar noi trebuie să-l creăm [...]. România trebuie să-și aibă tot neamul la un loc”⁴¹.

ROBERT WILLIAM SETON-WATSON AND THE ROMANIANS (UP TO THE OUTBREAK OF WORLD WAR I)

(Abstract)

The paper analyses the personal and political context which made the young British historian Robert William Seton-Watson become extremely interested, at the beginnings of the 20th century, in the history of Austria-Hungary, especially in the past and present situation of the Slovak, Romanian and Serbian subjects of the Dual Monarchy. During his first visit in Transylvania, in May 1906, Seton-Watson came in contact with the leaders of the Romanian national movement and understood the righteousness of their demands. In the subsequent years, he travelled almost each year to Central and South-Eastern, paying frequent visits to his friends in Transylvania and the Kingdom of Romania. Thus, he became an excellent specialist not only in Romanian history, but also in the politics of pre-war Romania.

39 *Ibidem* doc. II/21 *The European Review*, p. 686.

40 H. & C. Seton-Watson, *op. cit.*, pp. 98-100.

41 *Ibidem*, pp. 102-3; H. Seton-Watson, *R.W. Seton-Watson și românii*, pp. 40-1.

HORIA TECULESCU ȘI PERSONALITĂȚILE CULTURII INTERBELICE

Lucia Țarălungă

Deși ASTRA sighișoreană exista încă din 1871, de abia după Marea Unire de la 1918 activitatea ei a început să se contureze și să capete importanță, datorită formării unei puternice pătri de intelectuali ceea ce a dus la înmulțirea și îmbogățirea evenimentelor culturale în zonă.

Impulsionarea vieții culturale și „*strălucirea ei pe timp îndelungat a pornit din inima acelui mare cărturar care a fost Horia Teculescu*”¹, cea mai mare personalitate a Sighișoarei interbelice.

Numit director al liceului „Principele Nicolae” din anul 1926 „*Horia Teculescu, om de cultură vastă și mare patriot s-a încadrat repede în atmosfera de însuflețire găsită în localitate și a dus-o mai departe cu deplin succes*”²

În cei 16 ani cât a activat pe aceste meleaguri (până în 1942, când o boală necruțătoare l-a răpus la numai 45 ani), Horia Teculescu, datorită spiritului înalt care îl însuflețea și prin muncă neobosită a reușit să facă din acest oraș pe care l-a iubit profund, un centru cultural deosebit de activ.

În această „Perlă a Târnavei” cum cel mai adesea îi plăcea să denumească Sighișoara, el a mai fost numit și președinte al societății „Astra” al despărțământului Târnavă Mare, cât și membru de drept în Consiliul Comunal al orașului, depunând o muncă asiduă atât culturală cât și civică în folosul orașului său adoptiv.

Fără a vrea să marginalizăm rolul altor creatori și susținători ai culturii sighișorene interbelice : N.D. Petrescu-Zoița, A.P. Bănuț, I. Cocișiu, Miron Neagu, totuși Horia Teculescu rămâne pentru această perioadă un adevărat mentor, el fiind inițiatorul și autorul multora din actele și evenimentele culturale din Sighișoara și din zonă.

A slujit cultura atât în calitate de director, publicând cele 3 anuare (1926/1927 ; 1927/1929 ; 1929/1933), cât și președinte al Astrei sighișorene din 1930, cu tot elanul de care era capabil și a reușit să transforme Sighișoara „*într-unul din cele mai active*

1 *Monografia Județului Târnavă Mare*, p. 337.

2 *Ibidem*.

centre culturale românești” după cum bine sublinia istoricul literar Ioan Breazu.

La inițiativele „ASTREI” viața muzicală cultă a fost și ea marcată de manifestări de mare forță cum au fost concertele lui George Enescu, 3 la număr în 1923, 1927 și 1929, precum și reprezentația tot în 1929 a primului spectacol de operetă pus în scenă la Sighișoara. Este vorba de opereta „La șezătoare” de Tiberiu Brediceanu prezent și el la spectacol, soliști fiind Miron Neagu, V. Topriceanu și I. Comoroșan.

Miron Neagu alt om de cultură sighișorean mare iubitor de folclor și pasionat culegător de folclor, a fost audiat de George Enescu și Tiberiu Brediceanu în 1929, iar cu alt prilej, în 1931 G. Enescu i-a acordat un autograf cu următoarele cuvinte : „*Pentru Domnul Miron Neagu : sinceră și admirativă amintire*”.

Tot în această perioadă iau naștere numeroase ansambluri corale, dintre care cel al ASTREI condus de profesorul Ilarion Cocișiu va întruni elogiile specialiștilor pentru calitatea execuției și interpretare artistică și care a avut primul concert cu public în chiar ziua concertului de operetă amintit mai sus.

Un alt țel al intelectualității locale și al ASTREI este culturalizarea românilor din zonă prin răspândirea cărții și înființarea de biblioteci. În acest sens are loc o amplă acțiune pe data de 30 oct.1921 când sunt prezenți la Sighișoara principele moștenitor Carol, ministrul culturii și artelor precum și academicianul Andrei Bârseanu, președintele ASTREI centrale. Se vede astfel importanța dată acestei probleme. În anul 1923 a fost inaugurată biblioteca poporală a Reuniunii meseriașilor și comercianților din Sighișoara bine dotată atât cu literatură beletristică cât și cu literatură de specialitate. Acțiunea este continuată, astfel că în anul 1927 la Sighișoara erau următoarele biblioteci: o bibliotecă a ASTREI cu 160 de volume, 2 biblioteci școlare, 2 biblioteci liceale și o bibliotecă a Reuniunii meseriașilor și comercianților.³ De asemenea în plasa Sighișoara s-au înființat biblioteci în 25 de localități. După moartea lui Horia Teculescu, soția acestuia Victoria donează pentru biblioteca ASTREI întreaga bibliotecă a soțului ei, care însuma 1200 volume și din care o parte în fondul documentar al bibliotecii liceului „Mircea Eliade”.

În timpul activității sighișorene, timp de 16 ani Horia Teculescu a purtat o vie corespondență cu unele dintre cele mai mari personalități ale culturii românești

3 Mercurie Petcu.,Gheorghe Gavrila, *Astra sighișoreană 1861-1950 și Horia Teculescu 1897-1942*, p.41.

interbelice, fie primind scrisori de la aceștia, fie trimițând el scrisori, majoritatea invitații de a veni să țină conferințe în această „cetate de basm”. Au fost invitați astfel nu numai scriitori și poeți ci și mari specialiști în alte domenii: istorici, economiști, oameni politici, compozitori, etc.

În urma acestor invitații, Sighișoara îi are de mai multe ori ca oaspeți pe Nicolae Iorga, Sextil Pușcariu, Vasile Goangă, Ștefan Ștefănescu-Goangă, Silviu Dragomir, Emanoil Bucuță, Gheorghe Bogdan Duică, Victor Jinga, D.D. Roșca, C.C. Giurescu Al.Hodoș, Liviu Russu, Cezar Petrescu, Ionel Teodoreanu, Ion Agârbiceanu, Cincinat Pavelescu, etc.

Legăturile acestor mari personalități cu Sighișoara au fost mediate și întreținute personal de Horia Teculescu, care datorită zelului și ardorii depuse pentru împlinirea misiunii lui culturale a captat atenția, simpatia și prețuirea acestora nu numai pentru propria persoană ci și pentru oraș.

De cât respect și prețuire se bucura H. Teculescu ne putem da seama răsfoind Anuarele liceului ale lui H.Teculescu precum și cartea „Astra sighișoreană 1861-1950 și Horia Teculescu 1897-1942” de Petcu M. și Gavrilă Ghe unde, în anexă sunt prezentate scrisorile lui Horia Teculescu și a unora din corespondenții săi.

Astfel la sărbătorirea lui N. Iorga, cu prilejul împlinirii de către acesta a vârstei de 60 ani, când pe lângă obișnuitele urări, liceul trimițând și un album omagial, se primește următorul răspuns:

„D-lui profesor Horia Teculescu

Director de liceu

Sighișoara

Scumpe coleg,

Sănătate tuturor celor care s-au gândit la mine, în aceste zile grele, la grijile mele și la lipsa de dreptate și nerecunoștință a altora, îți mulțumesc foarte mult

Primește te rog cele mai bune salutări

N.Iorga”

(Anuarul lic. 1929/30-1932/33, pag.26).

În anul 1931 liceul îl omagiază pe O. Goga cu prilejul împlinirii a 50 de ani. Răspunsul poetului a fost următorul:

„Iubite Teculescu, arată te rog, caldele mele mulțumiri tuturor pentru bunele sentimente ce-mi trimiteți. Dacă mi se îngăduie o povață, arată tineretului vechea mea dorință: să se pătrundă de ideea națională cu toate consecințele ei, dacă vrea să-și câștige un titlu de mândrie pentru tâmpurile cărunte de mai târziu.

Octavian Goga”⁴

Tot în anul 1931 liceul îl omagiază pe M. Sadoveanu cu prilejul împlinirii a 50 de ani trimițându-i un portret pictat de pictorul S. Albescu și un album omagial . Marele scriitor răspunde:

„Iubite Domnule Teculescu,

Îți mulțumesc din inimă pentru darurile pe care ai binevoit a mi le trimite de aceste sfinte sărbători bătrânești. Te rog să fi așa de bun să te faci interpretul meu pe lângă domnii profesori ai liceului principele Nicolae apoi a le arăta sentimentele mele de recunoștință pentru dragostea ce-mi arată. Te rog să comunici și elevilor liceului dumnitale toată mulțumirea ce am avut pentru delicata lor atențiune.

Vă doresc tuturor un an nou bun, întru sănătate și spor și socotiți-mă al domniei voastre, cu toată dragostea prieten,

Mihail Sadoveanu”⁵

În anul 1928 liceul îl omagiază pe I. Al. Brătescu-Voinești cu prilejul împlinirii a 60 de ani. S-a ținut o șezătoare literară în care H. Teculescu a vorbit despre opera scriitorului. Marele scriitor a răspuns:

„Mult stimat domnule Director,

Nu găsesc cuvinte prin care v-ași putea exprima viea emoțiune și măgulire ce am simțit la primirea prețioaselor omagii, ce-mi adresează liceul

„Principele Nicolae”.

Vă rog să primiți și să împărtășiți și domnilor profesori și tuturor elevilor călduroasele mele mulțumiri și expresiunea celor mai alese sentimente.

Cartea ce a-ți binevoit a-mi trimite o voiu păstra pentru urmașii mei ca un document de nobleță.

Brătescu-Voinești”(Anuarul lic. 1927/28-1928/29, pag.208).

În 1933 celebrul epigramist Cincinat Pavelescu, impresionat de modul cum a

4 Anuarul Liceului „Principele Nicolae” din Sighișoara. Anul școlar 1929/30-1932/33, p. 35

5 Ibidem.

fost primit la Sighișoara unde a ținut o conferință, a mulțumit astfel:

„ Nu știu, Iubite Domnule Teculescu cum am putut lăsa să treacă atâta timp fără să vă mulțumesc și pentru modul cum m-ați primit în Sighișoara și mai cu seamă în casa voastră- asil de grație, de reculegere și de visare, și pentru organizarea conferinței mele și cuvintele rostite de dv. cu atâta subtilă elocință, atât înainte cât și la banchet. Vă exprim sentimentele mele și afectuoase și admirative.

Cincinat Pavelescu ”⁶

Istoricul C. C. Giurescu trimite următorul răspuns la invitația lui H. Teculescu de a ține o conferință la Sighișoara:

„ Stimate Domnule Teculescu

Am primit cartea dumatăle poștală și cu plăcere primesc să vii la Sighișoara spre a ține o conferință. Se întâmplă însă că la 4 martie am o altă conferință în București așa că nu pot veni la această dată. Sunt liber în zilele de 18 sau 25 martie când vin, încă odată cu plăcere. ....

În așteptarea răspunsului dumatăle, primește te rog, asigurarea celor mai alese sentimente.

C.C.Giurescu⁷

Prietenia lui H.Teculescu cu poetul Ion Minulescu s-a înfiripat în anul 1927 cu ocazia prezenței acestuia din urmă la Sighișoara la o șezătoare literară. În anul 1937 I. Minulescu îi trimite lui H.Teculescu următoarea scrisoare:

„Dragă Horia

Fii te rog drăguț și trimite-mi și mie o copie după poezia făcută la Căciulata cu Any Ondra, pe care eu am pierdut-o și de care am nevoie să o pun într-un foileton. Tu trebuie s-o păstrezi, fiindcă știu că asta este una dintre dulcile tale manii. ....

..... Când mai vii pe la București ostenește-te să dai cu nasu' și pe la mine, la minister și poate chiar pe-acasă,.....

Al tău,

Ion Minulescu”

De o deosebită delicatețe este scrisoarea lui Ionel Teodoreanu din 24 martie 1938 :

6 Ibidem, p. 95

7 Mercurie Petcu, Gheorghe Gavrilă, op. cit., anexa 26.

„ Iubite Domnule Teculescu,

Iartă-mă că-și răspund atât de târziu. Dar viața mea a trecut pintr-un fel de tunel al destinului, negru și apăsător, care m-a făcut să uit viața și oamenii.

Vin cu dragă inimă la Sighișoara. Scrisorile dumatăle vestesc floare nouă și miros de pâine caldă. .... La Sighișoara voi sta 2-3 zile. Vreau să-mi încarc sufletul cu floarea și vechimea locurilor de acolo, acoperind funinginele care în ultimul timp mi-au înegrit sufletul. Sper că până la sosirea mea, va apare și noul meu volum „ In casa bunicilor ” frate bun cu „ Ulița copilăriei ” pe care aș dori să-l aduc în casa dumatăle cu mâinile mele, știind că lectorul îl merită astfel dat. Sunt ostent în fibrele mele adânci. Strunele mele de-acum sunt greori de toamnă târzie. Poate că și conferința va pătimi. Mă veți erta. Am însă impresia că nu voi fi printre străini, ci în mijlocul acelei familii pe care cărțile o aduc uneori scriitorului. Întind mâinile de departe, dumatăle, pomilor și oamenilor buni. Ionel Teodoreanu ”

O caldă prietenie îl leagă pe H.Teculescu și de prozatorul Cezar Petrescu pe care la începuturile cunoștinței lor îl numea simplu „ Domnule Petrescu ”(1935), ca după numai 3 ani în 1938 să-l numească „ Iubite cucoane Chezarie ” iar la sfârșitul scrisorii „ Cu frățească dragoste mă închin, Horia Teculescu ”

S-au amintit mai sus cele 3 anuare publicate ale liceului, alcătuite de H. Teculescu. Ele s-au bucurat de o mare prețuire atât în țară cât și în străinătate. Astfel bibliotecarul Palatului Regal G. T. Kirileanu cere aceste publicații ca să le cuprindă în fondul bibliotecilor regale:

„ Stimate Domnule Teculescu,

Negăsind în librării Anuarele publicate de Dvs. care cuprind studii interesante, v'aș ruga să binevoiți a-mi răspunde cum aș putea procura bibliotecelor regale câte 2 exemplare, arătându-mi și prețul cuvenit.

De asemenea v'aș ruga să-mi indicați și alte publicații ale Dvs.spre a mi le putea cumpăra.

Al Dv. cu deosebită stimă,

G.T.Kirileanu

Bibliotecarul Palatului Regal”

Aceste anuare s-au bucurat de recunoaștere și peste hotare fiind cerute de universitatea din Torino-Italia, după cum aflăm din scrisoarea următoare:

„Torino, 9 August 1932

Mult Stimate Domnule Director,

Vă rog să binevoiți a-mi trimite Anuarele liceului de la 1926 până astăzi, pentru recenzie în Rivisto Pedagogica italiană, directorul căreia este dl. Dr. A. Credaro, senator și profesor universitar,

Cu deosebită stimă,

Dr. Mario Ruffini

Lector de limba română la Universitate Corso Principe

Eugenio, 17 Torino (Italia) ”⁸

Din Anexa nr.23 din- Petcu M., Gavrilă Ghe. - *Astra sighișoreană 1861-1950 și Horia Teculescu 1897-1942* aflăm și sentimentele d-lui Teculescu la primirea acestei scrisori „ *Pentru munca noastră am primit cuvinte de încurajare din toate părțile țării, dar mare ne-a fost mângâierea primind rândurile de mai jos, un puternic îndemn, sosit de peste hotare*”.

Activitatea lui H. Teculescu a fost multilaterală și rodnică. Două dintre lucrările lui, „Pe Mureș și pe Târnave”- bogată culegere de folclor publicată în 1930- și ampla carte despre directorul liceului „A.Șaguna” Brașov, „Virgil Onițiu, un educator deschizător de suflete și ziditor de idealuri”, publicată în 1937, au fost premiate de Academia Română: prima, în 1932, în urma raportului academic întocmit de poetul O. Goga, iar a doua în anul 1938 în urma raportului lui Onisifor Ghibu și a votului unanim.

Scrisorile primite cu aceste ocazii de H. Teculescu una de la Ion Bianu președinte al Academiei Române, datată 11.01.1931 și de la Onisifor Ghibu datată 27.12.1935, ne dau o imagine completă a recunoașterii de care s-a bucurat H. Teculescu în mediile academice interbelice.

„ Stimate domnule Teculescu,

Am cetit cu viu interes și multumire frumoasa D-tale scriere „ Pe Mureș și pe Târnave”. Ea cuprinde un măreț buchet din acele flori sufletești și poetice în cari s-a delectat copilăria mea, trăită în văile dintre Târnave, între Mediaș, Blaj și Cetatea de Baltă.....

Ai făcut o lucrare frumoasă și folositoare, un buchet un mozaic, în care cine vede și

pricepe poate cunoaște o latură de sublimitate a fondului artistic al neamului românesc cum se arată în mijlocul dulcelui nostru Ardeal, cea mai dulce și mai frumoasă parte din lume. Să trăiești!

I. Bianu

Președinte al Acad. Române”

„ Iubite amice,

Am citit cu o rară însuflețire sufletească paginile pe cât de calde și de adevărate pe atât de temeinice prin care ai reînviat, în Țara Bârsei imaginea neîntrecutului nostru director Virgil Onițiu. Tu i-ai înălțat prin aceste pagini un monument vrednic de măreția lui și i-ai fixat mai bine decât oricine personalitatea atât de hotărâtă și de complexă.....

O. Ghibu”

Deși cea mai mare parte din corespondența sa, H. Teculescu a purtat-o cu marele Lucian Blaga, prietenul său și fost coleg am ținut să prezentăm în aceste pagini doar corespondența sa cu personalitățile interbelice care au onorat Sighișoara cu prezența lor pentru a ne da seama de efervescența vieții culturale interbelice a orașului nostru ca urmare a eforturilor depuse de intelectualitatea de aici și în special de H. Teculescu.

Din aceste puține rânduri ne putem da seama de cultura și înalta ținută profesională ale celui ce a condus cu glorie destinele acestui liceu timp de 16 ani. Ca o aleasă prețuire și adânc respect, în anul 1943 conducerea liceului și oficialitățile județului Târnava Mare i-au ridicat un bust lui H. Teculescu (în zona unde se găsește azi bustul lui I. Chendi). Din păcate acesta a fost distrus de o bombă aruncată de aviația fascistă în 1944. Spiritul său va rămâne viu pentru totdeauna în orașul său de adopție pe care l-a iubit și l-a slujit până la moarte.

**Horia Teculescu kulturellen Bindungen mit den rumanischen Intellektuellen in der
Zwischenkriegszeit
(Zusammenfassung)**

Horia Teculescu war in der Zwischenkriegszeit eine der wichtigsten Persönlichkeiten aus Schäßburg und hat sich großen Zuspruchs seitens der kulturellen Elite aus Rumänien erfreut.

Direktor des Lyzeums "Principele Nicolae" aus Schäßburg, Schriftsteller und Vorsitzender bei "Astra", Horia Teculescu hat feste Beziehungen mit den markantesten Intellektuellen des Landes geknüpft und aufrechterhalten und schaffte es Schäßburg zu einem der wichtigsten Kulturellen Zentren.

**SE POATE VORBI DE O ROMÂNIZARE INTERBELICĂ
LA SIGHIȘOARA?**

Adonis P. Mihai

Fenomenul românizării în România Mare constituie un domeniu important de cercetare pentru istoricii români și străini cu preocupări istoriografice asupra perioadei interbelice.

Printre cercetătorii care s-au ocupat în ultimii ani de acest proces, care s-a derulat cu intensități diferite în provinciile unite cu Vechiul Regat în 1918 se numără și Irina Livezeanu (*Cultură și naționalism în România Mare 1918 – 1930*, București, 1998),¹ Mariana Hausleitner (*Românizarea Bucovinei. Impunerea pretenției național-statale a României Mari 1918 – 1944*, München, 2001)² și Dietmar Müller (*Cetățenia revocată. Evreii și musulmanii ca elemente de alteritate în codul național românesc și sârb. Concepte etnonaționale de cetățenie*, Wiesbaden, 2005).³

Irina Livezeanu a analizat în prima parte a lucrării sale modalitatea prin care statul român prin guvernele sale de la București a dorit românizarea Bucovinei, Basarabiei și Transilvaniei.

După 1918 elementul românesc din Ardeal a trebuit să înfrunte minoritatea maghiară nemulțumită, precum și minoritățile germană și evreiască, mai urbanizate și deținătoare de privilegii istorice mai mari decât cele ale românilor.⁴

Amprenta lăsată de români asupra peisajului urban al Transilvaniei era mai slabă decât prezența lor numerică. Orășenii români se grupau în trei categorii: cei cu statut înalt – doctori, preoți, învățători, profesori, avocați, ziariști, întreprinzători, care își desfășurau activitatea doar în cadrul comunităților românești, unde erau oarecum „ghetoizați”; o doua categorie era formată din orășeni români din clasa săracă, cu slujbe mărunte, servitori și muncitori necalificați și a treia categorie de orășeni, alcătuită din cei care își asimilaseră limbile și culturile urbane neromânești, ceea ce a făcut ca ei să prospere și să-și ridice statutul social în sistemul maghiar. Succesul lor

1 Irina Livezeanu, *Cultură și naționalism în România Mare 1918 – 1930*. Traducere din limba engleză de Vlad Russo, București, Ed. Humanitas, 1998.

2 Mariana Hausleitner, *Die Romänisierung der Bukowina: Die Durchsetzung des nationalstaatlichen Anspruchs Grossrumäniens 1918 – 1944 (Românizarea Bucovinei. Impunerea pretenției național-statale a României Mari 1918 – 1944)*, R. Oldenbourg Wissenschaftsverlag, München, 2001.

3 Dietmar Müller, *Staatsbürger auf Widerruf. Juden und Muslime als Alteritätspartner im rumänischen und serbischen Nationcode. Ethnonationale Staatsbürgerschaftskonzepte 1878 – 1941 (Cetățenia revocată. Evreii și musulmanii ca elemente de alteritate în codul național românesc și sârb. Concepte etnonaționale de cetățenie)*, Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, 2005.

4 Irina Livezeanu, *op. cit.*, p. 157.

a fost plătit însă cu pierderea identității lor etnice.

Caracterul estompat al comunității urbane românești din noile zone era agravat și de cultura străină ce impregna instituțiile culturale majore moștenite de România Mare – școlile, universitățile, mijloacele de informare - presa, teatrele.

Statul birocratic supradimensionat al României în alianță cu intelectualitatea naționalistă ale cărei posturi le-a asigurat a început să compenseze slăbiciunea societății civile urbane a etnicilor români cu o politică culturală activă intervenționistă. S-a urmărit transformarea infrastructurii educaționale a țării în favoarea românilor, dezvoltând elita etnică românească a țării, înlăturând elitele neromânești și românizând instituțiile și orașele țării întregite.

Studiul Mariane Hausleitner pornește de la prezentarea situației sociale, economice și naționale a Bucovinei multietnice din Imperiul austro-ungar și dezbate mai apoi, pe larg perioada interbelică din Bucovina cu încercările sistematice ale guvernelor de la București de a omogeniza etnic această provincie alipită în 1918. Față de alte regiuni unite în 1918, Bucovina avea o populație de 59% formată din minorități naționale (ucrainieni, ruși, evrei, germani, polonezi, maghiari), astfel că explozia naționalismului autohtonist susținut de București a fost inevitabilă. Radicalizarea acestui fenomen se găsea în urmările primului război mondial și în intensificarea acțiunilor antisemite. Studiul redă măsurile administrative folosite de București pentru românizarea forțată, reacțiile defensive ale minorităților și abuzurile administrației de stat din teritoriu. Paralel cu radicalizarea forțelor și grupurilor naționale românești a avut loc și radicalizarea minorităților din zonă, amenințate cu pierderea identității lor naționale prin măsurile luate de către statul român în domeniul învățământului, presei, bisericii, culturii tradiționale. Era în fapt o deznaționalizare dirijată din partea statului român care a determinat o ofensivă a minorităților naționale din această regiune a României Mari.⁵

Cel de al treilea autor, Dietmar Müller, indică forma prin care majoritatea a înțeles să integreze minoritățile în România Mare, respectiv în Iugoslavia – Serbia. Pentru aceasta a urmărit constituirea codului național al celor două state și concepția despre cetățenie, despre regulile de includere sau de excludere de la statutul de cetățean.

După Dietmar Müller obsesia etnicității și adversitatea față de minorități nu au fost apanajul partidelor extremiste de dreapta, ci au cuprins și pătri sociale mai largi, devenind codul specific în discursul public românesc interbelic. La formarea unei astfel de atitudini, sistemul de învățământ, prin componentele sale, a contribuit într-o mare măsură. În comparație cu codul național al sârbilor din acea perioadă, care s-a construit în raport cu elementul de alteritate reprezentat de musulmani, codul național românesc s-a definit în mare măsură prin raportarea la evrei.⁶

5 William Totok, *Un studiu de referință în Observatorul cultural*, nr. 108, 19 martie 2002.

6 Bogdan Murgescu, *Etnicitate versus naționalism în Observatorul cultural*, nr. 310, 2 martie

Românii au descoperit foarte repede că a fost mai ușor să proclame Unirea, să câștige confruntările militare, să obțină recunoașterea internațională decât să dobândească o poziție dominantă în viața economică, socială și culturală a Transilvaniei. Etnicii minoritari nu au fost ușor de dislocat din pozițiile pe care le ocupau de generații întregi în profesii, în școli și în orașe.

Populația românească trebuia să își constituie o clasă de mijloc și elite naționale, în detrimentul aristocrației și burgheziei maghiare, germane și evreiești existente în Transilvania. Și aceasta se putea realiza numai prin „românizarea” orașelor. „Românizarea” acestora nu a însemnat „românizarea” populației urbane, deznaționalizarea maghiarilor, germanilor și a celorlalte minorități etnice, ci efortul statului român de a dezvolta elite de origine etnică românească, astfel încât să poată înlocui în special elitele maghiare care guvernaseră până atunci. Abia în anul 1992 procentul populației urbane românești din Transilvania a ajuns la nivelul procentului de populație românească din provincie – 75%, iar procentul de populație urbană maghiară din Ardeal să coboare la nivelul procentului de populație maghiară din regiune – 20%.⁷

În cele ce urmează am dori să prezentăm câteva date privind unele componente ale procesului de românizare, care s-a desfășurat la Sighișoara în perioada interbelică. Am avut în vedere administrația județului Târnava Mare și a orașului reședință Sighișoara, românizarea posturilor de funcționari publici din oraș, crearea învățământului liceal românesc la Sighișoara, românizarea denumirilor străzilor și piețelor orașului, alegerile locale de la Sighișoara din anul 1934.

Teritoriul Regatului României era împărțit administrativ în perioada interbelică, după cum bine se cunoaște, în județe și comune urbane sau rurale, cu personalitate juridică, patrimoniu și organe proprii de conducere. Județele se împărțeau în circumscripții administrative – plase – pentru controlul mai facil al activităților autorităților locale.

Județul Târnava Mare era unul din cele 71 de județe ale României Mari și avea în componența sa administrativă 6 plase: Sighișoara, Mediaș, Agnita, Rupea, Saschiz, Șeica Mare. Județul avea un oraș reședință – Sighișoara, un oraș nereședință – Mediaș, 197 comune rurale și 2 sate.⁸ Orașul reședință de județ - Sighișoara - cu o importanță economică și culturală, concentra organele administrației județene și locale.

Orașul era condus de un primar și de un ajutor de primar (puterea executivă) și era administrat de un consiliu comunal (organ deliberativ). În componența consiliului erau 28 membri, o parte consilieri aleși și o altă parte consilieri de drept. Primarul era

2006.

7 Lucian Leuștean, *România și Ungaria în cadrul “Noii Europe” (1920 – 1923)*, Iași, Ed. Polirom, 2003, pp. 95-97.

8 *Monografia Județului Târnava Mare*, Sighișoara, Tipografia Miron Neagu, 1943, p. 175.

numit de către consiliul comunal, dintre consilierii aleși.⁹ La Sighișoara în perioada interbelică consiliul local a ales următorii primari: August Leonhardt, care și-a continuat primariatul din timpul Imperiului austro-ungar (din 1910) și în România Mare (până în 1930); Wilhelm Seiwerth (1932 – 1933); Aurel Mosora (1934 – 1937);¹⁰ Nicolae Alduleanu (1937 – 1938), Ioan Ioanovici (1939 – 1940).¹¹ O dată cu primarul Aurel Mosora (P.N.L.), primul primar român al localității, românizarea orașului a intrat într-o altă etapă, după cum vom vedea în continuare.

La Sighișoara s-a aflat în anii interbelici și administrația județului Târnava Mare. Administrația județeană a fost exercitată de consiliul județean, organ deliberativ al delegației județene și a prefectului. Asemeni consiliului comunal și consiliul județean era compus din membri aleși și membri de drept, numărul membrilor aleși fiind în raport cu populația județului, județul Târnava Mare având 24 de consilieri județeni.

În fruntea administrației județului s-a aflat prefectul, reprezentantul guvernului în teritoriu și conducătorul administrației județene. La Prefectura județului Târnava Mare s-au succedat în perioada 1919 – 1941 un număr de 21 prefecti, reprezentând diversele partide politice care au guvernat România în acei ani.¹² Cel mai lung mandat de prefect l-a avut liberalul Ioan Prescurea (25 ianuarie 1922 – 3 aprilie 1926), în rest aproape în fiecare an prefectul se schimba.

Deși primul prefect român a fost numit la 11 ianuarie 1919 în persoana avocatului dr. Dionisie Roman din Mediaș, unii dintre funcționarii minoritari și-au continuat activitatea în cadrul administrației județene românești, după depunerea jurământului de fidelitate față de statul român. Au existat funcționari maghiari care s-au pensionat abia în anul 1939.

Primul consiliu județean s-a constituit abia la 1 august 1926, prefect al județului Târnava Mare fiind Aurel Popa, iar subprefect avocatul Simon Balint. Din acest consiliu au făcut parte 24 de membri aleși și 10 consilieri de drept.¹³ Dintre consilierii aleși 10 erau din Sighișoara, iar din rândul celor de drept, 8. Din punct de vedere etnic primul consiliu județean din Târnava Mare avea următoarea componență: 52,94% români, 41,17% sași, 5,89% maghiari.

Pentru a ilustra fenomenul de românizare la Sighișoara din punct de vedere administrativ ne-am oprit asupra a două exemple, cu profunde consecințe în plan socio-economic.

Pentru început atenția noastră a fost atrasă de o solicitare a sașilor sighișoreni

9 *Enciclopedia României*, București, 1936, vol. I, p. 307.

10 *Schäßburg. Bild einer siebenbürgischen Stadt*. Herausgegeben von Heinz Brandsch, Heinz Heltmann und Walter Lingner, Rautenberg Verlag, 1998, p. 119.

11 Traian Bosoancă, *Mureșenii și Marea Unire*, Târgu Mureș, Ed. Ardealul, 2000, p. 124.

12 *Monografia Județului Târnava Mare*, p. 226.

13 *Monografia Județului Târnava Mare*, pp. 186-187.

publicată în ziarul local de limba germană *Groß-Kokler Bote* la începutul anului 1931 și care purta un titlu sugestiv - *Solicităm mai multe posturi de funcționari pentru sași*.¹⁴ Textul debuta cu o afirmație oarecum surprinzătoare – „*Fraților noștri români le place în ultimul timp, din nou, să joace rolul celor asupriți*”, cu atât mai mult cu cât era scrisă în 1932, la 13 ani de la unire. Români din orașul Sighișoara ceruseră repartizarea tuturor posturilor de funcționari în raport cu numărul de locuitori, mai ales în domeniile unde sașii, datorită ponderii lor, mai dețineau puterea decizională. Sașii își simțeau amenințate de către români, posturile administrative, cele de funcționari publici. Autorul articolului ajungea la un moment dat chiar să întrebe: „*Care e de fapt situația cu această asuprire a elementului românesc?*!” și prezenta realitatea exactă a timpului cu cifre, într-un tabel comparativ – numărul românilor, respectiv numărul sașilor angajați în instituțiile publice din Sighișoara anulului 1931. Din cele redade de către publicația germană *Groß-Kokler Bote* funcționarii români dominau în proporție de 100% posturile din administrația spitalului și cele de medici, cele din poliție și Siguranță, din prefectură (conducerea ei propriu-zisă), din tribunal, direcția agricolă, serviciul de standardizare, din transporturi, ocolul silvic, serviciile poștale, inspectoratul școlar. Funcționarii de etnie germană dețineau majoritatea doar în magistratură și în cadrul personalului Uzinei Electrice a orașului. Astfel că proporționalitatea dintre funcționarii sași și cei români era de 18% la 82%, deși sașii reprezentau încă 40,17%, iar românii doar 33,49% din populația orașului. Etnicii români din localitate au avut de partea lor în toată această perioadă prefectura și guvernele de la București, iar din 1934, după cum vom vedea în continuare, și primăria orașului Sighișoara.

Aceasta era situația funcționarilor în orașul unde sașii mai dețineau încă majoritatea relativă în cadrul populației și într-un județ – Târnava Mare – în care aveau aproape majoritatea absolută și implicit plăteau cele mai multe impozite!

În partea a doua a textului autorul, oarecum indignat de ceea ce reflectau procentele, ajungea să declare: „*Este strigător la cer cum sașii sunt scârbiți și presați să plece din toate funcțiile. Putem presupune, că peste puțin timp abia dacă vom avea undeva un funcționar sas, în timp ce frații noștri români chiar își creează noi posturi dacă nu ne vom impune energic punctul nostru de vedere!*”

De fapt prin acest articol sașii trăgeau un semnal de alarmă față de politica de românizare a administrației românești din județ și din orașul Sighișoara, prin promovarea etnicilor români în posturile de funcționari. Sașii se aflau în situația de a cere ca și membrii comunității germane să fie angajați pentru posturile de funcționari din instituțiile publice ale orașului sau să fie păstrați ca funcționari, în raport direct cu procentul pe care această populație îl reprezenta, asemenea etnicilor români. A fost o cerere perfect justificabilă din punct de vedere demografic, însă situația în această

14 *Groß-Kokler Bote*. Nro. 2766, den.3 Januar 1932, LIV.Jahrgang, pp. 3-4. Mulțumesc și pe această cale

d-lui Virgil Jitariuc pentru traducerea textului din limba germană.

direcție nu mai avea cum să se schimbe în favoarea etnicilor germani. „Socotelile” administrației românești au fost cu totul altele față de ceea ce sperau și își doreau sașii. Finalul articolului reproducea o întrebare retorică la adresa românilor: „*Oare uită românimea, promisiunea sa de la Alba Iulia – fiecare popor să aibă învățământul, administrația și justiția în propria sa limbă prin persoanele din interiorul său? Noi nu renunțăm la acest drept!*”

Chiar dacă sașii nu renunțau la acest drept, promisiunea de mai sus nu a fost ținută niciodată de guvernele României din perioada interbelică în raport cu minoritățile sale din Transilvania. Acțiunile politice ale acestora au fost concentrate tocmai pentru modificarea peisajului demografic urban ardelean prin măsuri administrative, economice sau legislative. Sașii pretextau pe bună dreptate Rezoluția de la Alba Iulia pe baza căreia ei au și fost de acord cu unirea din 1918 a Transilvaniei cu Vechiul Regat al României și mai apoi cu apartenența lor statală la România Mare. Dar invocarea acesteia la 13 ani de la proclamație era mult prea tardivă, iar politica dirijată de românizare și-a urmat cursul său forțat, cu sprijinul administrației românești din regiune.

Informațiile referitoare la numărul funcționarilor de etnie germană și de etnie română din Sighișoara în anul 1931 reflectau într-o lumină nouă cei 13 ani de eforturi în domeniul românizării instituționale. Rezultatele ar fi fost, probabil, și mai „fructuoase” dacă administrația locală din acel moment – Primăria cu serviciile sale – ar fi fost conduse de români.

Altă ilustrare eclatantă privind amploarea fenomenului de românizare, de această dată în administrația locală, a fost românizarea personalului primăriei Sighișoara între anii 1926 – 1937 (11 ani). Numărul total al funcționarilor care lucrau în cadrul primăriei a fluctuat între 34 și 46. Din anul 1926 a început scăderea numărului de funcționari sași, de la 86,49% la 57,50% în 1934/1935 și 21,74% în 1936/1937. În schimb funcționarii români au avut o evoluție ascendentă, de la 10,81% în 1926, la 30,55% în 1934/1935 și chiar 73,91% în 1936/1937. Funcționarii maghiari nu au înregistrat fluctuații spectaculoase, ei situându-se în cei 11 ani între 2,28% și 7,50% din totalul funcționarilor.

Numirile funcționarilor români din administrația locală s-au făcut mai ales din anul 1933, în 1937 fiind înregistrați la Primăria orașului Sighișoara un număr de 34 români (73,91%), 10 sași (21,74%) și doar 2 maghiari (4,35%). „*Meritul*” pentru această nouă realitate administrativă i-a revenit primariatului lui Aurel Mosora (1934-1937), care a reușit să ridice procentul de la 30% la 74% în rândul salariaților români. În epocă se afirma faptul că acest primar „*a imprimat un spirit românesc tuturor funcționarilor administrației comunale și a sădit un aspect românesc acestei administrații.*”¹⁵

La conducerea Primăriei s-au aflat liberalul Aurel Mosora, în calitate de

primar; Ștefan Colceriu, dr. August Leonhardt ajutoare de primar și Maximilian Lang, secretar al instituției. Remarcăm două nume românești și două germane. Situația era cu totul alta în cadrul celor 12 servicii ale primăriei, unde numele românești erau în proporție de 74%.¹⁶

Între anii 1919-1920 existau în presa de limbă germană din Sighișoara (de fapt singura presă scrisă din oraș la acea vreme) o serie de anunțuri privind organizarea și desfășurarea cursurilor de limba română pentru locuitorii neromâni ai orașului.

Astfel la 1 aprilie 1919¹⁷ începeau 2 cursuri de limba română, împărțite în două module: „*Kurs Dr. Hollitzer Julius I*” și „*Kurs Dr. Hollitzer Julius II*”. Trebuie să remarcăm aici că profesorul Julius Hollitzer, care preda limba română și la liceul german „*G. D. Teutsch*” din Sighișoara îi învăța limba română pe conașionalii săi și nu numai, în cursuri organizate în afara liceului. Peste o săptămână de la deschiderea acestor cursuri erau înscrise 80 de persoane!¹⁸ Un alt curs de limba română era organizat și la sfârșitul lunii ianuarie 1920,¹⁹ tot cu două module.

Un alt aspect deosebit de interesant și valoros pe care l-am surprins în presa epocii au fost cererile diverșilor cetățeni maghiari din Sighișoara de origine etnică maghiară, germană și slovacă pentru a obține cetățenia română. Cererile erau adresate Ministerului Justiției din Regatul României Mari, Comisiei de naturalizări și erau publicate apoi în ziarul local de limbă germană *Groß-Kokler Bote*. Astfel de solicitări pentru cetățenia română erau semnate în mai 1925 de către Albert Magyary, inginer chimist,²⁰ Emil Jurim, inginer, în ianuarie 1926;²¹ Josef Eberl, berar²² sau Rudolf Meltzer.²³ Toți aceștia aveau legături familiale cu Sighișoara, își aveau domiciliul și locul de muncă în oraș și doreau să le păstreze și în noul stat, România Mare.

O modalitate distinctă pentru a susține românizarea în orașul Sighișoara a fost întemeierea Liceului românesc de băieți „*Principele Nicolae*” în anul 1923.

În anii imediat unificării la Sighișoara existau următoarele instituții școlare: un liceu evanghelic german „*Episcopul G. D. Teutsch*”, o școală medie evanghelică de băieți și una de fete, o școală primară evanghelică de băieți și una de fete, o școală medie de stat de fete, o școală primară de stat de băieți și una de fete, 1 școală medie mixtă romano-catolică, o școală confesională primară romano-catolică și una reformată, o școală inferioară de meserii.²⁴

16 *Ibidem*, pp. 36-41.

17 *Idem*, Nro. 2096, den.23 März 1919, XLI.Jahrgang, p. 3.

18 *Idem*, Nro. 2097, den.30 März 1919, p. 3.

19 *Idem*, Nro. 2142, den.25 Januar 1920, p. 3.

20 *Idem*, Nro. 2437, den.20 September 1925, XLVII.Jahrgang, p. 5.

21 *Idem*, Nro. 2420, den.24 Mai 1925, p. 5.

22 *Idem*, Nro. 2455, den.4 Januar 1926, XLVIII.Jahrgang, p. 5.

23 *Idem*, Nro. 2457, den.7 Februar 1926, p. 4.

24 *Anuarul „Socec” al României Mari, 1924, vol. II, București, Ed. „Socec & Co.” S. A., 1925, p. 722.*

Statul român nu dispunea la Sighișoara, după Unire, de un învățământ românesc secundar, care era considerat în epocă vital, de importanță națională pentru “cucerirea” orașului săsesc. Dorind să ocupe locuri însemnate în orașele ardelen, românii din mediul urban au manifestat un interes susținut pentru mobilitatea socială simbolizată și facilitată de școlile românești secundare. Tensiunile care inevitabil au apărut, s-au manifestat între stat, care dorea ca școlile să producă o solidă clasă mijlocie, de nivel scăzut, prin pregătirea de învățători și meseriași, și românii din partea locului, care preferau să acceadă prin intermediul școlilor teoretice la poziții dominante în societatea urbană ardeleană. Astfel cucerirea culturală a orașelor transilvănene s-a derulat ca un proces fizic.

O problemă importantă în această luptă culturală desfășurată în mediul urban a fost aceea a tipului de învățământ potrivit pentru interesele românești – învățământ teoretic sau profesional. Cei mai mulți au considerat învățământul teoretic singura cale către o viață urbană pentru elita românească.²⁵

Membrii comunității românești din Sighișoara au optat și ei pentru un învățământ teoretic, pentru înființarea unui liceu de băieți în oraș. Răspunzând unor solicitări repetate, care au fost susținute de o serie de oameni politici din județul Târnava Mare – inspectorul școlar general cerea la 6 martie 1923 permisiunea din partea ministrului instrucțiunii publice, dr. Constantin Angelescu, să deschidă un liceu de băieți în orașul săsesc Sighișoara: “*Considerând că orașul Sighișoara, ca și orașele din apropiere Ibașfalău [Dumbrăveni] și Mediaș, sunt centre săsești compacte cu puternice organizații culturale, cred că infiltrarea mai adânc în aceste mase a elementului românesc se impune ca o necesitate națională. În acest scop, îmi permit, D-le Ministru, a vă ruga să admiteți în principiu înființarea în Sighișoara a unui liceu de băieți.*”²⁶ În prima *Cronică școlară. Dare de seamă. 1923-1926* a liceului de băieți “*Principele Nicolae*” se sublinia ideea că “*cerinți de ordin cultural național au făcut să se înființeze un liceu de băieți în orașul Sighișoara.*”²⁷

Argumentul cel mai obișnuit în cererile de înființare a școlilor românești a fost cel național. Deși s-au referit la inechități reale și la dorința de a le îndrepta, aceste cereri utilizau în general un procedeu retoric atunci când descriau condițiile locale ca fiind intrinsec legate de interesele statale și naționale.²⁸

În urma cererii adresate Ministerului Instrucțiunii Publice din 6 martie 1923, care a primit răspuns favorabil din partea ministrului s-au deschis în data de 26 septembrie 1923 cursurile primului liceu românesc din Sighișoara. În primul an școlar

25 Irina Livezeanu, *Cultură și naționalism în România Mare 1918 – 1930*. Traducere din limba engleză de Vlad Russo, București, Ed. Humanitas, 1998, pp. 204-205.

26 *Ibidem*, p. 206.

27 *Anuarul Liceului „Principele Nicolae” din Sighișoara. Anul școlar 1926/1927*, publicat de Horia Teculescu, director, Sighișoara, Tipografia Markus, 1927, p. 167.

28 Irina Livezeanu, *op. cit.*, p. 206.

au fost înscriși 172 de elevi împărțiți în 5 clase (169 români și 2 evrei).

În prealabil, la 1 septembrie 1923 a fost detașat la Sighișoara din orașul Râmnicu Sărat (jud. Râmnicu Sărat la acea vreme, astăzi jud. Buzău) Nicolae Petrescu-Zoița pentru a i se încredința direcțiunea liceului nou înființat. La scurt timp după instalare acesta mărturisea: “*Greutățile cu care ne-am luptat au fost aproape de neînchipuit.*” Nicolae D. Petrescu-Zoița ocupase anterior funcția de inspector secundar în Regiunea școlară VI, Craiova.

Nu peste mult timp, la 23 februarie 1924, debutau în cadrul liceului, în prezența ministrului Constantin Angelescu, cursurile de limba română, de istoria și geografia României și cursul de drept constituțional pentru cei care nu erau de origine română. Aceste cursuri au fost urmate în intervalul cronologic februarie – mai 1924 de către 320 etnici minoritari.²⁹

Mediul școlar românesc din Sighișoara nu a avut nici un exponent care să ocupe funcția de director a primului liceu românesc, fiind detașat în acest sens de către Ministerul Instrucțiunii Publice tocmai din Râmnicul-Sărat (Vechiul Regat) – Nicolae D. Petrescu-Zoița, care a condus liceul între 1 septembrie 1923- aprilie 1926. I-au urmat Ioan Medrea (aprilie-octombrie 1926) și el detașat, de la liceul din Dumbrăveni și apoi din octombrie 1926 și până la moartea sa (1942), Horia Teculescu, detașat la rândul lui de la Liceul “*Mihai Viteazul*” din Alba Iulia.

Între anii 1923 - 1941 au frecventat cursurile liceului “*Principele Nicolae*” un număr total de 4.944 elevi din care 4.507 români (91,16%), 316 maghiari (4,25%), 44 sași (0,80%), 44 alții (0,80%) și 33 evrei (0,45%).

Trebuie să remarcăm faptul că în anii 1923-1941 la liceul românesc s-au înregistrat modificări semnificative în componența corpului didactic, sosind la Sighișoara profesori cu licențe de specialitate susținute la universitățile din București, Cluj, Iași, Cernăuți.³⁰

Între anii 1929-1933 a avut loc la liceul românesc o rotație deosebită de cadre didactice, foarte mulți profesori din acest liceu fiind detașați în alte orașe din Transilvania, Moldova și Muntenia.³¹

Din anul școlar 1919/1920 a început să funcționeze la Sighișoara și un gimnaziu românesc de stat, transformat în 1922/1923 într-o școală medie de stat pentru fete, urmând cursurile 95 de eleve.³² Din anul școlar 1923/1924 școala medie de stat de fete

29 *Anuarul Liceului „Principele Nicolae” din Sighișoara. Anul școlar 1926/1927*, p. 164.

30 *Anuarul Liceului „Principele Nicolae” din Sighișoara. Anul școlar 1927/1928 și 1928/1929*. Publicat de Horia Teculescu, director, Sighișoara, Tipografia Miron Neagu, 1929, pp. 310-311.,

31 *Anuarul Liceului „Principele Nicolae” din Sighișoara. Anul școlar 1929/1930 și 1932/1933*. Publicat de Horia Teculescu, director, Sighișoara, Tipografia Miron Neagu, 1933, p. 397.

32 *Anuarul Școlii Medii de Stat pentru fete din Sighișoara pe anul școlar 1922/1923*, publicat de Mihail A. Vitez, director, Sighișoara, Tipografia Friedrich J. Horeth, 1924, p. 19.

a fost transformată din nou, de data aceasta în liceu românesc de fete cu 5 clase, prin ordinul aceluiași ministru al instrucțiunii publice, dr. Constantin Angelescu,³³ care a aprobat înființarea liceului de băieți “*Principele Nicolae*”.

Între anii 1919 – 1941 din totalul de 3199 eleve, 2667 au fost de etnie română (83,36%), maghiară 294 (9,19%), germană 152 (4,75%), evreiască 85 (2,65%), alta 1 (0,03%).

În paralel cu cele două licee românești și-a desfășurat activitatea educațională și liceul german “*G. D. Teutsch*” din Sighișoara, unde au fost introduse cursuri în limba română alături de cele în limbile germană, greacă și latină mai vechi. Din anul școlar 1921/1922 limba de predare maghiară a fost înlocuită cu limba română. Printre profesorii care au predat limba română la acest liceu s-au numărat în anul școlar 1921-1922 Karl Brandsch, dr. Julius Hollitzer, Carl Seraphin.³⁴

Numărul total al elevilor a fost între anii 1921-1941 de 4907, din care români 60 (1,22%), sași 4577 (93,27%), maghiari 192 (3,91%), evrei 41 (0,83%), alții 37 (0,75%).

Istoria românizării orașului Sighișoara a mai înregistrat o etapă prin traducerea și adaptarea în limba română, iar în unele cazuri prin schimbarea efectivă a vechilor denumiri de străzi, piețe și drumuri limitrofe localității. Uneori denumirile noi, românești, au fost folosite în paralel cu cele vechi săsești. Și în ziua de astăzi unele zone ale orașului sunt denumite de către populația românească cu vechile denumiri săsești.

Numele străzilor, piețelor și zonelor din oraș au constituit subiectul interpretărilor și modificărilor timpului. Vechile denumiri săsești sau germane au urmat o clasificare destul de strictă, multe din numele de străzi derivând din mărimea și specificul străzii, din condițiile geologice ale zonei, din marcarea locurilor istorice care au avut legătură cu edificarea orașului. Alte străzi au primit numele pe baza unor criterii economice sau după numele unor personalități ale orașului sau după numele locuitorilor și al reliefului din împrejurimi.³⁵

Consiliul orașului Sighișoara a aplicat decretul nr. 2861 din 9 iulie 1920 emis de guvernul Averescu privind stabilirea noilor denumiri ale străzilor și piețelor din orașele României Mari. În urma propunerilor comisiei române și a celei germane au fost fixate noile nume ale străzilor și piețelor din Sighișoara. Denumirile urmau a fi

33 Anuarul Liceului „Principele Nicolae” din Sighișoara. Anul școlar 1926/1927, p. 164.

34 67. Bericht über die Schuljahre 1917/18-1921/22 des Bischof-Teutsch-Gymnasiums in Schäßburg veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1921/22 von Dr. Johann Wolff, Rektor, Schäßburg, Buchdruckerei Friedr. J. Horeth, 1922, pp. 3-4.

35 Walter Roth, *Toponymisches von Schäßburg* în *Schäßburger Nachrichten* HOG Informationsblatt für Schäßburger in aller Welt, Nr.10, Heilbronn, den 1. Dezember 1998, 5. Jahrgang, p. 17.

înscrise pe plăcuțe trilingve și fixate la colțul străzilor, pe zidurile caselor sau dacă era cazul pe porțile acestora. Plăcuța trilingvă cuprindea numele străzii sau al pieței în următoarea ordine: română, germană și maghiară, textul trilingv fiind dispus în plan vertical.

Consiliul orașului a căzut de acord asupra denumirii străzii principale a orașului și pieței centrale după numele *Regelui Ferdinand*. Parcul orașului a primit și el numele prințului moștenitor, *Carol*. Totodată s-a convenit, în urma cererilor exprimate de etnicii români ca 3 străzi mai importante ale orașului să poarte nume românești, străzile și piețele unde locuiau majoritar românii să poarte și ele nume românești, iar zonele locuite de sași să păstreze vechile nume istorice de piețe și străzi. Consilierilor sași nu li s-a părut corectă intervenția statului român, prin acțiunea de schimbare a denumirilor străzilor orașului, motivând că localitatea a fost întemeiată cu sute de ani în urmă de etnicii germani și avea atunci, în anul 1920, un caracter săsesc dominant. Comisia statului român, deși se afla în oraș de câteva luni nu a recunoscut pe deplin specificul condițiilor locale cu privire la acordarea numelor românești pentru străzile și piețele orașului. Românii nativi din Sighișoara nu au avut pretenții atât de mari privind noile denumiri pentru străzi.

Pe baza aceluiași decret se mai stabileau și numele firmelor magazinelor din orașele aflate în teritoriile alipite în 1918. Acestea erau indicate în limba română și puteau, în mod facultativ, după alegerea proprietarului, să cuprindă și o altă limbă înscrisă, cu condiția ca textul să fi avut aceeași formulare și mărime ca în limba română.³⁶

În luna martie 1921 se intervenea din nou la denumirea a 12 străzi și piețe din Sighișoara, cele mai importante artere și piețe ale orașului. Numele vechi germane ale acestora erau efectiv schimbate cu altele noi, românești: *Marktplatz* – *Piața Unirii*; *Baiergasse* – *Str. Regele Ferdinand*; *Brunnenplatz* – *General Grigorescu*; *Hintergasse* – *Str. Șt. O. Iosif*; *Hüllgasse* – *Str. Ilarie Chendi*; *Quergasse* – *Str. Simion Bărnuțiu*; *Holzmarkt* – *P-ța Victoriei*; *Grosse Mühlgasse* – *Str. Andrei Mureșanu*; *Schantzplatz* – *P-ța 10 Mai*; *Am Hemchen* – *Str. General Dragalina*; *Holzmarktgasse* – *Str. Mărășești* și *Schassergasse* – *Str. Mihai Eminescu*.

Au mai fost operate și alte modificări asupra denumirilor străzilor de-a lungul perioade interbelice.³⁷ (vezi *Anexa*)

Din cele 68 de străzi și piețe care existau la Sighișoara, 36 (52,95%) aveau denumiri de origine germană (săsești) și au fost adaptate la limba română prin traducerea vechilor nume, iar 32 (47,05%) purtau denumiri noi, românești, prin schimbarea efectivă a vechilor nume istorice. Întâlnim nume românești precum *Regele Ferdinand* sau *Piața Unirii* pentru artera principală, respectiv piața centrală a orașului. A apărut

36 *Groß-Kokler Bote*, Nro. 2178, den.3 Oktober 1920, XLII. Jahrgang, p. 3.

37 *Groß-Kokler Bote*, Nro. 2744, den.2 August 1931, XLII. Jahrgang, p. 5.

chiar și o stradă cu numele de *Română*, indicând realitatea demografică a zonei. Printre alte nume românești de străzi care atrăgeau atenția se distingeau cele purtând numele generalilor de divizie, care au luptat în primul război mondial, *Eremia Grigorescu* și *Ioan Dragalina* precum și numele celebrei bătălii de la *Mărășești*.

Pentru a întregi acest tablou al românizării dorim să adăugăm și o nouă realitate toponimică, care exista consemnată în județul Târnava Mare la nivelul anului 1933. Numele localităților care compuneau plasele acestui județ au fost și ele supuse unui proces direct de românizare. Au existat puține cazuri în care denumirile așezărilor au rămas neschimbate, iar unele dintre cele noi nu aveau nici o legătură directă cu localitatea pe care o indicau. Raportându-ne la Plasa Sighișoara aveam următoarea situație: *Doina (Archita)*, *Basarabi (Criț)*, *Brâncoveni (Saschiz)*, *Bălcescu (Țopa)*, *Codreni (Jacul)*, *Crânguri (Hetiur)*, *Dănești (Daneș)*, *Florești (Felța)*, *Avram Iancu (Apold)*, *Islaz (Roandola)*, *Lunca (Laslea)*, *Mănăstireni (Cloașterf)*, *Pajiște (Valchid)*, *Satunou (Noul Săsesc)*, *Valea Frumoasă (Mălâncrav)*, *Vălișoara (Șapartoc)*, *Viișoara (Seleuș)*.³⁸

Alegerile pentru consiliul orașului Sighișoara din luna iunie 1934 au avut o însemnătate deosebită asupra evoluției și dezvoltării orașului. În epocă, acestea au apărut drept „o luptă decisivă care s-a dat între națiunea română și cea germană pentru consiliul comunal al orașului Sighișoara.” Se foloseau termeni militari pentru a descrie confruntarea electorală, a cărei „miză” a fost de fapt a doua etapă majoră a românizării orașului, după cum au dovedit anii următori alegerilor.

Sașii au fost perfect conștienți de această acțiune în derulare a statului român. În campania electorală din luna mai a anului 1934, susținută masiv de ziarul de limbă germană *Groß-Kokler Bote*, sașii au apelat la o serie de elemente istorice din trecutul Sighișoarei, a cărei construcție s-a datorat generațiilor anterioare de germani. Textele electorale aveau un pronunțat caracter coercitiv, sașii anticipând oarecum ceea ce ar fi urmat în cazul unui eșec electoral. Pentru a înțelege și mai bine starea în care se aflau etnicii germani la momentul alegerilor locale din anul 1934 am desprins un fragment dintr-un text electoral, contemporan perioadei:³⁹ „*Sighișoara este și rămâne săsească, pentru că acest oraș, demn de admirat, cu un trecut glorios, este opera strămoșilor noștri și pentru că noi suntem ferm hotărâți să păstrăm această lucrare, pe deplin onorabilă a poporului nostru, cu orice preț și să o extindem mai departe. Cine aderă la aceste scopuri înalte, își îndeplinește pe 3 iunie datoria sa pentru popor și pentru orașul natal. Acela care la ora deciziei este indiferent sau infidel, ia asupra sa cea mai gravă vină, de neiertat.*”

Din păcate, cu toată determinarea politică a etnicilor germani, catastrofa pentru

38 Horia Teculescu, *Oameni și locuri din Târnava Mare în Anuarul Liceului „Principele Nicolae din Sighișoara pe anii 1929/30 – 1932/33* publicat de Horia Teculescu, director, Sighișoara, Tipografia Miron Neagu, 1933, pp. 372-376.

39 *Groß-Kokler Bote*, Nro. 2891, den.27 Mai 1934, 56.Jahrgang, p. 4.

ei s-a produs, iar rezultatul final al alegerilor i-a scos drept câștigători pe românii din Sighișoara.

Populația orașului era în anul 1934 de aproximativ 13.500 de suflete, din care au avut drept de vot 3.856 persoane (28,63%). Lista nr. 2, cea a sașilor sighișoreni a obținut 1.474 voturi, pe când cea româno-maghiară 1.537, cu 63 voturi mai mult decât sașii.⁴⁰

Ceea ce se omite de multe ori când sunt evocate alegerile locale de la Sighișoara din anul 1934 este faptul că P.N.L. a câștigat alegerile în pact electoral cu P. Maghiar, la care s-au adăugat și voturile evreilor, care au votat lista românilor și maghiarilor. Numai 63 de voturi au înclinat balanța electorală în favoarea românilor, care cu sprijinul P. Maghiar au reușit să înlocuiască pentru prima dată în istoria seculară a orașului de pe râul Târnava Mare administrația germană a localității. Dacă populația românească nu ar fi câștigat alegerile, poate, procesul românizării orașului la nivel administrativ ar fi stagnat o perioadă.

Primarul a fost ales dintre candidații listei nr.1, a P.N.L. în pact electoral cu P. Maghiar, în persoana deputatului liberal Aurel Mosora.⁴¹ În urma alegerilor locale din iunie 1934 nu a fost admis în consiliul comunal al orașului Sighișoara nici un consilier de drept de origine germană, abia în anul 1937, când consiliul a fost reînnoit pe jumătate au fost acceptați 3 consilieri de drept, de origine germană.

La 15 iunie 1934 primul primar român al Sighișoarei, Aurel Mosora își prelua mandatul încredințat de populația românească. Acesta a fost debutul unor transformări ireversibile în istoria orașului Sighișoara.

În cazul „românizării” de la Sighișoara rezultatele au fost mai mult decât satisfăcătoare pentru autoritățile statului român. Principalele metode aplicate pentru românizarea orașului săsesc – înființarea a două licee românești de stat, unul de băieți și unul de fete și promovarea funcționarilor români în administrația județeană și locală – au fost deosebit de fructuoase, cu consecințe de lungă durată. În anii ‘30 ai sec. al XX-lea, mai ales, acest fenomen s-a putut manifesta cu toată intensitatea sa, susținut foarte ferm de guvernele României Mari.

Prin „românizare” în cazul orașului Sighișoara nu am perceput niciodată asimilare, ci am înțeles crearea unui valoros sistem educațional românesc secundar care să permită funcționarea unui învățământ teoretic adecvat necesităților statului român și accesul etnicilor români în cât mai multe funcții publice, la nivel local și județean. Rezultatele au apărut spre finele anilor ‘30 ai secolului al XX-lea și s-au constituit în factori de extremă importanță pentru românizarea administrativă și culturală a orașului de râul Târnava Mare.

40 *Groß-Kokler Bote*, Nro. 2893, den.19 Juni 1934, p. 1.

41 Nistor Cristescu, *Muncă românească. Activitatea Consiliului Comunal a Primăriei Sighișoara (1934-1937)*, Sighișoara, Tipografia Markus, 1937, pp. 33; 98-99.

CAN WE TALK ABOUT A PROCESS OF ROMANIZATION IN INTER-WAR SIGHIȘOARA?

(Summary)

The author of this short study presents a very complex phenomenon during the inter-war Transylvania – the Romanization process of the Saxon town Sighișoara. The study outlines the means of Romanization in inter-war Sighișoara and illustrates the force of this process. The main means of Romanization in the case of Sighișoara were: the administration of the county and of the town, the Romanization of the streets and markets names, the establishment of two Romanian high schools, one for boys, the other for girls in the place of two former Hungarian schools, the organization of Romanian language courses for the Saxons and Hungarians from Sighișoara, especially for the clerks, the election of a Romanian mayor at the local election from June 1934 (the first Romanian mayor in the history of the town), the buildings of a imposing Romanian church and of two Romanian schools, the promotion of the Romanian clerks in local and county administration, in public institutions of the town, in detriment of the Saxons and Hungarian clerks, the increase of Romanian population with 53.13 percent.

The Romanization phenomenon was not a process of assimilation in inter-war Sighișoara.

ANEXA

Nume de străzi și piețe la Sighișoara în anul 1920

Piața Regele Ferdinand – König Ferdinands-Platz - Ferdinand király-tér [înainte Marktplatz]
Parcul Regina Maria – Königin Maria-Park – Mária királyné-park [înainte Elisabethpark]
Strada Prin Carol – Prinz Karl-Strasse – Károly herceg-utca [înainte Parkgasse]
Strada Mihai Viteazul – Mihai Viteazul-Gasse – Mihai Viteazul-utca [înainte Bahngasse]
Strada Libertății – Freiheitsgasse – Szabadság-utca [înainte Bunergasse]
Strada George Lazar – George Lazar-Strasse – George Lazar-utca [acoperă anteriorul Seilergang dincolo de pod precum și Rotische Wiese / umfasst den Seilergang jenseits der Brücke sowie die ehemalige Rotische Wiese]
Strada Horia – Horiagasse – Horia-utca [înainte Bachgasse]
Strada Șaguna – Schagunagasse – Saguna-utca [înainte Neugasse]
Strada Cloșca – Clocagasse – Closca-utca [înainte Grabengasse]
Strada Anton-Pan – Anton Pangasse – Anton Pan-utca [înainte Burghals]
Strada Eminescu – Eminescugasse – Eminescu-utca [înainte Oberer Galtberg]
Strada Avram Iancu – Avram Iancu-gasse – Avram Iancu-utca [înainte Hennerberg]
Strada Zacharie Boiu – Zacharie Boiu-Strasse – Zacharie Boiu-utca [înainte Wiesenberg]
Strada Română – Rumänischegasse – Román-utca [înainte Fuchsloch]
Strada Aurel Vlaicu – Aurel Vlaicu-Gasse – Aurel Vlaicu-utca [înainte Wolkendorfergrund]
Strada Morii Mică – Kleine Mühlgasse – Kismalom-utca

Strada Baier – Baiergasse – Baier-utca
Strada Azilului – Spitalsgasse – Ispotály-utca
Strada Hämchen - Am Hämchen – Hämchen-utca
Strada M. Eisenburger – Martin Eisenburgergasse - M. Eisenburger-utca
Strada În Dos – Hintergasse – Hátsó-utca
Strada Hüll – Hüllgasse – Hüll-utca
Strada Galtberg – Galtberggasse – Galtberg-utca [înainte Unterer Galtberg]
Strada Mică – Kleingasse – Kis-utca
Strada Hain – Haingasse – Hain-utca
Strada Podului – Brücken-Gasse – Hid-utca
Strada Funarilor – Seilergang – Kötélverő-utca [până la Podul Canalului]
Strada Walbaum – Friedrich Walbaum-Gasse - Friedrich Walbaum-utca
Strada Sub Șanț - Unter der Schanze – Sác alatt
Strada Michael Albert - Michael Albert-Strasse - Michael Albert-utca
Strada Târnavei – Kokelgasse – Küküllő-utca
Strada Cornești – Kornescht – Kornescht-utca
Strada Abatorului – Sklachthausgasse – Vágóhid-utca
Strada Între Grădini – Gartengasse – Kert-utca
Strada Crucisa – Quergasse – Kereszt-utca
Strada Piața de Lemne – Holzmarkt-gasse – Fapiac-utca
Dealul Școlii – Schulberg – Deákhegy
Piața Parohială – Pfarrhofplatz – Paplaktér
Strada Parohială – Pfarrergasse – Pap-utca
Strada Școlii – Schulgasse – Iskola-utca
Piața Cetății – Burgplatz – Vártér
Piața Episcopul Teutsch – Bischof Teutsch-Platz – Teutsch püspök-tér
Strada Mănăstirii – Klostersgasse – Kolostor-utca
Strada Șanțului – Schanzgasse – Sác-utca
Strada Tâmplarilor – Tischlergasse – Asztalos-utca
Piața Șanțului – Schanzplatz – Sác-tér
Strada Hundsrück - Hundsrück – Hundsrück-utca
Strada Zidul Cetății – Stadtmauerzeile – Várfal-sor
Strada Turnului – Turmgasse – Torony-utca
Stradela Cetății – Berggässchen – Hegy-utca
Strada Morii Mare – Grosse Mühl-gasse – Nagymalom-utca
Strada Șașului – Schaasergasse – Segesdi-utca
Strada Păstorilor – Hirtengasse – Pásztor-utca
Strada Cnup – Knopfgasse – Knopf-utca
Strada La Hulă – An der Hülle – A hullán
Strada Cânepii – Hanfau – Kenderliget
La Groapa – Lehmgrube – Agyagverem
Strada Podei – Steilau – Podei-utca
Dealul Siechhof – Siechhofberg – Siechhof-hegy
Strada Siechhof – Siechhof – Siechhof

Lunca Poștei – Postland – Posta-rét

Groß-Kokler Bote, Nro. 2178, den.3 Oktober 1920, XLII.Jahrgang, p. 3.

Nume de străzi și piețe la Sighișoara în anul 1921

Strada Mihai Albert – Michael Albertstrasse

Strada La Hulă – An der Hülle

Strada Horia – Bachgasse

Strada Regele Ferdinand – Baiergasse

Strada Mihai Viteazul – Bahngasse

Stradela Cetății – Berggäschen

Piața Episcopul Teutsch – Bischof Teutschplatz

Piața General Grigorescu – Brunnenplätzchen

Strada Podului – Brückengasse

Piața Cetății – Burgplatz

Strada Libertății – Bunergasse

Strada Anton Pan – Burghals

Strada Română – Fuchsloch

Bagendorf

Strada Între Grădini – Gartengasse

Strada Cloșca – Grabengasse

Strada Eminescu – Oberer Galtberg

Strada Galtberg – Unterer Galtberg

Strada Hain – Haingässchen

Strada Cânepii – Hanfau

Strada Avram Iancu – Hennerberg

Strada Șt. O. Iosif – Hintergasse

Strada Păstorilor – Hirtengasse

Strada Lemnelor – Holzmarktgasse

Piața Lemnelor – Holzmarkt

Strada Ilarie Chendi – Hüllgasse

Strada General Dragalina – Hemchen

Strada Mică – Kleingasse

Strada Mănăstirii – Klostergasse

Cnup – Knopf

Strada Târnavei – Kokelgasse

Strada Cornești – Kornescht

La Groapă – Lehmgrube

Piața Unirii – Marktplatz

Strada Andrei Mureșan – Grosse Mühlgasse

Strada Morii Mică – Kleine Mühlgasse

Strada Martin Eisenburger – Eisenburgergasse

Mühlhalm

Klossel

Reploch

Reisel

Strada Șaguna - Neugasse

Strada Prințul Carol – Parkgasse

Strada Parohială – Pfarrhofgasse

Piața Parohială – Pfarrhofplatz

Lunca Poștei – Postland

Strada Simion Bărnuțiu – Quergasse

Strada Funarilor – Seilergang, până la Podul Canalului

Strada George Lazăr – Seilergang, în sus de pod

Siechhof

Dealul Siechhof – Siechhofberg

Strada Sub Șanț – Unter der Schanze

Strada Azilului – Spitalsgasse

Strada Șanțului – Schanzgasse

Strada Școlii – Schulgasse

Strada Mihai Eminescu – Schaasergasse

Strada Abatorului – Schlachthausgasse

Dealul Școlii – Schulberg

Strada Zidul Cetății – Stadtmauerzeile

Strada Podei – Steilau

Strada Tâmplarilor – Tischlergasse

Strada Turnului – Turmgasse

Strada Hundsrück

Str. Ungefug

Str. Wench

Str. Atillashülle

Auf dem Wasser

Kreischgrund

Rohrau

Santesfeld

Seifen

Zwischen den Hüllen

Str. Zaharie Boiu – Wiesenberg

Kulterberg

Wolkendorfer Grund

Groß-Kokler Bote, Nro. 2200, den.6 März 1921, XLII.Jahrgang, p. 2.

Nume de străzi și piețe la Sighișoara în anul 1931

Str. Andrei Mureșanu – Grosse Mühlgasse

Str. Avram Iancu – Hennerberg

Str. Aurel Vlaicu – Wolkendorfer Grund

Str. Azilului – Spitalsgasse

Str. Abatorului – Schlachthausgasse
Str. Anton Pann – Burghals
Str. Cânepii – Hanfau
Str. Cloșca – Grabengasse
Str. Knup - Knopf
Str. Cornești – Kornescht
Str. Dealul Școlii – Schulgasse
Str. Delnițe (lângă Villa Fielk)
Str. Eminescu – Oberer Galtberg
Piața Epicopul Teutsch – Bischof Teutschplatz
Str. Florilor (lângă grădina lui Eder)
Str. Funarilor – Seilergang
Str. Galtberg – Unterer Galtberg
Str. General Dragalina – Am Hemchen
Strada La Groape – Lehmgrube
Str. Gh. Lazăr – Seelergang, dincolo de pod
Str. Hain – Hayngasse
Str. Horea – Bachgasse
Str. Hulă – An der Hülle
Str. Hundsrück – Hundsrücken
Str. Ilarie Chendi – Hüllgasse
Str. Libertății – Bunergasse
Str. Lunca Poștei – Postland
Str. Lemnelor – Holzmarkt
Str. Mihai Viteazul – Bahngasse
Str. Morii Mici – Kleine Mühlgasse
Str. Mică – Kleingasse
Str. Martin Eisenburger – Martin Eisenburgergasse
Str. Mihai Eminescu – Schaasergasse
Str. Mănăstirii – Klostergasse
Piața 10 Mai – Schanzplatz
Str. Mihail Albert – Michael Albertgasse
Str. Mărășești – Holzmarktgasse
Str. Neagră – (între Str. Păstorilor și Str. Mihai Eminescu)
Strada Paza Oilor (lângă zidul Cetății, către cimitirul catolic)
Str. Păstorilor – Hirtengasse
Str. Prințul Carol – Parkgasse
Piața Parohială - Pfarrhofplatz
Piața Cetății – Burgplatz
Str. Podei – Steilau
Str. Podului – Brükengasse
Str. Regele Ferdinand – Baiergasse
Parcul Regina Maria – Elisabeth Park
Str. Română – Fuchsloch

Str. Simion Bărnuțiu – Quergasse
Str. Sub Monument (către Albești)
Str. Siechhof – Siechhof
Str. Siechhof-Deal – Siechhofberg
Str. Scurtă (lângă moara din Cornești către Abator)
Str. Sub Șanț – Unter der Schanze
Str. Șaguna – Neugasse
Str. Școlii – Schulgasse
Str. Șanțului – Schanzgasse
Str. Șt. O. Iosif – Hintergasse
Str. Tăbăcarilor (stradă înfundată care iese în Str. Mihai Viteazul)
Str. Tâmplarilor – Tischlergasse
Str. Târnavei – Kokelgasse
Str. Turmului – Turmgasse
Piața Unirii - Marktplatz
Str. Valbaum – Walbaumgasse
Str. Zaharia Boiu și Kulterberg (către Șaeș) – Wiesenberg und Kulterberg
Str. Zidul Cetății – Stadtmauerzeile
Str. Târgul Vitelor – Viehmarkt
Str. Mülham

Groß-Kokler Bote, Nro. 2744, den.2 August 1931, XLII.Jahrgang, p. 5.

Gheorghe Gavrila

Izvorâtă din solidaritate națională, supraviețuitoare prin solidaritate națională, *Asociațiunea* a luptat în toată existența sa pentru dezvoltarea spiritului de solidaritate a românilor, a conștiinței lor naționale. Vastul său program culturalizator a fost transpus în viață prin bogata rețea de instituții și organisme proprii, dar și prin neîncetata propagandă, sistematică și permanentă a miilor și miilor de cărțurari de la orașe și sate, începând cu cei 12 președinți ai *Asociațiunii* și terminând cu cei mai modești intelectuali ai satelor, care și-au dat obolul lor pe altarul propășirii neamului.

Dincolo de plusurile sau minusurile din activitatea sa, Astra - după cum bine arăta P. Matei în cartea ce i-a dedicat-o - *a fost sâmburele de aur al luminoaselor sale aspirații fundamentale, al numeroaselor sale înfăptuiri de mare importanță pentru cultura națională, pentru ridicarea poporului printr-o amplă și sistematică operă de luminare, de împlinire a visului unității naționale, de realizare a progresului economic, social și moral al celor mulți, toate obținute prin eforturi deosebite, prin sacrificii chiar, de generații succesive de cărțurari și alți oameni de bine, uniți de o cauză patriotică pilduitoare.*¹

O verigă din acest imens lanț de simțire și acțiune culturală românească a constituit-o și despărțământul sighișorean (Târnava Mare) al *Asociațiunii*. La fel ca viața celorlalte despărțăminte și agenturi culturale, acesta (al XXI-lea, al XX-lea sau al XXX-lea, după diferite arondări) a urmat sușurile și coborâșurile societății mamă, desfășurându-și acțiunea în a noastră *margină* de Ardeal, dar și într-o anumite margină de posibilități, cu mult mai reduse - atât pe plan financiar sau material, cât și pe planul forțelor intelectuale - decât al altor despărțăminte gen Blaj, Cluj, Sibiu, Brașov.

După 1918 și, mai ales după 1923, situația despărțământului se va schimba radical. Înființarea celor două licee românești, crearea unei rețele adecvate de școli primare, având ca o consecință imediată constituirea unui numeros corp de profesori și învățători români, bine pregătiți și animați de înalte idealuri patriotice, dar și prin impactul pe care l-a avut în zonă crearea județului Târnava Mare și a noilor instituții ale statului român, a dus la apariția unei numeroase clase intelectuale, ce s-a angajat

1 Pamfil Matei, *ASTRA(1861-1950)*, ed. Dacia, Cluj Napoca, 1986, pag. 328.

plener în acțiunile *Asociațiunii* și a transformat Sighișoara într-un important focar dar și centru creator de cultură și tradiție românească.

Nu întâmplător aici a fost înființată prima editură românească din Transilvania, într-o mare de edituri maghiare și săsești și, nu întâmplător Sighișoara se va bucura de prezența unor mari personalități culturale românești, ca să-i enumerăm doar pe George Enescu, Nicolae Iorga, Mihai Beniuc, Ioan Lupaș, Silviu Dragomir, Ștefănescu Goangă, Tiberiu Brediceanu și alții.

Rezultatele obținute de A. P. Bănuț și Horia Teculescu, atât pe plan publicistic cât și pe cel al ridicării nivelului acțiunilor *Asociațiunii* în zonă la cel cerut de situația și pretențiile unei capitale de județ, au situat despărțământul sighișorean în rândul celor mai apreciate. Prin apostolatul profesorului Horia Teculescu, oameni și fapte ale istoriei românești de pe aceste meleaguri au fost făcute cunoscute printr-o vastă și generoasă acțiune de împânzire a județului cu o adevărată rețea de monumente și plăci comemorative.

Asociațiunea a adus la rampa istoriei și a potențat personalități locale care, în alte condiții, ar fi rămas anonime. Zaharia Boiu, Ioan Șandru, Demetriu Moldovan, A. P. Bănuț, Horia Teculescu, Laurean Herlea, Ilarion Cocișu, Miron Neagu, ca să pomenim doar vârful, și-au jertfit talentul, timpul, posibilitățile materiale și financiare pentru ca principiile Astei să triumfe și pe aceste meleaguri.

Inițiatorul primei edituri românești din Ardeal, editura ce va fi înființată în Sighișoara a fost: Miron Neagu (1889-1973). Născut la data de 2 noiembrie 1889, la Loamneș, Sibiu, urmează cursurile primare în localitate, iar liceul la Sibiu. Se înscrie la facultatea de teologie, dar, dându-și seama că nu aceasta este adevărata sa vocație, se va retrage după 14 luni de la începutul cursurilor.

În anul 1922, se va lansa în ceea ce va constitui marea iubire a vieții sale - activitatea tipografică și editorială - prin înființarea la Făgăraș a unei tipografii.

În anumite condiții neclare, în anul 1928, se va muta la Sighișoara, unde înființează imediat o nouă tipografie (pe strada H. Teculescu nr. 25) și va deschide librării la Sighișoara și Mediaș. Din efortul său, concertat cu cel al poetului Emil Giurgiuca (profesor la Sighișoara din 1936), se va naște Editura *Miron Neagu*, prima editură românească din Ardeal.

Va fi un adevărat Mecena pentru tinerii scriitori fără posibilități materiale,

aceștia găsim la el *casă și masă* gratuit. A fost un pasionat culegător și interpret de folclor, calitățile sale vocale permițându-i să activeze cu mult succes în corul Astrei, unde abordează și roluri din opere și operete.

În 1925-la Făgăraș și 1929-la Sighișoara, va fi audiat de către George Enescu și de Tiberiu Brediceanu, evoluțiile sale scenice bucurându-se de aprecierile celor doi titani ai muzicii românești.

Va continua să cânte și să înregistreze muzică, la Radio Tg. Mureș și la televiziune până în anul 1971, piesa sa de rezistență fiind *Drăguț car cu patru boi*.

Moare în anul 1973, în orașul ce l-a adoptat și pe care l-a adoptat.²

În perioada analizată au existat în Sighișoara și județ multe încercări de editare a unor gazete și reviste, în care - pe lângă problematica zilnică - să apară și preocupările intelectualilor pe plan literar, istoric, etnografic, geografic, etc.

Dintre aceste încercări, merită amintite *Târnavă literară - supliment al unui ziar*, *Foaia populară*, *Viitorul Târnavelor*, *Deșteptarea Târnavelor*, *Gazeta oficială a județului Târnavă Mare*, *Gazeta Sighișoarei*, *Glasul Târnavelor*, *Mișcarea Târnavelor - săptămânal*, *Casa de păstrare*, *Renașterea Târnavelor*, *Straja plugarului*, *Straja Târnavelor*, *Sfătuitorul Târnavelor*, *Graiul dăscălesc*, revista *Lanuri* a cenaclului cu același nume din Mediaș, etc.

Majoritatea acestor încercări publicistice vor sfârși rapid, doar după câteva numere apărute, cauza principală a acestor eșecuri fiind de natură financiară.

Dintre acestea, mai cunoscut este *Sfătuitorul Târnavelor*, din care s-a păstrat primul din cele 4 numere editate. Apare la Sighișoara - la 4 martie 1926 - sub conducerea corpului profesoral al Liceului *Principele Nicolae*, având ca director redacțional pe N.D. Petrescu Zoița, iar ca prim redactor pe profesorul Ioan Steriopol.

În editorialul *O foaie nouă*, semnat de N.D. Petrescu Zoița se arată că Sfătuitorul Târnavelor se dorește să fie un răspânditor de cultură și de sfaturi practice și, *o verigă de legătură între oraș și sat*, stând la o parte de frământările politice. În articolul *Să ne coborâm în mijlocul poporului*, profesorul V. Vermeșanu condamnă înstrăinarea intelectualității și a oamenilor politici față de țărâtime, pe care o ține în *asuprire*, înșelăciune și minciună, dar, ca soluție susține doar ideea acțiunii culturale la sate.

2 *Ibidem*.

Ioan Steriopol în poezia *Navă*, dă glas nemulțumirilor profesorimii sighișorene, primejduită de împrejurări sociale ostile, iar în foiletonul *Basmul și doina*, descrie magia basmului, doina fiind cea prin care străbate *seva poeziei rustice, caldă și învăpăiată, înnaripată și melodioasă*.

Un prim capitol, dintr-o intenție de elaborare pe înțelesul tuturor a unei scurte istorii a poporului nostru, reținează V. Vermeșanu în articolul *Din istoria neamului nostru*, iar Livia N.D. Petrescu Zoița, în articolul *Comoara poporului* prezintă 20 de proverbe și zicători.

Pe lângă *Rubrica morală* și cea de *Informațiuni*, redactate de E. Adorjan, mai semnalăm în acest număr : Dr. N. Luca - *Foloasele ce le putem câștiga de la un animal de rasă*, Gh. Florea - *Ce este știința. Rolul științelor fizico-chimice în dezlegarea problemei universale*, P. Gogu - *Drepturile individuale și drepturile cetățenești*.

Din păcate, nu s-a păstrat decât un număr, iar după cel de-al patrulea *Sfătuitorul Târnavelor* va fi silit să-și înceteze apariția, pentru motive de natură politică. Se pare că aceleași motive de natură politică, pomenite și de A.P. Bănuț într-o scrisoare din 1926 - ce vor duce la dezorganizarea conducerii despărțământului (averescanii) - vor determina plecarea din localitate a familiei N.D. Petrescu Zoița și a profesorului D. Mărtinaș. În schimb, retragerea profesorului Gh. A. Florea are la bază nemulțumiri față de modul în care înțelegea A.P. Bănuț să conducă despărțământul, acuzându-l de festivism și de implicarea doar a profesorilor în acțiunile Astrei, neglijând atragerea celorlalți intelectuali locali.

Un moment de vârf în tumultoasa viață culturală sighișoreană l-a constituit înființarea primei edituri românești din Transilvania,³ după ce alte inițiative similare au eșuat, printre care cea de la Brad și editura *Lanuri* de la Mediaș. De asemenea, în anul 1936, nou înființata *Asociație a Scriitorilor din Ardeal*, avându-l ca președinte pe Victor Papilian, va relua ideea întemeierii unei edituri românești pe aceste meleaguri, dar problema va rămâne tot nerezolvată.

În anul 1937, poetul Emil Giurgiucă - venit în 1936 ca profesor la Sighișoara - își informa prietenii (Octav Șuluțiu, Romul Ladea) de proiectul viitoarei edituri la care trudea cu Miron Neagu. Acesta din urmă, un spirit întreprinzător, a adus un suflu nou

3 Tului Racota , „O gazetă necunoscută,” în *Vatra*, Serie nouă (1971), An 11, nr. 128, 20 nov. 1981, pag. 128/A-128/D.

în viața culturală a Sighișoarei de după anul 1928, anul stabilirii sale la Sighișoara.

Pentru punerea pe picioare a acestei edituri, Miron Neagu va cere factorilor locali anumite garanții economice și politice necesare. Din păcate, intelectualii români din Sighișoara - cu excepția lui Emil Giurgiuca și N.D. Cocea - îl vor sprijini prea puțin : *zilnic sunt tot mai dezamăgit de ce se petrece în Sighișoara*. Însuși Horea Teculescu, președintele Astrei locale se va preta la anumite intrigi, deoarece *orice inițiativă care nu pleacă de la el îl face să-și iasă din fire*. Într-o scrisoare către I. Chinezu, Emil Giurgiuca îl critica și el pe Horea Teculescu, ce admitea cu greu păreri contrare și nu manifesta suficientă înțelegere pentru spiritele liberale : *El simte de mult că nu pot să-i înghit ifosele și frazele umflate*. Aceasta era o dezaprobare a stilului dictatorial în care înțelegea Teculescu să-și exercite funcția de director al Liceului *Principele Nicolae*, dar și pe cea de președinte al despărțământului local al *Asociațiunii*.

Pe data de 18 iulie 1937, la Mercheașa, unde este inaugurat un bust - realizat de Ioan Vlasiu, la inițiativa lui Emil Giurgiuca - al poetului George Boldea și la care participă Ioan Chinezu, Mihai Beniuc, Bucur Schiopu, Ion Doncea, V. Copilu-Cheatră, Horea Teculescu, se va discuta din nou proiectul acestei edituri, Teculescu refuzând să-și ia un angajament ferm de susținere a ideii.

În octombrie 1937, Octav Șuluțiu susține o conferință la Sighișoara, ca invitat al despărțământului local. Cu această ocazie, Horea Teculescu îl refuză direct pe Miron Neagu, nesprijinind nici ideea lui E. Giurgiuca de a constitui un grup de scriitori (Beniuc, Chinezu, Șuluțiu) ce să trieze manuscrisele care ar fi urmat să fie înaintate noii edituri.

Hotărâți să treacă peste toate obstacolele și să-și realizeze ideea, Miron Neagu le adresează lui Beniuc și Ioan Chinezu categorice somații : *vă adun operele de pe unde le-ați publicat și, fără să mai stăm de vorbă, vă trimit cărțile gata tipărite*. Proiectele acestei noi edituri vor fi popularizate de Vlaicu Bârna, Dragoș Vrânceanu, Teodor Murășanu, Perpessicius.

La Cluj, se arată favorabili acestei idei Romul Ladea, Alex Szolnay și Raoul Șorban. Într-o scrisoare către Ioan Chinezu, Romul Ladea afirmă : *Raoul dăruiește suma necesară - nu știu de unde - pentru cumpărarea unei tipografii, dându-se și pe sine ca director al întreprinderii. Mi se pare că undeva există tipografia de vânzare (la Budapesta), mi se pare că și suma de 500.000 lei stă la dispoziție pentru*

cumpărare.

Dar au fost simple intenții, nematerializate vreodată. Miron Neagu și Emil Giurgiuca s-au ocupat singuri de procurarea hârtiei *filigran dungată (Petrești)*, iar cerneală specială și caractere din Germania, prin intermediul unui sas.

Ziarul *Curentul* din 6 februarie 1938 - popularizând ideea viitoarei edituri - arată faptul că : *tinerii scriitori ardeleni vor avea în curând o editură, care să le vie în ajutor, cu sediul la Sighișoara*.

Printre acei tineri scriitori ardeleni ale căror opere, în versuri sau proză, vor fi tipărite de noua editură Miron Neagu, se regăsesc Vladimir Vecerdeea cu un roman intitulat *Maree*, Mihai Beniuc cu o culegere de versuri, Octav Șuluțiu cu un volum de critici, Vasile Beneș cu nuvele, Ioan Chinezu cu *Critici literare*, Teodor Murășanu cu *Tălmăciri din Ady Endre*, Grigore Popa cu poeme, Ioan Vlasiu cu povestiri și unele eseuri ale lui Beniuc.

Cele prezentate în *Curentul* constituiau primul proiect editorial, în martie 1938 fiind lansate aparițiile de debut : romanul *Maree* al lui Vecerdeea și *Cântece de pierzanie* ale lui Beniuc, titlul fiind sugerat de Emil Giurgiuca și acceptat de autor.

Pentru început, editura și-a fixat două direcții principale de acțiune :

- a). continuarea colecției de poeme ale generației *Abecedar*, începută la Brad de Giurgiuca și care publica poezii din Turda și Brad,
- b). întemeierea unei colecții generale pentru diverși scriitori, numită *Gând românesc* și axată pe poezie, proză, teatru, critică literară, traduceri și jurnalistică.

Tot în primăvara anului 1938, vor mai fi editate și volumele lui Octav Șuluțiu - *Cronici literare* și Dan Botta - *Comedia fantasmelor*. Pentru vara anului 1938, Teodor Murășanu anunța noile proiecte ale editurii :

- O. Șuluțiu - Pe margini de cărți - apărut,
- V. Beneș - Hanul Roșu (nuvele) - apărut,
- Perpessicius - Dictando. Divers I,
- Gala Galaction - Zilele Domnului,
- T. Murășanu - Lilioară - apărut,
- N. Caranica - Poeme,
- Gr. Popa - Versuri,

O. Guțu - Obligația omului actual,
 I. Chinezu - Cronici literare,
 R. Demetrescu - Însemnări critice,
 M. Beniuc - Exigențele timpului,
 I. Vlasiu - Iarba lui Tatin.

Nu toate propunerile editoriale vor fi finalizate, cauzele fiind de ordin obiectiv (anume greuțăți materiale), dar și subiective.

Într-un articol din *România*, intitulat *Editură la Sighișoara*,⁴ O. Șuluțiu, după ce aprecia inițiativa noii edituri calificată ca o *îndrăzneală tentativă de ctitorie culturală*, prezenta planul de toamnă al acestei edituri, ce cuprindea :

Gala Galaction - Papucii lui Mahmud,
 Lucia Demetrius - Destine (apărută doar la începutul lui 1939),
 V. Beneș - Variațiuni plastice - nu apare,
 Perpessicius - Dictando. Divers II - nu apare,
 A. Rahmaninov - Studenții, CEKA și moartea - nu apare,

În schimb, în decembrie 1938 vor vedea lumina tiparului cartea lui I. Vlasiu - *Am plecat din sat*, premiată de Academie pe anul 1938 și volumul lui O. Tăslăuanu - *Sub flamuri naționale*, memorii din timpul neutralității.

Și Profira Sadoveanu va aprecia - în anul 1939 - în mod deosebit activitatea Editurii *Miron Neagu*, afirmând, într-o cronică, despre aceasta : *Am avut o surpriză plăcută, acum de curând, de săptămâna cărții, cunoscând câteva volume dintr-o editură nouă, Miron Neagu din Sighișoara. O haină decentă, destul de simplă, o tipăritură ireproșabilă, netă, clară, simpatică, hârtie bună, pe cât se poate la noi în țară, legătură solidă, bine lucrată.*

La una din aceste expoziții de carte, editura sighișoreană va fi distinsă pentru calitatea ireproșabilă a producțiilor sale, Nae Antonescu considerându-l pe Miron Neagu *primul editor științific din Transilvania*.

În martie 1939, vor apărea *Poeme* de Ștefan Popescu (Sabin Vasia), apoi *Legea munților* a lui C. Axinte și *Povestiri către bunul Dumnezeu* de Rainer Maria Rilke,

4 *România*, I, nr. 130, 18 oct. 1938, pag. 2.

tradusă de Nichifor Crainic, pentru ca în toamnă să apară volumul de versuri *Cartea anilor tineri* a lui Grigore Popa. Din planul editorial pe toamna lui 1939 vor apare volumele lui N. Caranica - *Immuri și ode* și Vlaicu Bârna - *Brume*, dar nu și volumul lui Ionel Bălan - *Ruguri*.

Din păcate, datorită intrigilor unor intelectuali sighișoreni, Emil Giurgiuca va pleca la București, iar editarea unor noi opere va avea mult de suferit. Vor mai apare - în 1940 - unele volume ale lui Mihai Beniuc - *Cântece noi*, Vlaicu Bârna - *Brume* (poeme), Alexandru Ceușianu - romanul *Cremene*; în 1942 volumul lui Paul Constant (P. Constantinescu) - *Mărturia unui inculpat*, iar în 1943 vor mai publica aici Grigore Popa - *Peisaj ardelean*, I. Steriopol - *Credințe ucise* (versuri) și Simeon Crețu - *Petale risipite* (versuri).⁵

Tot în 1943, va apărea la această editură o lucrare de o excepțională valoare documentară : *Monografia județului Târnava Mare*, realizată sub înaltul patronaj al prefectului județului col. Traian Antohi și având în colectivul de redacție pe subprefectul Nicolae Lupu ca președinte, iar ca redactori pe profesorii Tului Racotă, Aurel Pop și Ion Covrig Nonea.

În perioada de apogeu, editura va avea 16 angajați, însă, după venirea la putere a comuniștilor, tipografia și cele două librării - din Sighișoara și Mediaș - vor fi naționalizate.

**THE FIRST ROMANIAN PUBLISHING HOUSE
 IN TRANSYLVANIA
 (Abstract)**

One of the great achievements of Astra Sighisoara County is linked to the foundation of the first Romanian Publishing House in Transylvania with the headquarters in Sighișoara. Set up in 1938, this publishing house has published among others O.Șuluțiu, V. Benesh, Perpessicius, Gala Galaction, M. Beniuc, I. Vlasiu, I. Chinezu, L. Demetrius. In 1943 „The Monograph of the County Tarnava Mare” written by Racota Tului, Aurel Pop, and Ioan Covrig Nonea.

5 Melinte Serban , „Noi considerații privind activitatea Editurii Miron Neagu,” în *Vatra*, Serie nouă (1971), An 16, nr. 76, 20 iul. 1986, pag. 116/A-B.

DEPOPULAREA JACULUI ROMÂNESC ÎN PERIOADA COMUNISTĂ

Ion Sârbu

Fenomenul de depopulare totală sau parțială a unor sate, în perioada comunistă, este bine cunoscut. Mai ales satele care nu se aflau în apropierea unor drumuri naționale sau a unor centre urbane mai importante. Acest fenomen de depopulare și îmbătrânire a localităților rurale nu este specific doar României, ci s-a manifestat în general în toată lumea postbelică. În ultimii 25 de ani populația orașelor s-a dublat. Specific României este faptul că unele sate s-au depopulat masiv în urma procesului de colectivizare. A existat practic un exod al populației rurale pentru un trai mai bun la oraș.

Satul Jacul Românesc este un caz tipic de depopulare aproape totală a unei localități rurale.

Din punct de vedere administrativ Jacul Românesc se află astăzi în comuna Albești, Județul Mureș, ca poziție geografică este situat la nord de Sighișoara. Acum aproximativ 100 de ani acest sat avea în jur de 400 locuitori iar astăzi mai are 4 iarna și în jur de 10 vara. După cum se poate observa putem spune că este un sat nelocuit, deși majoritatea caselor au rămas acolo până astăzi. Am considerat că analizarea acestui fenomen merită o atenție deosebită, pentru a înțelege care au fost elementele ce au dus la producerea lui.

Jacul Românesc este amintit pentru prima dată într-un document din anul 1301 în contextul descrierii moșiei Bun (Boiu) „*hotarul ...care se află deasupra < locului numit > Weichkefeso desparte pământul voievodului Simion.*”¹. De atunci și până astăzi localitatea a fost menționată sub diferite forme: 1301 *Weichkefeso*, 1325 *poss Saako*, 1466 *Sakod*, 1714 *Olah Zsakod*, 1882 *Zsacul Romanu*, 1909 *Jacul Român*, 1925 *Jacul*². Începând cu anul 1930 se folosește și numele de *Codreni*, dar după 1950 nu mai apare acest nume în documentele oficiale.

Din punct de vedere administrativ Jacul se afla în secolul XVI în Comitatul Kukullo; 1839 C. Kulkulleo in Superiori Circulo, Processu Szasz Nadasiensi, 1873 Kukullo, Balavasari; 1880-1918 K Kvm, Erzsébvârasi; 1919-1925 Jud. Târnava Mică, plasa Ibășfălău (1925-1930 plasa Dumbrăveni); 1930-1950 Jud. Târnava Mare, plasa Sighișoara; 1950-1952 Regiunea Sibiu, r. Sighișoara; 1952-1968 Regiunea Brașov (*Stalin*), r. Sighișoara³. Într-un dicționar istoric și administrativ apărut în

1 *Documente privind istoria României, C, Transilvania, veacul XIV, volumul I, (1301-1320), Ed. Academiei, 1953, p. 11.*

2 Szobó M. Attila, *Dicționar istoric și administrativ al localităților din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, vol. I*, Editura Pro-Print, Miercurea Ciuc, 2003, p. 545,

3 *Ibidem*,

anul 2003⁴, Jacul Românesc este plasat, în perioada 1952-1956, în cadrul raionul Sângeorgiu de Pădure (Regiunea Stalin). Credem că este posibil ca această mențiune să fie greșită, deoarece noi am întâlnit documente ce atestă faptul că în perioade 1952-1954 Jacul se afla în subordinea Comunei Nadeș, iar din anul 1954 a trecut în administrarea Comunei Boiu; atât Nadeșul cât și Boiu se aflau în acea perioadă în Raionul Sighișoara⁵. Se pare că în perioada 1930-1950 Jacul a fost comună, cu numele de Codreni. Începând cu 1968, odată cu desființarea Comunei Boiu, Jacul a intrat în componența Comuna Albești din Jud. Mureș.

În perioada interbelică Jacul era un sat prosper, cu două biserici, școală și o populație de aproape 400 de persoane, în majoritate români. În anul 1943 exista o biserică ortodoxă, construită în anul 1898, ce avea 314 credincioși și una greco-catolică, construită în anul 1750, ce avea 70 de credincioși⁶. Autorii *Monografiei Județului Târnava Mare* menționează faptul că biserica ortodoxă actuală a fost construită pe locul „*biserici celei vechi*”, care se presupune că a fost clădită în anul 1650⁷. Școala a fost construită în 1930 din contribuția exclusivă a comunei și a costat 100000 lei⁸. A fost construită și o casă parohială ortodoxă în anul 1936 tot din contribuția comunei, costurile ridicându-se la suma de 75000 lei⁹.

Pentru a observa evoluția populației în timp, în tabelele de mai jos am reținut câteva repere demografice din ultimii 100 de ani. Tabelele nu păstrează aceleași rubrici deoarece informațiile la care fac referire sunt diferite (în unele cazuri avem populația după naționalitate în altele după sexe...).

Recensământul din anul 1910¹⁰

Nr. ctr.	Populația				Case		
	Total	Români	Maghiari	Alții	din cărămidă	din lemn sau altceva	Total
1	414	368(106 greco-catolici)	15	31	22	58	80

4 *Ibidem*

5 *Arhiva Primăriei Albești, jud. Mureș, Fond: Comuna Boiu (1938-1968), dosar – Decizii ale comitetului executiv 1950-1960, fila 102.*

6 *Monografia Județului Târnava Mare, 1943, p.357;*

7 *Ibidem;*

8 *Ibidem*, p. 200;

9 *Ibidem*, p. 204.

10 *Recensământul din 1910*, în *Studia Censualia Transsilvanica*, Ed. Staff, Cluj Napoca, 1997, p. 408-411.

Recensământul din anul 1930¹¹

Nr. ctr	Populația				
	Total	Ortodoxi	Greco - catolici	Romano – catolici	Izraeliți
1	365	277	79	6	3

Recensământul din anul 1973¹²Recensământul din anul 1973¹²

Nr. ctr	Populație	Nr. familii	Spor natural în ultimii 10 ani	Sporul migratoriu în ultimii 10 ani	Gospodării	Nr. salariaților pe ramuri economice
1	162	72	35	49	61	-

Recensământul din anul 1992¹³

Nr. ctr.	Total populație	Populația după religie		Populația pe sexe	
		Ortodoxi	Romano-cat.	Masculin	Feminin
1	22	19	3	12	10

Recensământul din anul 2002¹⁴Recensământul din anul 2002¹⁴

Nr. ctr.	Populația			Nr. gospodării	Locuințe		
	Total	Masculin	Feminin		permanente	sezoniere	Total
1	15	10	5	10	10	36	46

11 Varga, E Arpad, *Erdely etnikai es felekezeti statiszikaja I, Kovaszna, Hargita, es Marosmegye, Nepszamlalasi adatok 1850-1992*, Budapest.

12 Arhiva Primăriei Albești, jud. Mureș, *Recensământul populației 1973*.

13 Direcția Județeană de Statistică Mureș – *Populația la recensământului din 1992, dosar nr. 222/ vol. II*.

14 Primăria Albești, Jud. Mureș, *Recensământul din 2002*.

Pentru a ilustra mai bine procesul de depopulare a localității am realizat mai jos un tabel centralizat cu evoluția populației în ultimul secol, care evident a fost în sens negativ. Se poate observa că în perioada interbelică Jacul a avut peste 350 de locuitori după care numărul acestora a început să scadă. Credem că pentru anul 1910 cifra de 414 include și Uilacul, iar populația efectivă a Jacului era de 373 de locuitori.

Evoluția populației

Nr.ctr.	ANUL	POPULAȚIA
1	1910	373
2	1930	365
3	1973	162
4	1992	22
5	2002	15
6	2009	10

Situația locuințelor

Nr.ctr	ANUL	NR. CASE
1	1910	80
2	1973	61
3	2002	46 (din care 10 locuite permanente)

Documentele Școlii de stat din Jac, precum și cele ale Parohiei Ortodoxe ne relevă o serie de informații care arată că procesul de migrare a jăcanilor spre alte locuri s-a manifestat sensibil și în perioada interbelică, dar s-a menținut după război și s-a accelerat după colectivizare.

Depopularea satului reiese din evidențele elevilor. Cataloagele Școlii din Jacul Românesc, începând cu anul 1926 și până în anul 1972, ultimul an de funcționare a școlii, se află la Școala Generală Boiu. Numărul maxim de elevi înscriși s-a înregistrat în anul școlar 1932/1933 când erau 87 de elevi în clasele I-VII, împreună cu cei înscriși la cursurile pentru adulți. Frecvența și procentul de promovabilitate erau foarte scăzute, mai ales la clasele V-VII și la cursurile pentru adulți. Pentru exemplificare am reținut câteva date. În anul 1929 din 16 persoane adulte înscrise nu a frecventat școala nici una. În multe situații am întâlnit menționat „*plecat în Regat, servitor la Boiu, servitor la Hetiur ...*”¹⁵. O altă situație în 1930 când din 64 de elevi au promovat 36; se mai menționează faptul că „*28 nu au urmat fiind trecuți de 18 ani plecați ca servitori în București și alte localități*”¹⁶. Media elevilor înscriși în perioada 1940-1950 este de 52, iar promovabilitatea a crescut considerabil. Începând cu anul școlar 1950/1951 s-a manifestat o scădere considerabilă a efectivilor de elevi, doar 21 de elevi. Școala nu mai funcționa ci 7 clase, era doar *Școală elementară clasele I-IV*.

În anul colectivizării (1962) mai erau încă 21 de elevi, dar în următorii ani numărul lor a scăzut considerabil. În ultimul an în care a funcționat școala (1972) aici

15 Arhiva Școlii Generale Boiu, Cataloage – Jac, 1929/1929.

16 *Ibidem*, 1929/1930

mai învățau doar 5 elevi.

Pentru a ilustra mai bine acest aspect, în tabelul de mai jos am reținut situația elevilor înscriși în ultimii 12 ani de funcționare a școlii.

Numărul elevilor Școlii elementare din Jacul Românesc clasele I-IV în perioada 1960-1972 (lipsesc datele pentru 3 anii școlari)¹⁷.

Nr.ctr.	An școlar	Clasa I	Clasa II	Clasa III	Clasa IV	Total elevi
1	1960/1961	8	1	4	5	18
2	1961/1962	8	5	1	3	17
3	1962/1963	8	7	5	1	21
4	1963/1964	7	5	7	5	24
5	1964/1965	8	2	4	4	18
6	1968/1969	4	5	3	4	16
7	1969/1970	2	3	3	2	10
8	1970/1971	2	1	1	3	7
9	1971/1972	1	2	1	1	5

Din documentele Parohiei ortodoxe din Jac am reținut câteva aspecte legate de numărul enoriașilor.

În 1949 sunt consemnați 330 de credincioși¹⁸, număr care nu poate fi departe de cel total al locuitorilor, în condițiile în care după 1948 nu mai avem confesiunea greco-catolică, iar maghiarii erau foarte puțini. După 10 ani, mai precis în 1959 sunt consemnați 240 de credincioși și 76 de familii¹⁹.

Cifrele de mai sus ne arată foarte clar procesul de depopulare a localității. Vom încerca să explicăm care au fost cauzele care au dus la acest fenomen, care s-a petrecut și în alte sate din zonă, însă nu la un nivel atât de mare.

Una din principalele cauze este distanța față de un centru urban și lipsa unei legături cu acesta. Sighișoara este practic cel mai apropiat centru urban, însă nu există un drum amenajat pe ruta cea mai scurtă, care ar fi pe la Boiu (aproximativ 19 km). Distanța față de Sighișoara nu este chiar atât de mare, însă pentru a ajunge aici veneau peste deal pe la Boiu, pe jos sau cu carul cu vaci. Cel mai scurt drum accesibil este pe la Vânători, Șoard, Uilac, Jacodu (Jacul Unguresc) pe o distanță de 27 km. O altă posibilitate de a ajunge în Jac este pe la Bălăușeri, Fântânele, Vetca, Jacodu, însă este și cea mai lungă (51 km). Până la începutul anilor '90 exista transport în comun, pe

17 Arhiva Școlii Generale Boiu, Cataloage – Jac, 1960-1972.

18 Direcția Județeană a Arhivelor Statului Mureș, Fond Parohia Ortodoxă Jacul Românesc, dosar nr.3, fila 50;

19 *Ibidem*, fila 59.

ruta de la Vânători.

Un alt element care a influențat starea în care se găsește Jacul Românesc a fost faptul că se afla practic la limita de nord-est a localităților cu populație românească, dincolo de această limită se află localități cu populație maghiară (Vețca, Jacodul, etc.). Așa cum am arătat mai sus, sub aspect administrativ Jacul a făcut parte din județul Târnava Mare, apoi, în cadrul următoarelor împărțiri administrative, a fost arondat comunelor Nadeș, Boiu și Albești (în ordine cronologică). În aceste condiții locuitorii se identificau atât din punct de vedere cultural și etnic, cât și din punct de vedere administrativ cu zona Sighișoara. Cu toate acestea legătura cu aceste localități se făcea numai pe drumuri de „hotar”, peste deal. Nici astăzi nu există un drum pietruit care să lege Jacul de Nadeș, Hetiur sau Albești. În aceste condiții localitatea era destul de izolată de centrul administrativ (mai nou Albești). În susținerea celor afirmate mai sus aducem exemplul Jacodului (Jacul Unguresc), localitate aflată la 1 km distanță, unde, deși populația s-a diminuat considerabil este totuși o localitate „vie”. Legăturile ei cu satele maghiare Vețca, Fântânele, Bălăușeri etc., au fost și sunt ușurate de căi de acces mult mai bune.

În afară de agricultură și creșterea animalelor nu exista o alternativă economică. După cum am mai arătat, încă din perioada interbelică, unii localnici și mai ales tinerii își căutau o slujbă în altă parte, în special în București²⁰. Fenomenul s-a intensificat odată cu industrializarea din perioada comunistă.

Îmbătrânirea și scăderea numărului populației în Jacul Românesc s-ar fi petrecut oricum, deoarece fenomenul s-a manifestat în general în lumea rurală, însă considerăm că elementul care a accentuat părăsirea aproape totală a localității a fost colectivizarea. Păstrarea proprietății private, crearea unor căi de acces și a unei legături directe cu Albeștiul și cu Sighișoara, cu siguranță ar fi frânat, într-o anumită măsură, acest proces de depopulare.

În anul 1962 jăcanii au fost „convinși” să intre în colectiv. Maior Aurica (77 ani), stabilită astăzi în Sighișoara își amintește că „într-o seară au venit de la Boiu și ne-o scris pe toți în colectiv”²¹.

Din cauza incertitudinii și lipsei unei surse alternative de venit, în afară de agricultură, în anii ce au urmat colectivizării se constată o plecare masivă a jăcanilor spre alte zone. În condițiile în care era aproape imposibil de făcut navete zilnic pentru o „slujbă la oraș”, majoritatea și-au părăsit satul și s-au stabilit în Sighișoara și în alte localități ce le ofereau noi perspective.

În momentul colectivizării, față de perioada interbelică populația se diminuase cu 72%, însă totuși satul mai avea, în anul 1962, aproximativ 250 de locuitori. După colectivizare, în decurs de aproximativ 10 ani, populația s-a diminuat cu 64% (în anul 1973 - 162 de locuitori). În decurs de 30 de ani de la colectivizare (1962) și până în

20 Arhiva Școlii Generale Boiu, Cataloage – Jac, 1926-1945.

21 Maior Aurica (77 ani) – interviu din 02.04.2009.

anul 1992 populația a scăzut cu 88%.

Ca urmare a plecării masive a populației, școala din sat s-a desființat în 1972. În anul 1973 nu exista nici un salariat în alte ramuri economice, numărul membrilor „cooperativelor de producție” era de 141, iar unitățile de pe raza localității Jacul erau „Căminul cultural și cooperativa de consum”²². Evident că exista și Biserica Ortodoxă, ca instituție, dar după obiceiul autorităților comuniste ea nu este amintită.

Ca urmare a îmbătrânirii populației și a plecării la oraș nici Cooperativa Agricolă de Producție (C.A.P.) nu și-a mai putut desfășura bine activitatea. În anii 80 la Jac a mai existat doar o „brigadă” a C.A.P. Albești, condusă de Maior Mircea, iar majoritatea terenului era pășune și fâneață pentru o turmă de ovine²³. Pe mici suprafețe se mai cultiva sfeclă furajeră. O suprafață de aproximativ 40 ha a fost cedată *Întreprinderii de Pajiști Albești*, care cultiva iarbă pentru semințe²⁴.

Biserica parohială a funcționat până în anul 1994, însă slujbele se țineau rar, doar la sărbători mari. Ultimul preot a fost părintele Onoriu Dafin, care venea peste deal din Hetiur, drum de o oră și jumătate. În 1994 Episcopia de la Alba Iulia a hotărât să transforme biserica parohială în mănăstire. Pe amplasamentul vechii biserici ortodoxe, renovate, se află astăzi noua biserică a mănăstirii, vechea casă parohială a fost transformată în chilii pentru călugări, iar vechea școală în sală de mese. La sfârșitul anilor 90 lucrările erau în toi, iar pictura bisericii a fost gata în anul 2008²⁵. În aprilie 2009 în mănăstire se afla un singur locuitor permanent, părintele Ioan venit de la Mănăstirea Sihăstria Putnei. Odată cu apariția mănăstirii s-a crezut într-o revigorare a localității însă lucrurile nu au stat nici pe departe așa.

Părintele prof. dr. Ilie Moldovan de la *Facultatea de Teologie Ortodoxă – Episcop Nicolae Popovici din Sibiu*, a organizat în perioada 1997-2006 „*Universitatea de vară de la Jac*”. Din informațiile obținute de la organizatorul acesteia, știm că la cursurile de vară de la Jac au participat atât studenți de la Sibiu, cât și studenți de la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Alba Iulia. Această activitate era organizată în cadrul mănăstirii „*se strâneau în jur de 20-30 de studenți în fiecare vară, în jurul sărbătorii Schimbarea la Față, se țineau cursuri de spiritualitate creștin ortodoxă și românească. Țineau prelegeri profesori de la Facultatea din Sibiu, ... veneau studenți și din alte părți... și alți preoți*”²⁶. Părintele Ilie Moldovan consideră că „*s-a reușit o mănăstire veritabilă până la îmbolnăvirea părintelui Antim, care a plecat la București în 2004*”.

În afară de transformarea bisericii parohiale în mănăstire nu putem semna mari schimbări la Jac după 1989. Majoritatea caselor sunt părăsite, puține mai sunt

22 Arhiva Primăriei Albești, jud. Mureș, *Recensământul populației 1973*.

23 Primăria Albești, jud. Mureș – Biroul agricol;

24 *Ibidem*.

25 Părintele Ioan de la Mănăstirea Jacul Românesc – interviu din 02.04. 2009.

26 Părintele prof. dr. Ilie Moldovan – interviu din 26.09.2009.

întreținute și folosite ca locuințe sezoniere pe timp de vară.

Suprafața Jacului este de 539 hectare, din care 447 ha se află pe raza Comunei Albești și 92 ha pe raza Comunei Vețca²⁷. De la Maior Ioan (49 ani – maestru instructor la Grup Școlar Agricol Sighișoara) știm că în prezent 450 de hectare de teren este arendat unor ciobani din zona Sibiului. Suprafața cultivată astăzi nu depășește cu mult 3 ha.

Jacul Românesc nu este singurul caz în zonă în care s-a manifestat fenomenul de depopulare masivă, poate că subiectul ar merita extins și la alte sate din zona Sighișoara.

Același proces îl întâlnim și în Șapartoc, Uilac și alte cătune mai îndepărtate.

Amintim doar cazul Șapartocului unde la 1941 erau 546 de locuitori, dintre care 176 români, 364 maghiari și 6 germani²⁸. O localitate majoritar maghiară, parte și ea a Comunei Albești, care în perioada comunistă a trecut printr-un proces similar cu cel de la Jac, Șapartocul este o localitate izolată care, în mare parte, din aceleași motive ca și Jacul s-a depopulat într-un procent foarte mare. În anul 1973 aici erau 384 de locuitori, iar în urma recensământului din 2002 au fost înregistrați 43 de locuitori. Practic din perioada interbelică și până în anul 2002 populația s-a redus cu 82%. Totuși aici este o mai bună locuire – dacă se poate spune așa – însă jacul Românesc este practic pustiu.

Așa cum am mai arătat, depopularea și îmbătrânirea localităților rurale în a doua jumătate a secolului XX, nu este un fenomen specific doar României, el s-a manifestat la nivel mondial ca urmare a nevoii forței de muncă în marile centre industriale. În România acest proces nu s-a petrecut natural, ci forțat în urma procesului de colectivizare, prin ruperea legăturii țaranului cu proprietatea privată și fără a se crea în mediul rural o categorie de mici fermieri, care reprezintă principala forță de producție agricolă în statele occidentale.

The Depopulation of Jacul Romanesc Village in the Communist Period (Abstract)

The total or partial depopulation phenomenon of some villages, in the communist period, is well-known, especially in the villages that weren't nearby national roads or some important urban centres. There was actually an exodus of the rural population for a better living in the city.

Such an example is the Jacul Romanesc village, which is a typical case of an almost total depopulation of a rural area.

From an administrative point of view, Jacul Romanesc is found today in Albesti village, the district of Mures, and as a geographical position it is situated in the north of Sighisoara. Almost 100 years ago, this village had over 400 villagers and nowadays it only has four villagers in winter and about ten in summer.

27 Primăria Albești, jud. Mureș – Biroul agricol

28 *Monografia Județului Târnava Mare*, 1943, p.95.

Because of the uncertainty and the lack of alternative income, except for agriculture, in the years following collectivization it has been ascertained a huge departure of the villagers of Jacul Romanesc towards other areas, especially towards Sighisoara.

Following the massive leaving of the population, the school from the village was abolished in 1972. The parish church functioned until 1994, but religious ceremonies were rarely held, only on important feasts. In 1994 the Episcopacy of Alba Iulia decided to transform the parish church into a monastery. On the position of the old church there is a new church today and the old parish house has been transformed into monk cells and the old school into a dining room.

DEPORTAREA SAȘILOR DIN JUDEȚUL TÂRNAVA MARE ÎN URSS. 1945-1949

Claudiu Pop

Conform recensământului din 1930, în județul Târnava Mare trăiau 147.994 de locuitori, dintre care 44,8% români, 39,7% germani, 11,8% maghiari, 2,6% țigani¹. Dintre aceștia, sașii controlau întreaga activitate economică. Mai mult, aderarea României la Pactul Tripartit, în noiembrie 1940, consolidează și mai mult poziția acestei minorități. În februarie 1942, respectiv în mai 1943, Germania a încheiat înțelegeri cu Ungaria, respectiv cu România, în urma cărora etnicii germani apți pentru serviciul militar au putut fi încorporați în unități militare germane regulate, în Waffen-SS, în întreprinderi cu producție de război ori în Organizația Todt (o unitate specială care a avut în timpul războiului misiunea de a construi buncăre și de a executa alte lucrări de geniu). Ca urmare a acestor acorduri, aproximativ 95% din etnicii germani din România (sași transilvăneni și șvabi bănățeni) s-au înrolat voluntar în unitățile Waffen-SS (în total, aproximativ 63.000 persoane), câteva mii servind în unitățile speciale de intervenție ale Serviciului de Securitate SS (SD-Sonderkommandos), dintre care cel puțin 2000 etnici germani s-au înrolat în unitățile de pază ale lagărelor de concentrare (KZ-Wachkompanien), dintre care cel puțin 55% au servit în lagăre de exterminare, preponderent în Auschwitz și Lublin².

În paralel, în țară, este creat la 21 noiembrie 1940, Grupul Etnic German, o organizație pronazistă la care aderă numeroși sași din județ. La un moment dat ea avea în județul Târnava Mare 6744 de membrii³. Referitor la această grupare etno-politică, trebuie precizat că ea a avut o politică de izolare generală față de statul român și o deschidere totală față de Germania. Atitudinea sașilor din fostul județ Târnava Mare față de România se înscrie în afirmația de mai sus. Dintr-un document al Legiunii de Jandarmi din județul amintit, rezultă că după cedarea județelor din nord-vestul Transilvaniei, comportamentul liderilor politici sași s-a radicalizat, dând dovadă de:

1 *Recensământul General al României*, vol. II, Neam, limbă maternă, religie, p. 438.

2 Cornelius R. Zach, *Sașii între tradiție și noi opțiuni politice. 1930-1944*, în *Transilvania și sașii ardeleni în istoriografie*, Sibiu, 2001, p. 81.

3 *ANDJ Mureș, fond Legiunea de Jandarmi Târnava Mare*, dosar 29/1945, p. 21

completă lipsă de loialitate față de statul român; provocări la adresa românilor și a autorităților: pretenții de autonomie și protectorat german; pretenții de înlocuire a funcționarilor și a administrației românești cu funcționari și administrație germană.

La 2 decembrie 1941, a luat ființă organizația „Manshaft”⁴ care se ocupa de pregătirea militară a tineretului săsesc. De asemenea, aceasta organiza cursuri de administrație cu durata de 10 zile, în serii repetate, cu scopul de a-i iniția pe sași în administrație și poliție, pentru a deveni astfel, utili în cazul unei defecțiuni politice între Germania și România. Organizația a pregătit întreaga populație germană pentru o eventuală luptă de rezistență împotriva românilor, blocând și ascunzând diferite produse necesare armatei române.

După actul de la 23 august 1944, prăbușirea acestei minorități a fost rapidă. Baza acestui declin a fost reprezentată de Convenția de Armistițiu din 12 septembrie 1944, completată de note circulare emise de URSS prin intermediul Comisiei Aliate de Control. Din acest moment, soarta etnicilor germani a fost marcată de două evenimente funeste: internarea sașilor în lagăre (Târgu Jiu, Caracal, etc) a celor suspecti din punctul de vedere al Convenției de Armistițiu (foști membri ai SS, ai grupărilor germane din România, ș.a.m.d.), acțiune dublată de : marea deportare în Donbass-ul sovietic din ianuarie 1945.

În ceea ce privește prima acțiune, încă de la 1 decembrie 1944 a fost emis Ordinul nr. 32132⁵ al MAI prin care s-au fixat modalitățile de punere în aplicare a internării etnicilor germani în lagăre de muncă din România. Curând se iau primele măsuri practice pentru organizarea unor detașamente de muncă, similare probabil, în intenție, celor organizate pentru evrei în perioada anilor 1941-1944. Primul pas în acest sens este reprezentat de ordinul M.A.I. 29 martie 1945 care reglementează încadrarea etnicilor germani în detașamentele (mai ales CFR) deja existente. *”Toți germanii civili și militari cari s’au ascuns și sustras dela mobilizarea pentru lucru în URSS, să fie mobilizați prin organizarea unor batalioane de lucru în interiorul țării. Drept criteriu de mobilizare s’a stabilit vârsta de 17-45 ani pentru bărbați și 18-30 ani pentru femei. Unitățile, vor fi utilizate la lucrări de cale ferată, întrețineri de*

4 Ibidem, p. 121.

5 Dumitru Șandru, *Etnicii germani și detașamentul de muncă forțată din România (1944-1946)*, în *Analele totalitarismului*, 1995, 3, nr. 1, p. 26-48

*drumuri, spitale, fabrici, lucrarea câmpului, etc.”*⁶

În baza ordinului de mai sus pe raza județului Târnava Mare s-au format un număr de 16 unități de femei de origine etnică germană cu un efectiv de 46 de persoane, care au fost puse la dispoziția Camerei *Agricole* ”*pentru a fi întrebuințate exclusiv la muncile agricole unde se află cea mai mare lipsă.*”⁷ Femeile germane din orașul Sighișoara au fost repartizate la diverse întreprinderi, astfel Zai Eva a fost repartizată la firma Essigmann, iar Frank Alice și Reinhardt Maria la Uzina Electrică. În ceea ce privește bărbații, la 14 apr 1945 Cercul Teritorial Târnava Mare face cunoscut prefecturii că toți bărbații germani au fost trimiși la deteșamentul CF din Șercaia și Câmpia Turzii, în loturi de 25-35 de oameni, după ca au fost vizitați de o comisie medicală. 945 de lucrători specializați precum tractoriști, specialiști care lucrează în fabricile din industria de război au fost exceptați⁸.

În paralel, încă de la începutul lunii ianuarie 1945 a început deportarea sașilor în URSS. La 6 ianuarie 1945, Comisia Aliată de Control emite nota cu nr. 031⁹ prin care se ordona deportarea cetățenilor români de origine germană la muncă în URSS, bărbații între 17-45 de ani și femeile între 18-30 de ani. La data menționată, situația etnicilor germani din județul Târnava Mare era următoarea¹⁰:

Nr.	Detalii	Bărbați	Femei	Total
1	Germani înscrisi în tabele înainte de începerea acțiunii	5.857	4.551	10.408
2	Germani ridicăți până la 1 martie 1945	2.308	3.779	6.087
3	Germani exceptați de la internare	512	445	957
4	Germani dispăruți	172	170	342
5	Germani sinuciși	1	1	2

6 Ibidem, p. 51.

7 ANDJ Mureș, *Fond no 2: Prefectura județului TM, Dosar: Transportarea sașilor în URSS. 1945-1946*, Inv. no: 380, p. 81.

8 Ibidem, p. 81.

9 Ibidem, p.19.

10 ANDJ Mureș, *Fond no 2, Legiunea de Jandarmi Târnava Mare*, inv. no. 29/1945, p. 23

Referitor la înregimentarea politică a etnicilor germani din județul Târnava Mare, documentele oficiale, arată că dintr-un total de 43.998, doar 6.744 făceau parte efectiv din Grupul Etnic German (6.533 membrii și 211 conducători)¹¹.

Comparând numărul celor deportați, respectiv 6087, cu acela înscris pe listele Grupului Etnic German, respectiv 6.744, se poate aprecia că majoritatea celor care luaseră drumul URSS-ului făceau parte din această organizație.

Destinația: Donbass. Donbassul se află în partea de sud a Ucrainei, fiind mărginit la est de râul Don, la sud de Marea Azov, iar la vest de Nipru. Este o zonă carboniferă și industrială, având zăcăminte de fier, mangan, mercur, huilă. Deportările s-au concentrat în jurul a două mari orașe: Gorlovka și Nikitovka. Informații despre transport, condiții și munca în URSS ne sunt oferite de Gunther Wagner¹²:

”Transportul în Rusia s-a realizat pe regiuni, deci oameni din vagon se cunoșteau între ei. Prima despărțire avea loc în localitatea Râmnicu Sărat unde trebuiau schimbate vagoanele cu cele rusești (care erau mai late decât cele din Europa) ele se numeau „Pulmann-Waggons”. Oamenii fugeau dezorientați în celelalte vagoane, unde nu conta dacă erau bărbați amestecați cu femei. Listele întocmite înainte de plecare nu mai aveau nici o valoare (trupele rusești le-au folosit ca să își facă țigări). În cele trei săptămâni, cât a durat drumul, s-au făcut liste noi.

Vagonul era unul de marfă. Eram vreo 80 de oameni, am mâncat numai alimente uscate și eram împreună fete, femei, bărbați. Era foarte greu pentru a ne face necesitățile. Am făcut o gaură în podea, în jurul căreia am prins o pătură și așa am făcut un WC.”

Deportații au fost repartizați în 85 de lagăre. O treime din deportați lucrau în mine, un sfert în construcții, restul în industrie, agricultură sau în administrația lagărelor. Foarte puțini au îndeplinit munci conform pregătirii lor.

”De ELECTRO-ZECH aparținea și secția ‘instalații casnice civile’. Atelierul răspunzător se afla în afara instituției ZEMM (Atelier electric și mecanic central), și era stabilit într-o clădire în formă de ‘T’. Către stradă erau două spații alăturate: o frizerie pentru bărbați, unde lucra o femeie, și un atelier de cizmar, unde lucra un invalid de război. Către curte era un al treilea spațiu, mai mare decât cele două, care

11 *Ibidem*, p. 24

12 Manuscris realizat de deportatul Gunther Wagner.

se numea atelier de reparații electrice. Un rus de 40 de ani, de meserie electrician, tată a 6 copii, era șeful acestui departament, căruia mai aparținea : Paul Doktor, constructor de motoare electrice, din Noul Săsesc ; Josef Contessi, lăcătuș, din Reșița ; și eu, care m-am dat drept mecanic, deși nu eram.”

Primele luni ale anului 1945 au fost deosebit de grele.

”Locul în care se dormea era o încăpere în care erau paturi, prinse de perete, suprapuse în trei straturi cu câte 70 de cm de spațiu între ele. Până în iulie 1945, dormeau pe scânduri goale parțial crude și umede. Bagajul trebuia predat și puținele lucruri rămase se puneau la capătul patului folosindu-le ca pernă.

Dacă vremea era proastă atunci timpul liber trebuia petrecut în locul unde se dormea, dormind, stând întins pe pat, discutând cu colegii de cameră sau căutându-și păduchii din cutele hainelor.”

Munca grea și neobișnuită, frigul, adăposturile nedemne, hrana monotonă și insuficientă, pe deasupra și nesiguranța perpetuă de prezent și viitor, nici o posibilitate de a lua legătura cu locul natal și îngrijorarea determinată de starea celor lăsați acasă, exercita pe fiecare o presiune deosebită. Bolile care apăreau, mai ales febra tifoidă, refuzul de a mânca, precum și începutul interogatoriilor în timpul nopții printr-un ofițer NKVD i-au ajutat pe cei de acolo să devină niște roboți. Nimeni nu avea chef la conversație, cântat sau dansat. Prezența preoților Dr. Hermann Binder din Sighișoara și un preot din est pe nume Schmidt, precum și alți bărbați mai în vârstă care au fost întrebuințați pe front, au ajutat la consolarea oamenilor și au încercat să devină modelul acestora prin propriul comportament.

Ca urmare, băiatul de 17 ani suferă.....

”Deja de câteva zile am avut senzația ca sunt la capătul puterilor mele, totul mi sa părea greu, eu aveam cel mai adesea impresia sa orbesc prin ceață, picioarele mele amenințau să se frângă, eu mă simțeam tot mai golit, slăbit, lipsit de voință. Chiar și la acest descărcat de stâlpi am observat ca de fapt eu mă țineam de stâlp în loc să-l car. După primul vagon am făcut o pauză. Fiecare încerca sa șadă cât mai comod posibil pe lemne. Cămășile se dezbrăcau și erau din nou controlate de păduchi. Eu ședeam ceva mai la o parte de ceilalți, nemișcat, lipsit de putere, nevrând nici măcar sa gândesc.

Despre ce s-a discutat atunci, nu am reținut, dar deodată am observat cum

toți m-au privit – pe față sau pe ascuns – și cineva a spus: „Asta a mâncat și ultimele cireșe.” Eu am auzit aceasta, am înțeles, mi-am dat seama dar eram ca paralizat. „Până aici, și-a venit rândul. Gata! La 17 ani.” Eu simțeam ca în vis, cum îmi curgeau lacrimile peste obraji. La reluarea lucrului am rămas pe loc șezând și nici unul nu m-a solicitat să lucrez. Gata!...

Eu nu-mi pot aminti, cum am reușit să parcurg drumul lung de 2 km până în lagăr și cum m-am culcat la locul meu pe priciul de sus. Eu știu doar că a doua zi dimineața, comandantul de baracă Wolff – un german din zona Mării Negre, cel mai în vârstă dintre ei, un suflet bun, care știa cel mai bine dintre toți germană – m-a tras continuu de picioare spunând. „Ridică-te, băiete! Ridică-te! Ridică-te!” Trebuie să nu fi răspuns nimic, căci l-am auzit murmurând: „S-a terminat cu băiatul!”

Totuși băiatul scapă și ajunge să își spună la bătrânețe povestea. Decisiv pentru aceasta s-a dovedit ajutorul lui Rudolf Eising.

”Despre Rudolf Eising nu știam decât că era brutar și că avea rădăcinile în Germania de Sud. În 1945, s-a întors pe teritoriul natal, cu transportul pentru bolnavi. Toate eforturile mele de a-l găsi nu au avut succes. L-am considerat salvatorul meu.”

În anul 1948, au început să fie eliberați din lagăre și persoane apte de muncă (în total 49%), pentru ca în octombrie 1949 lagărele să fie desființate¹³. Ultima treime de deportați s-au întors în Transilvania. Din cei duși în zona de ocupație sovietică din Germania, circa 50 % au primit permisiunea să se întoarcă acasă. Ceilați au trecut, în majoritate în Germania Occidentală, câțiva rămânând în Republica Democrată Germană.

Pregătirea sau etapele drumului spre casă sunt relatate cu mare exactitate:

”Ne-au dus într-o sală cu o masă îmbrăcată cu o pânză roșie, unde ne-au spus că a venit vremea să mergem acasă. Ne-au spus să nu ducem cu noi hârtii, cărți sau păduchi. Două săptămâni înainte de plecare ne-am tot spălat pentru că eram plini de negreală.”

Reîntorși acasă, bucuria revederii cu familia este umbrită de durerea față de moartea unor membri ai familiei sau de pierderile pe care familia le-a suferit în toată această perioadă ca urmare a colectivizării sau naționalizării. Aceasta a fost debutul unui sentiment de dezrădăcinare care va cuprinde această comunitate și care o va

13 Doru Radosav, *Donbass – o istorie deportată*, Ravensburg, 1994, p. 24.

apropia din ce în ce mai mult de-a lungul timpului de ”pământul mamă” : Germania. Efectele acestui sentiment se văd în ziua de azi. Prin migrație legală sau prin fuga peste graniță numărul germanilor a scăzut dramatic. La recensământul din 2002¹⁴, Sighișoara număra 32.304 locuitori, dintre care:

- Români: 24.571 (76,06 %)
- Maghiari: 5.934 (18,36 %)
- Rromi: 1.135 (3,51 %)
- Germani: 623 (1,92 %)

Saxon deportation from Tarnava Mare county (Abstract)

The present article, based on interviews and archive documents, makes a presentation of the German community in the former county Tarnava Mare, in the period subsequent to the Second World War. The emphasis is placed on the deportation from 1945 onwards of 6087 Transylvanian Saxons, from this county to the Soviet Union, more precisely the mining region of Donbass. The harsh life in this region is depicted in the testimony of the deported Gunther Wagner.

Finally, the article shows that deportation – as well as labour detachments, nationalization, collectivization - represented for the German community in Transylvania the beginning of an uprooting process which will culminate, in the end, with the exodus, after 1989, of Transylvanian Saxons.

14 *Recensământul populației și al locuințelor*, 18-27 martie 2002

PATRIMONIU

**RESTAURAREA UNEI FARFURII DIN CERAMICĂ
APARTINÂND CULTURII SIGHIȘOARA – WIETENBERG
(SEC. AL XV- LEA Î. HR.)**

Sorina Parchirie

Cultura materială Sighișoara – Wietenberg (epoca bronzului mijlociu 1800-1300 î. Hr.), denumită după așezarea eponimă de la Dealul Wietenberg, de lângă Sighișoara, are o arie de răspândire destul de largă, ocupând întregul Podiș al Transilvaniei.¹ Sunt cunoscute peste 500 de puncte cu descoperiri aparținând acestei culturi.

În zona bazinului mijlociu al râului Târnava Mare au fost descoperite urme ale unor așezări fortificate împreună cu vestigii aparținând unor mici necropole. Una dintre descoperiri a fost înregistrată pe Valea Albeștiului - „La Cetățea” (com. Albești, jud. Mureș). Aici au fost puse în evidență o serie de vestigii arheologice care cuprind două niveluri preistorice. Nivelul aparținând culturii Wietenberg se caracterizează prin prezența unor locuințe, a unor gropi rituale conținând ceramică fragmentară și obiecte din metal, precum și a unor morminte de incinerare în urnă, grupate în imediata apropiere a așezării.²

Ceramica acestei culturi se caracterizează printr-o mare bogăție de forme, iar ornamentația printr-o remarcabilă eleganță și simetrie. Sunt specifice motivele spiralice și meandrice, simbolurile solare concepute dinamic. În formele timpurii ale culturii au predominat oalele fără gât sau cu gât foarte scurt, în faza mijlocie castroanele și cămile, iar în faza finală străchinile și farfuriile.

Tehnicile întrebuințate pentru ornamentarea ceramicii au fost extrem de variate: incizii, impresiuni, hașuri, împunsături fine, reliefări. S-a utilizat frecvent umplerea cu

---

1 *Istoria Transilvaniei*, vol. I, coordonatori Ioan –Aurel Pop, Thomas Năgler, Centrul de Studii Transilvane, Institutul Cultural Român, Cluj-Napoca, 2003, p. 41; Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, București, Editura Enciclopedică, 1999, p. 20.

2 Gh. Baltag, E. Amlacher, *Contribuții la problema continuității în zona Târnavelor în Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj Napoca*, XXVIII, 1987-1988, pp. 97-138; Gh. Baltag, N. Boroffka, *Materiale arheologice preistorice de la Albești (MS) în Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie*, București, 47, 4, 1996, pp. 375-393.

pastă albă a decorurilor incizate sau crestate.

Ceramica din ultima perioadă a culturii Wietenberg, farfuriile și străchinile din ceramică fină, lustruită, se bucură de o ornamentație cu simbolistică specială.³

Una dintre farfuriile care aparține acestei culturii provine din săpăturile arheologice efectuate pe Valea Albeștiului – „La Cetățea”, între anii 1987 – 1997.

Piesa este din ceramică neagră, pastă fină, având ca degresant nisip fin și foarte fin, ardere reductivă insuficientă, în secțiune prezentând miezul brun și extremitățile negre. Atât suprafața interioară cât și cea exterioară au fost lustruite mecanic înainte de aplicarea decorului incizat. Baza farfuriei este prevăzută cu un inel în relief abia schițat, pereții vasului ușor înclinați se termină într-o „carenă” decorată, de la care se înalță marginea farfuriei terminată într-o buză cu muchia ascuțită, având partea exterioară decorată.

Interiorul farfuriei conține principalele elemente de decor realizate prin incizare: patru spirale reunite două câte două prin bucle ample. Există o diferență între modul de execuție a desenului celor două grupe de spirale: prima grupă fiind realizată din trei linii paralele, iar cea de a doua grupă din câte două linii. Întreg decorul de pe fața internă a fost delimitat printr-un cerc din trei linii paralele. Muchia buzei vasului a fost decorată cu un șir de crestături foarte fine, încrucișate. Carena vasului a fost decorată cu un șir de crestături adânci, paralele. Peste tot s-a practicat “încrustația albă” vizibilă mai clar în cazul decorului de pe buză.

Operațiile de restaurare s-au desfășurat în mai multe etape, prima constând în dezamblarea piesei (aceasta fiind restaurată anterior în mod necorespunzător), îndepărtarea depunerilor de praf cu ajutorul unor perii și pensule din fire naturale, curățarea acesteia cu detergent neionic Romopal OF10 în concentrație de 1%.

Piesa a fost spălată apoi în apă distilată pentru îndepărtarea urmelor de detergent, urmând uscarea la temperatura ambientală, pe hârtie de filtru, în poziție de repaos.

Farfuria a fost recompusă din cele 27 de fragmente, reasamblate cu Aracet (acetat de polivinil) pornind de la baza acesteia spre buză. După uscarea la temperatura ambientală s-au executat plombarea și completarea părților lipsă cu gips prin metoda

3 Gh. Baltag, *Sighișoara înainte de Sighișoara*, București, Ed. Oscar Print, 2000, pp. 51- 57.

negativului cu ceară. (vezi *Anexa*)

Finisarea piesei a fost executată în tehnica manuală cu bisturiul. Integrarea cromatică s-a realizat cu ajutorul culorilor tempera, trecându-se la conservarea ei prin pensulare fină cu Nitrolac diluat.

Obiectul restaurat se află expus în expoziția de bază a Muzeului de Istorie din Sighișoara, sala de arheologie - epoca bronzului, cultura materială Sighișoara-Wietenberg.

THE RESTORATION OF A CERAMIC PLATE FROM SIGHIȘOARA-WIETENBERG CULTURE (15TH CENTURY B. C.)

(Summary)

The article presents the restoration of a ceramic plate from Bronze Age – Sighișoara-Wietenberg material culture (15th Century B. C.), discovered on the archeological site “La Cetățea” (Albești, Mureș County). This type of pottery is characteristic for this culture. It is noted in particular the decoration incised with wonderful spirals.

The author describes in details the ceramic plate and then there are reproduce the steps of restoration and the specific methods used to reassemble the 27 ceramic fragments.

The restored and conserved plate is displayed today at the History Museum from Sighișoara, the archeological exhibition.

ANEXA

Ansamblu înainte de restaurare

Ansamblu după restaurare

TURNUL CIZMARILOR – ARHEOLOGIE ȘI ISTORIE

Ioan F. Pascu

Înconjurat de dealuri mai scunde la sud și est, mai îndepărtate spre nord, Dealul Cetății din Sighișoara a reprezentat locul cel mai adecvat pentru o fortificație medievală, adăugând sistemului defensiv construit potențialul de apărare oferit de teren.

Cu o lungime de 850 de metri, Dealul Cetății, prezintă pante abrupte la vest și nord, este compus din două platouri, fiind mai înalt către apus, unde are 78 de metri deasupra Orașului de Jos, și mai scund către nord-est, unde are numai 30 de metri.

Cea mai veche zonă protejată de fortificații, poate încă de pe la sfârșitul secolului XII, este platoul superior. Inițial aici existau probabil numai de întărituri de pământ și din lemn sau o palancă. Această cetățuie, posibil un castru regal sau poate sediul unui locator de origine germană (ori valonă), a premers primului grup organizat de oaspeți germani.

Stabilirea coloniștilor germani, anterior și ulterior mării invazii tătaro-mongole din 1241, precum și dezvoltarea treptată a așezării, a evoluției sale de la rural la urban¹, în special creșterea rolului jucat de Valea Șaeșului în relația cu Sibiul, a făcut necesară o fortificare mai serioasă, cu o incintă de piatră, la început tot în zona platoului de sus. Cetățuia a avut un caracter autonom și a fost probabil primul nucleu cu fortificații solide după mijlocul secolului XIII.

Spre sfârșitul aceluiași veac, pe măsura afirmării localității și creșterea puterii sale economice, s-a început fortificarea ambelor terase ale Dealului Cetății. Zidul de incintă primește treptat o lungime de 930 de metri, fiind întărit cu 14 turnuri, rezultat al eforturilor întregii comunități, timp de mai multe generații.

Integrat armonios și organic în sistemul defensiv al incintei medievale, Turnul Cizmarilor se află în partea de nord-vest a cetății, într-un punct strategic important, solicitat și pentru o vreme chiar vulnerabil la atacurile venite de la vest sau nord-vest, pe valea Târnavei Mari sau pe așa numitul „drum mare ce duce la Sighișoara”² – altfel cea mai scurtă legătură între Alba Iulia și răsăritul Transilvaniei.

Deși în forma actuală trădează influențe baroce, Turnul Cizmarilor este parte a de centurii de fortificare de la finele secolului XIII. Faptul a devenit certitudine abia

1 Ioan F. Pascu, *Casa cu Cerb. O istorie succintă a celui mai important monument civil din Sighișoara*, în: *In memoriam Radu Popa. Temeiuri ale civilizației românești în context european*, Cluj Napoca, 2003, p.335.

2 *Documente privind istoria României*, seria C, Transilvania, Veacul XIV, vol. IV, București, 1955, nr. 751, p. 516.

în anul 2002, când monumentul a fost cercetat arheologic prin 3 secțiuni exterioare și tot atâtea interioare.

În primul rând s-a observat că cele mai vechi elemente de cronologie surprinse în perimetrul Turnului Cizmarilor sunt mult anterioare construcției medievale, aparținând perioadei hallstattului timpuriu. Inventarul arheologic al epocii, fragmentar dar consistent și semnificativ, a fost prezent exclusiv în secțiunea poziționată central pe latura de est a monumentului (S. 1), în stratul pe care se așează fundația turnului actual (*având limita superioară în medie la -2,2m de la actualul nivel de călcare*).

Aceste descoperiri nu sunt singurele care documentează o locuire dacică mult anterioară incintei fortificate³, dar până la începutul evului mediu, cu excepția câtorva piese izolate care se pot data cu aproximație în jurul secolului V-VI⁴, nu avem cunoștință de existența altor materiale ce pot documenta o prezență umană constantă în acest lung interval de timp. Dealtfel, pe profilurile din această secțiune (S.1.) este clar vizibil un strat nisipos, galben-verzui, curat, care izolează nivelul preistoric de primele straturi medievale, cu materiale din sec XIV-XV.

Surprinzătoare au fost însă rezultatele săpăturilor din interior, care au pus în evidență existența unui turn mai vechi, de formă patrulateră, nebănuit până acum. Acesta se află în partea de sud-vest a turnului actual, care îl și suprapune parțial pe laturile de sud și vest.

În interior, turnul patrulater are suprafață de 4,5/3,8m, iar zidurile au o lățime medie de 1,5m și sunt foarte bine construite, îngrijit, cu lespezi de piatră de dimensiuni medii și mici, clădite și bine legate pe asize regulate, cu un mortar dur, din var și nisip. Interesant este că deși colțul de sud-vest al turnului patrulater este vizibil cu ochiul liber la exterior, el nu a ridicat până acum nici un semn de întrebare, fiind probabil confundat cu un contrafort, chiar dacă poziția pentru un astfel de element de susținere este ciudată și cu totul atipică.

Cronologic este imposibil de datat cu certitudine acest turn, dar prin planul, dimensiunile și poziția sa se poate presupune că el a făcut parte din prima etapă de fortificare a Dealului Cetății, fiind construit spre finele secolului XIII sau la începutul celui următor, împreună cu Turnul cu Ceas, al Cositorarilor, Aurarilor, Frângerilor, Croitorilor, Lăcătușilor și Dulgherilor, Turnul Frângerilor reprezentând, credem, un model în ceea ce privește fizionomia în elevației a vechiului turnul patrulater.

Având în vedere dezvoltarea breslelor sighișorene, este firesc să presupunem că acestea au avut o legătură directă cu ridicarea sistemului de fortificații, iar cizmarii

3 În acest sens vezi mai ales Gh. Baltag, *Ceramica daco-getică din cetatea Sighișoara.*, în: Marisia, VI, 1976, p. 89-92; idem, *Sighișoara înainte de Sighișoara*, București, 2000, p. 65-67, 72

4 Este vorba de 2 catarama, una găsită la Biserica din Deal cealaltă în apropiere de Casa cu Cerb, probabil de factură gotică – inf. Gh. Baltag; precum și de un mormânt cu doi cai, îngropați la peste 4m lângă colțul de nord-vest al Bisericii din Deal –probabil gepizi avarizați, părere Baltag.

fac parte din lista cu primele bresle atestate la 1376⁵, după cum tot de la ei s-au păstrat și cele mai vechi documente originale – este drept, din perioada 1557-1598⁶.

Existența în formă patrulateră a Turnului Cizmarilor, pomenit în 1522, a durat până la începutul secolului XVII, când se reface pe planul actual în urma bombardamentului efectuat în 1605 de mercenarii principelui Ștefan Bocskai. Evenimentul se poate lega un strat cu puternice urme de arsură, vizibil la interior (în S. 5, pe profilul de vest) -strat ce sub arcul de descărcare al zidului de sud-vest aparținător turnului apare doar în perimetrul turnului patrulater și hexagonal.

În relația dintre Turnul pătrat al Cizmarilor și zidul de incintă pot fi observate două faze distincte. Într-o primă etapă zidul de incintă a coborât de la Turnul Croitorilor și s-a legat de colțul de sud-vest al Turnului Cizmarilor. Dar, dacă aici s-a păstrat nemodificat traseul, altfel s-au petrecut lucrurile la continuare, unde inițial incinta s-a adosat exact pe colțul de nord-est și s-a legat spre răsărit de Turnul Lăcătușilor.

Această incintă, ridicată probabil odată cu turnul, avea 3-4 m înălțime în anii '20-'30 ai veacului XV, când sub amenințarea pericolului turcesc regele Sigismund de Luxemburg obligă comunitățile libere să-și construiască sau să-și întărească propriile fortificații. În acea vreme zidul era prevăzut cu un drum de strajă, prin care erau accesibile crenelurile amenajate pentru arcuri și arbalete⁷. Existența drumului de strajă este dovedită de un pilot descoperit la exterior, în colțul de nord-est al turnului hexagonal, pilot care se țese cu incinta amintită. La sfârșitul secolului al XVI-lea, odată cu refacerea turnului în planimetria sa actuală, o porțiune din incinta de legătură cu Turnul Lăcătușilor, mai precis cea aflată în interiorul construcției hexagonale a fost demantelată pentru a mări spațiul funcțional, destinat nu doar activităților militare ci și unora strict economice. Cota demantelării nu a putut fi surprinsă în săpătură, dar în una dintre secțiuni (S.6) a fost clar evidențiată amprenta zidului dezafectat.

În ultimul deceniu al secolului XV sunt documentate ample lucrări la zidurile cetății⁸, în urma cărora o parte au fost înălțate până la 5-6 m, iar altele au fost repositionate. Este vremea în care la 1 m. spre vest de la colțul de nord-est al turnului patrulater se adosează un al doilea zid de incintă, care îl înlocuiește pe cel dintâi, dar pe o altă traiectorie, ce pornește spre sud-est iar apoi se întoarce spre est, legându-se de același Turn al Lăcătușilor. Această a doua incintă are la elevație o lățime de 1,2m, cu un decroș pe ambele laturi de 0,2m, aflat la aproximativ -0,5m de nivelul interior de călcare, cotă ce poate fi bănuită ca nivel de călcare pentru secolele XIV-XV și, implicit, pentru turnul patrulater.

Talpa de fundare pentru acest zid a fost observată numai la exterior (în S.3),

5 Gernot Nussbächer, *Documente privind meșteșugurile din Sighișoara. Catalog de documente 1376-1598*, Brașov, 1998, p. 15.

6 *Ibidem*, p. 6.

7 *Topografia...*, p.51.

8 *Ibidem*, p. 53.

unde se află la 1,8m de la nivelul de călcare (-5,04m/w)⁹.

Constructiv se poate spune că noul zid a fost ridicat pe arce de descărcare¹⁰ umplute și așezate într-un nivel de cultură (imprecizabil din cauza intervențiilor moderne și contemporane), pe un sol de culoare neagră, a fost clădit exclusiv din piatră de dimensiuni medii și mici, legate cu un mortar dur, din var și nisip începând chiar de la talpa fundației.

În anul 1603 Cetatea își deschide porțile trupelor imperiale ale generalului Basta care, temându-se de un atac de la nord-vest, a întărit zona Turnului Cizmarilor cu un val de pământ și palisadă. Insuficient însă.

Cronicarul Georgius Kraus notează că în august 1605, mercenarii principelui Ștefan Bocskai au bombardat Sighișoara de la nord vest, de pe Dealul Crucii (*Kreutzberg*), o ramificație a Dealului Gării (*Siechhof*), cu ghiulele grele de câte 20-25 funturi și au dărâmat aproape de tot zidul de la Turnul Cizmarilor până la Turnul Lăcătușilor, cu toate că abia cu doi ani înainte tocmai acest punct a fost întărit de soldații generalului George Basta¹¹.

Ineficiența fortificației rudimentare din 1603 și distrugerile din 1605 au determinat autoritățile locale să regândească sistemul defensiv din zona cuprinsă între Turnul Lăcătușilor și cel al Cizmarilor. Acum se ridică monumentul actual, care a triplat spațiul interior, a utilizat cu maximă eficiență ruinele anterioare și și-a ales un plan hexagonal, adecvat noilor tehnici de asediu, în care rolul primordial îl aveau bombardele. În consecință, „noul” Turn al Cizmarilor suprapune aproape integral laturile de sud și de vest ale vechiului turn patruleter, extinzându-se semnificativ spre nord (pentru eficientizarea defensivei pe zidul de legătură cu Turnul Lăcătușilor) și spre est, în interiorul cetății.

Noua etapă este evidentă peste tot unde au fost surprinse relații de zidărie. Astfel, zidul actual de sud-est se adosează și suprapune zidul de est al turnului patruleter, zidul de sud-vest suprapune parțial ruina de sud, latura de vest se așează aproape în întregime pe aceeași parte a construcției inițiale, în timp ce laturile de nord-vest, nord-est și est se adosează și „călăresc” cele două faze anterioare ale incintei medievale.

Fizionomia arhitectonică născută la sfârșitul veacului XVI a fost însoțită de o tehnică deja verificată, cea a arcelor de descărcare, vizibilă pe latura de sud-vest a „hexagonului”, în porțiunea de suprapunere a celor două turnuri, acolo unde zidăria nouă face un decroș spre exterior, imposibil de susținut cu fundație proprie (S.5), precum și pe latura de nord-est (S.6), în care distanța prea scurtă dintre vechile ziduri de incintă i-a îndemnat pe meșterii medievali să repete aceeași soluție de rezistență.

9 Cota 0 pentru wagriss a fost stabilită pe nivelul superior al pragului de intrare de la demisol

10 Soluție constructivă utilizată cu cel puțin un secol în urmă la Biserica din Deal.

11 Apud Friededrich Müller, *Archäologische Skizzen aus Schäßburg*, în Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, N. F. Bd. 1857

Complementar a fost folosită și soluția zidăriei în trepte¹². Astfel talpa zidului de est se află la -4,1m/w, cea de nord-vest la -7,08m/w, coborând neprecizat pe latura de vest. De asemenea, pe latura de est elevația începe la -1,7m/w iar pe latura de nord-vest aceasta pornește de la -3,94m/w. Oricum, pe ansamblu, întregul turn beneficiază de fundații și elevații masive și robuste, fără fisuri sau crăpături, din bolovani de dimensiuni medii, cu rare fragmente de cărămidă pentru egalizare, totul legat cu un mortar de bună calitate, din var și nisip.

Cu toate că planul imaginat la începutul secolului al XVII-lea se păstrează până în ziua de azi, elevația și funcțiunea interioară a Turnului Cizmarilor au suferit mai multe modificări conjuncturale.

Astfel, în 1613, din lipsă de faină magistratul orașului permite breslei cizmarilor să-și instaleze în turn o moară de mână „atât timp cât îi va plăcea”¹³. În consecință se poate bănui că în acea vreme nu exista pilonul central, spațiul fiind astfel mai cuprinzător, că jumătatea de est a turnului a fost amenajată ca demisol, și că intrarea s-a făcut pe sub o boltă obturată mai târziu cu zidărie. Urmele vechii intrări sunt vizibile atât la exterior cât și la interior, iar pragul se află la -1,7-1,8m/w, adică cu -0,5m sub actualul nivel de călcare la exterior și -1,4m sub cel de la interior. De asemenea, în interior, la nivelul pragului este evidentă urma unei podele din lemn, păstrându-se chiar un capăt de grindă lângă zidul de est al vechiului turn patruleter.

Amplificarea în volum a Turnului Cizmarilor a fost urmată de amenajarea bastionului cu același nume, pomenit uneori și ca Bastionul Călugărițelor („*Nonnenschantze*”)¹⁴.

După cronică „Wachsmann-Göbel”¹⁵ în 1657 sfatul orașului a dorit ca noul bastion să se facă în fața Turnului Cizmarilor ca să se poată bombarda și „poarta din dos” („*hinterste Tor*” -Turnul Croitorilor) dar din motive economice primarul a vrut să folosească un zid mai vechi „și astfel bastionul cu mai puțină luare în considerație a trebuinței decât a cheltuielilor s-a ridicat în locul de acum de teama tătarilor în timp de o lună”. Acel zid vechi menționat în cronică este tocmai primul zid de incintă.

Cum lucrarea de fortificare s-a încheiat în 1658, în timpul principelui Gheorghe Rákóczi al II-lea, o inscripție compusă din trei plăci de piatră și litere în basorelief a fost amplasată pe una din fețele acestui turn. Placa superioară conținea stema orașului (cea mai veche cunoscută) și deviza „*NOMEN DOMINI TURRIS FORTISSIMA*”

12 Soluția fundațiilor în trepte este o caracteristică din ce în ce mai evidentă a ingineriei medievale, cel mai apropiat și pertinent exemplu comparativ pentru cazul Sighișoarei fiind cetatea medievală a Saschizului, unde, în aceeași perioadă (sec. sec. XV-XVI) și într-un relief oarecum asemănător, astfel de fundații au fost intens folosite la toate turnurile.

13 Friededrich Müller, *Op. Cit.*

14 Gheorghe Baltag, *Sighișoara Schässburg Segesvár*, Ed. Nereamia Napocae, Cluj-Napoca 2004, p. 195

15 Fr. Müller, *Op. Cit.*

(*Numele Domnului este cel mai puternic turn*), placa mediană avea în chenar următorul text „*Sub domnia ilustrisimului și prealuminatului principe G. Rákoczi II, din mila lui Dumnezeu principe al Transilvaniei și comite al secuilor*”. Ultima placă îi menționa pe demnitarii care se îngrijiseră de inscripție „*Prin grija și efortul domnilor Johann Both, primar al orașului și Petrus Nussbaum, jude regal*”. Primele două inscripții se păstrează la Muzeul de istorie iar ultima, deteriorată puternic în 1857, a dispărut¹⁶.

A doua jumătate a secolului al XVII aduce cu sine și flăcările celui mai distrugător sinistru din istoria cetății: marele incendiu din 30 aprilie 1676, căruia i-au căzut pradă 624 de case, 120 de gospodării țărănești, șapte turnuri de apărare, Turnul cu Ceas, cele două biserici ale mănăstirilor de maici și Biserica Mănăstirii. În Protocolul breslei croitorilor, Andreas Göbel, cel care a făcut „*adevărată descriere a sus-amintitului incendiu*”¹⁷, a spus chiar că după explozia muniției din Turnul Croitorilor „*în Cetate n-a rămas acoperiș întreg nici cât o masă de lat*”. Distrugerile au afectat considerabil și Turnul Cizmarilor, care își primește forma actuală abia la 1681¹⁸, când este înregistrat și un puternic cutremur¹⁹. Acum se renunță și se astupă demisolul, se obturează vechea intrare și se deschide cea de azi, se ridică exclusiv din cărămidă pilonul central, ferestre primesc forma în *mâner de coș* și se amenajează două turnulețe de observație la est și vest (ultimul dispărut)²⁰, ambele vizibile pe o „*Schiță*” realizată de Andreas Blasius în 1704 („*Skizze der Schässburger Burg aus der Zeit von 1162 bis 1704 aus Andreas Blasius Naschlass –Vermütlich von seiner Hand*”), păstrată la muzeul din localitate.

În ceea ce privește accesul la nivelul superior, acesta a fost asigurat aproape în permanență de o scară exterioară și numai din a doua jumătate a secolului XIX (după 1861?), printr-o scară interioară, cu o trapă de mici dimensiuni între cele două niveluri. Scara exterioară s-ar fi putut sprijini pe stâlpi de lemn, așezați la rândul lor pe o talpă din cărămidă, cum este cea descoperită lângă colțul de nord-vest (S.2). Dacă ea a avut sau nu traseul celei actuale nu putem bănuși.

În Registrul General din acea vreme al orașului se menționează un inventar al armamentului din turn: „*14 archebuze mari, 6 archebuze mici, 3 muschete, 2 chintale de plumb, 2 chintale de pulbere, mai multe ghiulele de tun, 8 lăncii și o spadă pentru două mâini*”. De asemenea, din planul de apărare de la 1704 aflăm că „*11 luptători din breasla cizmarilor vor apăra turnul, iar bastionul trebuie apărat de 20 de luptători. Calfele de cizmari au de apărat jumătate de zid către Turnul Croitorilor, cealaltă jumătate fiind apărată de croitori*”²¹

16 *Ibidem*, p.19, nota 42; G. Baltag, *Sighișoara...*, p.195

17 R Schuller, *Alt Schäßburg*, Schäsburg, 1906, p. 57-59.

18 Friededrich Müller, *Op. Cit*

19 *Topografia...*, p. 86

20 *Ibidem*, p.119

21 G. Nussbächer, *Der Schässburger Schusterturm*, în *Neuer Weg*, 27, 8080, 6 mai, 1975, cf.

Ultima fortificare a zonei se petrece în secolul al XVIII-lea, când când această porțiune de incintă a fost dublată cu un val și șanț²², cel din urmă fiind pronabil la originea denumirilor de *Schanzplatz* pentru piațetă de lângă Turnul Cizmarilor și *Schanzgasse*, strada de legătură cu Piața Cetății -actuala stradă a Bastionului²³.

Primul zid de incintă mai apare pe un plan al orașului din 1750 (*Stadtplan Theumer 1750*)²⁴, se demolează parțial 1846²⁵ -când este vizibilă o portiță protejată de un “turnuleț de veghe” în consolă, care era amplasată cam pe la mijlocul distanței actualului zid dintre Turnul Cizmarilor și cel al Lăcătușilor- și dispare cu totul odată cu fosta Mănăstire a Clariselor și Turnul Lăcătușilor, în 1894, pentru a se construi în locul respectiv o biserică catolică. În fine, cu ocazia reabilitării pavajului din Cetatea medievală a Sighișoarei vechiul zid de incintă fie va fi marcat la nivelul solului, fie va fi refăcut până la o anumită cotă.

După ce funcția militară a Turnului Cizmarilor a dispărut, acesta a fost folosit în epoca modernă ca arhivă a orașului iar acum adăpostește, în partea superioară o redacție de ziar iar în mansardă un post de radio.

Der Schusterturm in Schäßburg – Archäologie und Geschichte

(Zusammenfassung)

Der Turm, welcher sich in Obhut der Schusterzunft befand, ist ein Flankierungsturm, der sich in der nordwestlichen Ecke der mittelalterlichen Burganlage befindet, von wo der Weg welcher den Osten Siebenbürgens mit dem mittleren Teil verband, überwacht werden konnte.

Seine sechseckige Form, welche er heute aufweist, erhielt er gegen Ende des XVII - ten Jahrhunderts, seine Grundmauern aber stützen sich auf das Niveau der früheren Hallstatt- Kultur.

Die Anfänge des Turmes finden sich in XIV – ten Jahrhundert, als an diesem Ort ein viereckiger Turm stand. Diese Form behielt er bis 1594, als er abgerissen wurde und in seiner gegenwärtigen Form – welche den neuen Verteidigungstechniken besser entsprach - wiederaufgebaut wurde.

Der neue Turm verdreifachte die Größe des Innenraumes, nützte bestmöglich die bestehenden Ruinen und seine Grundmauern wurden in Stufen und Bogenform gebaut, vor allem in den über die alten Mauern errichteten Teilen.

Als Flankierungsturm, stellt der Schusterturm die Verbindung zwischen dem westlichen und dem nördlichen Teil der Ringmauer her, obwohl diese in ihrer jetzigen Form nicht aus der gleichen Zeit stammen.

Im Jahre 1603 besetzt General George Basta Schäßburg befestigt den Nordteil der Burg, wo neben dem Schusterturm ein Graben und eine hölzerne Palisade angelegt werden. Dieses erweist sich allerdings als ungenügend zu sein, und so beschossen die Soldaten des Fürsten Stefan Bocskai 1605 Schäßburg von dem Kreuzberg und zerstörten fast die ganze Mauer zwischen Schuster- und

G. Baltag, *Sighișoara...*, p.196

22 *Topografia...*, p. 119

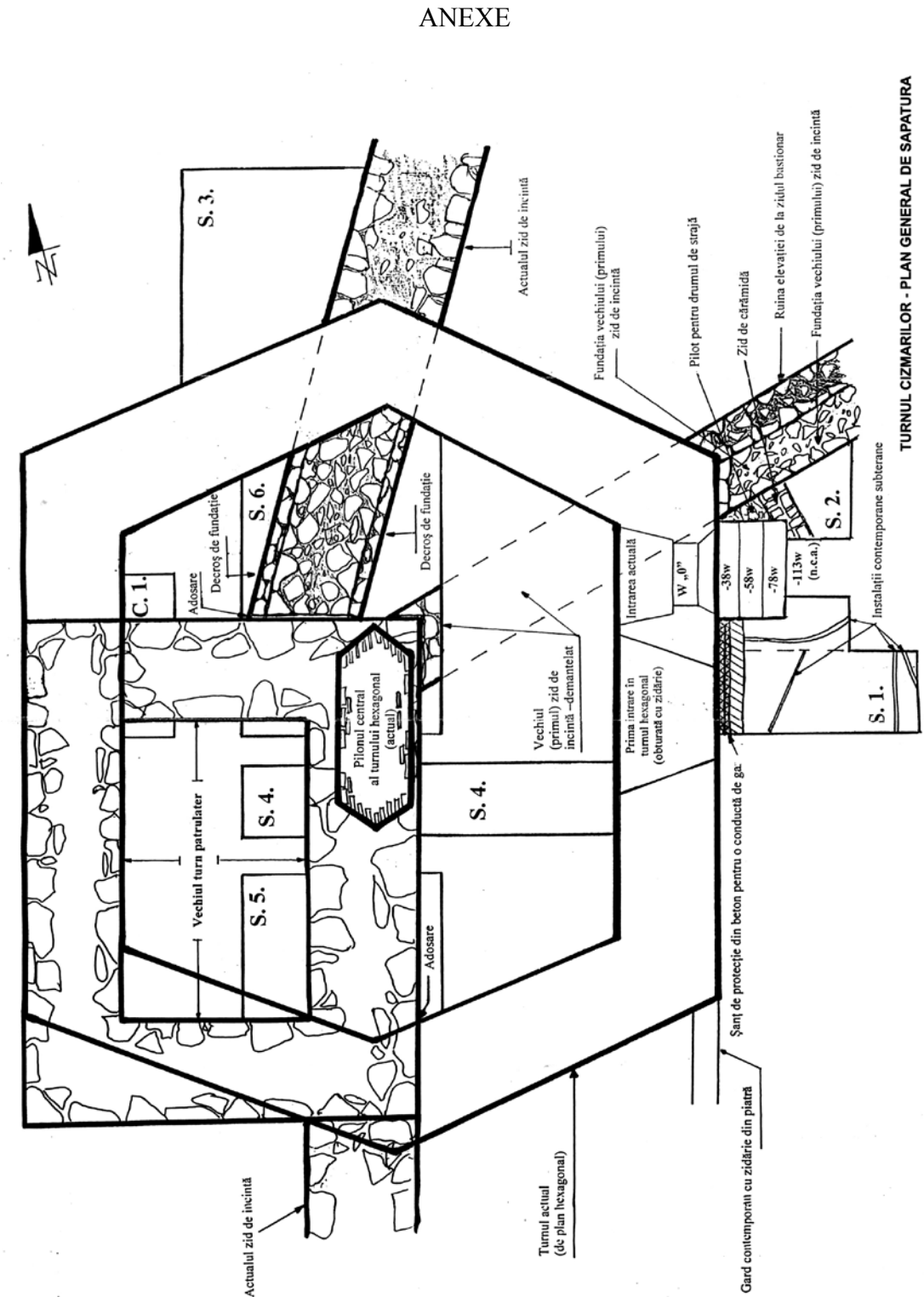
23 P. Niedermaier, P. Gutt, R. Bondor, *Atlas istoric al orașelor din România, Sighișoara*, București, 2000, p. XI

24 *Topografia...*, p. 42.

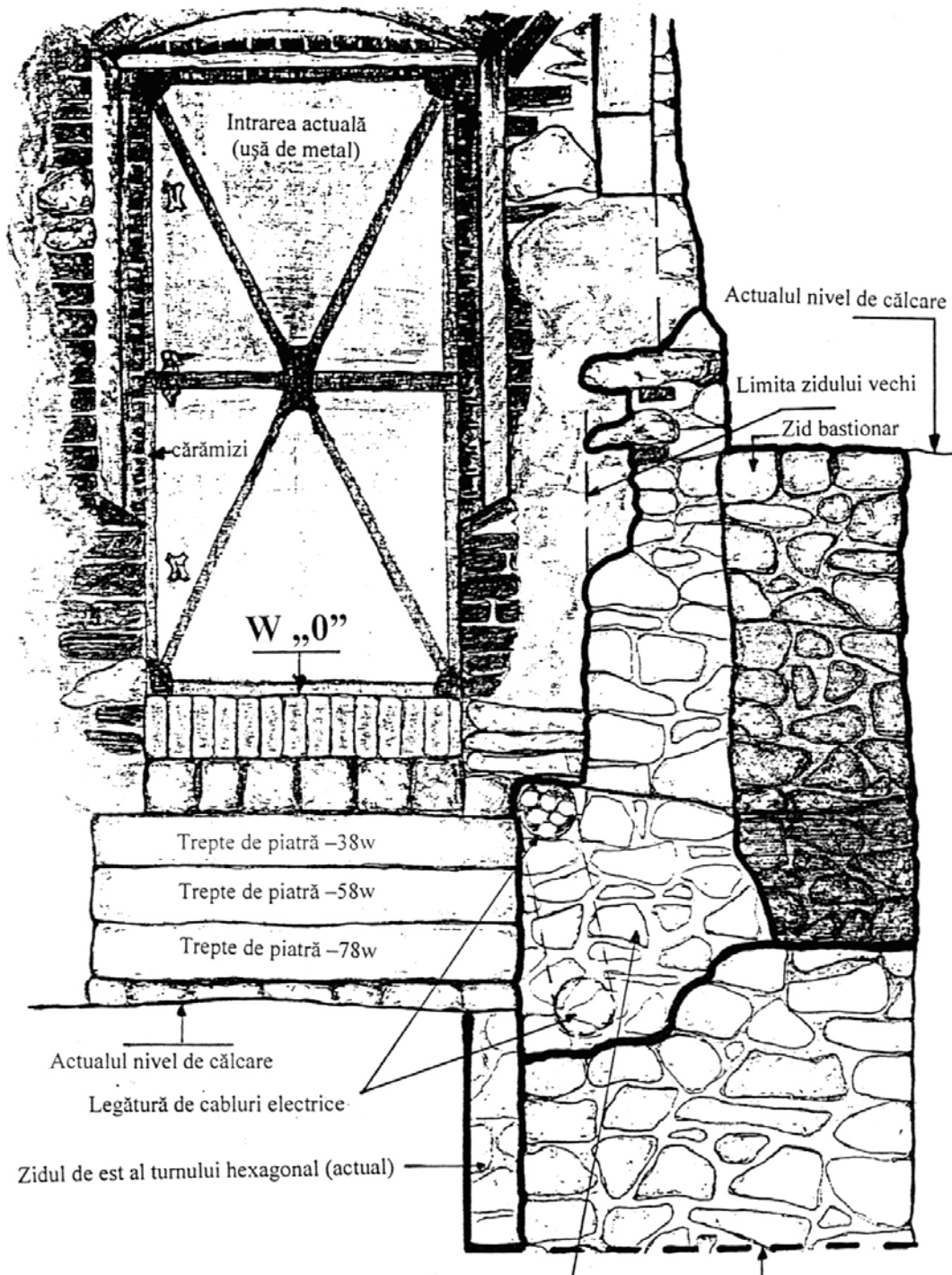
25 G. Baltag, *Sighișoara...*, p.196

Schmiedeturm.

Die Ineffizienz der rudimentären Verbesserungen von 1603 veranlassten die lokalen Behörden 1657, diesen Teil mit einer Bastei zu verstärken, unter Benutzung der Ruine der ersten Innenmauer welche sich in dieser Zone befand. Die Mauer der Bastei, welche noch auf einem Stadtplan aus dem Jahre 1750 eingezeichnet ist, wurde wahrscheinlich 1894 zusammen mit dem früheren Clarisen Kloster und dem Schmiedeturm abgetragen, um an dieser Stelle eine Katholische Kirche zu errichten.

TURNUL MEU CU CEAS. FIGURINA MEA – PROGRAM DE EDUCAȚIE MUZEALĂ –

Florina Ștefan

ARGUMENT

Muzeul, o importantă instituție de cultură în societatea modernă, își asumă din ce în ce mai serios și își exercită cu din ce în ce mai mult succes una dintre funcțiile sale, și anume: *„punerea în valoare a patrimoniului muzeal în scopul cunoașterii, educării și recreării”* (Legea muzeelor și a colecțiilor publice 311/2003).

Programele de educație muzeală sunt procese complexe, ample, care, pentru a-și atinge obiectivele trebuie să fie derulate cu mult profesionalism. Specialiștii care se ocupă de aceste programe trebuie să fie pregătiți în domeniul științelor sociale, comunicare socială, psihosociologie, succesul lor fiind asigurat de abordarea temelor sub aspect *interdisciplinar*.

Acest termen reprezintă o modalitate de organizare a conținuturilor învățării, care oferă o imagine unitară asupra fenomenelor și proceselor studiate în cadrul diferitelor teme abordate și care permite contextualizarea și aplicarea cunoștințelor dobândite. Este o componentă a procesului de instruire prin care se asigură aspectul activ și formativ de dirijare efectivă a învățării, de stimulare a creativității. Un alt criteriu de care trebuie să se țină seama când se organizează un astfel de program educațional este *divertismentul*, care are un important rol în recreere, fiind una dintre funcțiile *timpului liber*.

Actul de cultură pe care îl realizăm în cadrul muzeului prin programele de educație muzeală se află și el într-un context al schimbărilor radicale apărute în secolul XXI, iar o succintă analiză a acestor schimbări credem ca se impune în rândurile de mai jos. De unde venim și încotro ne îndreptăm ?

Pentru prima oară în decursul istoriei omul se raportează numai la sine pe acest Pământ.... Astăzi trăim într-o lume atât de complet transformată de om încât peste tot întâlnim structuri create de om, ne

întâlnim, într-o măsură anumită, mereu cu noi înșine.”

Werner Heisenberg

Relevanța culturii pentru existența umană specifică este deosebit de importantă. Cultura, element specific uman, nu există decât ca multiplu, după cum umanitatea nu există decât ca o multitudine concretă de unități etnice și sociale determinate. Cultura este rezultatul creației umane, deci, e domeniul existenței diversității structurilor umane unitare și poate fi regăsită în exercițiul spiritual și practic al tuturor comunicațiilor umane. Omul a devenit în timp o ființă deschisă, istorică, capabilă să se adapteze la medii diferite, să-și creeze medii specifice de existență, să-și „dezmărginească” orizontul de existență, cum spune Blaga. Existența umană implică o structură culturală complexă care intervine în viața societății și își pune amprenta asupra tuturor domeniilor și formelor vieții umane. În acest context și pe acest nivel viața umană se diversifică nu în specii biologice, ci în culturi specifice, manifestări ale aceluiași mod de existență. Datorită faptului că omul a evoluat mereu într-o ambianță dezmarginată, el și-a desfășurat productivitatea în forme diversificate în spațiu și timp, întrucât, spune Blaga: *„Omul singur a devenit ființă istorică, ceea ce înseamnă permanent istorică, adică o ființă care veșnic își depășește creația, dar care niciodată nu-și depășește condiția de creator”¹*. Condiția de creator este corelată ontologic cu existența unor variate „câmpuri stilistice”, determinate etnic, istoric, social și spiritual, câmpuri ce comunică unele cu altele, se influențează reciproc, dar își păstrează sigiliul inconfundabil. Câmpurile stilistice definesc cercul de viață al unor comunități etnice în individualitatea și interacțiunea lor multiplă cu alte comunități învecinate sau mai îndepărtate. În câmpul existenței sale culturale, omul resimte o tensiune structurală: tensiunea dintre **unitate și diversitate**, dintre **universal și specific**.

Secolul XX a determinat mutații radicale în câmpul culturii și a pregătit omenirea, prin crearea unor medii și condiții favorabile apariției noilor paradigme, pentru trecerea spre societatea postmodernă a secolului XXI.

Secolul XX a creat efectiv o altă realitate culturală, noi sisteme de gândire, noi forme de exprimare artistică, noi moduri de raportare la lume, o nouă conștiință de sine a omului. Schimbările cele mai relevante s-au produs în știință și în spațiul

1 Lucian Blaga, *Aspecte antropologice*, în *Trilogia cosmologică*, în *Opere*, vol.11, București, Editura Minerva, 1988, p.307

creației estetice, de unde au iradiat în planul tehnic și economic al civilizației, determinând și apariția noilor mijloace de comunicare, fără de care nu mai putem înțelege tabloul și caracteristicile lumii contemporane. De asemenea secolul XX a determinat mutații radicale în câmpul culturii : accelerarea schimbărilor culturale și criza valorilor tradiționale, integrarea rapidă a valorilor culturii în sistemul activităților sociale prin mass-media, democratizarea accesului la cultură, extinderea culturii de masa, apariția unor fenomene de pseudocultură, etc. Toate aceste lucruri au dus la apariția mai multor tensiuni structurale în cadrul lumii contemporane: tensiunea între **tradiții și modernizare**, apoi, odată cu revoluția produsă de tehnologia informației și cu intensificarea procesului de globalizare, moment în care societățile dezvoltate trec de la civilizația industrială la cea postindustrială, tensiunea caracteristică în plan cultural devine cea dintre **identitate și integrare**. Lumea contemporană caută o formulă de împăcare a celor două tendințe contradictorii (globalizare și identitate). Interdependențele crescânde nu anulează identitățile culturale, dar le obligă să se redefinească într-o lume ce a devenit globală și policentrică, o lume în care *identitatea culturilor* – cum spunea antropologul Claude Levi-Strauss – *este o funcție a relațiilor dintre ele, nu o consecință a izolării lor*. Identitățile nu se consolidează prin izolare și autarhie, ci prin creație performantă și participare competitivă, prin afirmarea lor în spațiul universalității. Referindu-ne la cealaltă tensiune structurală majoră (tradiție și inovație) putem afirma că secolul XX poate fi considerat un secol al „rupturilor” față de trecut, un secol ce a dezintegrat „vechile modele ale relațiilor sociale”, în care *„valorile unui individualism asocial absolut au fost dominante, atât în ideologia oficială, cât și în cea neoficială, deși cei care le-au promovat deplâng adesea consecințele lor”*. Sub fascinația „noutății”, secolul XX se caracterizează printr-o violentă contestare sau „uitare” a tradițiilor, prin *„ruperea legăturilor dintre generații, cu alte cuvinte între trecut și prezent”*, astfel că la sfârșitul acestui secol putem vedea *„pentru prima oară cum arată o lume în care trecutul, inclusiv trecutul din prezent, și-a pierdut rolul”²*.

O caracteristică a secolului XX o reprezintă accelerarea schimbărilor, ritmul lor precipitat, de unde decurg radicalismul cu care erau contestate formele tradiționale de cultură, virulența mișcărilor avangardiste. Din a doua jumătate a secolului XX teoreticienii vorbesc despre apariția unui nou tip de civilizație, numită postindustrială

2 Eric Hobsbawm, *Secolul extremelor*, București, Editura Lider, 1999, p.30-31

sau informațională. Aceste schimbări, dincolo de sentimentul de încredere în forța nelimitată a tehnologiei de a stăpâni natura, a creat un puternic sentiment de incertitudine și derută, de "complexitate înabușitoare" în fața consecințelor acestor schimbări : stressul, forțarea capacităților biopsihice ale omului de a se adapta acestor schimbări... "Șocul viitorului" spunea Toffler, este maladia pe care o generează invazia intempestivă a viitorului în viața oamenilor, care trebuie să se adapteze la schimbări foarte mari într-un timp foarte scurt. Este reacția psihologică a oamenilor la "curentul năvalnic al schimbării, care a devenit atât de puternic încât răstoarnă instituțiile, modifică valorile și ne usucă rădăcinile".³

Accelerarea tuturor proceselor din viața umană – cele fizice, de producție și consum, de transport, comunicare și informație, a evenimentelor și a faptelor de cultură – îl plasează pe om într-o stare de provizorat, de instantaneitate a informației și a noutăților, fără durată. O societate care exhibă totul, care trăiește prin mesaje și informații ce copleșesc și amețesc percepția umană, care transformă consumul, politica, ideile, cultura, sportul, biografiile individuale și timpul liber în spectacol cotidian, pierde simțul istoriei. "De fapt, nimic nu are loc în timp real. Nici măcar istoria. Istoria în timp real e rețeaua de televiziune CNN și informația instantanee, care e tocmai contrariul istoriei."⁴

Revoluția științifică, tehnologică și informațională actuală, prin implicațiile ei, multiplicată în cascadă, a schimbat atât de profund modul de viață, relațiile dintre oameni și societăți, dintre om și mediu, a lărgit indefinit frontierele cunoașterii încât viitorul nu mai poate fi o continuare a trecutului, iar omenirea a ajuns în "momentul unei crize istorice", când "nu știm unde ne va duce călătoria noastră, nici măcar unde ar trebui să ne ducă".⁵ Este criza de ideal, criza de sens și direcție, în momentul în care dispunem de mijloace tehnice pe care omenirea nu le-a avut niciodată înainte, dar nu mai știm încotro ne îndreptăm.

Acest sentiment de incertitudine e prezent peste tot în societate, dar este cu atât mai puternic resimțit de copii și adolescenți. Pentru ei încercăm să facem ceva, pentru ei demersul nostru de a-i aduce în muzeu și a-i face să se simtă aici "acasa".

3 Alvin Toffler, *Șocul viitorului*, București, Editura Politică, 1973, Ibidem, p.13

4 Jean Baudrillard, *Sistemul obiectelor*, Cluj-Napoca, Editura Echinoc, 1996, p.105

5 Eric Hobsbawm, *Secolul extremelor*, București, Editura Lider, 1999, p. 15-32

TURNUL MEU CU CEAS. FIGURINA MEA

Muzeul de Istorie Sighișoara reprezentat de d-na Florina Hent, bibliograf-comunicare și relații publice, a desfășurat programul educațional "Turnul meu cu Ceas. Figurina mea" în parteneriat cu Gimnaziul de Stat Aurel Mosora" din Sighișoara, respectiv cu 14 elevi din clasele a VII-a ale acestui gimnaziu . Perioada desfășurării acestui program a fost de 30 de zile, împărțite în mai multe etape. În demersul nostru am identificat trei priorități care ne-au ajutat și ne-au ghidat în munca noastră: *nevoile copiilor, interesele lor și abilitățile acestora.*

Obiective

- dezvoltarea capacității de abstractizare în scopul stimulării unei gândiri prin concepte, factor de progres uman
- stimularea creativității copiilor prin reprezentarea conținutului semnificativ al unor noțiuni în imagini, cuvinte, obiecte, în funcție de imaginația și talentul fiecăruia
- dezvoltarea abilităților de comunicare a elevilor
- cunoașterea prin învățare a obiectului de muzeu (în acest caz figurinele reprezentând zilele săptămânii din Turnul cu Ceas). Învățând despre obiectul de muzeu, învățăm despre o întreagă lume.

Publicul țintă

- elevii claselor a VII-a de la Gimnaziul de Stat "Octavian Goga" din Sighișoara
- profesorii acestui gimnaziu
- mass media locale și județene
- autoritățile locale

Avantajele muzeului în privința tematicii abordate

- aducerea elevilor spre muzeu oferindu-le o alternativă de petrecere a timpului liber, și pentru că elevii vin la muzeu din propria lor dorință și nu obligați, *fidelizarea* lor ca public al muzeului

- prin cunoașterea obiectului de muzeu și a întregii povești din jurul acestuia, elevii devin un important *factor de diseminare a informațiilor* dobândite la muzeu în mediile din care provin: școală, familie, comunitate
- îndeplinirea funcției de *”punerea în valoare a patrimoniului muzeal în scopul cunoașterii, educării și recreării”*, funcție de bază a muzeului ca instituție de cultură.

Tehnicile folosite în cadrul acestui program educațional

- **jocul** este învățare dar este de asemenea un efort esențial făcut cu ușurință. Jocurile imaginative stimulează creativitatea, gândirea flexibilă și dorința de a interacționa din punct de vedere social în moduri pozitive, este deci un *mod informal de învățare*, având un tot mai mare succes
- **comunicare informală** stabilită între educatorul de muzeu și copii. S-a comunicat în plan orizontal, stabilindu-se o relație de *”egalitate”* între parteneri -educatorul de muzeu și elevii participanți în program- Educatorul s-a comportat și a fost perceput de către copii ca un adult care încă își amintește cum să se joace-cu idei, concepte, forme și procese. Automat el a fost perceput *”grozav”* pentru că nu a urmat regulile și direcțiile altora în ceea ce privește implicarea mentală, suflătească și fizică în tema abordată în acest program.
- **”transferul de responsabilități”** de la educator la copiii participanți : *”voi faceți totul, responsabilitățile vă aparțin, eu sunt aici, ne jucăm, ne consultăm, vă stau la dispoziție și vă ajut să vă puneți ideile în practică ori de câte ori aveți nevoie de mine”*. Acest lucru a dus la creșterea încrederii pe care copiii au avut-o în ei, s-au simțit responsabili și și-au depășit barierele de comunicare. A dezvoltat foarte mult *spiritul competitiv* al copiilor, după cum se va vedea mai jos în descrierea efectivă a programului.
- **folosirea canalelor de comunicare familiare copiilor** : instant messenger, e-mail, telefon mobil, mesaje telefonice, pe tot parcursul celor 30 de zile cât a durat programul. Aceste canale au fost folosite de către copii pentru a lua legătura cu educatorul de muzeu ori de câte ori și oricând simțeau nevoia de a comunica cu acesta, el stându-le mereu la dispoziție. Utilizarea internetului pentru obținerea de date și clarificări asupra oricăror probleme.

Locația

- **mediul informal** – programul s-a desfășurat în incinta Muzeului de Istorie Sighișoara din Turnul cu Ceas , acesta fiind perceput de copii ca un mediu informal de învățare, ca un mediu nou, incitant, enigmatic, în care mereu descoperi ceva nou. Acest factor, mediul informal, a fost locul în care s-au simțit în largul lor, în comparație cu mediul formal al școlii.

Promovarea programului

- **prin comunicare directă** a reprezentatului muzeului, d-na Florina Ștefan, cu profesorii școlilor sighișorene, conducerea acestora, cu elevii claselor a VII-a în vârstă de 13-14 ani (categorie aleasă de către specialistul muzeului pentru a fi implicată în acest program), cu părinții elevilor. Comunicarea directă a fost folosită și în relația cu autoritățile locale, aici un sprijin deosebit responsabilul acestui program l-a avut din partea directorului instituției muzeale, dl. Nicolae Teșculă. S-a explicat tuturor acestor parteneri ideea programului, avantajele lui pentru ambele părți, modul de desfășurare. După promovarea programului în mediile școlare, copiii care și-au dorit au venit spre muzeu. Deosebit de importantă este aceasta *dorință* a copiilor de a participa, liber exprimată, fără influențe sau obligativitate.
- **prin comunicare indirectă** prin intermediul mass media locale și județene, prin materiale de prezentare a programului distribuite în școli, în Clubul Copiilor, în familii, etc. Promovarea în mass media s-a realizat atât prin comunicate de presă cât și prin interviuri acordate televiziunilor de către specialistul în comunicare și de către directorul muzeului.

DESCRIEREA PROGRAMULUI EDUCAȚIONAL ”TURNUL MEU CU CEAS. FIGURINA MEA”

Echipa formată din 14 elevi care și-au exprimat dorința de a participa la acest program educațional a fost preluată de către educatorul de muzeu din incinta

Gimnaziului de Stat "Octavian Goga" și au plecat împreună într-o plimbare spre Cetatea Sighișoarei, având ca destinație Muzeul de Istorie din Turnul cu Ceas. Acesta a fost momentul când educatorul de muzeu a început să-i cunoască pe copii, să le rețină prenumele și să li se adreseze direct, încurajându-i ca și ei la rândul lor să-l apeleze pe numele mic. S-a stabilit astfel, de la început, o comunicare informală între parteneri, acest lucru fiind considerat foarte important în depășirea oricăror bariere de comunicare, cât și ca factor determinant în stimularea comunicării și menținerea unei atmosfere degajate, libere, fără de care copiii nu și-ar fi exprimat dezinvolt ideile și nu ar fi fost stimulată creativitatea lor atât de firesc. De altfel, acest tip de comunicare și această atmosferă a fost păstrată pe tot parcursul derulării programului.

Ajunși la muzeu, după o vizită în expoziția de bază, grupul s-a oprit la etajul V al Turnului cu Ceas, unde este expus mecanismul ceasului din turn și figurinele. Educatorul de muzeu a prezentat, folosind mult tehnica "întrebare-răspuns", figurinele care reprezintă zilele săptămânii, ele constituind și tema acestui program de educație muzeală. În cadrul acestui "dialog" copiilor le-au fost descrise figurinele atât *din punct de vedere fizic* (dimensiuni, materialul din care sunt făcute, tehnica de execuție, reprezentarea lor- aceea a zeilor din Pantheonul grec și roman-, meșterul artist care le-a executat, perioada istorică când au fost executate) cât mai ales s-a insitat asupra *mesajului simbolic* al acestor figurine.

Figurinele ceasului sunt realizate în secolul al XVII-lea de către meșterul artist J. Kirschel venit la Sighișoara din Königsberg. Având înălțimea de 0,80 m, fiind realizate din lemn de tei prin cioplire, ele sunt pictate într-un stil simplu, "baroc țărănesc" și impresionează prin soliditatea execuției.

Pentru o completă înțelegere a demersului nostru le vom prezenta mai jos pe fiecare în parte:

Luni: are în mâini arcul și săgeata iar pe cap semiluna, simbolul argintului. Protectoare sau stăpână a nopții, Luna este identificată cu Artemis la greci sau Diana la romani, zeițe ale vânătorii dar și protectoare a naturii feminine, mereu schimbătoare. În plan semnificativ, conotativ, vorbim aici despre *fertilitate, rodnicie*.

Marți: poartă pe cap un coif cu pană peste care se află fixat simbolul alchimic al fierului. Este zeul Ares sau Marte având în mâini o suliță. Semnifică *războiul*,

conflictul.

Miercuri: are atributele zeului Hermes de la greci sau Mercur de la romani. Are câte două aripioare la coif și la cizme, arătând prin aceasta că este "mesagerul zeilor" care se deplasează rapid, prin levitație. Pe cap poartă simbolul mercurului sau "argintului viu", metal prin care se pot stăpâni celelalte elemente. Despre Hermes se crede că a fost zeul comerțului și al hoților, în realitate el a fost un mesager al misterelor și al cunoașterii ezoterice, un mediator între lumea vizibilă și cea invizibilă. Mesajul simbolic pe care-l transmite este acela de *schimb, tranzit, comerț*.

Joi: este reprezentat de Jupiter sau Zeus. Își ține piciorul pe globul pământesc și în mâini fulgerul și tunetul. Pe cap poartă simbolul alchimic al staniului sau cositorului, metal protector, anticorrosiv și creator de aliaje noi. În plan semnificativ vorbim despre *puterea universală, dominație*.

Vineri: personaj feminin, zeița Venus sau Afrodita, îmbrăcată într-o fustă verde căptușită cu roșu, purtând pe cap simbolul cuprului, metalul roșu este asociat întotdeauna verdelui. Simbolizează *dragostea, pasiunea, frumusețea (chiar și a pământului)*

Sâmbătă: este o figurină care îl reprezintă pe Saturn, părintele zeilor vechi, cel mai bătrân dintre zei, tatăl lui Zeus. Deasupra capului are simbolul plumbului, simbolizând *stagnarea, oprirea mișcării, încheierea unui ciclu*.

Duminică: poartă pe cap un cerc de raze, Soarele, semnul aurului. Zeitatea este Sol sau Helios. Duminică este ziua *odihnei, luminării spiritului, relaxării*.⁶

Toate aceste informații copiii le-au dobândit pe parcursul a 6 întâlniri în decurs de 2 săptămâni, cu educatorul de muzeu, toată echipa participând activ la descoperirea și clarificarea detaliilor despre figurine, simbolurile lor, despre zei, mitologia greacă și romană, semnificații.

Întâlnirile au avut loc în incinta muzeului și ca o completare a acestora, comunicarea a fost permanentă, pe messenger, telefonic, etc. Educatorul de muzeu a ilustrat informațiile despre mitologie prin diferite imagini, legende. Chiar copiii au venit fiecare cu informații descoperite de ei pe internet, din lecturile lor, filme, ș.a.

S-a trecut la organizarea pe echipe : cei 14 elevi s-au grupat doi câte doi așa

6 Gheorghe Baltag, *Sighișoara, Schaessburg, Segesvar*, Cluj Napoca, Editura Nereamia Napocae, 2004, pp. 181-185

cum au dorit ei, în funcție de prietenii, legături comune, și s-au format în acest fel 7 echipe, așa cum săptămâna are 7 zile. Pentru fiecare zi, pentru fiecare figurină, o echipă formată din doi copii. Șapte bilețele cu numele fiecărei figurine au fost trase de ei la sorți, și astfel fiecare echipă a devenit echipa : luni, marți, miercuri, joi, vineri, sâmbătă, duminică.

Pentru atingerea obiectivului principal al acestui program, acela de a putea vorbi și despre lucrurile pe care nu le putem atinge, de a face conexiuni între noțiunile abstracte și cele concrete, **educatorul de muzeu a explicat copiilor cum simbolurile ne direcționează și ne organizează gândurile și raportarea noastră la lume, iar felul cum ne raportăm la lume ne organizează percepția noastră asupra realității. Educatorul a dorit să creeze copiilor "un punct de acces" spre fiecare simbol al figurinelor despre care am vorbit. El a considerat ca acest "punct de acces" poate fi experiența fiecărui copil în parte în ceea ce privește propria percepție despre simbolurile de care s-a discutat : dragoste, putere, fertilitate, agresivitate, odihnă, stagnare. În acest context au început alte discuții, educatorul de muzeu având plăcuta surpriză de a descoperi o mare implicare din partea copiilor, bogata lor imaginație și extraordinara capacitate de a-și argumenta ideile, o tot mai vizibilă ușurință în comunicare, fapte care au bucurat.**

După încheierea ciclului de 6 întâlniri în care s-au derulat toate cele expuse mai sus a început munca pe echipe. Fiecare echipă a început să "reconstruiască", folosind fiecare propriul talent artistic, literar, etc, percepțiile lor asupra celor semnificate de figurinele ceasului, așa cum li s-au repartizat prin tragerea la sorți. Unii au desenat, pictat, alții au scris eseuri, alții au făcut colaje și fotografii artistice. Creativitatea lor a fost extraordinară. Și pe parcursul acestei etape a programului a existat o comunicare permanentă între educator și elevi. Copiii s-au întrecut pe ei înșiși, erau emoționați, un spirit de reală competiție plutea peste work shop-uri.

Următoarea etapă a programului educațional a fost organizarea unui eveniment, a unei expoziții, cu toate lucrările copiilor, creațiile lor au fost promovate și supuse atenției invitaților, mass mediei, autorităților locale și comunității. Tot evenimentul, toată expoziția, copiii și-au organizat-o singuri, începând cu pregătirea sălii de expoziții temporare, panotarea lucrărilor, crearea ambientului, invitațiile și promovarea. Educatorul de muzeu, prietenul și partenerul lor deja în acest punct, i-a

susținut, le-a răspuns solicitărilor, i-a îndrumat dar în același timp le-a respectat și le-a acceptat ideile. Era evenimentul lor!

În ziua cea mare, sala de expoziții temporare a Muzeului de Istorie Sighișoara era neîncăpătoare: profesori, părinți, directori de școli, reprezentanți ai autorității locale, muzeografi, reprezentanți ai mass media, colegi și prieteni au venit la muzeu să vadă acest eveniment inedit. Fiecare echipă a avut un delegat care a făcut prezentarea lucrărilor echipei respective, a vorbit despre ideile lor și despre reprezentările lor. Cu această ocazie, copiii au mai trecut un test asupra unuia dintre obiectivele programului : *discursul public*. **Comunicarea la nivelul discursului public al copiilor a impresionat întreaga audiență. În aceeași măsură a impresionat creativitatea și imaginația lor. Profesorii elevilor participanți în proiect au avut, după cum au mărturisit chiar ei, surpriza de a descoperi la acești copii, calități și abilități pe care nici măcar nu le-au bănuțit și nu le-au observat niciodată de-a lungul anilor la sala de clasă. Evenimentul a fost un succes, fiecare copil a primit cadouri, felicitari, flori.**

Marele câștig al acestui program de educație muzeală, se reflectă în impresiile elevilor participanți în program, din care citez: " acest program mi-a oferit bucurie, distracție, plăcerea de a învăța și a mă simți bine", "m-am eliberat de stress, m-am jucat și am eliberat energie, am facut altceva decât ce faceam la școală, acasă, în viața de zi cu zi", "alții au făcut observații care țin de natura umană : "am văzut acest program ca o cale de a relaționa cu ceilalți copii și cu oamenii din muzeu, de a învăța unii despre alții, de a comunica la diferite nivele și de a ne face amintiri plăcute împreună."

Consider că există o datorie morală, dincolo de cea profesională a oamenilor din muzee, cei care ne ocupăm de educația muzeală, de a aduce tinerii în muzee, de a-i readuce mereu aici, de a le oferi altceva decât cele pe care le trăiesc și cele cu care se confruntă în viața lor cotidiană. Dacă vom reuși asta, înseamnă că am reușit să mergem înainte, împreună.

**MEIN STUNDTURM. MEINE FIGURINE. –
EIN PROGRAMM FÜR MUSEUMSKUNDE DES
SCHÄSSBURGERS GESCHICHTSMUSEUMS.**

(Zusammenfassung)

Unser Ansatz geht von einer Analyse der Kulturellen Rahmenbedingungen in dem XXI Jahrhundert , und davon dass die neuen Bedingungen museumspädagogische Programme zu einem Schwerpunkt der Kulturpolitik der einzelnen Länder wird, aus.

Es wird hier das Programm „Mein Stundturm. Meine Figurine“ beschrieben, welches als Hauptziel die Entwicklung von Abstraktisierung – Fähigkeit der Kinder der Zielgruppe war, die Förderung ihres Konzeptuellen Denkens – Faktor des menschlichen Fortschrittes war.

Die, die von Museumspädagogen verwendeten Techniken haben es bewirkt, die Kinder zu erziehen über die Dinge zu sprechen, welche für sie nicht unmittelbar erreichbar sind, und so die Verbindungen zwischen abstrakt und konkret herzustellen .

Das Programm war ein großer Erfolg.

**BREASLA CLOPOTARILOR DIN SIGHIȘOARA. STUDIU DE
CAZ : INSTRUMENT DE DETERMINARE A TONALITĂȚII
CLOPOTELOR, AFLAT ÎN PATRIMONIUL MUZEULUI DE
ISTORIE SIGHIȘOARA**

Adriana Antihi
Marton Laszló

Unul dintre centrele importante de turnare a clopotelor în Transilvania este și Sighișoara. De remarcă faptul că începând cu anul 1650 și până în anul 1935 se poate atesta documentar existența fără întrerupere a atelierelor de turnat clopote în Sighișoara. Din cei 15 turnători de clopote, care au funcționat între anii 1650-1935 un loc de seamă îl ocupă familia Manchen cu cei doi reprezentanți ai ei Michael Manchen I, având activitatea de turnător de clopote între anii 1823-1857, timp în care a turnat 10 clopote și fiul lui, tot Michael Manchen II cu 19 clopote turnate, între anii 1864-1908. Cei doi au creat o adevărată tradiție familială și neavând continuitatea meseriei în familie (moștenitori) au dezvăluit unul din secretele turnătorilor de clopote : modul de determinare a tonalității clopotelor.

**Instrumentul de determinare a tonalității clopotelor realizat de familia
de turnători de clopote Manchen**

Instrumentul, dispozitivul, care se prezintă mai jos constituie o premieră în camponologie. O astfel de piesă sau chiar asemănătoare nu se cunoaște în literatura de specialitate.

Un astfel de instrument nu a fost prezentat și nici descris la nici un for internațional de specialitate, din care cauză presupunem că a fost, ori o invenție sighișoreană, ori că s-a păstrat secretul existenței unui astfel de instrument.

Instrumentul, constituie o cutie de rezonanță (fig.1), realizată din scândură de brad și a fost achiziționată prin cumpărare de Muzeul de Istorie de la văduva turnătorului de clopote Michael Manchen II, în anul 1930.

Instrumentul se află în stare perfectă și ar putea fi folosit și astăzi pentru

determinarea tonalității unor clopote. Așa după cum se vede în figura 1, forma cutiei de rezonanță se aseamănă perfect cu o barcă, având lungimea de 3, 8 m, lățimea cea mai mare de 0,49 m iar la cele două vârfuri 0,105 m, înălțimea 0,225m. Grosimea scândurii din care s-a realizat instrumentul este de 10 mm. Pe o parte a cutiei este executată o tăietură lata de 8 mm a căror margini sunt bordurate cu două corniere de 25x25 mm. Unul din aceste corniere dispune de gradații din 5 în 5 mm prin punctare, iar la fiecare 100 mm, gradațiile sunt marcate și cu cifre.

Între cele două vârfuri a fost întinsă o coardă din fir de alamă (probabil puțin extensibil) cu ajutorul unui sistem de șurub melc. Între cele două corniere, în orificiul de 8 mm, culisa, o piesă care delimita lungimea corzii ce putea fi percutată pentru a intra în vibrație. Vibrația corzii se transmitea cutiei de rezonanță (asemănător ca la vioară), care amplifică vibrația și emana o anumită tonalitate în funcție de lungimea corzii. Cu acest instrument (muzical) se poate determina tonalitatea unui clopot. Unei tonalități îi corespundea o anumită gradație a cornierului gradat, iar acestei gradații, probabil îi corespundea un ton din gama de note. În acest fel, turnătorul de clopote Michael Manchen reușea să determine tonalitatea unui clopot existent. În cazul în care avea o comandă de un clopot care secunda clopotul existent dintr-o clopotniță, după determinarea tonalității clopotului existent cu instrumentul descris mai înainte putea să proiecteze următorul clopot, care să sune în terțul sau quintul primului clopot.

Cum decurgea lucrul cu instrumentul acordor? Se pune acest instrument în apropierea clopotului pe care urma să-l studieze. Bătea clopotul cu un ciocănel și în timpul cât clopotul suna, slăbea coarda și muta piesa ce susținea coarda într-o poziție unde credea că tonalitatea ei era apropiată de tonalitatea clopotului. Întindea coarda și percuta firul întins. Dacă tonalitatea cutiei de rezonanță se "pierdea" în tonalitatea clopotului însemna că cele două surse de sunet au aceeași frecvență, câte-o gradație corespunzătoare în dreptul piesei de susținere a corzii, gradație căreia îi corespundea o anumită tonalitate din gama de note. Nu putea nimeri din primul reglaj rezonanța celor două surse de sunet, adică a clopotului și a cutiei de rezonanță, însă, din aproape în aproape acest lucru era realizat.

Așa cum am prezentat mai înainte, cunoscând frecvența-tonalitatea unui clopot existent, putea să proiecteze al doilea, al treilea clopot dintr-un ansamblu de clopote.

Cu acest instrument se putea verifica și eventualele armonici ale sunetului de

bază cunoscut fiind că în funcție de locul percuției peretelui exterior al clopotului, acesta generează diverse tonalități ale tonului de bază. Dacă și aceste tonalități erau conform așteptărilor, clopotul putea fi montat în clopotniță și suna cu o tonalitate plăcută pentru urechea muzicală a enoriașilor. În cazul în care aceste tonalități ale clopotului nou turnat nu corespundeau cerințelor prestabilite putea fi utilizat ca primul clopot (singurul) într-o nouă clopotniță, dar numai singur, fără a forma ansamblu cu alte clopote.

Concluzii

Instrumentul și metodologia descrisă este o dovadă a inventivității meșterului turnător de clopote Michael Manchen din Sighișoara. El a creat un instrument funcțional, care a fost posibil să fie conceput de abia după un secol de dezvoltare a electronicii. Acest instrument este o noutate în domeniu nefiind descris în nici o literatură de specialitate studiată.

Însemnul Breslei Clopotarilor din Sighișoara

Bibliografie

- Patay Pál , *Règi harangok*, Corvina Kiadó, Budapest, 1971;
Jura, Spiritza, *Biograficky slavonik zvonolejárov*, Bratislavaq, 2002;
Jörg, Wernisch, *Glockenkunde von Österreich*, Wien, 2006;
Marton Laszlo, *Harangok*, Pallas-Academia Könyvkiadó, Miercurea Ciuc, 2001.

DIE GLOCKENGIESSER IN SCHÄSSBURG. FALLSTUDIE: EIN INSTRUMENT ZUR BESTIMMUNG DER KLANGFARBE VON GLOCKEN; WELCHES SICH IN DEM PATRIMONIUM DES SCHÄSSBURGERS GESCHICHTSMUSEUMS BEFINDET

(Zusammenfassung)

In dem vorliegenden Beitrag wird ein in den Sammlungen des Schäßburger Geschichtsmuseums befindliches Gerät, welches zu dem bestimmen der Tonhöhe und Klangfarbe der Glocken diene, beschrieben.

In Schäßburg waren in der Zeitspanne 1650 bis 1935 fünfzehn Glockengießer tätig. Das hier beschriebene Werkzeug - ein Beweis des Einfällreichtums des Glockengießers Michael Manchen - ist sicherlich Einzigartig.

Es wurde für das Schäßburger Geschichtsmuseum 1930 käuflich erworben, ist in perfekten Zustand und voll funktionsfähig.

EMISIUNI MONETARE ROMÂNEȘTI DIN PERIOADA 1867-1881 AFLATE ÎN COLECȚIILE MUZEULUI DE ISTORIE SIGHIȘOARA

Mircea-Radu Iacob

Numismatica este știința care are drept obiect de studiu moneda. Numele provine de la termenul grecesc *numisma*, preluat apoi și de romani sub forma *nummus*, *i*, dar și *nomisma*, *atis*, care înseamnă monedă, ban¹.

După unii cercetători cuvântul moneda provine de la un epitet al zeiței supreme romane Junona, sora și soția lui Jupiter: Junona Moneta, adică dătătoarea de veste, cea care avertizează, vestește („*monere*” în latină înseamnă a înștiința). Supranumele a fost adăugat zeiței datorită faptului că a salvat Roma de la invazia galilor prin alarma pe care au dat-o faimoasele găște de pe Capitoliu care-i erau consacrate. Templul ei din Roma era folosit ca și atelier monetar, piesele care se băteau acolo se numeau monete.

În privința formei corecte a cuvântului (moneta sau moneda) există mai multe opinii. Numismatul Octavian Iliescu susține că forma corectă este moneta, deoarece toate derivatele acestui termen sunt cu t în structură și nu cu d (vezi monetar, monetărie) și în plus, termenul „*moneta*” a fost introdus în limba română în sec.al XIX- lea prin filiera rusă (pe legendele rublelor care au circulat în cele două principate în prima jumătate a sec XIX – lea rușii au folosit termenul moneta).

Moneda este un instrument etalon legat de plata pentru facilitarea schimburilor, pentru acumulări și pentru stingerea obligațiilor, măsurător general de valori care se bucură de încrederea publică și poartă girul statului. Atunci când este confecționată din metal prețios, acesta îi garantează greutatea și titlul. Alături de steag, stemă, imn și timbru, moneda este un simbol al suveranității unui stat.

Numismatica are în vedere: tipurile monetare, descrierea lor, descifrarea

¹ *Nummus*, *i* = ban, monedă, dar și termen cu care se desemna o monedă de bronz, romană, de la sfârșitul secolului al IV-lea e.n și începutul secolului al V-lea e.n. Cântărea circa 1 gram. Cuvântul *monedă*, se pare, provine de la un epitet al zeiței supreme romane Junona, sora și soția lui Jupiter : Juno Moneta. În templul ei din Roma antică este posibil să se fi aflat primul atelier de confecționat bani, întâia monetărie.

legendelor, materialul din care sunt confecționate, raporturile dintre diferitele categorii de monedă, circulația monetară, alcătuirea Corpusurilor de monede.

Moneda, prin natura ei specifică a fost destinată să fie o valoare circulatorie, constituind un instrument de lucru, practic, și teoretic, deosebit de important în procesul analizei vieții economice, sociale, politice și culturale a societății omenești. În cadrul ei, moneda poate fi o măsură a valorii, deci un instrument de schimb, poate fi un intermediar al schimburilor și o rezervă de valoare². În acest ultim caz, tezaurile furnizează informații prețioase de natură numismatică și economică, privind raportul dintre monedele indigene și cele care circulă concomitent cu ele, orientarea economică a statului respectiv, orientare care este în strânsă legătură cu cea de politică externă etc.

Moneda a constituit și constituie în continuare, o antenă deosebit de sensibilă a vieții economice, sociale, politice și culturale a unei societăți.³

Ea nu este numai un instrument fiscal, ci a fost și este un mijloc de acțiune asupra unei conjuncturi economice, sociale și politice a unui stat.

Prin natura sa specială, studiul monedei reprezintă un domeniu deosebit de complex și de complicat, în același timp, al cercetării istorice.

Moneda conține, sintetizată în ea, întreaga evoluție a formațiunilor politice și apoi a statului care a emis-o și în cadrul căruia circulă. Astfel că, apariția, evoluția și răspândirea ei până la teaurizare reflectă gradul de dezvoltare al societății din care provine.

În același timp, moneda conține numeroase elemente ponderale și de valoare intrinsecă precum și elementele iconografice, heraldice epigrafice, sigilografice, care, pentru a putea fi descifrate și înțelese necesită vaste cunoștințe teoretice și o îndelungată experiență practică.

Moneda constituie un izvor important pentru studierea nivelului economic al unui popor, pentru determinarea și înțelegerea fluctuațiilor economice, a crizelor din acest domeniu, când apar falsurile monetare, deprecierea din titlul metalului prețios, monede cu miez de aramă. O interpretare cât mai completă a descoperirilor monetare dintr-o zonă, conduce spre o prezentare cât mai exactă a vieții comerciale,

2 Guy Fourquin, *Histoire Économique de l'Occident médiéval*, 2-e ed., Paris, 1971, p.46.

3 Oct. Luchian, Gh. Buzdugan, C-tin C. Oprescu, *Monede și banknote românești*, București, Ed. Sport-Turism, 1977, Prefață, p. XI.

a circulației bunurilor economice; se pot realiza interesante raporturi valorice între monedele diferitelor țări, se poate stabili puterea de cumpărare a membrilor societății într-o anumită perioadă⁴, etc.

Tot prin studiul monedei se pot face o serie de constatări importante privind anumite obiceiuri, instituții sau dezvoltarea artistică a unei țări. Citirea corectă a reprezentărilor figurate pe avers și revers oferă informații prețioase privind viața politică religioasă, orășenească sau viața socială. Moneda antică cu tipul iconografic care predomină, constituie o sursă deosebit de prețioasă pentru cunoașterea religiilor, a mitologiei, pentru cunoașterea figurilor suveranilor și a familiilor imperiale, pentru istoria artei. Oferă deci informații deosebit de prețioase prin iconografie și portretistica antică, ele fiind de multe ori singurele surse care au păstrat figurile autentice ale monarhilor⁵.

Prin imaginea de pe avers, moneda a avut și o funcție „propagandistică” importantă, jucând rolul unei „gazete oficiale” a unui stat, mai ales în perioada antichității.

Sub raportul artei și al tehnicii de realizare, moneda antică a pătruns adânc în realitățile epocii, furnizându-ne informații prețioase pentru istoria tehnologiei de fabricație a ei, pentru realizarea portretelor monetare, pentru istoria artei.

Numismatica medievală, care cuprinde figuri convenționale și mai schematice, furnizează informații privind costumele, monumentele triumfale, nume de suverani, de state, de gravori care pot contribui la elucidarea unor probleme politice sau la completarea altor izvoare istorice.

Pe plan artistic, moneda, mai ales cea antică, a atins cele mai înalte culmi ale măiestriei artistice, dar, în epoca medievală arta gravurii în metal a scăzut ca valoare artistică. Prin particularitățile sale, moneda reprezintă așadar un izvor deosebit însemnat pentru studierea istoriei, deoarece, așa cum afirma marele numismat francez Ernest Babelon, „o colecție de monede este un depozit de documente contemporane care n-au putut fi alterate în decursul timpurilor prin transcrieri greșite, prin interpolări voite, prin suprimări arbitrare sau inconștiente... Ele sunt martori oculari și oficiali, chemați fără încetare să facă mărturisiri în vasta anchetă

4 C. Moisil, *Două științe surori: numismatica și sigilografia*, în B.S.N.R., XVII, 1922, București, p.1.

5 *Ibidem*, p.2.

pe care științele istorice o întreprind din diferite puncte de vedere asupra trecutului omenirii; o monedă este, mai adeseori de cât se crede, singurul document autentic care a ferit de profanarea uitării, un eveniment istoric”⁶.

Pe teritoriul României, folosirea și circulația monedelor sunt semnalate încă din sec.VI î.Hr sub diverse denumiri (tetradrahme, casoni, denari, asi, ducati, creitari etc.), dar nu exista un sistem monetar propriu al românilor.

Odată cu realizarea marelui act al Unirii de la 24 ianuarie 1859, Alexandru Ioan Cuza, concomitent cu lupta pentru recunoașterea dublei sale alegeri de către marile puteri și a Unirii depline a Principatelor, realizate în primii ani de domnie și încununate de proclamarea, la 24 ianuarie 1862, a primului guvern unic și a unei singure Adunări la București, și paralel cu acțiunile ce urmăreau înfăptuirea Legii rurale, realizată în 1864, și a marilor reforme ce vor pune bazele statului român modern, domnul Unirii a încercat să înfăptuiască un important act ce ar fi reprezentat o manifestare a independenței și suveranității naționale – înființarea sistemului monetar românesc – încercând să emită o monedă națională – *romanatul* – care ar fi devenit un simbol al renașterii politice a României moderne.

Înființarea monedei naționale, ce n-a putut fi înfăptuită de Alexandru Ioan Cuza a fost realizată prin legea din 14/26 aprilie 1867, când au început să circule primele monede românești de 1, 2, 5, și 10 bani de bronz, bătute în străinătate punându-se astfel capăt unui sistem monetar ce-și dovedise totala incapacitate de a răspunde nevoilor circulației, sistem ce reprezenta un obstacol în calea dezvoltării economice, fiind, în același timp, un mijloc de subminare a întregii economii. Reforma monetară din 1867 lichidând vechiul sistem crea posibilitatea unui progres financiar, slujind interesele economice ale statului român, reprezentând încă un pas important pe drumul independenței naționale.

Legea din 14/26 aprilie 1867 stabilea ca unitate a sistemului monetar român *leul*, echivalent cu francul francez; această unitate se împărțea în 100 de bani.

În anul 1870 se înființează Monetăria Statului care bătea pentru prima oară la București, după o întrerupere de mai multe secole în activitatea monetărilor românești, primele monede de 1 leu de argint și de 20 de lei de aur (de fapt, încă din 1868 apăruseră primele monede de 20 de lei de aur), fiind urmată în anii 1872, 1873,

6 Apud C. Moisil, *Două științe surori : numismatica și sigilografia*, p.8.

1875 și 1876 de alte emisiuni din argint cu aceeași valoare.

În anul 1870 apare și prima bancnotă monetară (bilet ipotekar) scoasă cu scopul de a redresa situația economică.⁷⁷

Legea biletelor ipotecare (1877) prevedea la art. 10: “*guvernul va fi dator să elaboreze un proiect de lege pentru înființarea unei bănci de scont și circulațiune, pe care-l va supune Corpurilor Legiuitoare la cea mai apropiată sesiune*”.

În anul 1879 se reiau emisiunile monetare din bronz: 2 BANI – 1879 și 2 BANI – 1880, iar în 1881 cele de argint, deoarece la 14/26 martie 1881 se proclamă Regatul României.

La 27 februarie 1880, președintele Consiliului de Miniștri, I. C. Brătianu, a depus în Parlament proiectul Legii constitutive a Băncii Naționale a României, o concretizare a politicii economice naționale “*prin noi înșine*». Formula supusă dezbaterii Parlamentului de către guvernul liberal se baza pe întâlnirea capitalurilor particulare cu încrederea inspirată de stat. Expunerea de motive la această lege se încheia cu următoarea apreciere: “*posteritatea va lua cu recunoștință act în analele ei, că România și-a dobândit astăzi instituțiunea unei Bănci Naționale, prin propunerea guvernului conservator și prin stăruințele și eforturile partidului și guvernului liberal. Această împrejurare onorează egal și pe cei care au luat inițiativa propunerii și pe acei care din propunere au făcut o realitate*». De asemenea, inițiatorii proiectului precizau că întregul sistem al organizării și administrării BNR atâta principiile constitutive, cât și mecanismul funcționării ei, au fost luate din legea organică a Băncii Naționale a Belgiei, tot așa cum principiile Constituției Belgiei din 1830 au stat la baza Constituției României din 1866.⁸⁸

În Parlament, după serioase dezbateri, la sfârșitul lunii martie 1880, a fost votată Legea pentru înființarea unei bănci de scont și circulațiune, înregistrându-se numai trei voturi contra în Senat, două voturi contra și 14 abțineri în Camera Deputaților. Rezultatul votului a exprimat cvasiunanimitatea împărtășită de elita politică și economică românească cu privire la necesitatea înființării Băncii Naționale a României. Promulgată de principele Carol I, la 11 aprilie 1880, Legea a fost publicată în “*Monitorul oficial*”, nr. 90 din 17 aprilie 1880.

77 Constantin C. Oprescu, George Buzdugan, Octavian Luchian, *Monede și bancnote românești*, Editura Sport-Turism, București, 1977, pg XVIII

88 <http://www.bnr.ro/Inceputurile--1053.aspx>, 11.10.2009

Colecționarii spun că în acest fel încearcă să păstreze vie istoria așa cum a fost ea creată de-a lungul timpului, monedele și bancnotele fiind simboluri ale diferitelor epoci care au marcat existența oamenilor, numismatica fiind o parte importantă a istoriei, cu ajutorul căreia se poate întregi tabloul unei anumite perioade istorice.

Pasiunea pentru această disciplină trebuie întreținută, deoarece ea poate fi cheia pentru înțelegerea și cunoașterea în profunzime a istoriei.

1 BAN / NR. INV. 3511

1867, Monetăria HEATON, Birmingham, gravor Wyon; bronz; 15 mm.; 1 g.; muchie netedă; Avers-Revers ↑↑

Avers: Stema țării cu Dacia și leu; având pe eșarfă „NIHIL SINE DEO”. Deasupra, „ROMANIA”.

Revers: Între două ghirlande valoarea nominală și milesimul: „1 | BANU | 1867”.

Dedesubt: „H”. Pe Avers și Revers cercul exterior crenelat este rotunjit concav.

2 BANI / NR. INV. 3513

1867, Monetăria WATT & Co, Birmingham, gravor Wyon; bronz; 20 mm.; 2g.; muchie netedă; Avers-Revers ↑↑

Avers: Stema țării cu Dacia și leu; având pe eșarfă „NIHIL SINE DEO”. Deasupra, „ROMANIA”.

Revers: Între două ghirlande valoarea nominală și milesimul: „2 | BANI | 1867”.

Dedesubt: „WATT/Co. Pe Avers și Revers cercul exterior crenelat este rotunjit.

5 BANI / NR. INV. 3497

1867, Monetăria HEATON, Birmingham, gravor Wyon; bronz; 25 mm.; 5g.; muchie netedă; Avers-Revers ↑↑

Avers: Stema țării cu Dacia și leu; având pe eșarfă „NIHIL SINE DEO”. Deasupra, „ROMANIA”.

Revers: Între două ghirlande valoarea nominală și milesimul: „5 | BANI | 1867”.

Dedesubt: „HEATON”. Pe Avers și Revers cercul exterior crenelat este rotunjit concav.

5 BANI / NR. INV. 3506

1900, Monetăria BRUXELLES; cupru-nichel; 19 mm.; 3 g.; muchie netedă

Avers: Între două ghirlande, coroana regală și milesimul „1900”. Globul și crucea de deasupra inclinate spre stanga.

Revers: Deasupra „ROMANIA”. În centru, valoarea nominală „5”. Dedesubt „BANI”.

În părți câte un punct.

5 BANI / NR. INV. 3508

1906, Monetăria BRUXELLES, gravor A.SCHARFF; cupru-nichel; 19 mm.; 2,5 g.;
muchie netedă; găurit.

Avers: Eșarfă cu inscripția „ROMANIA”. Deasupra coroana regală.

Revers: Între două semne pentagonale valoarea nominală „5 BANI”. Dedesubt
milesimul „1906”.

10 BANI / NR. INV. 3501

1867, Monetăria WATT & Co, Birmingham, gravor Wyon; bronz; 30 mm.; 10g.;
muchie netedă; Avers-Revers↑↑

Avers: Stema țării cu Dacia și leu; având pe eșarfă „NIHIL SINE DEO”. Deasupra,
„ROMANIA”.

Revers: Între două ghirlande valoarea nominală și milesimul: „10 | BANI | 1867”.
Dedesubt: „WATT&Co”. Pe Avers și Revers cercul exterior crenelat este rotunjit
concav.

10 BANI / NR. INV. 3517a

1905, Monetăria BRUXELLES, gravor A.SCHARFF; cupru-nichel; 22 mm.; 4 g.;
muchie netedă; găurit.

Avers: Eșarfă cu inscripția „ROMANIA”. Deasupra coroana regală.

Revers: Între două semne pentagonale valoarea nominală „10 BANI”. Dedesubt
milesimul „1905”.

10 BANI / NR. INV. 3517b

1906, Monetăria BRUXELLES, gravor A.SCHARFF; cupru-nichel; 22 mm.; 4 g.;
muchie netedă; găurit.

Avers: Eșarfă cu inscripția „ROMANIA”. Deasupra coroana regală.

Revers: Între două semne pentagonale valoarea nominală „10 BANI”. Dedesubt milesimul „1906”.

50 BANI / NR. INV. 3499

1910, Monetăria BRUXELLES; argint; 18 mm.; 2,5 g.; margini zimțate; colț drept

Avers: Efigie spre stânga, „CAROL · I · REGE · — · AL · ROMANIEI”; pe cerc „TASSET”

Revers: Ramură de măslini. Deasupra coroana. În părți „ROMANIA — 50 BANI”.
Dedesubt milesimul „1910”.

5 LEI / 11408

1881, Monetăria București; argint; 37 mm.; 25 g.; muchie zimțată.

Avers: Efigie spre stânga, „CAROL I DOMNUL ROMANIEI”

Sub gât „KULLRICH”

Revers: Stema țării . Deasupra „ROMANIA”, dedesubt, spre sigla B spic de grâu, milesimul „1881”. În părți, valoarea nominală „5 LEI”. (În stemă leii cu coada în sus)

**Rumänische Münzausgaben aus der Zeitspanne 1867-1881 in den Sammlungen des
Schäffburgers Geschichtsmuseum
(Zusammenfassung)**

Vorliegender Artikel möchte einen kurzen Einblick in die Numismatik und die von der Münze schon immer in unserem täglichen Leben gespielte Rolle bieten. Desgleichen ist uns sowohl der Zeitpunkt des Erscheinens des rumänischen Münzsystems, als versucht wurde eine nationale Münze herauszugeben – der *Romanat* – welcher zum Symbol der politischen Wiedergeburt des modernen Rumäniens geworden wäre, sowie die auf den Romanat folgenden Münzausgaben bekannt.

MISCELLANEA

În anul 1706, supărat pe fidelitatea sighișorenilor față de habsburgi, generalul Pekri Lörincz, comandant al curuților asediatori, reușește să mineze și să arunce în aer bastionul Castaldo și o parte din Turnul Aurarilor, împreună cu zidul de legătură spre Turnul Frânghierilor. Tot atunci, rebelii lui Francisc Rakoczi distrug porțiuni importante din incinta fortificată, intenționând chiar să spulbere Turnul cu Ceas, răscumpărat în cele din urma de sighișoreni. Acesta a fost anul în care s-a auzit pentru ultima data zgomot de arme sub zidurile Sighișoarei.

Este drept, strigate de luptă au mai aflat orășenii și la sfârșitul lui iulie 1849, numai că în acel timp erau spectatori la bătălia din câmpia Albeștiului, cea care a marcat începutul sfârșitului pentru revoluționarii maghiari. Oricum, în acele vremuri sighișorenii știau bine că ceea ce fusese clădit cu veacuri în urmă era de mult depășit în fața noilor strategii și tehnici militare. Totuși, nici mai devreme și nici mai târziu nu s-au gândit un moment să renunțe la bătrâna lor Cetate, așa cum s-a întâmplat prin alte burguri săsești

Noul curent al romantismului, al întoarcerii spre origini și al ideologiilor naționale, care a caracterizat veacul XIX, a născut la Sighișoara o mentalitate colectivă îndatorată trecutului. Abia spre sfârșit de secol, atunci când în toate regiunile administrate de la Budapesta se făceau pregătiri pentru celebrarea mileniului maghiar, au loc noi inserții în peisajul istoric al Cetății, se fac renovări -cu deosebire la Biserica Mănăstirii și Turnul cu Ceas- se înființează muzeul din localitate, dar mai ales se renunță la câteva dintre vechile monumentele definitorii ale incintei medievale.

Astfel, după ce în 1858 cu pietrele Turnului Țesătorilor se pavează o bună parte din străzile cetății, iar în 1863 Turnul Aurarilor (Bijutierilor) se transforma într-una dintre primele săli de gimnastică din România, între 1887-1888 peste Turnul Dogarilor și o parte din mănăstirea dominicanilor se ridică palatul comitatens al Târnavei Mari, la 1896 Turnul Lăcătușilor și biserica măicuțelor franciscane lasă locul actualei biserici romano-catolice, iar în 1898 se construiește actualul internat al Liceului Josef Haltrich, numit o vreme „Alberthaus” în cinstea lui Michael Albert, poet, lingvist și profesor al liceului din Sighișoara.

Au urmat apoi alte câteva decenii în care intervențiile și inserțiile în fondul construit al Sighișoarei s-au făcut organic și armonios, fără a se atenta brutal la moștenirea istorică. Mai mult chiar, la începutul anilor 60 încep să se întocmească primele fișe de monumente istorice, iar în anii 70 se reface drumul de strajă pe porțiunea cuprinsă între Turnul Tăbăcarilor și cel al Cositorarilor, tot atunci fiind restaurată și Scara Acoperită.

A urmat apoi furia distructivă a deceniului 8, când din nefericire s-a început

dar din fericire nu s-a încheiat proiectul privind reconstruirea cvartalului situat între strada Morii, strada 1 Decembrie 1918 și râul Târnava Mare. Buldozerele au trecut peste întreg frontul de est al străzii Morii și alte câteva clădiri ale cvartalului, răsărind în schimb numai câteva dintre blocurile prevăzute. În cele din urmă lipsa fondurilor, dar mai ales conservatorismul de mult trecut în poveste al sighișorenilor, a reușit să salveze cea mai mare parte a patrimoniului cultural construit, pregătindu-l astfel și pentru o firească recunoaștere mondială, venita târziu, dar nu prea târziu.

Ridicarea cortinei de fier, în decembrie 1989, a deschis o nouă scenă politică europeană, a reînfrapat legături mai vechi, a născut altele noi, dar mai ales a dezvoltat alte perspective, având în fundal instituțiile statului roman iar în prim plan inițiativele locale.

Astfel, prin decretul 187/1990, guvernul României semnează în sfârșit „Convenția pentru protecția patrimoniului natural și cultural universal”, adoptată deja între 17 octombrie și 21 noiembrie 1972, la Paris, de către Conferința generală a Organizației Națiunilor Unite pentru Educație Știință și Cultură, de altfel convenția cu cel mai mare răsădit printre toate convențiile UNESCO anterioare și ulterioare, și care se bazează pe concepția autorăspunderii statelor semnatare pentru propriile monumente aflate pe lista patrimoniului mondial.

În consecință Comisia Națională a Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice alcătuiește deja în 1991 o listă, în baza căreia Comitetul patrimoniului mondial avea să includă în 1993 primele monumente din România pe lista patrimoniului mondial: biserica fortificată din Biertan, mănăstirea Horezu și mănăstirile din Bucovina (ca monumente de cultură) și Delta Dunării (ca monument al naturii). Ulterior au fost avansate și alte propuneri, între care și Sighișoara, al cărui dosar tehnic a fost finalizat în 1997 și acceptat de către Comitetul patrimoniului mondial UNESCO în sesiunea din decembrie 1999, petrecută la Rabat, în Maroc.

Prin aceasta comitetul a recunoscut orașul istoric Sighișoara ca un sit de importanță universală, acest lucru implicând, în spiritul Convenției pentru protecția patrimoniului mondial, datoria și răspunderea pentru gestionarea corespunzătoare a acestui patrimoniu. Documentația pentru înscriere a fost întocmită de Centrul de Proiectare pentru Patrimoniu Cultural Național, la comanda Ministerului Culturii, având la bază rezultatele proiectului de documentare exhaustivă a patrimoniului din zona de colonizare săsească din Transilvania, realizat cu sprijinul Ambasadei germane la București și al Consiliului Cultural Săsesc în urma campaniei de teren din anul 1996. Criteriile de includere propuse Comitetului patrimoniului mondial au fost :

1. *Orașul vechi Sighișoara este o așezare, reprezentativă pentru civilizația germană aparținând coloniștilor saxoni în Transilvania, ce se exprimă într-un mod de a construi ce a avut o influență considerabilă pe tot parcursul*

evului mediu asupra dezvoltării ulterioare a orașelor transilvănene, a tipului de așezare urbană ca și a arhitecturii tradiționale.

2. *Textura și structura planimetrică și spațială precum și numeroasele monumente de incontestabilă valoare, conferă acestui ansamblu, dezvoltat într-o simbioză organică cu peisajul, valoarea unei realizări de excepție.*
3. *Orașul reprezintă unul din tipurile cele mai caracteristice pentru structura medievală specifică unei așezări urbane mici cu un ansamblu arhitectural omogen, beneficiind totodată de o poziție geografică unică.*
4. *Constituie exemplul cel mai bine conservat dintre toate orașele transilvănene, mărturie ce exemplifică în mod caracteristic tradiția constructivă a coloniștilor saxoni din perioada evului mediu exprimată în perpetuarea stilurilor arhitecturale, procedee de construcție, forma habitatului urban, ce s-au păstrat până în zilele noastre.*

În urma deciziei favorabile a Comitetului UNESCO, criteriile de acceptare s-au formulat în felul următor:

Criteriul (iii): *Sighișoara este o mărturie remarcabilă a culturii sașilor din Transilvania, cultură care s-a desăvârșit pe parcursul a 850 de ani de existență și care va continua să existe numai prin monumentele sale arhitecturale și urbane.*

Criteriul (v): *Sighișoara este un exemplu remarcabil al unui mic oraș fortificat într-o regiune care marchează frontiera între cultura latină a Europei centrale și cultura bizantino-ortodoxă a Europei de sud-est. Procesul de emigrare a sașilor, aparent imposibil de stăvilit, dispariția păturii sociale care a creat și menținut tradițiile culturale ale regiunii, toate acestea amenințată în egală măsură supraviețuirea patrimoniului lor arhitectural*

Sighișoara a primit astfel în Lista patrimoniului mondial codul 902, fiind considerată Rezervație de Arhitectură și Urbanism.

A fost probabil ultimul „tren” pe care Sighișoara îl mai putea prinde în această onorabilă competiție, deoarece Lista patrimoniului mondial este saturată de monumente, situri și ansambluri medievale, cu deosebire din Europa, tendința actuală a Comitetului UNESCO fiind de a contrabalansa această listă prin includerea cu prioritatea de obiective preistorice, antice sau chiar moderne.

În altă ordine de idei, odată cu Sighișoara au mai fost incluse în patrimoniul mondial noi situri săsești cu biserici fortificate, ansamblul mănăstirilor de lemn din Maramureș și fortificațiile dacice din Munții Orăștiei.

La realități noi legi noi. În 2001 apare Legea 422 privind monumentele istorice (republicată cu modificările și completările ulterioare), iar în 2004 Lista Monumentelor Istorice din România, unde, într-o nouă codificare, Sighișoara ocupă peste 300 de poziții (începând cu siturile arheologice de la Dealul Viilor, continuând cu Ansamblul fortificațiilor –turnuri, ziduri de incintă și curtile aferente- cu delimitarea Centrului istoric, cu imobile particularizate și terminând cu alte câteva monumente dispersate).

Paralel, dar în armonie cu demersurile guvernamentale de strategie cultural-patrimonială, au început să prindă contur și inițiativele locale, publice, private sau în parteneriat.

Astfel, în ultimii 20 de ani diverși întreprinzători, asociații din țară sau străinătate, au investit în restaurarea mai multor monumente sighișorene, unele dintre aceste proiecte fiind chiar premiate cu importante distincții naționale sau internaționale: “Ioan Ghica Budești” pentru Casa cu Cerb, “Europa Nostra” (un fel de Oscar european în restaurare) pentru Biserica din Deal, și din nou un premiu al Ministerului Culturii și Cultelor pe 2008 pentru Casa Fronius (strada Școlii nr. 13), după cum și lucrările în curs de desfășurare din strada Morii nr. 17, acolo unde s-a descoperit cea mai veche inscripție pe o fațadă de casă din întregul oraș (1568), credem că merită răsplătită în același fel.

Investițiile private au fost și sunt însoțite de inițiativele autorităților publice locale, realizate sau în curs de realizare, pe măsura posibilităților existente și a relațiilor dezvoltate cu alți parteneri publici sau privați, interni sau externi. În consecință a fost reabilitată întreaga infrastructură a Cetății medievale prin completa înlocuire a rețelilor de canalizare, apă și gaz, prin introducerea în subteran a rețelilor electrice și CATV, la ora actuală fiind în curs de finalizare “îngroparea” rețelilor pentru supraveghere optică și iluminat arhitectural, precum și reabilitarea integrală a carosabilului.

Nu în ultimul rând trebuie menționat că Sighișoara are deja adoptată o “Strategie de dezvoltare economico-socială a orașului pentru perioada 2008-2013”, este finalizat Planul Urbanistic Zonal pentru zona protejată cu valoare istorică și se află în curs de finalizare “Planul de management” al Centrului istoric, gândit și elaborat în cadrul Rețelei tematice “HerO” (Heritage as Opportunity - Patrimoniul ca Oportunitate), rețea “Fast Track”, cu 9 membrii parteneri (Regensburg -Germania, Graz -Austria, Napoli -Italia, Vilnius -Lituania, Liverpool -Anglia, Lublin -Polonia, Potiers -Franța, Valletta -Malta, și Sighișoara -România), aflată în conținutul Programului URBACT II.

Cu toate acestea, problemele cele mai importante, mai mari, mai complexe și mai costisitoare pentru situl UNESCO al Sighișoarei rămân încă dureros de deschise. Este vorba aici de zidurile de incinta, de turnurile de apărare și de alte clădiri publice care, cu toată bunăvoința, depășesc cu mult posibilitățile și resursele financiare ale autorităților locale. Consecvența însă strategiei și priorităților stabilite, municipalitatea a inițiat și aprobat la sfârșitul lunii iulie 2009 un Studiu de fezabilitate privind reabilitarea și revitalizarea ansamblului cetății Sighișoara - zona inclusă în lista patrimoniului mondial.

Din ansamblul cetății Sighișoara studiul amintit a fost realizat la faza de Documentație de Avizare a Lucrărilor de Intervenții (D.A.L.I.) pentru următoarele obiective: Palatul Primăriei, așa numita “Casa cu două odăi” -acum biblioteca documentara, sediu și depozite pentru Muzeul local de istorie; Scara Acoperită;

Galeria Arcașilor (sau Drumul de strajă); Turnul cu Ceas; Turnul Cizmarilor; Turnul Croitorilor cu fosta barbacană; Turnul Cojocarilor; Turnul și bastionul Măcelarilor; Turnul Frângerilor; Turnul și bastionul Cositorarilor; Turnul Tăbăcarilor și Zidul de incintă.

Conform D.A.L.I. cea mai fezabilă opțiune are în vedere intervenții la structura de rezistență, prin consolidări care să aducă aceste clădiri la parametri necesari, în concordanță cu normele de siguranță statică, obligatorii, existente în acest moment.

În continuarea celor realizate până acum și a celor în curs de finalizare, consolidarea și restaurarea monumentelor de mai sus va însemna cel mai important pas care trebuie urgent făcut pentru ca situl cu statut UNESCO al Sighișoarei să rămână viu în istorie, nealterat de nepăsarea sau neputința contemporanilor.

În concluzie, includerea Sighișoarei pe Lista patrimoniului mondial UNESCO este unul dintre cele mai fericite lucruri care i se puteau întâmpla acestui oraș, un garant pentru salvarea zonei istorice și a specificului ei, pentru evitarea în viitor a unor dezvoltări greșite nu doar din punct de vedere urbanistic (așa cum s-a întâmplat în anii 80 în cartierul Morii).

Cetatea Sighișoarei nu este o moștenire a trecutului pentru prezent ci un perpetuu împrumut pentru viitor.

LISTA AUTORILOR

1. ARDELEANU CONSTANTIN –lector univ. dr., Universitatea Dunărea de Jos, Galați, Facultatea de Istorie, Filozofie și Teologie, e-mail constantin.ardeleanu@ugal.ro
2. ANTIHI ADRIANA – cercetător III, Muzeul de Istorie Sighișoara, e-mail adiantih@yahoo.com
3. BALTAG GHEORGHE – dr.istorie, cercetător I, Muzeul de Istorie Sighișoara
4. CÎMPEANU LIVIU – profesor de istorie, Colegiul Național George Coșbuc, Cluj Napoca, e-mail campeanuliviu@yahoo.com
5. CIOCÎLTAN VIRGIL – prof.univ.dr., Universitatea Dunărea de Jos, Galați, Facultatea de Istorie, Filozofie și Teologie, e-mail geluciociltan@yahoo.de
6. CIOTLOȘ NICULINA – drd. istorie, conservator, Muzeul de Istorie Sighișoara, e-mail ciotlos61@yahoo.com
7. DRĂGAN GHORGHE – director, Gimnaziul de Stat Octavian Goga, Sighișoara, e-mail ghe_dragan@yahoo.com
8. GAVRILĂ GHORGHE – profesor de istorie, Colegiul Național Mircea Eliade, Sighișoara e-mail gavrila@yaho.com
9. IACOB RADU MIRCEA – masterand istorie, muzeograf, Muzeul de Istorie Sighișoara, e-mail radu4korn@yahoo.com
10. MARTON LASZLÓ – dr.ing, Gheorgheni, e-mail martonl@yahoo.com
11. MĂRCULEȚ VASILE – dr. istorie, profesor, Colegiul Tehnic Mediensis, Mediaș, e-mail vasmarculet@yahoo.com
12. MIHAI P. ADONIS – drd. istorie, muzeograf, Muzeul de Istorie Sighișoara, e-mail mihaiadonis@yahoo.com
13. PARCHIRIE SORINA – restaurator, Muzeul de Istorie Sighisoara, e-mail sorinaparchirie@yahoo.com
14. PASCU FEDOR IOAN – consilier principal Compartiment Patrimoniu UNESCO, Municipiul Sighișoara, e-mail ioan.f.pascu@gmail.com
15. POP CLAUDIU – drd.istorie, profesor, Liceul teoretic Josef Haltrich, Sighișoara, e-mail claudiusighisoara@yahoo.com
16. SÂRBU EUGEN ION – profesor de istorie, Grup Școlar de Industrie Ușoară, Sighișoara, e-mail ioan.sarbu@yahoo.com
17. ȘTEFAN FLORINA – bibliograf, Muzeul de Istorie Sighișoara, e-mail hentzina@yahoo.com
18. TEȘCULĂ NICOLAE – dr. istorie, director, Muzeul de Istorie Sighișoara, e-mail nicolaetescula@yahoo.com
19. ȚARĂLUNGĂ LUCIA – director, Biblioteca municipală Zaharia Boiu, Sighișoara, e-mail taralungalucia@yahoo.com

PENTRU CONȚINUTUL LUCRĂRILOR ȘI FORMULAREA REZUMATELOR
ÎN LIMBI STRAINE, RĂSPUND AUTORII

